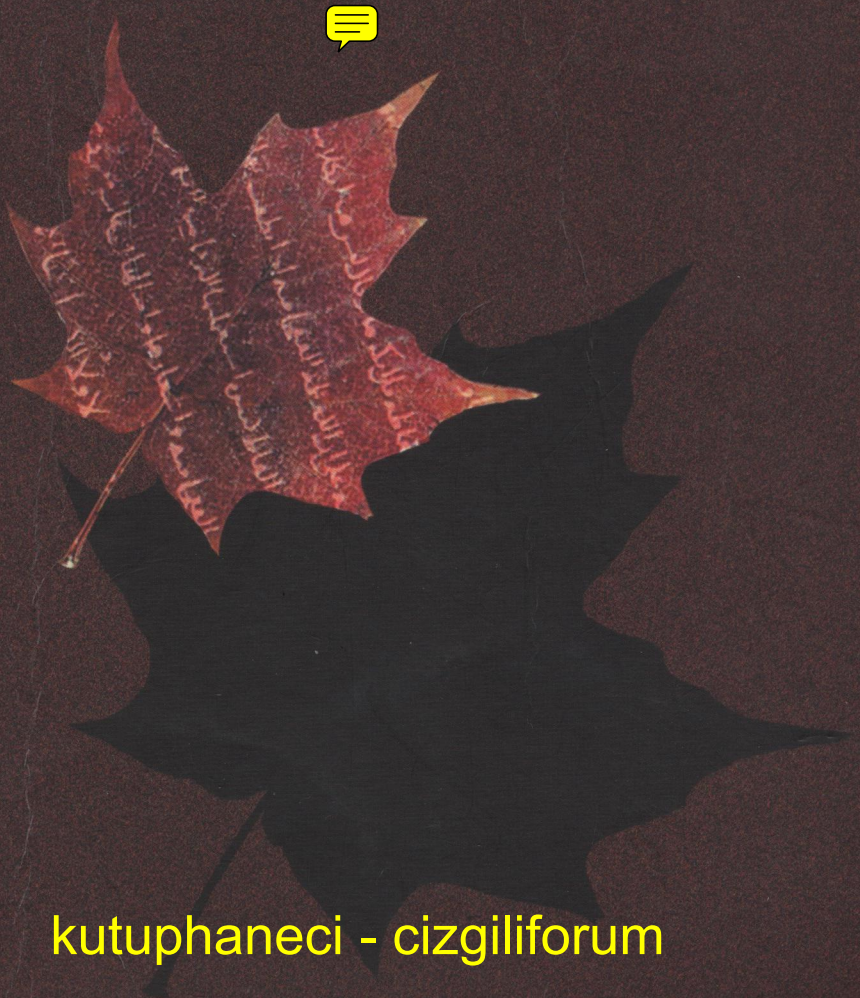
Hayati Develi

OSMANLI TÜRKÇESİ KILAVUZU 2

kutuphaneci - cizgiliforum

Genel Dağıtım

KİTABEVİ

Tel : (0212) 512 43 28 - 511 21 43

Hayati Develi

Osmanlı Türkçesi Kılavuzu

2

Bilimevi

Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2 / Hayati Develi

Kapak : Ramazan Erkut

Baskı : Eko Ofset

ISBN 975-7868-52-3

İkinci basım : İstanbul 2002

© Hayati Develi

Bu eserin bütün yayın hakları saklıdır. Tamamen veya kısmen, herhangi bir yolla basılması, çoğaltılması, yayımlanması ve tercümesi yazılı izne bağlıdır.

İÇİNDEKİLER

	Önsöz	9-10
	Arapça kelimelerin yapısı	
1. Ders	Arapça kelimelerin yapısı. Aslî ve zâid harfler. Arapça kelimelerin vezinleri	11-18
2. Ders	Aksam-ı seb'a. Arapça isimlerde çokluk.	19-24
3. Ders	Arapça isimler. Arapça sayı isimleri ve sıra sayılar. Mükesser çokluk vezinleri (Ef'al, fu'ûl)	25-32
4. Ders	Arapça masdarlar. Mükesser çokluk vezinleri (fu'ul, fu'al, fi'al)	33-38
5. Ders	Semâî mücerred masdarlar, ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü. Rübâî mücerred masdarlar. Mimli masdarlar.	39-46
6. Ders	Mezîdünfih masdarlar : İf'âl bâbı, ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü.	47-54
7. Ders	Mezîdünfih masdarlar : Tef'îl bâbı, ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü. Mükesser çokluk vezinleri : fi'âl, fu'âl.	55-60

8. Ders	Mezîdünfih masdarlar : Tefe''ul. ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü.	61-66
9. Ders	Mezîdünfih masdarlar : Tefâ'ul, ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü.	67-72
10. Ders	Mufâ'alet bâbı, ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü. Mükesser çokluk vezinleri : fa'ale.	73-78
11. Ders	İnfi'âl bâbı, ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü. Mükesser çokluk vezinleri:fu'alâ, fe'â'il, fevâ'il, fevâ'îl.	79-84
12. Ders	İfti'âl bâbı, ism-i fâil ve mef'ûlü.	85-90
13. Ders	İstif'âl bâbı, ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü. Mec'ûl masdarlar.	91-98
14. Ders	Sıfat-ı Müşebbehe. İsm-i Tafdîl.	99-104
15. Ders	Mübâlağa-i fâil. İsm-i mensûb.	105-110
16. Ders	İsm-i mekân. İsm-i zamân. İsm-i âlet. İsm-i tasgîr. ...	111-116

Farsça kelimelerin yapısı

17. Ders Farsça Kelimelerin Yapısı. Farsça sayılar. Farsça türemiş isimler. 117-122

18. Ders Farsça isimden türemiş sıfatlar (ön ek ve son eklerle) 123-128

19. Ders Farsça fiillerde emir gövdesi ve geçmiş zaman gövdesi. 129-134

20. Ders Farsça fiilden türemiş isimler ve sıfatlar. Farsça birleşik isimler. 135-140

21. Ders Farsça birleşik sıfatlar. Zarf grupları. 141-146

Osmanlı Türkçesi Söz Dizimi Özellikleri

22. Ders Farsça yapılı tamlamalar. 147-152

23. Ders Farsça yapılı tamlamalar : Dört, beş ve altı kelimeden oluşan tamlamalar. 153-158

24. Ders Arapça yapılı tamlamalar. İsim tamlamaları. Harf-i tarif. Güneş harfleri. 159-166

25. Ders Arapça sıfat tamlamaları. Arapça ön edatlar. Arapça tamlamalardaki değişiklikler. 167-174

26. Ders Arapça birleşik sıfatlar : Lafzî izafet. Lafzî izafetlerin söz diziminde kullanılması. 175-180

27. Ders Farsça yapılı tamlamaların söz diziminde kullanılması. 181-186

28. Ders Farsça birleşik isimlerin ve birleşik sıfatların tamlamalarda kullanılması. 187-192

29. Ders Farsça birleşik sıfatların Türkçe yardımcı fiillerle kullanılması. 193-198

30. Ders Arapça edatların kullanılışları. 199-202

31. Ders Arapça söz kalıpları. 203-206

32. Ders Transkripsiyon (Çevriyazı). 207-212

Ön Söz

Elinizdeki kitap, *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 1*'in devamı olarak hazırlanmış, Osmanlı Türkçesi öğretiminde orta seviyeyi hedefleyen bir ders kitabıdır.

Bu seviyede öğrenciye esas olarak Osmanlı Türkçesinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin morfolojik yapı özellikleri, sık kullanılan kelime grupları ve bunların Türkçe söz diziminde kullanılışları öğretilmektedir.

Kitapta bu bilgilerin yanında öğrencinin kelime dağarcığının geliştirilmesi çalışmalarına da yer verilmiştir.

Bu kitapta, derslerde okunacak yardımcı metinleri kitabın ikinci kısmında verdik. Derslerde verdiğimiz Latin harfli kısa metinler ise küçük alıştırmalar yapılması, Osmanlı alfabesiyle yazı çalışmalarının sürdürülmesi amacını taşıyor. Kimi derslerde yazma metinlerden seçilmiş kısa metinler verdik. Böylece öğrencinin değişik yazı karakterini tanımasını amaçladık. Verilen yazı karakterleri genellikle harekeli nesih ve arşiv belgelerinde sıkça kullanılan rik'a ve divanî örnekleridir.

Alıştırma kısımlarında verilen bu kısa metinler farklı bilgi alanlarına ait olup öğrencinin kelime dağarcığının çeşitlenmesine de yardımcı olacak, Osmanlı kültürünün değişik yönleriyle tanışmasını sağlayacaktır.

Osmanlı Türkçesi Kılavuzu'nun her iki kitabında da metodlu, kolay, açık ve anlaşılır bir ders aracı sunmaya çalıştık. Amacımız hem bu dersleri veren hem de öğrenenlere işlerini kolaylaştırıcı bir yardımcı sunmaktı. Bu ikinci kitabı da gözden geçirmek lütfunda bulunan sayın Mustafa Çiçekler ve Musa Duman'a kalbî teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Hayati Develi

Üsküdar, 2001

1. Ders

مناجات

یا رب کمال بارگه کبریا حقی
یعنی فروغ نور رخ مصطفی حقی

قیل غرقه بحر عشقه وجودم سفینه‌سن
فرمان خضره موسی ایدن اقتدا حقی

صبح وصاله ایله بدل شام هجرمی
صبحك دمنده‌کی نفس دلگشا حقی

درد و بلامی راه محبتده قیلمه کم
راه محبتکده‌کی درد و بلا حقی

اهل ضلالتم بکا گوستر هدایتك
اهدای راه راست قیلان رهنما حقی

اندوه و درده کوکلمی صاحب تحمل ایت
درده تحمل ایلین اهل رضا حقی

اخلاصم ایت دعایه فضولی کبی درست
درکاهده اجابته لایق دعا حقی

Fuzûlî

نعت

صاچماای کوزاشکدن کوکلمده کی اودلره صو
کیم بو دکلو دوتشان اودلره قیلمز چاره صو

آبکوندر کنبد دوار رنکی بیلمزم
یا محیط اولمش کوزمدن کنبد دواره صو

ذوق تیغکدن عجب یوخ اولسه کوکلم چاك چاك
کیم مرور ایلن براغور رخنه لر دیواره صو

وهم ایلن سویلر دل مجروح پیکانك سوزن
احتیاط ایلن ایچر هر کیمده اولسه یاره صو

صویه ویرسون باغبان کلزاری رحمت چکمسون
برکل آچیلمز یوزك تك ویرسه بیك کلزاره صو

دست بوسی آرزوسیله اولورسه‌م دوستلر
کوزه ایلك طوپراغم صونك آنکله یاره صو

طینت پاکنی روشن قیلمش اهل عالمه
اقتدا قیلمش طریق احمد مختاره صو

سید نوع بشر دریای در اصطفا
کیم سپوبدر معجزاتی آتش اشراره صو

قیلمغ ایچون تازه کلزار نبوت رونقن
معجزندن ایلمش اظهار سنك خاره صو

معجزی بر بحر بی پایان ایمش عالمده کیم
یتمش آندن بیك بیك آتش خانهٔ کفاره صو

حیرت ایلن پارمغن دیشلر کیم ایتسه استماع
پارمغندن ویردوکن شدت کونی انصاره صو

ذکر نعتك دردینه درمان بیلور اهل خطا
ایله کیم دفع خمار ایچون ایچر می خواره صو

سنسن اول بحر کرامت کیم شب معراجده
شبنم فیضك یتورمش ثابت و سیاره صو

بیم دوزخ نار غم صاالمش دل سوزانمه
وار امیدم ابر احسانك سپه اول ناره صو

یمن نعتکدن گهر اولمش فضولی سوزلری
ابر نیساندن دونن تك لؤلؤ شهواره صو

خاب غفلتدن اولوب بیدار اولنده روز حشر
اشك حسرتدن دوکنده دیدهٔ بیداره صو

اومدیغم اولدرکه محروم اولمیه‌م دیداردن
چشمهٔ وصلك ویره من تشنهٔ دیداره صو

Arapça ve Farsça Kelimelerin Yapıları

Osmanlı Türkçesinde çok sayıda Arapça ve Farsça kelime kullanılmıştır. Konuşma diline yerleşmiş, kullanım sıklığı yüksek kelimeler dışında bu alıntı kelimeler Arap ve Fars yazı dilindeki orijinal imlâlarına bağlı olarak yazılmışlardır.

Arapça ve Farsça kelimelerin yapılarının bilinmesi, hem metnin doğru okunması hem de doğru anlamlandırılması açısından önemlidir. Önümüzdeki derslerde, günümüz dilbilgisinde yapı bilgisi (morfoloji), klasik dilbilgisinde sarf bölümlerinde işlenen konuları ana hatlarıyla öğreneceğiz.

Bu iki dilden çekimli fiil unsurları alınmamış; isimler, sıfatlar, zarflar ve bağlaçlar alınmıştır. Bütün bu unsurları kabaca "isim" kategorisinde değerlendirirsek, önümüzdeki derslerde isim yapımıyla ilgili özellikleri öğreneceğimiz açığa çıkar. Bu isimlerin çekimli şekilleri de konumuz dışındadır.

Arapça kelimelerin yapısı

Arapça, bükünlü bir dildir; yani bir kökten yeni kelimeler türetilirken başa ve sona ekler getirilmez. Kelimenin kökünü oluşturan temel harflerin belli bir kalıba göre başına, sonuna veya ortasına; bazan hepsine birden belli harflerin ilâvesiyle yeni kelimeler yapılır. Bu yapıdan dolayı, Arapça kelimeler klasik dilbilgisi kitaplarında bugünkü dilbilgisi anlayışından farklı bir şekilde sınıflandırılmıştır. Türkçede kullanılmayan fiil çekimlerini bir tarafa bırakırsak, Arapça kelimeler kabaca iki gruba ayrılır :

a) asıl isimler (ism-i câmid)

b) türemiş isimler (ism-i müştak).

Asıl isimler (ism-i câmid) grubuna giren kelimeler özel isimler, cins isimleri ve sayı isimleridir.

Fiilden türemiş isimler (ism-i müştak) ise *masdar isimleri, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâil, ism-i tafdîl, ism-i mekân, ism-i zamân, ism-i âlet, ism-i tasgîr, ism-i mensûb* olarak gruplara ayrılır.

Bazı bağlama edatlarıyla, harf-i cer denilen edât ve zarfları da ayrıca zikretmek gerekir.

Edat ve harf-i cerler hariç bu kelimeleri dilbilgisel görevlerine göre isim ve sıfat olarak da sınıflandırmak mümkündür :

İsm-i câmid grubuna giren bütün kelimeler, masdarlar, ism-i mekân, ism-i zaman, ism-i âlet, ism-î tasgir cinsinden kelimeler isimdirler.

İsm-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa-i fâil, ism-i tafdîl, ism-i mensûb cinsinden kelimeler ise sıfattırlar.

isim masdar ism-i mekân ism-i zamân ism-i âlet ism-i tasgîr	}	İsim	İsm-i fâil ism-i mef'ûl sıfat-ı müşebbehe mübâlağa-i fâil ism-i tafdîl ism-i mensûb	} Sıfat

Arapçada kelime yapımı

Birleşik kelimeler dışında Arapçada kelimeler ön ve son eklerle değil, bükümlenme yoluyla yapılır.

İki harfli edatlar ve birkaç kelime dışında Arapçada bir kelime kökü en az üç harften oluşur. Bunlara **aslî harfler** denilir. Yeni kelime yapılırken bu aslî harflerin başına, ortasına veya sonuna bir veya daha fazla harf ilâve edilir. Bu ilâve harflere **zâid harfler** denilir. Kelime yapımı belli kalıplara göre olduğu için, bu zâid harflerin hangi harfler olabileceği bellidir. Aşağıdaki harfler, kelimenin kalıbına göre zâid harflerden olabilir :

أ (hemze), ا , ت , س , ل , م , ن , و , ه , ى

Kelime yapılışını daha iyi anlamak için aşağıdaki örneği inceleyelim :

Arapçada 'yazmak' fiilini oluşturan kök harfler ك ت ب (k-t-b)'dir. Şimdi bu kökten türetilmiş, dilimizde kullanılan bazı kelimelere bakalım :

كتاب kitâb, كاتب kâtib, مكتوب mektûb, مكتب mekteb, كتابه kitâbe vs.

Görüldüğü gibi aslî harfler değişmemekte, bu köke zâid (ilâve) harfler getirilerek yeni kelimeler yapılmaktadır.

Şimdi "yaklaşmak" fiilini oluşturan ق ر ب (k-r-b) aslî harflerinden türetilen bazı kelimelere bakalım :

قرب kurb, قريب karîb, قربان kurbân, تقريب takrîb, مقرب mukarreb, اقربا akrabâ, تقرب takarrüb vs.

Bu kelimelerde de kelime kökünü oluşturan aslî harler değişmezken, yeni kelimeler türetmek için bu köke zâid harfler getirilmiştir.

Arapça kelimelerin vezni

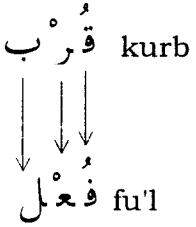
Elbette zâid harflerin aslî harflere getirilmesi rastgele olmaz. Her dilde olduğu gibi Arapça'da da kelime türetme şekilleri bellidir. Aslî sesler belli kalıplara girerek yeni kelimeler oluştururlar. Arapça dilbilgisinde bu kalıplar **vezin** adı verilen yapılarla öğretilir. Bunun için, "yapmak, işlemek" fiilinin aslî sesleri olan فعل (fe-ayın-lâm) harflerine dayanan bir model geliştirilmiştir : ف harfi kelime kökünün birinci aslî sesini, ع harfi ikinci aslî sesini, ل harfi üçüncü aslî sesini temsil eder; zâid harfler aynen bırakılır. Ortaya çıkan kalıp kelimenin veznidir.

Bilhassa masdarlarda, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl cinsinden kelimelerde kelimenin veznini belirlemek, hem kelimeyi doğru okumak, hem de doğru anlamlandırmak açısından önemli bir yardımcıdır.

Arapça kelimelerin veznini bulmak

Yukarıda öğrendiklerimize göre قُرْب *kurb* "yakın olma, yakınlık" kelimesinin veznini bulalım :

Bu kelime üç harften oluştuğuna göre zâid (ilâve) harf yoktur, harflerin hepsi aslîdir. Öylese 1., 2. ve 3. harfler için sırasıyla ف , ع ve ل harflerini yazalım ve kelimenin harekelerine göre okuyalım:

Şu hâlde قرب *kurb* kelimesi فعل *fu'l* veznindedir. Fu'l فُعْل vezni birçok kelimenin türetilebileceği bir kalıptır.

Aynı kökten gelen قربان *kurbân* kelimesinin veznini de aynı şekilde bulabiliriz. Bu kelimede üçten fazla harf olduğuna göre bunlardan bazıları zâid demektir. Zâid olabilecek harfler elif ve nun'dur. Baştaki ق ر ب harfleri aslî harflerdir. Bu aslî harflerin yerine sırasıyla yine ف ع ل harflerini yazalım ve sonuna zâid harfleri aynen ilâve edelim; ortaya çıkan kalıbı فُعْلان *kurbân* kelimesinin harekelerine göre okuyalım :

فُعْلان fu'lân

Böylece قربان *kurbân* kelimesinin vezninin de فعلان *fu'lân* olduğunu belirlemiş oluruz.

كتاب *kitâb* kelimesinde zâid olabilecek tek harf elif'tir. Buna göre kelimenin veznini yukarıdaki gibi bulmaya çalışırsak ortaya فعال *fi'âl* vezni çıkar.

Alıştırma

آليشدرمه

Aşağıdaki kelimelerde aslî ve zâid harfleri belirleyerek kelimelerin veznini bulunuz :

عارف	ârif	→	فاعل	fâ'il
كَرَمْ	kerem	→	فَعَلْ	fa'al
غُرُوبْ	gurûb	→	فُعُولْ	fu'ûl
جَوَابْ	cevâb	→	فَعَالْ	fa'âl
طَلَبْ	.....	→	.....	.....
عُمْر	.....	→	.....	.....
ضَرَرْ	.....	→	.....	.....
خُرُوجْ	.....	→	.....	.....
شَرَفْ	.....	→	.....	.....
عِرْفَانْ	.....	→	.....	.....
كُفْرَانْ	.....	→	.....	.....
سِحْر	.....	→	.....	.....

- Aşağıdaki metin Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) meşhur *Mevlid*'inin başlangıç beyitleridir. Bu eser yüzyıllar boyunca Türkçe konuşulan geniş bir coğrafyada okunmuş, dinlenmiştir. Verdiğimiz metin harekeli nesih ile olup taşbaskısı bir nüshadan alınmıştır.

Metinde geçen *yok-durur, çok-durur* kelimelerindeki *-durur* bugünkü *-dur* ekinin 15. yüzyıldaki şeklidir. Bu ek, ince ünlülü kelimelerde *-dürür* diye de okunabilir.

2. Ders

Harflerine Göre Arapça Kelimeler : Aksâm-ı Seb'a

Arapçada kelimeler, aslî harflerinin niteliklerine göre iki gruba ayrılır : a) **sahih** صحيح b) **mu'tell** معتل

ا و ى harfleri, içinde bulundukları kelimelerde çeşitli değişikliklere uğrayan harfler olup bunlara **illet harfleri**, aslî harflerinden biri veya ikisi bu harflerden oluşan kelimelere de **mu'tell** kelimeler denir.

Söz konusu illet harfleri, kelime yapımı sürecinde başka harflere dönüşür veya düşer. Meselâ *vezn* وزن kelimesinde illet harflerinden *vav* vardır. Bu kökten başka bir kelime üretildiğinde *vav* değişir: *mîzân* ميزان gibi.

دور *devr* kelimesinde de *vav* illet harfidir Bu kökten yapılan kelimelerde *vav* harfi başka harflere dönüşür : دائره *daire*; اداره *idare* vs.

سيل *seyl* kökünde *ye* illet harfidir. Bundan türetilen اساله *isâle* kelimesinde *ye* düşmüştür. Benzer yapıdaki ميل *meyl* kelimesinden türetilen اماله *imâle* kelimesinde *ye*; خوف *havf* kelimesinden türetilen اخافه *ihâfe* kelimesinde *vav* düşmüştür.

صوم *savm* "oruç" kelimesinden türetilen "oruç tutma" anlamındaki صيام *sıyâm* kelimesinde *vav* harfi, *ye*'ye dönüşmüştür.

Arapça kelimelerdeki bu uyum ve değişme kurallarını bilirsek kelimelerin yapılarını daha kolay tanıyabiliriz. Böylece metinleri doğru okuyup anlamamız da kolaylaşmış olur.

Aslî harflerinin niteliklerine göre kelimelerin **sahih** ve **mu'tell** olmak üzere iki gruba ayrıldığını ifade etmiştik.

Sahih kelimeler üç kısımdır : sâlim, mehmûz, muzâaf.

Mu'tell kelimeler dört kısımdır : misâl, ecvef, nâkıs, lefîf.

Böylece Arapça kelimeler aslî harflerinin niteliğine göre yedi kısma ayrılmış olur ki buna **aksâm-ı seb'a** (yedi kısım) denir. Aşağıda bu kelimelerin yapılarını örnekleriyle göreceğiz:

1) Sâlim سالم : Aslî harflerinden biri elif, vav, ye, hemze olmayan veya içinde aynı cinsten iki harf bulunmayan kelimelere *sâlim* denir:

ضرب	darb "vurma, vuruş"	كرم	kerem "cömertlik"	لطف	lutf "lütuf"
صبر	sabr "sabır"	نظر	nazar "bakış"	شكل	şekl "şekil"

2) Mehmûz مهموز : Aslî harflerinden biri hemze olan kelimelere *mehmûz* denir. Hemze birinci, ikinci veya üçüncü aslî harf olabilir:

أمر	emr "iş, buyruk"	أكل	ekl "yeme"	أدب	edeb "edep"
بئر	bi'r "kuyu"	يأس	ye's "üzüntü, yas"	رأى	re'y "görüş"
جزء	cüz' "parça"	هيئت	hey'et "heyet"	شئ	şey' "şey"

3) Muzâaf مضاعف : Aslî harflerinin ikincisi ve üçüncüsü aynı olan kelimelere *muzâaf* denir.

عدد	aded	قرار	karar	سرور	sürûr
رد	redd	طب	tıbb	همت	himmet

4) Misâl مثال : Aslî harlerinden ilki vav veya ye olan kelimelere *misâl* denir :

وعظ	va'z "nasihat"	وقوع	vukū' "olma, oluş"	وهم	vehm "vehim"
يسر	yüsr "kolaylık"	يمن	yümn "bereket"	يقين	yakîn "şüphesiz bilmek"

5) Ecvef اجوف : Aslî ikinci harfi vav veya ye olan kelimelere *ecvef* denir.

قول	kavl "söz"	سوق	sevk	نور	nûr
ميل	meyl	بيع	bey' "satmak"	دين	dîn

6) Nâkıs ناقص : Aslî harflerinden üçüncüsü illet harflerinden biri olan kelimelere *nâkıs* denir :

عفو	afv "af"	سهو	sehv "yanılma"	شقاوت	şakavet "eşkiyalık"
سعى	sa'y "çalışma"	نهى	nehy "yasaklama"	شكايت	şikâyet
رضاء	rızâ	دعاء	duâ	شفاء	şifa

7) Lefîf لفيف : Aslî harflerinden herhangi ikisi illet harfi olan kelimelere *lefîf* denir :

ولايت	velâyet "veli olmak, velilik"	وفا	vefâ "sözünde durma"	وقايه	vikâye "korumak"
روايت	rivâyet	ريا	riyâ	طى	tayy "çıkarmak"

Kelimelerin harflerinin özelliklerine göre ayrıldığı yedi kısmı örnekleriyle gördük. Bilhassa illetli kelimelerde (yani misâl, ecvef, nâkıs, lefîf olarak isimlendirilen kelimelerde) yeni kelime yapımı sürecinde illet harflerinin değişime uğradığını, düştüğünü söylemiştik. Böylece yapısı değişen kelimelerin vezinlerini bulmak, anlamla-

rını, ait oldukları kelime ailesini tespit etmek ancak aksâm-ı seb'anın bilinmesiyle mümkün olur. Dilbilgisinde illet harflerinin kelime türetimi sürecinde çeşitli değişikliklere uğramasına **i'lâl** denilir. Sonraki derslerde Arapça kelime yapımını gösterirken illet harflerindeki değişikliklerden önemli olanlarını "İ'lâl" başlığıyla özel bölümlerde göstereceğiz .

Arapça isimlerde Çokluk

Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I'de Farsça isimlerdeki çokluk kategorisi ile Arapça çokluk kategorisinin bir kısmını öğrenmiştik (35. Ders).

Arapçada çokluk kategorisi iki gruptur : Eklemeli ve bükünlü.

Eklemeli çokluklar *sâlim çokluk* (cem'-i sâlim) adını alır. +în, +ûn ekleri müzekker (eril), +ât eki ise müennes (dişil) çokluklar yapar. Bunlar kurallı, düzenli çokluklar sayılır : مأمورين me'mûrîn, معلومات ma'lûmât vs.

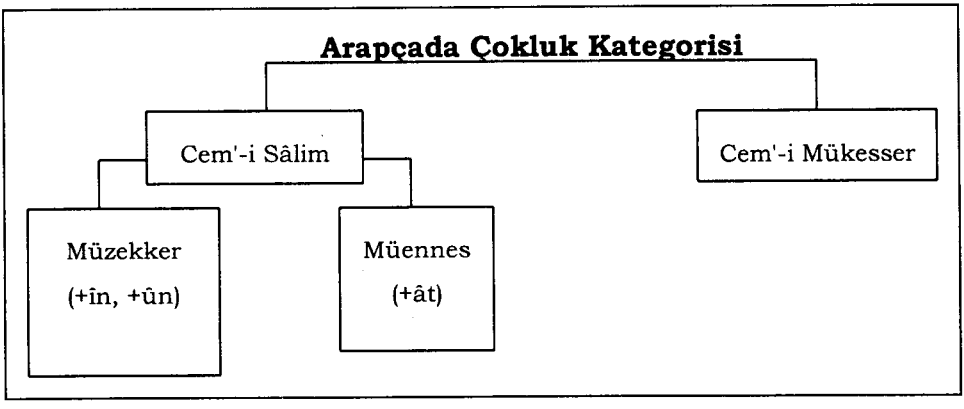
Bükünlü çokluklar *mükesser çokluk* (cem'-i mükesser) adını alır. İsmin aslî harflerine çeşitli zâid harflerin ilâve edilip belli vezinlere konulmasıyla elde edilir. Meselâ :

felek "gök" فلك → eflâk افلاك "gökler" : vezni ef'âl افعال

kasr "köşk" قصر → kuṣûr قصور "köşkler" : vezni fu'ûl فعول

kitâb "kitap" كتاب → kütüb كتب "kitaplar" : vezni fu'ul فعل

Mükesser çokluğun birçok vezni vardır ve hangi kelimenin hangi kalıpta çokluk yapılacağının belli bir kuralı yoktur, yani semâîdir. Bu çokluk kalıplarını gelecek derslerde öğreneceğiz.

Alıştırma

آليشدرمه

Aşağıdaki kelimelerin aksâm-ı seb'aya göre hangi gruba girdiklerini belirtiniz. Bu kelimelerin anlamlarını da öğreniniz :

علم	ilm	sâlim
كبر	kibr	.....
حس	hiss	.....
ورد	vird	.....
حبس	habs	.....
ذوق	zevk	.....
عفو	afv	.....
ذل	züll	.....
طول	tûl	.....
يمن	yümn	.....
مرض	maraz	.....
أدب	edeb	.....

ضرر	zarar	muzâaf
عمى	amâ	.....
ذكا	zekâ	.....
وجع	veca'	.....
وفا	vefâ	.....
رضا	rızâ	.....
غنا	gınâ	.....
علو	ulüvv	.....
وصول	vusûl	.....
وجود	vücûd	.....
جنون	cünûn	.....
مرور	mürûr	.....

- Aşağıdaki metinleri okuyunuz ve Farsça yapılı tamlamaları gösteriniz.

غزل فضولی

بنده مجنوندن فزون عاشقلق استعدادی وار
عاشق صادق بنم مجنونك آنجاق آدی وار

نوله قان دوکمکده ماهر اولسه چشمك مردمی
نطفهٔ قابلدر و غمزه‌ك کبی استادی وار

قیل تفاخر کیم سنك هم وار بنم تك عاشقك
لیلی‌نك مجنونی شیرینك اکر فرهادی وار

اهل تمکینم بنی بکزتمه ای کل بلبله
درده یوخ صبری آنك هر لحظه بیك فریادی وار

ایله بدحالم که احوالم کورنده شاد اولور
هر کیمك کیم دور جورندن دل ناشادی وار

کزمه ای کوکلم قوشی غافل فضاء عشقده
کیم بو صحرانك کذرکاهنده چوخ صیادی وار

ای فضولی عشق منعن قیلمه ناصحدن قبول
عقل تدبیریدر اول صانمه که بر بنیادی وار

غزل ندیم

مرادن آکلارم اول غمزه‌نك اذعانمز واردر
بلی ساز بیلمزز اما براز عرفانمز واردر

او شوخك صوندیغی پیمانه‌یی رد ایتمیز البت
آنکله بویله‌جه عهد ایتمشز پیمانمز واردر

مناسبدر سکا ای طفل نازم حجتك آل کل
بشیکتاشه یاقین بر خانهٔ ویرانمز واردر

الك قوی سینهٔ بلّوره رحم ایت عاشقه زیرا
بیاض اوزره بزم ده پنجه بر فرمانمز واردر

کوزل سومکده‌زاهد مشکلك‌وار ایسه بزدن صور
بزم اول فنده چوق تحقیقمز اتقانمز واردر

قوچوب هر شب میانن جانند جان قاتمه‌ده آغیار
به‌هی ظالم سن انصاف ایت بزم ده جانمز واردر

صیقیلمه بزمه کل بیکانه یوق دعوتلمز آنجاق
ندیما بنده‌کز وار بر دخی سلطانمز واردر

3. Ders

Arapçada İsimler ve Sayılar

Önceki dersimizde Arapça dilbilgisinde kelimelerin *isim, masdar, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, ism-i tafdîl, ism-i tasgîr, ism-i mekân, ism-i mensûb, mübalağa-i fâil* olarak isimlendirilen gruplara ayrıldığını öğrenmiştik. Hangi gruba girerse girsin, Arapça kelime *vezin* adı verilen bir kalıba sahiptir. Yine önceki dersimizde Arapça kelimelerin vezinlerinin ne olduğunu, nasıl tespit edildiğini öğrendik. Buna göre bir vezin, Arapçada kelime türetmenin kalıbını ifade eden bir modeldir. Herhangi bir vezinden yüzlerce kelime türetilebilir.

Arapça kelimenin kökünü teşkil eden aslî harfler –birkaç istisna dışında- en az üç harfli olur. Bu kök harfler kimi durumlarda dört veya beş tane de olabilir. Üç aslî harften oluşan köklere *sülâsî*, dört aslî harften oluşanlara *rubâî*, beş aslî harften oluşanlara *humâsî* denilir.

İsim, varlıkları gösteren kelimelerdir. Bunlar dil bilgisinde cins isim ve özel isim olarak ayrılırlar. Bütün şahıs isimleri, nesneleri gösteren isimler, sayı isimleri dil bilgisinde hep *isim* kategorisi altında değerlendirilir.

Masdar, hareket, oluş ve kılış bildiren isimlerdir. Arapçada masdarlar *mücerred* ve *mezîdünfih* olmak üzere iki gruba ayrılır.

İsm-i fâil, fiilde belirtilen hareketi, oluş veya kılışı yapanı ifade eden kelime türlerine verilen isimdir. Türkçede *yazıcı, kırıcı, yazan, kıran, yazar, çizer* gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlar ism-i fâil kategorisini oluşturur.

İsm-i mef'ûl, fiilden belirtilen hareket, oluş ve kılışa maruz kalanı, etkileneni ifade eden kelime türlerine verilen isimdir. Türkçede *kırılmış, kırık, kırgın, bozuk, bozulmuş* gibi kelimelerin ifade ettiği anlamlar ism-i mef'ûl kategorisini oluşturur.

İsm-i tafdîl, sıfatlarda derece açısından daha üstünlüğü gösteren bir kelime kategorisidir. Türkçede bu anlamı üreten özel bir ek yoktur. Bunu sıfatın önüne *daha, en* gibi sıfatlar getirerek üretiriz: *daha güzel, en büyük, en yüksek* vs. gibi.

İsm-i tasgîr, isimlerde küçültme kategorisidir. Türkçedeki +cık/+cik, +cığaz/+ciğez ekleriyle yapılan *kuzucuk, kızcığaz, lokmacık* gibi kelimeler de ism-i tasgir kategorisinin örnekleri olarak düşünülebilir.

İsm-i mekân, fiilde belirtilen hareket, kılış veya oluşun gerçekleştiği yeri ifade eden kelime kategorilerine verilen isimdir. Türkçede çoğu zaman bunu işlek bir ek olan +lık/+lik ile kurarız. Kimi zaman de yer kelimesinden faydalanırız. Mesela *derslik, kömürlük, çalışma yeri, toplantı yeri* vs.

Mübâlağa-i fâil, esas olarak fiilden belirtilen hareket, oluş veya kılışın özne tarafından çok fazla, aşırı derecede yapıldığını ifade eder. Bunu Türkçede *çok yapan, çok konuşan, çok gülen* gibi sıfat-fiil gruplarıyla yapabildiğimiz gibi *kırılgan, pişegen* örneklerinde olduğu gibi -gan/-gen ekleriyle de yapabiliriz.

İsm-i mensûb, nisbet ifade eden kelime kategorisidir. Bu kategori, kelime sonuna nispet eki getirmek suretiyle yapılır. Bu kategoriyi Türkçede değişik eklerle yaparız : *İstanbullu, demirden, mektupçu* vs.

Arapçanın kelime kategorilerini böylece görmüş olduk. İsm-i mensûb dışında bütün bu kategorilerin teşkili, kelime kökünü oluşturan aslî seslerin vezin dediğimiz kimi kalıplara sokulmasıyla mümkün olmaktadır. Aşağıda bu kalıpları ana hatlarıyla ve Türkçede kullanıldıkları kadarıyla öğreneceğiz.

İsimlerin vezinleri

İsim teşkilinde kullanılan bazı kalıplar, yani vezinler şunlardır :

فَعَلْ	fa'al	قلم kalem, قمر kamer "ay", جبل cebel "dağ", شجر şecer "ağaç", ثمر semer "meyve" vs.
فَعْل	fa'l	شمس şems "güneş", ثور sevr "öküz", جوز cevz "ceviz", لحم lahm "et", زرع zer' "ekin" vs.
فِعْل	fi'l	بئر bi'r "kuyu", ذئب zi'b "kurt", رجل ricl "ayak" vs.

فُعل	fu'l	اذن üzn "kulak", فلك fülk "gemi", قفل kufl "kilit", نقل nukl "meze" vs.
فَعْلَلْ	fa'lel	خردل hardal, ثعلب sa'leb "tilki", صرصر sarsar "fırtına", دفتر defter vs.
فُعْلُلْ	fu'lul	بلبل bülbül, فستق fustuk "fıstık", فندق funduk "fındık", هدهد hüdhüd "ibibik kuşu" vs.

Arapçada isimler aslî harflerinin sayısına göre de sınıflandırılabilmektedir. Buna göre isimleri *üç aslî sesten oluşanlar* (sülâsî= قلم kalem, ذهب zeheb, فلك fülk vs.), *dört aslî sesten oluşanlar* (rubâî= دفتر defter, درهم dirhem, خردل hardal vs.), *beş aslî sesten oluşanlar* (humâsî= زبرجد zeberced "sarı yakut", جردحل cirdahal "iri deve" vs.) olarak da sınıflandırmak mümkündür.

Arapçada genel kural olarak asıl isimlerin aslî sesleri üçten az ve beşten fazla olamaz. İki aslî harften oluşan birkaç isim vardır :

اخ ah "erkek kardeş, birader", فم fem "ağız", يد yed "el", ذو zü, ذا zâ, ذى zî "sahip" gibi. Bu kelimeler de aslında üç sesli olup bir takım ses düşmeleriyle iki sesli hâlini almışlardır.

ام ümm "anne", عم amm "amca", سن sinn "yaş" gibi kelimelerin yazılışında da sanki iki harf varmış gibi görünse de ikinci harflerin şeddeli olduğu unutulmamalıdır.

Arapça Sayı isimleri

Osmanlı Türkçesinde, Türkçenin sayı isimleri kadar Arapça ve Farsçanın sayı isimleri de kullanılmıştır.

Arapça sayıların eril (müzekker) ve dişil (müennes) şekilleri küçük ses farklarıyla ayrılırlar. Yerine göre bunlardan biri kullanılır. Aşağıda önce müennes, sonra müzekker olmak üzere her iki şekli de gösterilmiştir :

Birler hanesindeki sayılar :

1 = واحده vâhide ~ واحد vâhid (ve احد ahad); 2 = اثنتان isnetân ~ اثنان isnân; 3 = ثلاثه selâse ~ ثلاث selâs; 4 = اربعه erba'a ~ اربع erba'; 5 = خمسه hamse ~ خمس hams; 6 = سته sitte ~ ست sitt; 7 = سبعه seb'a ~ سبع seb' ; 8 = ثمانيه semâniye ~ ثمان semân ; 9 = تسعه tis'a ~ تسع tis' ;

Onlar hanesindeki sayılar :

10 = عشره aşere ~ عشر aşr; 20 = عشرون işrûn ; 30 = ثلاثون selâsûn, 40 = اربعون erba'ûn; 50 = خمسون hamsûn ; 60 = ستون sittûn; 70 = سبعون seb'ûn ; 80 = ثمانون semânûn; 90 = تسعون tis'ûn.

Yüzler hanesindeki sayılar :

100 = مائه mi'e; 200 = مائتان mi'etân ; 300 = ثلثمائة selâse mie; 400 = اربعمائة erba'a mie; 500 = خمسمائة hamse mie; 600 = ستمائة sitte mie; 700 = سبعمائة seb'a mie; 800 = ثمانمائة semâne mie; 900 = تسعمائة tis'a mie ; 1000 = الف elf

11 = احد عشر ahad aşer; 12 = اثنا عشر isnâ aşer; 13 = ثلاثة عشر selâsete aşer; 14 = اربعة عشر erba'ate aşer; 21 = واحد و عشرون vâhid ve işrûn; 22 = اثنان و عشرون isnâni ve işrûn vs.

Arapça sayılar Osmanlı Türkçesinde tarih göstermede ve matematik işlemlerinde sık kullanılmıştır. Bilhassa yazma metinlerin sonundaki ketebe kayıtlarında verilen tarihler Arapçanın sayı sistemine göredir. Bu tarih gösterme sisteminde önce onlar hanesi, sonra yüzler, sonra binler hanesi zikredilir. Mesela 857 rakamı Türkçede (sekiz yüz elli yedi) şeklinde iken Arapçada (seb'a ve hamsîn ve semâniye mi'e) şeklindedir.

Arapça sıra sayı isimleri de Osmanlı Türkçesinde sık kullanılmıştır. Bunlar da şu şekildedir :

اوّل	evvel	*birinci*
ثانی	sânî	*ikinci*
ثالث	sâlis	*üçüncü*
رابع	râbi'	*dördüncü*
خامس	hâmis	*beşinci*

سادس	sâdis	*altıncı*
سابع	sâbi'	*yedinci*
ثامن	sâmin	*sekizinci*
تاسع	tâsi'	*dokuzuncu*
عاشر	âşir	*onuncu*

Bu sıra sayılarının dişili (müennesi), sonlarına dişillik eki olan ه getirilerek yapılır. Ancak اوّل evvel'in dişili اولی ûlâ şeklinde olur.

باب اول bâb-ı evvel "birinci bölüm"

شخص ثالث şahs-ı sâlis "üçüncü şahıs"

وهلهٔ اولی vehle-i ûlâ "başlangıçta, ilk anda"

مراد رابع Murâd-ı râbi' "Dördüncü Murad"

رتبهء اولی rütbe-i ûlâ "birinci rütbe"

شق اول şıkk-ı evvel "baş defterdar"

جلد ثانی cild-i sânî "ikinci cilt"

شق ثانی şıkk-ı sâni "Baş defterdar yardımcısı"

Arapça Çokluk Kalıpları

Cem'-i mükesser (kırık çokluk) olarak adlandırılan çokluk kategorisi, esas olarak semâîdir, yani hangi kelimenin hangi kalıba göre çokluk yapılacağını Arapça konuşan halkların asırlar öncesinde oluşmuş uzlaşmaları belirlemiştir. Biz bunları sözlüklerden öğreniriz.

Cem'-i mükesserler, cinsiyet kategorisinde dişil (müennes) sayılırlar. Böylece, Farsça yapılı sıfat tamlamasında cem'-i mükesser kalıbında olan bir isimden sonra gelen sıfat da müennes yapılır.

Aşağıda bazı cem'i mükesser kalıplarını öğreneceğiz :

Ef'âl افعال vezni :

keder كدر "keder" → ekdâr اكدار "kederler",

sebeb سبب "sebep" → esbâb اسباب "sebepler",

şahs شخص "şahıs" → eşhâs اشخاص "şahıslar",

nehr نهر "nehir" → enhâr انْهار "nehirler",

şekl شكل "şekil" → eşkâl اشكال "şekiller" vs.

Fu'ûl فعول vezni :

emr امر "iş, emir" → umûr امور "işler, emirler",

ilm علم "ilim" → ulûm علوم "ilimler" ,

deyn دين "borç" → düyûn ديون "borçlar" ,

melik ملك "hükümdar" → mülûk ملوك "hükümdarlar" ,

fenn فن "bilim, bilgi" → fünûn فنون "fenler, bilimler" ,

akl عقل "akıl" → ukûl عقول "akıllar" vs.

Alıştırma — آليشدرمه

- Aşağıdaki metni Osmanlı harfleriyle yazınız. Metindeki anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bularak yazılışıyla birlikte öğreniniz :

Hukuk-ı Hürriyet

Hürriyet, âlem-i şuhûd ve mahsûsâtta şahsiyyet-i ameliyyenin alâmet-i hâriciyyesidir; ya'ni hürriyet olmasa o zaman şahsiyet temâyüz etmeyip ve insân olmayıp âlât mertebesinde ve cemâdât kabîlinden olur. İnsanın mevcudiyetine hürriyetle hükm olunur. Hürriyet, haysiyet-i insâniyyenin şâhididir. Hürriyet olmasa haysiyet kalmaz. Hürriyeti olmayan adamın harekâtı kendi harekâtı değildir.

Hürriyet her dürlü terakkiyâtın menba'ıdır. Hürriyet olmasa bu terakkiyât hâsıl olmaz. Hür olmayan adamın terakkî ihtimâli yoktur. Çünkü hür olmalı, sa'y etmeli, esbâbına teşebbüs etmeli ki terakki olsun. Hürriyet cem'iyyet âleminde vücûda gelmiştir.

(Münif Paşa, "Hukūk-ı Hürriyet", *Müntahabât-ı Bedâyi'-i Edebiyye*, Dersaâdet 1326'dan.)

- Aşağıdaki kelimelerin hangi cins çokluk olduğunu ve vezinlerini belirtiniz; kelimelerin teklik şekillerini öğreniniz.

hukūk حقوق

şuhûd شهود

cemâdât جمادات

harekât حركات

terakkiyât ترقيات

esbâb اسباب

- Aşağıdaki kelimeleri çokluk kategorisine çeviriniz; kelimelerin anlamını sözlükten bularak öğreniniz :

âlâmet علامت

mevcûd موجود

hükm حكم

veled ولد

teşebbüs تشبث

vasf وصف

- Aşağıdaki Türkçe sıra sayılarını Arapça sıra sayılarına çeviriniz

birinci	اول	evvel
ikinci	ثانی	sânî
üçüncü	.....	.....
dördüncü	.....	.....
beşinci	.....	.....
altıncı	.....	.....
yedinci	.....	.....
sekizinci	.....	.....
dokuzuncu	.....	.....
onuncu	.....	.....

Dilbiliminde homonim (eş sesli), homofon, homograf denilen kelimeler vardır. Bunların bir kısmının yazılışı aynı, telaffuzu ve anlamı farklı; bir kısmının telaffuzları aynı veya benzer ancak yazılışları ve anlamları farklıdır. Metni doğru okumak ve anlamak için bu gibi kelimelerin başlıcalarını bilmekte yarar vardır.

Aşağıda yazılışları aynı (homograf), ancak okunuş ve anlamları farklı kelimelerden örnekler verilmiştir. Bu kelimelerin okunuşlarını sözlükten bulup anlamlarıyla birlikte ezberleyiniz :

آخر اخبار اماره انفس جد جرح جرم حسن حكم خلق

4. Ders

Arapça Masdarlar

Masdar, fiillerden türemiş bir isim kategorisidir. Türkçe dilbilgisinde masdar olarak –mak/-mek ve –ma/-me ekleriyle yapılan isimler öğretilmekteyse de Arapçada "geliş, alış, ölüm, alım, satım" gibi isimlerin yanı sıra "güzellik, incelik, kabalık" gibi isimler de masdar olarak isimlendirilen kelime kategorilerinde üretilirler.

Her masdarın bir fiil kökü vardır. Bu yalın kökü Türkçede fiil kök veya gövdesinden sonra bir (-) işaretiyle gösteririz. Arapçanın dilbilgisinde fiilin görülen geçmiş zaman 3. teklik şahsındaki şekli fiilin en yalın halidir. Meselâ :

نَظَرَ *nazara* "baktı" fiil şeklinden türetilen bir masdar نظر *nazar* "bakış, bakma".

فَتَحَ *fetaha* "açtı" fiil şeklinden türetilen bir masdar فتح *feth* "açma, fetih".

عَلِمَ *alime* "bildi" fiil şeklinden türetilen bir masdar علم *ilm* "bilme, bilgi, ilim".

Söz konusu fiil şekilleri, fiilin en yalın şeklini, yani kök halini gösterir. Türkçede nasıl fiil köklerine ekler getirerek yeni kelimeler yapıyorsak Arapçada da fiil köklerinden yeni kelimeler yapılır; ancak Arapça eklemeli değil, bükünlü bir dil olduğundan fiil kökünün başına-ortasına-sonuna kimi sesler getirilerek yeni kelimeler yapılır. Önceki derslerimizde yalın kökten yeni kelime yapmak için kullanılan seslerin neler olduğunu öğrenmiştik. Hatırlayacağımız gibi bu sesleri karşılayan harflere zâid harfler adı verilmekteydi. Kelimenin kökünü oluşturanlar dışındaki harfler zâid'dir.

عَلِمَ *alime* "bildi" fiilini ele alalım. Dilimizde bu kökten türemiş kelimeler vardır. Bu kelimelerin bir kısmı harf ilâvesiyle türetilmiştir :

علم *ilm* "ilim, bilgi", عالم *âlim* "bilgin", معلوم *ma'lûm* "bilinen", تعليم *ta'lîm* "öğretme", تعلم *ta'allüm* "öğrenme", معلم *mu'allim* "öğretmen", اعلام *i'lâm* "bildirme, duyurma" vs.

Bütün bu türetmeler belli kalıplar içerisinde olmaktadır. Bu kalıplara **vezin** denildiğini biliyorsunuz.

Arapçada masdarlar, türedikleri fiilerin teklik 3. şahıstaki çekimlerinde zâid harf taşıyıp taşımamalarına göre iki gruba ayrılır. Meselâ فتح *fetaha* "açtı" fiilinde zâid harf yoktur, harflerin hepsi aslîdir. أَحْسَنَ *ahsene* "iyilik etti" fiilinde baştaki hemze zaiddir. Birinci gruptaki fiillerden türetilen masdarlara *mücerred* "yalın" masdarlar, ikinci gruptaki fiilerden türetilen masdarlara *mezîdünfih* veya *zevilziyâde* (artırılmış, ilâve edilmiş) masdarlar denir. Mücerred (yalın) masdarların kalıpları, belli bir anlam üretmezler; fiilden türetilen bir ismin niçin bu vezinden üretildiğinin belli bir kuralı yoktur. Toplumca o kelime üzerinde uzlaşılmıştır ve bu kelimeler dilin kullanımıyla edinilir, öğrenilir. Bu yüzden bu gruba giren masdarlara *semâî masdarlar* denir (yani işitip öğrenmeye dayalı).

Mezîdünfih (zevilziyâde) masdarların üretildiği kalıplar ise belli, değiştirilemez anlamlar üretirler. Her fiil her kalıba getirilip yeni bir kelime üretilemez. Fiilin geçişli veya geçişsiz oluşu önemlidir. Buna göre kalıplar etken-edilgen-dönüşlü çatılarda belli anlamları üretirler. Bu özellikleri dolayısıyla geçişlilik/geçişsizlik (yani fiilin nesne alıp almaması) açısından uygun olmak şartıyla bir fiil belli bir kalıba uygulandığında belli bir anlam üretilmiş olur. Nasıl Türkçede +çı eki meslek ismi yapıyorsa ve biz bir kelime kökünden meslek ifade eden bir kelime yapmak istediğimizde bu +cı/+ci ekine başvuruyorsak Arapçanın mezîdünfih masdarları da benzer şekilde "önceden belirlenmiş" anlamları üretirler. Bu yüzden bunlara *kıyasî masdarlar* denilir (yani kıyaslamaya dayalı).

Masdarlardaki bu ayrımın Osmanlı Türkçesi metinlerini doğru anlamlandırmada önemli yeri vardır. Özellikle kıyasî masdarların üretimi doğrudan anlamla ilgili olduğu için bunların yapılarını bilmeden birçok kelimeyi doğru okuyamaz ve anlamlandıramayız. Kısaca özetlersek :

- Semaî masdarların anlamlarını sözlükten bularak öğrenebiliriz.
- Kıyasî masdarların ise sözlüğe bakmadan önce sezilecek, bilinecek bir anlam çerçevesi vardır.
- Kıyasî masdarlar geçişlilik/geçişsizlik, etkenlik-edilgenlik-dönüşlülük-işteşlik çatılarını ürettikleri için anlam çerçevelerinin bilinmesi gerekir.

Bunu bir örnekle görelim :

علم *ilm* "bilim" kelimesi semâî/mücerred bir masdardır. Yalın isim gibidir. Anlamı konusunda yapısından doğan herhangi bir sezgiye sahip olamayız.

تعليم *ta'lîm* "bildirme, öğretme" kelimesi geçişli ve etken bir masdardır. Bir "şeyi" bir "kimseye" öğretiriz.

تعلم *ta'allüm* "öğrenme" kelimesi de geçişlidir ancak çatı itibariyle "dönüşlü"dür. Bir "şeyi" özne "kendisi" öğrenir :

"Ben mektepte Fransız ta'lîm ediyorum." cümlesinden öznenin öğretmen olduğunu anlarız; çünkü birilerine "öğretiyor".

"Ben mektepte Fransızca ta'allüm ediyorum." cümlesinden öznenin öğrenci olduğunu anlarız; çünkü "öğreniyor".

مجادله mücâdele kelimesinin üretildiği kalıbın işteşlik anlamını ürettiğini öğrenmişsek artık bu kelimenin anlamını bilmeden dahi bu anlamla ilgili bir ön sezimiz olur.

Bundan sonraki bölümlerde önce semâî/mücerred masdarların üretildiği ve Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan bazı kalıpları, sonra da kıyâsî/mezîdünfih masdarların üretildiği kalıpları öğreneceğiz.

Arapça Çokluk Vezinleri

Önceki derslerimizde cem'-i mükesser vezinlerinden ef'âl افعال ve fu'ûl فعول vezni ile yapılan çoklukları görmüştük. Aşağıdaki çokluk vezinlerini de öğreniniz :

Fu'ul فعل vezni :

كتاب kitâb "kitap" → كتب kütüb "kitaplar" ;

رسول resûl "elçi" → رسل rusül "elçiler" ;

طريق tarîk "yol" → طرق turuk "yollar" ;

سفينه sefîne "gemi" → سفن süfün "gemiler" vs.

Bu vezni, okuyuşta fu'ûl فعول vezniyle karıştırmayınız.

Fu'al فعل vezni :

امت ümmet → امم ümem "ümmetler" ;

دولت devlet → دول düvel "devletler" ;

صورت sûret → صور suver "resimler, suretler" ;

Fi'al فعل vezni :

نعمت ni'met → نعم ni'am "nimetler" ;

محنت mihnet → محن mihen "mihnetler" ;

ملت millet → ملل milel "milletler" ;

حكمت hikmet → حكم hikem "hikmetler"

Bu üç veznin de aynı şekilde yazıldığına dikkat ediniz. Metinleri doğru okumak ve anlamlandırmak için bu yapıların arasındaki fark da bilinmelidir.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki metni okuyup Osmanlı alfabesiyle yazınız :

Osmanlıcanın Islâhı

Edibler beyninde aralık aralık Osmanlı kitabetinden bahs olunup da herhâlde sâdeliği külfete tercîh eden zevâttan birisi "Canım, yazılan yazılar bu kadar muğlak yazılmasa da her okuyan anlayabilse, yani yazılan şeylere o kadar Arabî ve Farisî lügatler katılmasa da herkesin anlayabileceği şöyle kabaca bir Osmanlıca yazılsa!" dediği zaman bu zâta edilen mukâbele "Kabaca yazılmak nasıl mümkün olur? Arabî ve Farisî nasıl terkedilir? Osmanlı lisânından Arabî ve Farisîyi çıkarırsak lisânı tamâmen terketmiş oluruz." sözlerinden ibâret olduğu görülmektedir.

Vâkıa ilk nazarda şu mukâbele yolunda gibi görülür. Çünkü biz Türkistân'dan getirmiş olduğumuz asıl ana lisanımızı kaybetmiş bulunduğumuzdan şimdiki hâlde lisânımızdan Arabî ve Farisî lügatlerini çıkarmış olursak Osmanlı kâmusunun hemen bütün bütün boşalacağı derkârdır.

Ancak lisânımızın ıslâhına mâni' olan şey yalnız bu ise ondan bu kadar me'yûs olmak îcâb etmez. Acabâ dünyâda bir lisân var mıdır ki, mahlût olmayıp da sırf kendi mâlı olan elfâzı kullansın?

...Gele gele Osmanlı kitâbeti o dereceyi bulmuştur ki, kaleme alınan bir şeyi ne Arab ne Acem ve ne de Türk anlamayarak bu lisân yalnız birkaç zât arasından tedâvül eder bir lisân-ı husûsî hâline girmiş ve azlığın çokluğa tâbi' olması darb-ı mesel hükmündeyken bu azlık çokluğu kendisine tâbi' etmek da'vâsına düşerek nihâyet milleti âdetâ lisânsız bırakmıştır.

... Ancak biz da'vâ ediyoruz ki, Şinâsî merhûmun sâdeleştirdiği dereceden birkaç derece daha sadeleşmeğe ve daha ziyâde umûmîleşmeğe lisânımızın isti'dâdı vardır...

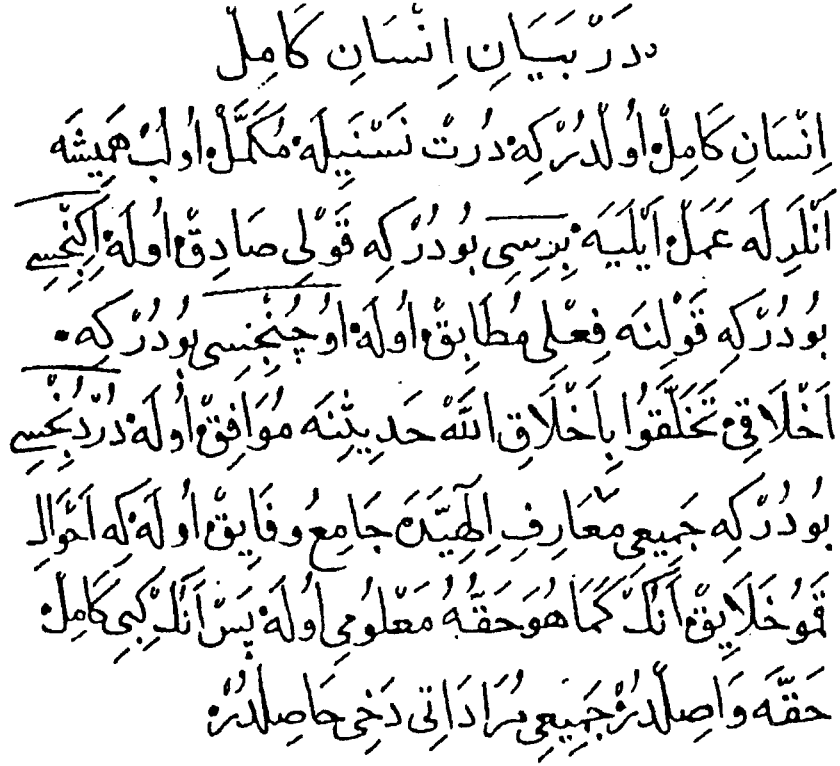
...Lisânımızı ıslâh etmeğe ziyâdesiyle mecbûruz.. İnsan dilsiz yaşayamaz. Milletimizin terakkîsini istersek, her ferdin bülbül gibi şakıması için kendilerine kolaylık göstermeliyiz.

Ahmet Midhat Efendi

Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, c. III, s. 70-74.

- Metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz.

- Aşağıdaki metin XVI. yüzyılda yazılmış *Menâkıb-ı Hoca-i Cihan ve Netîce-i Cân* isimli tasavvufî eserden alınmıştır. El yazması metin harekeli nesih iledir. Metni kendiniz okumaya çalışınız. Metinde geçen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin anlamlarını ve yapılarını öğreniniz.

Menâkıb-ı Hvoca-i Cihân ve Netîce-i Cân, Vâhidî, Haz. Ahmet T. Karamustafa, Harvard Üni. 1993, s. 240.

Der-Beyân-ı İnsân-ı Kâmil

İnsân-ı kâmil oldur ki, dört nesneyile mükemmel olup hemîşe anlarıla amel eyleye. Birisi budur ki, kavli sâdık ola. İkincisi budur ki, kavline fi'li mutâbık ola. Üçüncisi budur ki, ahlâkı "Tehallakū bi-ahlâki'llâh" hadîsine muvâfık ola. Dördüncisi budur ki cemî'i me'ârif-i İlâhiyyede câmi' ve fâyik ola ki, ahvâl-i kamu halâyık anuñ *kemâ hüve hakkuhu* ma'lûmı ola. Pes anuñ gibi kâmil Hakk'a vâsıldur; cemî'-i murâdâtı hâsıldur.

كما هو حقه kemâ hüve hakkuhû "hakkıyla, hakkı olduğu gibi"

5. Ders

Semâi (Mücerred) Masdarlar

Semaî masdarların üretildiği kalıplar belli bir anlam üretmezler. Herhangi bir yalın fiilden herhangi bir semâî kalıpta kelime üretilmiş olması bir bakıma tesadüfîdir. Bu kelimelerin anlamları hakkında dilbilgisine dayanan bir önsezimiz olmaz. Bu bakımdan semaî masdarlar ile câmid isimler birbirlerine benzerler ve birçok kalıpları ortaktır.

Semâî mücerred masdarların büyük kısmında aslî harflerin sayısı üçtür. Bunlara *sülâsî mücerred masdarlar* denilir. Aslî harfleri dört olanlara *rübâî mücerred masdarlar* denir. Arapçada aslî harfî beş olan *hümâsî mücerred masdarlar* da vardır.

Aşağıda Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan semâî masdarların kalıplarını ve birkaç örneğini öğreneceğiz. Bu örnekleri, vezinlerine göre okuyunuz ve anlamlarını öğreniniz. :

فَعْل	fa'l	امر، بحث، ذوق، جهل، قتل، قطع، نهی، وعظ
فِعْل	fi'l	اذن، حلم، ذکر، علم، فکر، شرك، شعر، رزق
فُعْل	fu'l	بخل، حکم، حسن، شکر، ظلم، عمر، کفر، نصح
فَعَل	fa'al	ادب، بصر، مرض، طلب، کرم، عمل، جدل
فَعْلَةْ	fa'let	رحمت، کثرت، صنعت، غیرت، جذبه، توبه، حمله
فِعْلَةْ	fi'let	حکمت، خدمت، نعمت، شرکت، سرقت، فکرت
فُعْلَةْ	fu'let	الفت، غربت، صحبت، رحصت، شهرت، نصرت

فُعُول	fu'ûl	سکوت، سقوط، طلوع، غروب، رکوع، غرور، ظهور
فُعُولَةْ	fu'ûlet	رطوبت، خصومت، صعوبت، برودت، نحوست، حکومت
فَعال	fa'âl	تمام، حرام، حلال، صواب، ثواب، قرار، طعام، زوال
فِعال	fi'âl	حجاب، خطاب، صیام، نظام، فرار، سماع، ختام
فَعالَة	fa'âlet	شهادت، سلامت، جهالت، سعادت، شفاعت، رخاوت
فِعالَة	fi'âlet	عبادت، زیارت، شکایت، خطابت، حمایه، حکایه، وقایه
فِعْلان	fi'lân	نسیان، وجدان، عرفان، فقدان، رضوان
فُعْلان	fu'lân	شکران، قربان، خسران، غفران، رجحان، کفران
فَعَلان	fa'alân	دوران، جریان، خلجان، فوران، فیضان
تفعال	tef'âl	تذکار، تسیار، تعداد، تکرار

Kimi vezinlerin sonundaki yuvarlak te (ة) Osmanlı Türkçesinde ya açık te (ت) veya /e/ (ه) şeklinde yazılmıştır.

Bilhassa *fi'l* ve *fu'l* ve *fa'l* veznindeki bazı kelimeler Türkçede kimi ses değişikliklerine uğramışlardır. Bu kelimeler görüldüğü gibi tek ünlülüdür ve birçoğunun ses yapıları Türkçenin ses yapısına uymaz. Bu gibi kelimelerden yüksek bir kullanım sıklığına sahip olanların iç seste bir ünlü türemesiyle Türkçenin ses yapısına uydurulduklarını görürüz : *fikr* > *fikir*, *rızk* > *rızık*, *şi'r* > *şiir*, *küfr* > *küfür*, *şükr* > *şükür* gibi. Bu kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında türeyen bu ünlü düşer : *fikir* > *fikrimiz*, *rızık* > *rızkını*, *hüküm* > *hükmüne* vs. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu kelimelerin Arapçadaki orijinal imlâlarıyla yazıldıklarıdır.

İ'lâl : Arapça kelimelerin aslî harflerinin niteliğine göre sâhih veya mu'tell olarak iki ana gruba ayrıldığını, bilhassa mu'tell (illet harfi taşıyan) kelimelerin kelime yapımı sürecinde kimi ses değişikliklerine uğradıklarını ifade etmiştik. Bu şekilde ses değişikliğine uğrayan kelimelerin vezinlerini tespit etmek ilk anda güçlük doğurabilir.

Meselâ عد add, مد medd, ذم zemm gibi kelimeler yazıda iki harfle yazılsa da aslında üç harflidirler. Bu örneklerde aynı cinsten iki harf bir defa yazılmıştır (idgam). Bu durumda kelimelerin vezinlerini sanki üç harf yazılmış gibi tespit etmeliyiz : مد medd → fa'l vezninde; بر birr → fi'l vezninde; حب hubb → fu'l veznin-de olur. Bu kelimelerin vezni fa'', fi'', fu'' değildir.

Benzer şekilde طول tûl, نور nûr, جوع cû' kelimelerinin vezni de fu'l olur. Bunları fûl veznindedir denilmez.

حيا haya, جزا cezâ, بقا beka; كرا kirâ, جلا cilâ, رجا ricâ; دعا duâ, بكا bükâ gibi nâkıs kelimeler sırasıyla فعال fa'âl, فعال fi'âl, فعال fu'âl veznindendir. Ancak Osmanlı Türkçesinde bunların sonundaki hemzeler düşmüştür.

Misâl grubuna dahil kelimelerden وصل vasl, وصف vasf, وهب vehb fi'let kalıbına girdiklerinde baştaki vav düşer ve bunlar sırasıyla صله sıla, صفت sıfat, هبه hibe şekline girerler.

Sülâsî mücerred masdarların ism-i fâilleri ve ism-i mef'ûlleri :

Önceki derslerimizde *ism-i fâil* ve *ism-i mef'ûl*ün ne anlam ifade ettiğini öğrenmiştik. Sülâsî mücerred masdarların ism-i fâilleri فاعل fâil vezninde; ism-i mef'ûlleri مفعول mef''ûl vezninde olur. Bunu birkaç örnekle görelim :

كتب *ketebe* "yazdı" fiil kökünün ism-i fâili كاتب *kâtib* (yazan, yazıcı), ism-i mef'ûlü مكتوب *mektûb* (yazılan şey)dur.

طلب *talebe* "istedi, talep etti" fiil kökünün ism-i fâili طالب *tâlib* (isteyen), ism-i mef'ûlü مطلوب *matlûb* (istenilen)'dur.

علم *alime* "bildi" fiil kökünün ism-i fâili عالم *âlim* (bilen, bilici), ism-i mef'ûlü معلوم *ma'lûm* (bilinen)'dur.

قتل *katele* "öldürdü" fiil kökünün ism-i fâili قاتل *kâtil* (öldüren), ism-i mef'ûlü مقتول *maktûl* (öldürülen)'dür.

Örnekler

Masdar		İsm-i fâil		İsm-i mef'ûl	
عمل	amel "iş"	عامل	âmil "iş işleyen, yapan"	معمول	ma'mûl "yapılmış, işlenmiş"
جهل	cehl "bilmeme, bilgisizlik"	جاهل	câhil "bilmeyen"	مجهول	mechûl "bilinmeyen"
ذكر	zikr "anma, zikretme"	ذاكر	zâkir "zikreden, anan"	مذكور	mezkûr "zikredilen, anılan"
سرقت	sirkat "çalma, hırsızlık"	سارق	sârik "çalan, hırsız"	مسروق	mesrûk "çalınan"
عرفان	irfân	عارق	ârif "bilen"	معروف	ma'rûf "bilinen"
ظلم	zulm "zulüm, eziyet"	ظالم	zâlim "zulm eden"	مظلوم	mazlûm "zulme maruz kalan"
عبد	abd "kul"	عابد	âbid "kulluk eden"	معبود	ma'bûd "kendisine kulluk edilen, tanrı"
شهادت	şehâdet "görme, tanık olma"	شاهد	şâhid "tanık olma, tanık"	مشهود	meşhûd "görülen, görülmüş"

İ'lâl : Mehmûz grubuna dahil kelimelerin birinci harfi hemzeli ise ism-i fâil olduğunda bu hemze medli bir elif hâlini alır : أمر emr → آمر âmir "emreden"; اثم ism "günah" → آثم âsim "günah işleyen, günahkâr"; أكل ekl "yemek yeme" → آكل âkil "yemek yiyen" vs.

Ecvef kelimelerde aslî harflerden ikincisi vav ise hemzeye dönüşür : قول kavl "söz" → قائل kāil "söz söyleyen" ; جواز cevâz → جائز câiz "olabilen", سوق sevk "yöneltme, iletme" → سائق sâik "ileten, sevk eden", دور devr "dönme" → دائر dâir "dönen", نوم nevm "uyuma" → نائم nâim "uyuyan" vs.

Nâkıs, yani son harfi illetli olan kelimelerin ism-i fâilleri aşağıdaki gibi oluşur: رضا rızâ → راضی râzı "rıza gösteren"; حمایه himâye → حامی hâmî "himaye eden"; بناء binâ → بانی bânî "bina eden", فناء fenâ "ölümlü olma" → فانی fânî "ölümlü olan"; غزا gazâ "Allah yolunda savaş" → غازی gâzî "Allah yolunda savaşan" vs.

Muzâaf, yani son iki harfi aynı olan kelimelerin ism-i fâili : فرار firâr → فار fârr "firar eden, kaçan"; دلالت delâlet "yol gösterme" → دال dâll "yol gösteren" vs.

Ecvef kelimelerde, ortadaki harf vav ise, bunun ism-i mef'ûlü mefûl مفول gibi olur : خوف havf "korku" → مخوف mahûf "korkulu, korkunç" ; قول kavl "söz" → مقول makûl "söylenmiş olan"

Ecvef kelimede ortadaki harf ye ise bunun ism-i mef'ûlü mefîl مفيل gibi olur : بيع bey' "satma" → مبيع mebî' "satılan şey" ; زياده ziyade "artma, ilâve etme" → مزيد mezîd "artırılmış, ilâve olunmuş". Bu yapıdaki kelimelerin ism-i mef'ûllerini mef'ûl مفعول vezninde getirmek de mümkündür : مبيوع mebyû' , مزيود mezyûd , مديون medyûn, معيوب ma'yûb vs.

Nâkıs kelimelerde sondaki harf vav ise bunun ism-i mef'ûlü mef'uvv مفعوّ gibi olur. Osmanlı Türkçesinde bu şeddelerin okunmayıp veznin mef'û gibi okunduğu da olur : دعوت da'vet → مدعوّ med'uvv → med'û "davet edilmiş, çağrılmış" ; عفو afv → معفوّ ma'fuvv → ma'fû "affolunmuş" vs.

Son harfi ye olan nâkıslar ve lefifler ism-i mef'ûl olduklarında mef'iyy مفعيّ gibi olurlar. Osmanlı Türkçesinde sondaki şeddenin okunmamasıyla mef'î gibi olur: نهی nehy "yasaklama" → منهی menhî yasaklanmış"; رمی remy "atma, fırlatma" → مرمی mermî "atılan şey"; روايت rivâyet → مروی mervî "rivayet olunmuş" ; نفی nefy "sürme, olumsuzlama" → منفی menfî "sürülmüş, olumsuz" vs.

Mücerred Rübâî Masdarlar

Dört aslî harften meydana gelen masdarların bir tek vezni vardır : fa'lelet فعللة . Bu vezindeki ة Osmanlı Türkçesinde genellikle /e, a/; bazen de te ت olarak okunur :

ترجمه terceme "tercüme", عربده arbede "gürültü patırtı, kavga", فذلكه fezleke "rapor", سلطنت saltanat "sultanlık", فلسفه felsefe vs.

Mücerred rübâî masdarların ism-i fâilleri ve ism-i mef'ûlleri:

Dört aslî harften oluşan masdarların ism-i fâilleri مفعلل mufa'lil vezninde olur :

ترجمه terceme → مترجم mütercim "tercüme eden", وسوسه vesvese → موسوس müvesvis "kuruntulu"

Dört aslî harften oluşan masdarların ism-i mef'ûlleri مفعلل mufa'lel vezninde olur :

ترجمه terceme → مترجم mütercem "tercüme edilmiş", دبدبه debdebe → مدبدب müdebdeb "debdebeli", طنطنه tantana → مطنطن mutantan "gösterişli, şatafatlı", شعشعه şa'şa'a → مشعشع muşa'şa' "şaşaalı, parlak"

Bazı cümle ve ibarelerin kısaltmasından oluşmuş kelimeler de fa'lelet فعللة veznindedirler. Bu gibi kelimelere *menhût* منحوت denilir:

بسمله besmele "bismillahirrahmanirrahîm demek"

حمدله hamdele "elhamdülillâh demek"

صلوله salvele "Peygambere salât okuma"

Mimli Masdarlar

Semâî olan, yani bir kurala bağlı olarak üretilmeyen bazı masdarlar vardır ki, bunların ortak özelliği başlarında ekleme bir mim م olmasıdır. Böyle masdarlara *mimli masdar* denilir. Bunların diğer semâi masdarlardan dilbilgisi açısından bir farkı yoktur; yapılarına bağlı olarak özel bir anlam ifade etmezler; türedikleri sülâsi masdarla aynı anlamdadırlar. Başlıca dört vezinde olurlar. Bu vezinlerin çoğu ileride göreceğimiz *ism-i mekân, ism-i zaman ve ism-i alet* kategorilerinin vezinleriyle aynıdır. Aralarındaki farkı ancak cümle içindeki anlamlarından ayırt edebiliriz :

• *Mef'il* مفعل *vezni*

وعد va'd → موعد mev'id "söz verme", ولادت vilâdet → مولد mevlid "doğum, Hz. Muhammed'in doğumu"

• *Mef'ilet* مفعلة *vezni*

عرفان irfân → معرفت ma'rifet "bilme, bilgi", غفران gufrân → مغفرت mağfiret "günahı bağışlama" , وعظ va'z → موعظه mev'iza "öğüt, nasihat" vs.

• *Mef'al* مفعل *vezni*

طلب taleb → مطلب matlab "istek", قصد kasd → مقصد maksad

İ'lâl : Ecvef kelimelerde bu vezin mefâl مفال şekline girer : زیاده ziyâde → مزاد mezâd "artma, artış, artırma", موت mevt "ölüm" → ممات memât "ölüm" vs.

• *Mef'alet* مفعلة *vezni*

رحمت rahmet → مرحمت merhamet, فخر fahr → مفخرت mefharet "övünüş, övünç", سؤال su'âl → مسئله mes'ele "sorulan şey"

İ'lâl : Muzâaf kelimelerde vezin mefa''at şekline dönüşür : حب hubb → محبت mahabbet "sevgi", ذلت zillet → مذلت mezellet "hakir olma", ضرر zarar → مضرت mazarrat "zarar verme" vs.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimelerin cinslerini, vezinlerini ve anlamlarını belirtiniz :

ذبح zebh	sâlim	fa'l	boğazlama
ضلالت dalâlet			
رضا rızâ			
سقايت sikâyet			
خطابت hitâbet			
صعوبت su'ûbet			
تجارت ticâret			
طمع tama'			
تذكار tezkâr			
قربت kurbet			

طيّ tayy	lefîf	fa'l	çıkarmak
طلوع tulû'			
سهولت sühûlet			
طواف tavâf			
خلق hulk			
سِماع simâ'			
شهادت şehâdet			
بداهت bedâhet			
قرائت kırâ'et			
هدى hüdâ			

Aşağıda yazılışları aynı, okunuşları ve anlamları farklı (homograf) kelimelerden bazıları verilmiştir. Bu kelimeleri sözlükten bulup anlamlarını öğreniniz :

قصر اعداد سن حر بزم براق بر عقد فارس كبر

6. Ders

Mezidünfih Masdarlar (Kıyasî Masdarlar)

Bu gruptaki masdarlar, mücerred masdarlardan farklı olarak belli bir kalıp içinde belli bir anlam üretirler. Herhangi bir fiil kökünden mezidünfih bir masdarın yapısına göre masdar üretmek mümkün gibi görünür. Elbette her dilde –teorik açıdan mümkün bile olsa- her kelime köküne bir takım ekler getirilmez. Bunlar toplumsal uzlaşmaya bağlı olarak kullanılır. Ancak biz bu kalıpların ne gibi anlamlar ürettiğini önceden bilebiliriz. Mücerred masdarlarda ise bunu bilebilmek mümkün değildir. Eğer bir kıyasî masdarın geçişli/geçişsiz, etken/edilgen, dönüşlü veya işteş çatıda olduğunu biliyorsanız, o yapıda üretilmiş bir kelimenin anlam dairesini bilebilirsiniz. Mücerred masdarlarda bunu bilebilmek mümkün değildir; ancak sözlükler yardımıyla veya o dili iyi bilenlerden işiterek öğreniriz. Bundan dolayı mücerred masdarlar semâî (işitip öğrenmeye dayalı, kuralsız, düzensiz), mezîdünfih masdarlar ise kıyasîdir (kurallı, düzenli).

Mezidünfih masdarların Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan dokuz bâbı vardır. Bu bâbları, bunların ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerini, i'lâllerini bundan sonraki derslerde öğreneceğiz.

İfâl افعال Bâbı

Bu bâbda baştaki ve ortaki elifler zâid, yani eklemedir.

كرم kerem "cömertlik" → اكرام ikrâm "ağırlama"

خروج hurûc "çıkma" → اخراج ihrâc "çıkarmak, ihraç etme"

سرف sarf "harcama, kullanma" → اسراف isrâf "boş yere kullanma"

Bu bâbdaki masdarların çatısı geçişlidir, yani nesne alır. Geçişsiz bir fiil bu bâba nakledildiği zaman geçişli olur ve nesne alır:

علم ilm → اعلام i'lâm "(bir şeyi) bildirme"

ظهور zuhûr "görünme" → اظهار izhâr "(bir şeyi) meydana çıkarma, gösterme"

سقوط sukût "düşme" → اسقاط iskât "(bir şeyi) düşürme)"

سكوت sükût "susma, sessiz olma" → اسكات iskât "(bir kimseyi) susturma"

دخول duhûl "girme" → ادخال idhâl "(bir şeyi) dahil etme, içeriye sokma"

فهم fehm "anlama" → افهام ifhâm "(bir şeyi) anlatma"

شرب şürb "içme" → اشراب işrâb "(bir şeyi) içirme"

Ancak bu bâbdâ kimi geçişsiz masdarlar da vardır : انصاف insâf "adaletli olma", اسلام islâm "müslüman olma", امكان imkân "olabilir olma, olabilirlik" vs. gibi.

İ'lâl : Mehmûz kelimeler bu bâba nakledildiğinde baştaki hemze ye'ye dönüşür : أمن emn → ایمان îmân; أجر ecr "ücret" → ایجار îcâr "kiraya verme"

Misâl kelimeler bu bâba nakledildiğinde baştaki vav, ye'ye dönüşür : وجود vücûd → ایجاد îcâd "vücuda getirme" , وضوح vuzûh "açık olma" → ایضاح îzâh "açıklama" , وجوب vücûb "gerekli olma" → ایجاب îcâb "gerektirme" , وصول vusûl "yetişme" → ایصال îsâl "yetiştime, ulaştırma" vs.

Ecvef, yani ortadaki harfi vav veya ye olan kelimeler if'âl babına nakledildiğinde bu harfler elif'e dönüşür ve kelimenin sonuna ة ilâve edilir (افالة) Bu ة Osmanlı Türkçesinde ya açık ت şeklinde yazılır yahut ه şeklinde yazılıp /e/ olarak okunur: دور devr → اداره idâre , زوال zevâl "yok olma, bitme" → ازاله izâle "yok etme, giderme" , خوف havf "korku" → اخافه ihâfe "korkutma" , میل meyl → اماله imâle "meyl ettirme" , سیلان seyelân "akma" → اساله isâle "akıtma" , طول tûl "uzunluk" → اطاله itâle "uzatma" , جواز cevâz "izin" → اجازت icâzet "izin verme, diploma", فوق fevk → افاقت ifâkat "iyileşip kalkma", صواب savâb "doğru" → اصابت isâbet "doğru varma, rast gelme" , هون hevn "hafif olma, hafiflik" → اهانت ihânet "hafife alma; hıyanet".

قیام kıyâm "kalkma, ayağa kalkma, durma" anlamlarına gelmekte olup Osmanlı Türkçesinde bu kelimeden if'âl bâbında türeyen iki kelime kullanılır : اقامه ikâme "oturtma, ayakta durdurma, meydana koyma, ibraz" ve اقامت ikâmet "oturma, sâkin olma".

Nâkıs olan kelimeler if'âl bâbına nakledildiğinde bu harfler hemzeye dönüşür. Osmanlı Türkçesinde bu hemzeler de yazılmaz : رضا rıza "râzı olma" → ارضا irzâ "razı etme" , جریان cereyân "akma" → اجرا icrâ "akıtma, yürütme" , علو ulüvv "yüce olma" → اعلا i'lâ "yüceltme" vs.

İf'âl Bâbının İsm-i Fâil ve İsm-i Mef'ûlü

İf'âl bâbının ism-i fâili مُفعِل müf'il vezninde olur :

اكرام ikrâm → مكرم mükrim "ikram eden, ikram edici"

اسلام islâm → مسلم müslim "İslâm olan, müslüman"

اسراف isrâf → مسرف müsrif "israf eden, israf edici"

اخبار ihbâr → مخبِر muhbir "haber veren, haber verici"

İ'lâl : Misâl ve birinci aslî harfi hemzeli mehmûz kelimeler : ايمان îmân → مومن mümin "iman eden" (< أمن) , ايجاد îcâd → موجد mûcid "icad eden" (< وجود) , ايراث îrâs → مورث mûris "îrâs eden, miras bırakan" (< إرث) vs.

Muzâaf kelimeler : اضرار ızrâr "zarar verme" → مضر muzırr "zarar veren", اصرار ısrâr → مصر musırr "ısrar eden, ısrar edici" , اقرار ikrâr → مقر mukırr "ikrar eden, doğruyu söyleyen" vs. Bunlar Türkçede *muzır, musır, mukır* vs. gibi söylenir.

Ecvef kelimeler : اداره idâre → مدير müdîr "idare eden" , افاده ifâde "faydalı olma" → مفيد müfîd "faydalı olan", اجابت icâbet → مجيب mücîb "icâbet eden" , اقامت ikamet → مقيم mukîm "ikamet eden" vs.

Nâkıs ve lefîf kelimeler : احيا ihyâ → محيي muhyî "dirilten", اعطا i'tâ "verme, ödeme" → معطي mu'tî "veren" , ايصا îsâ "vasiyet etme" → موصي mûsî "vasiyet eden" vs.

İf'âl bâbının ism-i mef'ûlü مُفعَل muf'al vezninde olur :

اثبات isbât → مثبت müsbet "ispat olunmuş"

اجمال icmâl "özetleme" → مجمل mücmel "icmâl olunmuş, özetlenmiş"

اكرام ikrâm → مكرم mükrem "ikram olunmuş"

اخراج ihrâc → مخرج muhrec "çıkarılmış, çıkmış"

İ'lâl : Mehmûz kelimelerde : مؤجر mü'cer "kiralanan" (< ايجار)

Muzâaf kelimelerde : معد mu'add "hazırlanan, hazırlanmış" (< اعداد), ممد mümedd "imdâd olunan" (< امداد)

Misâl kelimelerde: ايداع îdâ' "emanet verme" → مودع mûda' "kendisine emanet verilen" (< وديعه "emanet"), ايصال îsâl "ulaştırma" → موصل mûsal "ulaştırılmış" (< وصول)

Ecvef kelimelerde : اجابت icâbet → مجاب mucâb "icabet olunan" , اراده irâde "isteme" → مراد murâd "istenilen, arzu edilen" , اصابت isâbet → مصاب musâb "isabet etmiş, felâkete uğramış", اشارت işâret → مشار müşâr "işaret olunmuş, işaret olunan"

Nâkıs ve lefif kelimelerde : Kelimenin sonundaki elif veya vav harfi elif-i maksûre şeklinde yazılır : اعطا i'tâ "verme" → معطى mu'tâ "verilmiş", ايما îmâ → مومى mûmâ "kendisine işaret olunan, îmâ olunan", ايصا "vasiyet etme" → موصى mûsâ "kendisine bir şey vasiyet olunan"

Arapçada ism-i mef'ûller, *ileyh* اليه , *aleyh* عليه , *anh* عنه , *leh* له , *minh* منه , *fih* فيه gibi edatlarla kurulmuş yapılarla birlikte kalıplaşmış ifadeler ve terimlerde sıkça kullanılmaktadırlar. Bu durumlarda ism-i mef'ûl olan kelime ünsüzle bitiyorsa tenvinli (un/ün) okunur :

مضاف اليه muzâfun ileyh "kendisine izafe edilmiş; tamlayan"

مشار اليه müşârün ileyh "kendisine işaret olunan, adı geçen"

مومى اليه mûmâ ileyh "kendisine imâ olunan, adı geçen"

مظنون عليه maznûnun aleyh "şüpheli, zanlı"

مشهود عليه meşhûdun aleyh "aleyhinde şahitlik edilen kimse"

مشهود له meşhûdun leh "lehine şahitlik olunan kimse"

موصى له mûsâ leh "vasiyet olunan şey"

مبحوث عنه mebhûsun anh "kendisinden bahsolunmuş şey"

Bir kelimenin veznini bulmak ve yeni kelimeler türetmek

Arapça bir kelimenin vezninin nasıl bulunacağını daha önce öğrenmiştik. İllet harfi olmayan bir kelimenin veznini bulmak için yapacağımız iş önce kelimenin aslî ve zâid harflerini tespit etmekti. Bunu yaptıktan sonra asli harflerden birincisi için fe ف, ikincisi için ayın ع, üçüncüsü için lâm ل yazıyorduk. Zâid harfleri yerinde bırakıyor, ortaya çıkan modeli kelimenin harekelerine göre okuyorduk. Elde ettiğimiz bu model, kelimenin veznidir ve bu vezinde pek çok kelime mevcut olabilir. Bunu bir örnekle hatırlayalım :

شهادت *şehâdet* kelimesinin veznini bulmak için önce aslî ve zâid harfleri tespit etmeliyiz. Ortadaki elif, ve sondaki te harfleri sıklıkla zâid olan harflerdir. Demek ki şın, he ve dal harfleri aslî harflerdir. Aslî harflerin yerine sırasıyla fe-ayın-lâm harflerini koyar, zaid harfleri de yerinde bırakırsak ortaya çıkan model فعالت *fe'âlet* olur. Sondaki açık te'ler Arapçada yuvarlak te şeklinde yazılmaktadır. Şu hâlde bu kelimenin veznini فعالة olarak yazmalıyız.

Benzer şekilde herhangi bir vezindeki kelimeyi başka bir vezne nakletmek istersek önce kelimenin aslî harflerini, yani kökünü bulmalıyız. Sonra bulduğumuz bu kökü aktarmak istediğimiz vezne uygularız. Meselâ بلوغ bülûğ "yetişme, ulaşma" kelimesini افعال if'âl veznine nakledelim :

Önce kelimenin aslî seslerini bulmamız gerekiyor. بلوغ bülûğ kelimesinde açıkça görüldüğü gibi vav harfi zâiddir, yani kelimenin kökü be-lâm-gayın harflerinden oluşur. Şimdi bu kök harfleri افعال if'âl veznine nakledersek ortaya ابلاغ iblâğ "yetiştirme, duyurma" kelimesi çıkar.

جهالت *cehâlet* kelimesinin ism-i fâli de aynı şekilde bulunabilir : Kelimenin asli harfleri cim-he-lâm harfleridir. Bunları فاعل *fâil* veznine aktardığımızda ortaya çıkan kelime جاهل *câhil* "bilgisiz" olur.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki sülasi masdarları if'âl bâbına naklediniz. Bulduğunuz kelimelerin anlamlarını öğreniniz :

قرار karâr	اقرار ikrâr "söyleme"
فساد fesâd	
فلاح felâh	
حق hakk	
حسن hüsn	
حضور huzûr	
كراهت kerâhet	
صعود su'ûd	
وضوح vuzûh	
بدع bed'	

عودت avdet	اعاده iâde "geri verme"
نفقه nafaka	
رجوع rücû'	
وجوب vücûb	
عدم adem	
وفا vefâ	
جبر cebr	
عيش ayş	
زوال zevâl	
عون avn	

- Aşağıdaki kelimelerin if'âl bâbından ism-i fâillerini ve anlamlarını yazınız :

ابداع ibdâ'	مبدع mübdi'
ابطال ibtâl	
بيان beyân	
ثمره semere	
اجبار icbâr	
جرم cürm	

محبت muhabbet	
احراق ihrâk	
اخبار ihbâr	
دهشت dehşet	
امكان imkân	
انكار inkâr	

- Aşağıdaki kelimelerin if'âl bâbından ism-i mef'ûllerini ve anlamlarını yazınız :

ابْهام ibhâm	مبهم mübhem
حكم hükm	
الْهام ilhâm	
ارسال irsâl	

الزام ilzâm	
امضا imzâ	
نزول nüzûl	
انكار inkâr	

Herhangi bir bâbdaki masdarın hem ism-i fâilinin hem de ism-i mef'ûlünün bulunması gerekmez. Bunlardan biri kullanılmıyor olabilir. Kimi zaman bunlar Arapçada kullanılırken Türkçeye sadece ism-i fâili veya sadece ism-i mef'ûlü girmiş olabilir. Ayrıca bunların pek çoğunun Türkçede anlam değişikliğine uğradığı da unutulmamalıdır.

7. Ders

Tef'îl تفعيل **Bâbı**

Tef'îl vezninde baştaki te ت ile ortadaki ye ى harfleri eklemedir. Sülasi masdarlardan geçişli, yani nesne alan masdarlar kurar.

علم ilm "bilme, bilim" → تعليم ta'lîm "öğretme"

شكل şekl "şekil" → تشكيل teşkîl "şekil verme, kurma"

قرب kurb "yakın olma" → تقريب takrîb "yakınlaştırma"

كذب kizb "yalan" → تكذيب tekzîb "yalanlama"

صدق sıdk "doğru olma" → تصديق tasdîk "doğrulama"

جهل cehl "bilmeme" → تجهيل techîl "cehaletle suçlama"

كفر küfr "kâfir olma" → تكفير tekfîr "kâfirlikle suçlama"

واحد vâhid "bir" → توحيد tevhîd "Allah'ı birleme"

ثلاثه selâse "üç" → تثليث teslîs "üçleme, Hristiyan inancındaki üçlü Tanrı inancı"

İ'lâl : Nâkıs ve son harfi hemzeli olan mehmûz kelimelerde bu vezin tef'ile(t) تفعلة gibi olur. Son harfi vav olan kelimelerde de bu vav'lar ye'ye dönüşür ve böylece vezin tef'iye(t) تفعية gibi olur. Osmanlı Türkçesinde ة ler ya açık te ت şeklinde veya ه /e/ şeklinde okunur .

سمى simâ ve سمو semevv "ad koyma" → تسميه tesmiye "adlandırma", سويه seviye "bir seviyede olma" → تسويه tesviye "düz hâle getirme" , صفاء safâ "sâf oluş" → تصفيه tasfiye "saflaştırma, temizleme", خلاء halâ "boşluk, boş yer" → تخليه tahliye "boşaltma", جزاء cezâ → تجزيه tecziye "cezalandırma" vs.

Bazı illetli olmayan, yani sâlim kelimelerden de tef'ile تفعلة vezninde kelimeler yapılmıştır : تذكره tezkire (< ذكر), تجربه tecribe "tecrübe" (< جرب), تفرقه tefrika "ayırma" (< فرق) vs.

Tef'îl bâbının ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü

Tef'îl bâbının ism-i fâili mufa''il مفعِّل vezninde gelir :

تعليم ta'lîm "öğretme" → معلم mu'allim "öğretmen"

تدريس tedrîs "ders verme" → مدرس müderris "ders veren, öğretmen"

تسكين teskîn "sakinleştirme" → مسكن müsekkin "sakinleştirici"

تفسير tefsîr "yorumlama" → مفسر müfessir "tefsir âlimi, yorumlayıcı"

ترتيب tertîb "dizme" → مرتب mürettib "dizgici"

تأليف te'lîf "kitap yazma" → مؤلف müellif "kitap yazarı"

تأثير te'sîr "dokunma" → مؤثر müessir "dokunaklı"

İ'lâl : Nâkıs kelimelerin ism-i fâili bu bâbda geldiğinde müfe''î مفعى şeklini alır : تقويه takviye → مقوى mukavvî "kuvvetlendiren", تربيه terbiye → مربى mürebbî "terbiye eden, eğitmen", تجزيه tecziye "cezalandırma" → مجزى mücezzî "cezalandıran" vs.

Tef'îl bâbındaki kelimelerin ism-i mef'ûlü mufa''al مفعل vezninde gelir :

ترتيب tertîb "düzenleme" → مرتب müretteb "düzenlenmiş"

تعليم ta'lîm "öğretme" → معلم mu'allem "öğretilmiş, eğitilmiş"

تركيب terkîb "birleştirme" → مركب mürekkeb "birleştirilmiş"

تأسيس te'sîs "kurma" → مؤسس mü'esses "kurulu, kurulmuş"

تثليث teslîs "üçleme" → مثلث müselles "üçgen"

تجربه tecribe "tecrübe" → مجرب mücerreb "denenmiş"

تأجيل te'cîl "erteleme" → مؤجل mü'eccel "ertelenmiş"

تأديب te'dîb "edeblendirme" → مؤدب mü'eddeb "terbiye edilmiş"

İ'lâl : Nâkıs, lefif ve son harfi hemzeli olan mehmûz kelimelerin tef'îl bâbından ism-i mef'ûlleri müfe''â مفعى şeklinde gelir :

تجليه tecliye "cilâlama" → مجلى mücellâ "cilalanmış, parlak", تسميه tesmiye "isimlendirme" → مسمى müsemmâ "isimlendirilmiş" vs.

Arapça çokluk vezinleri :

Fi'âl فعال vezni :

جبل cebel "dağ" → جبال cibâl "dağlar" ;

رجل racül "adam" → رجال ricâl "adamlar" ;

بلده belde → بلاد bilâd "beldeler" ;

عبد abd "kul" → عباد ibâd "kullar"

كبير kebîr "büyük" → كبار kibâr "büyükler"

عظيم azîm "büyük, ulu" → عظام izâm "büyükler, ulular"

Fu''âl فعال vezni :

Fâil فاعل veznindeki bazı kelimelerin çokluğu bu vezinde olur :

حاكم hâkim → حكام hükkâm "hâkimler"

كاتب kâtib → كتاب küttâb "kâtipler" ;

تاجر tâcir → تجار tüccâr "tâcirler" ;

طالب tâlib → طلاب tullâb "tâlipler, öğrenciler" ;

كافر kâfir → كفار küffâr "kâfirler" vs.

Alıştırma آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimelerden tef'îl bâbında kelimeler türetip bunların anlamlarını öğreniniz :

عقب akab	تعقيب "takip etme"
عجز acz	
عدل adl	
فصل fasl	
حرام harâm	
حمل haml	
خفيف hafîf	
حقارت hakāret	
صنف sınıf	
بدل bedel	
جديد cedîd	
جسم cism	

فتش fetş	
حمل haml	
آخر âhir	
ميز meyz	
طبق tıbk	
صرف sarf	
أدب edeb	
كفر küfr	
مدت müddet	
مهلت mühlet	
نور nûr	
وجه vech	

- Aşağıdaki kelimelerin tef'îl bâbından ism-i fâillerini bulup anlamlarını öğreniniz :

تعبير ta'bîr	معبر muabbir
تعريض ta'rîz	
تعذيب ta'zîb	
تحقيق tahkîk	
تفسير tefsîr	

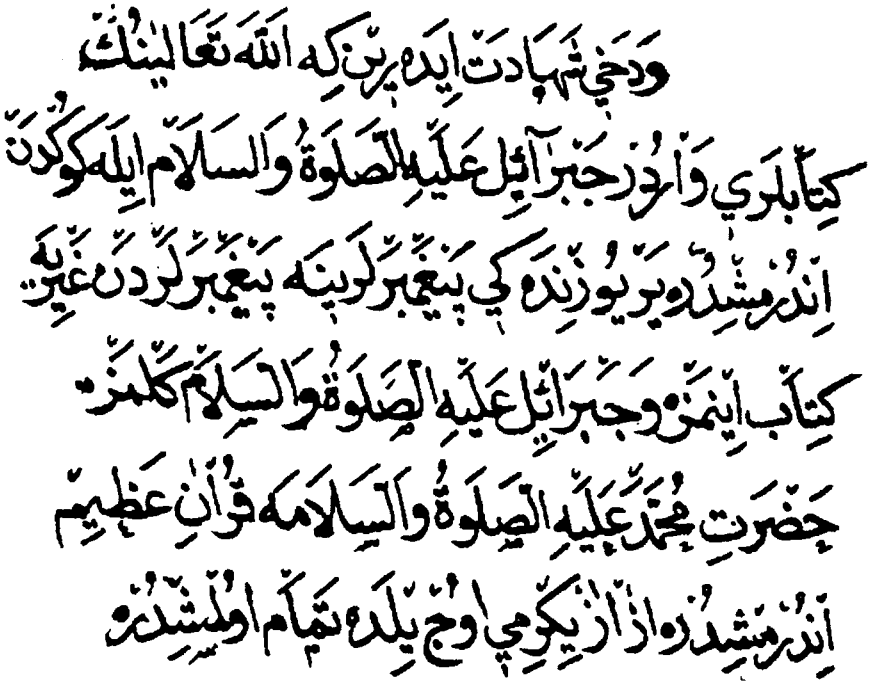
تكوين tekvîn	
تكميل tekmîl	
تمثيل temsîl	
تمييز temyîz	
تنبيه tenbîh	

- Aşağıdaki kelimelerin tef'îl bâbından ism-i mef'ûllerini bulup anlamlarını öğreniniz :

تعجيل ta'cîl	معجل mu'accel
تخمين tahmîn	
تعريف ta'rîf	
تعطيل ta'tîl	
تعيين ta'yîn	

تفصيل tafsîl	
تخفيف tahfîf	
تخليد tahlîd	
تقديم takdîm	
تكليف teklîf	

- Aşağıdaki metin 15. yüzyıl âlimlerinden 1523'de Balıkesirde doğup 1573'de Birgi'de vefat eden Birgili Muhammed Efendi'nin *Vasiyyet-nâme* isimli eserinden alınmıştır. Bu metin harekeli nesih ile yazılmıştır. Metnin okunuşu da aşağıda verilmiştir. Metni öncelikle kendiniz okumaya çalışınız; okunmuş metni karşılaştırma amacıyla kullanınız :

Ve dahı şehâdet iderin ki Allâh te'âlânuñ kitâbları vardur. Cebrâyil *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* ile gökden indürmişdür, yer yüzindeki peygam-berlerine. Peygamberlerden gayrıya kitâb inmez ve Cebrâyil *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* gelmez. Hazret-i Muhammed *aleyhi's-salâtü ve's-selâma* Kur'ân-ı azîm indürmişdür. Az az, yiğirmi üç yılda tamâm olmışdur.

(Birgili Muhammed Efendi, *Vasiyyet-name*, Haz. Musa Duman, İstanbul 2000, s. 99)

عليه الصلاة والسلام *aleyhi's-salâtü ve's-selâm* "Salât ve selâm onun üzerine olsun" anlamında kalıplaşmış bir cümle olup Hz. Muhammed ve diğer peygamberlerin ve büyük meleklerin isimlerinden sonra kullanılır. Bunun daha kısası olan عليه السلام *aleyhi's-selâm,* "Ona selâm olsun" anlamındadır.

8. Ders

Tefe''ul تفعل Bâbı

Bu vezinde baştaki te ت eklemedir. Ayın harfinin yerinde bulunan harf de tekrarlanır, yani şeddeli okunur.

Tefe''ul تفعل bâbı, önceki derste gördüğümüz tef'îl تفعيل bâbının dönüşlüsüdür ve genellikle geçişsizdir. Bu ikisini karıştırmamak için yazılışta tefe''ul vezninin ye'siz olduğuna dikkat edilmelidir.

درس ders → تدرس tederrüs "ders alma"

جمع cem' "toplama" → تجمع tecemmu' "toplanma"

كبر kibr "büyüklük" → تكبر tekebbür "büyüklenme, kibirlenme"

شكل şekl → تشكل teşekkül "şekillenme, oluşma"

حركت hareket → تحرك taharrük "kımıldanma, harekete geçme"

زوج zevc "eş" → تزوج tezevvüc "evlenme"

جنت cinnet → تجنن tecennün "cinnet geçirmek, delirmek"

جسم cism → تجسم tecessüm "bir cisim hâlinde ortaya çıkma"

Bu bâbdaki masdarlar arasında geçişli olan da vardır :

ذكر zikr "anma" → تذكر tezekkür "hatırlama, düşünme, anma"; علم ilm → تعلم ta'allüm "öğrenme" ; بلوغ bülûğ "yetişme, erişme" → تبلغ tebelluğ "eriştirilen haberi alma"

İ'lâl : Nâkıs ve son harfi hemzeli olan mehmûz kelimelerde tefe''ul vezni تفعل , tefe''i تفعى gibi olur : جلاء cilâ "parlama" → تجلى tecellî "görünme, belirme" , عداوت adâvet "düşmanlık" → تعدى ta'addî "saldırma, düşmanlık ve zulüm etme" , جزء cüz "parça" → تجزى tecezzî "cüzlere ayrılma, parçalanma" , منيه münye "arzu, istek" → تمنى temennî "arzulama, isteme"

Tefe''ul Bâbının İsm-i Fâil ve İsm-i Mef'ûlü

Tefe''ul bâbının ism-i fâili mütefa''il متفعل vezninde olur :

تكلم tekellüm "konuşma" → متكلم mütekellim "konuşan" , تفكر tefekkür → متفكر mütefekkir "düşünen" , تبسم tebessüm "gülümseme" → متبسم mütebessim "gülümseyen" , تردد tereddüd "kararsızlık" → متردد müteredid "kararsız, tereddütlü" , تأسف te'essüf "kederlenme" → متأسف müteessif "kederlenen" , تأهل teehhül "evlenme" → متأهل müteehhil "evlenen, evli" , تيقظ teyakkuz "uyanık olma" → متيقظ müteyakkız "uyanık, tetikte olan" vs.

İ'lâl : Nâkıs, lefif ve son harfi hemzeli olan mehmûz kelimelerde bu vezin متفعى mütefa''î şekline girer :

تجلى tecellî → متجلى mütecellî "görünen, tecelli eden" , تسلى teselli → متسلى müteselli "teselli eden, avutan" , تمنى temennî "isteme" → متمنى mütemennî "isteyen, arzu eden" vs.

Tefe''ul bâbının ism-i mef'ûlü mütefa''al متفعل vezninde olur :

تشبس teşebbüs "işe girişme" → متشبس müteşebbes "teşebbüs olunan şey" , تيمن teyemmün "uğurlu sayma" → متيمن müteyemmen "uğurlu sayılan", تأسف teessüf → متأسف müteessef "teessüf olunan, kederlenilen" vs.

İ'lâl : Nâkıs kelimelerde ism-i mef'ûlün vezni متفعى mütefa'â şekline girer : توفى teveffî "ölme, vefat etme" → متوفى müteveffâ "ölen, vefat eden" vs.

Alıştırma آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimelerden *tefe''ul* bâbında masdarlar türetip anlamlarını öğreniniz :

عبد abd	تعبد ta'abbüd
عفونت ufûnet	
عجب aceb	
عهد ahd	
عمد amd	
غلبه galebe	
غير gayr	
حمل haml	
رصد rasad	
بدل bedel	
نزول nüzûl	
شكر şükr	

حرى hary	تحرى taharrî
زوج zevc	
مدنيت medeniyyet	
وطن vatan	
صيد sayd	
صنع sun'	
صرف sarf	
قرب kurb	
عهد ahd	
ضمن zımn	
هجا hecâ	
جلا celâ	

- Aşağıdaki kelimelerin ism-i fâillerini bulup anlamlarını öğreniniz :

تشبس teşebbüs	متشبس müteşebbis
تعصب taassub	
ترصد tarassud	
تغنى teganni	
تصدق tasadduk	
تأخر ta'ahhur	
تجزى tecezzi	

تعند ta'annüd	
تجلى tecellî	
تعدى ta'addî	
تستر tesettür	
تدنى tedennî	
تغلب tagallüb	
تميز temeyyüz	

- Aşağıdaki kelimelerin ism-i mef'ûllerini bularak anlamlarını öğreniniz :

تصور tasavvur	متصور mutasavver
تشبس teşebbüs	
يمن yümn	
تعلم ta'allüm	

تبرك teberrük	
تجرد tecerrüd	
تسلم tesellüm	
وهم vehm	

- Aşağıda verilen *tef'îl* تفعيل bâbındaki kelimeleri *tefe''ul* تفعل bâbına naklediniz. Bu ikisi arasındaki en önemli farkın *tef'îl* bâbının geçişli, *tefe''ul* bâbının dönüşlü olması olduğunu hatırlayınız : Ör. تسليم teslîm "teslim etme, verme" → تسلم tesellüm "teslim alma".

تزويج tezvîc "evlendirme" ; تزليل tezlîl "zelil etme, hakir görme" , توسيع tevsî' "genişletme" , توليد "doğurma" , توهيم tevhîm "vehme, kuruntuya düşürme" , تشريف teşrîf "şereflendirme, bir yeri ziyaret etme" , تشويش teşvîş "karıştırma" , تستير testîr "örtme" , ترسيم tersîm "resmetme, resmini çizme" , تلبيس telbîs "giydirme" , تقريب "yaklaştırma"

- Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını imlâlarıyla birlikte öğreniniz ve metni Osmanlı harfleriyle yazınız. Metinde şimdiye kadar gördüğümüz sülâsi ve mezidünfih masdarlara ait kelimelerin ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerini tespit ediniz.

  Metindeki Farsça yapılı tamlamaların cins ve anlamlarını belirtiniz.

Dil Meselesi

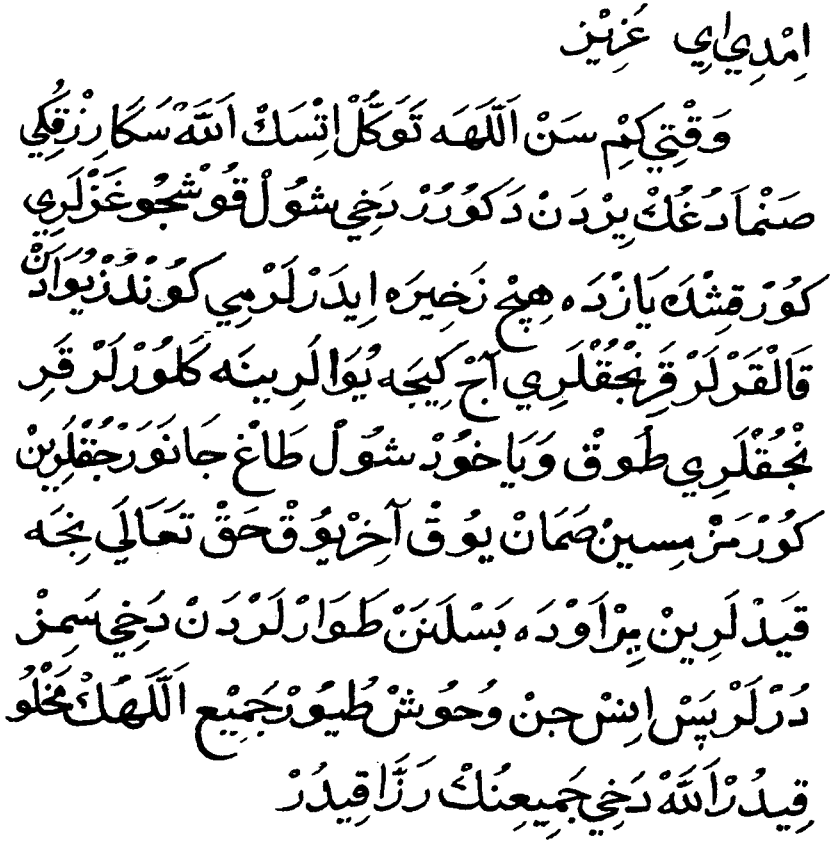
Tevsî'-i efkâr ve teksîr-i ma'lûmât lisânca ifâde ve istifâdeye mütevakkıf olmakla, ikmâl-i lisâna olan şiddet-i ihtiyâcımız bedîhîdir. Binâberîn makrûn olan bir lisân ifâdece daha nâkıs ve kāsır bulunan bir lisân-ı âhardan ekmel add olunur.

Ekmel-i elsine, insânın terakkiyât-ı maddiyye ve ma'neviyyesine ziyâde müsâid olanıdır. Bir lisânın fevâidi ta'mîm olunmak âm-menin idrâkine müsâid olmakla olur. Bu dahi o lisânın hâvî olduğu efkâr-ı basîte ve mürekkebesinin derecât-ı mütefâvitesini ve maddiyât ve akliyâtça medlûlât-ı mütenevviasını kifâyet mertebede sühûlet ve vuzûh ve ta'ayyün üzere ifâde etmekten kāsır olmamalıdır.

.....

Hoca Tahsin, *Psikoloji*, İstanbul 1310 (*Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I*, s. 159'dan).

- Aşağıdaki metin 15. yüzyıl mutasavvıflarından İznikli Eşrefoğlu Rumî'nin (ö. 1469, İznik) *Müzekki'n-Nüfûs* isimli eserinden alınmıştır. Metin harekeli nesih ile yazılmış olup dili ve imlâsı ile Eski Türkiye Türkçesi olarak adlandırılan döneme aittir.

İmdi, iy azîz! Vaktî kim sen Allah'a tevekkül itseñ Allah saña rızkuñı sanmaduğuñ yirden degürür. Dahı şol kuşcuğazları gör : Kışda, yazda hiç zahîre iderler mi? Gündüz yuvadan kalkarlar, karıncukları aç; gice yuvalarına gelürler, karıncukları tok! Veyahud şol tağ canavarcukların görmez misin : Saman yok, ahır yok! Hak teâlâ nice kaydların yir! Evde beslenen tavarlardan dahı semizdürler. Pes ins ü cin, vuhûş u tuyûr cemî' Allah'uñ mahlûklarıdur. Allah dahı cemî'inüñ rezzâkıdur!

9. Ders

Tefā'ul تفاعل **Bâbı**

Te ت ve elif ا harfleri eklemedir. Bu bâbdaki masdarların çatısı özneleri ve nesneleri açısından çeşitlilik gösterir :

a) Bir kısım masdarlar özneleri açısından işteşlik ifade eder :

شركت şirket "ortaklık" → تشارك teşârük "ortaklaşma"

صدمه sadme "çarpma" → تصادم "çarpışma"

عون "yardım" → تعاون teâvün "yardımlaşma"

b) Bir kısım masdarlar ise özneleri bakımından dönüşlüdür :

كمال kemâl "olgunluk" → تكامل tekâmül "olgunlaşma"

زياده ziyâde → تزايد tezâyüd "artma, çoğalma"

نقصان noksân → تناقص tenâkus "noksanlaşma, eksilme"

c) Nesneleri açısından bu bâbdaki masdarlar genellikle geçişsizdir:

ميل meyl "eğilim" → تمايل temâyül "meyl etme" , فخر fahr "övünç" → تفاخر "övünme" , نسبت nisbet → تناسب tenâsüb "uygun olma, nispette olma"

ç) Kimi örnekler geçişlidir, yani nesne alır : تدارك tedârük "elde edip hazırlama" , تناول tenâvül "yeme" , تجاوز tecâvüz "haddini aşma, öteye geçme" vs.

d) Bu bâbdaki masdarlarda sıkça görülen bir anlam özelliği, gerçekte olmayan bir hâli varmış gibi gösterme, yapmacıklık ifadesidir :

تشاعر teşâ'ür "şairlik taslama" , تجاهل tecâhül "bilmez gibi davranma" , تمارض temâruz "hasta olmadığı halde hastaymış gibi davranma" , تغافل tegâfül "bilmezlikten gelme, tanımıyormuş gibi davranma" vs.

İ'lâl : Muzâaf, yani son iki harfi ayni olan kelimelerde bu vezin tefâ'' تفاعُ şeklini alır: ضدّ zıdd → تضاد tezâdd , مسّ mess "değme, yapışma" → تماس temâss "dokunma" vs.

Nâkıs kelimelerde bu vezin tefâî تفاعی şekline girer: دوا devâ → تداوی tedâvî , علو ulüvv "yücelik" → تعالی te'âlî "yükselme" vs.

Tefâ'ul Bâbındaki Kelimelerin İsm-i Fâil ve İsm-i Mef'ûlleri

Tefâ'ul bâbının ism-i fâili, mütefâ'il متفاعل vezninde gelir:

تصادف tesâdüf "rastlama" → متصادف mütesâdif "rastlayan" ; تشاعر teşâur "şairlik taslama" → متشاعر müteşâir "şairlik taslayan"; تمایل temâyül "meyl etme" → متمایل mütemâyil "meyleden, eğilimli" vs.

İ'lâl : Muzâaf, yani son iki harfi ayni olan masdarlarda tefâ'ul تفاعل vezninin tefâ'' تفاعُ şekline girdiğini öğrenmiştik. Bu yapıdaki kelimelerin ism-i fâilleri de mütefâ'' متفاعُ şekline girer : تضاد tezâdd → متضاد mütezâdd "birbirine zıd olan" ; تماس temâs → متماس mütemâss "temâs eden" vs.

Nâkıs ve lefif kelimeler bu bâbda tefâ'î تفاعی şekline giriyordu; bunların da ism-i fâilleri mütefâ'î متفاعی şeklini alır : تداوی tedâvî → متداوی mütedâvî "tedâvî eden, tedâvi edici" vs.

Tefâ'ul تفاعل bâbındaki kelimelerin ism-i mef'ûlü mütefâ'al متفاعل vezninde gelir, ancak az kullanılan bir kelime kategorisidir : متجاوز mütecâvez "tecâvüz edilen, aşılan" , متداول mütedâvel "tedavül olunan" vs.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki masdarlardan tefâ'ul bâbında kelimeler yapınız. Bunların kullanılan ism-i fâil veya ism-i mef'ûllerini gösteriniz. Bu kelimelerin anlamlarını yazılışlarıyla birlikte öğreniniz :

بعد bu'd	.....	.....	.....
بين beyn			
عطا atâ			
جسارت cesâret			
حشيت haşyet			
خلاف hilâf			
دخول duhûl			
دفع def			
سويه seviye			
طبق tıbk			

- Aşağıdaki metni okuyunuz.

چوجوق تربیه‌سی

درس رابع

یالان سویلمك کوتو خویلرك بری و اکثر فنا چوجوقلرك خویی اولوب غایت مذموم اولدیغندن قارنداشلری بیله یالانجی دیو اونی ذم ایدر. یالانی میدانه چیقدقده خلق عندنده رذیل اولور. "بو یالانجی چوجوغك سوزینه اعتماد اولنماز" دیو هرکس بد معامله ایدر و بعضا فنا جزا دخی کورر. ای اوغول، لطیفه ایله بیله یالان سویلمکدن اجتناب ایتمك لازمدر. زیرا بر کره اسمك یالانجی چیقدقدن صوکره طوغری سویلسه‌ك ده کیمسه اینانماز. مشهور صحبتدر : یالانجینك أوی یانمش، "امان کلکز أوم یانیور!" دیو چاغردقده کیمسه اینانمامش. طوغریلق کبی ایی شی اولماز. قباحتك بیله اولسه طوغری سویله، عذر دیله، بلادن قورتولاسن . اللهدن قورق؛ طوغری ایشله، کیمسه دن قورقما. کندیکه قبول ایتمدیکك شیی کیمسه‌یه ایتمه. کلامکی تفکر ایله ایت، هر دیلکه کلنی سویلمه. اول خدای رحیم قولاغی ایکی یارامش دیلی بر : ایکی دیکله، بردن آرتیق سویلمه .

سکا بر کیمسه طوقوناقلی لاقیردی سویلسه حظ ایتمزسك، جانك صیقیلیر. بونی بیلوب سن دخی بر کیمسه‌یه حظ ایتمدیکی سوزی سویلمه و بر کیمسه‌نك یوزینه سویلیه‌میه‌جکك سوزی آرقاسندن دیمه. سکا آغیر کلن شیی باشقه‌سنه تحمیله چالیشما. هرکسی کندك کبی بیل. انسانیتدن هیچ آیریلما؛ طاتلی دیل، کولر یوز ییلانی دلیکندن چیقارر، مشهور صحبتدر. کیمسه‌یه بد معامله ایلمه، آغیر کلیر. هرکسك حالنه و میزاجنه دقت ایله، دیکلنه‌جك سوز سویله. دائما ایبلك اوزره اول، طوغریلقدن آیرلما. صاقین سن کلام کذب ایله بر کیمسه‌یی آلدامغه چالیشما. سوزك صاغلام اولسون ، هرکس سنی مستقیم الاطوار بیلسین و دائما بر قراره کورسون. تعلیم و تعلم ایله ایبلك و معرفتك آرتسین. آقرانکه دائما حلم ایله معامله ایله، کندیکدن بویوکه تواضع و تعظیم ایله . فقرایه رحم و شفقت و حلم و طاتلی دیل ایله معامله ایت. کیمسه‌نك قصورینی یوزینه وورما. بو دنیاده هرکسك قصوری واردر، قصورسز بر اللهدر. قصورسز دوست آرایان دوستسز قالیر؛ مشهور صحبتدر. بو کارخانهٔ عالمده هرکس ایله حسن انسیت ایت، خلقتی مقتضاسی انسانك دنیاده تمدن و

تمتعنه اصل سبب بربرینه محتاجلغندن اولدیغندن سندن برینك بر حاجتی اولدقده الکدن کلدیکی مرتبه اعانه ایله و هیچ الکدن چیقمدیغی ایشده کوزل سوز ایله ارائهٔ طریق ایله.

وقتکی خوش کچیر، خلق ایچنده مذموم اولان شیلردن اوزاق اول که جمله عندنده مقبول اولاسین.

(تربیة الاطفال رساله‌سی)

Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I, s. 252-253.

- Aşağıdaki kelimelerin cinslerini ve vezinlerini bulup anlamlarını öğreniniz :

ذم zemm, صحبت sohbet, قباحت kabâhat, تفکر tefekkür, حظ hazz, تحمیل tahmîl, کذب kizb, تعلیم ta'lîm, تعلم ta'allüm, تواضع tevâzu', تعظیم ta'zîm, رحم rahm, شفقت şefkat, حلم hilm, مقبول makbûl

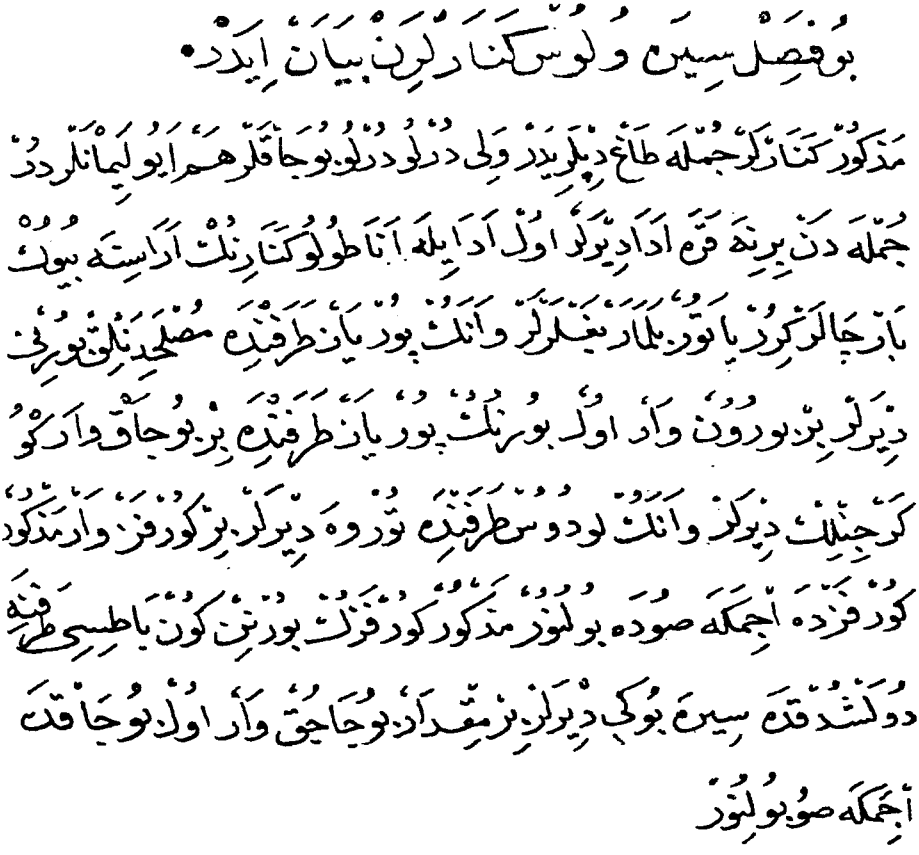
- Aşağıdaki masdarların kendi cinsine göre ism-i mef'ûllerini bulunuz :

حظ hazz, تحمیل tahmîl, ذم zemm, انس üns, خلقت hilkat, تمتع temettu', تعلیم ta'lîm, اعانه iâne, تمدن temeddün, رحم rahm, تفکر tefekkür

Aşağıda yazılışları aynı, okunuşları ve anlamları farklı (homograf) kelimelerden bazıları verilmiştir. Bu kelimeleri sözlükten bulup anlamlarını öğreniniz :

در دستور دور مسکن قدم علم ملك کنج قوت سحر

- Aşağıdaki metin 16. yüzyılda yaşayan meşhur Türk denizcisi Piri Reis'in deniz coğrafyasına dair *Kitab-i Bahriyye* isimli eserinden alınmıştır. Metin harekeli nesih ile yazılmıştır. Metni, aşağıdaki çeviriyazısına bakmadan, kendiniz okumaya çalışınız. Bilmediğiniz kelimeleri ve tarihî terimleri sözlükten öğreniniz.

Bu Fasıl Sirevulos Kenârların Beyân İder

Mezkûr kenârlar cümle tağ dipleridir; velî dürlü dürlü bucaklar hem eyü limanlardur. Cümleden birine Kara Ada dirler. Ol adayıla Anatolu kenârınuñ arasına büyük barçalar girür, yatur, balamar bağlarlar. Ve anuñ poryaz tarafında Muslahıdanlık Burnı dirler bir burun var. Ol burnuñ poryaz tarafında bir bucak var, Güğercinlik dirler. Ve anuñ lodos tarafında Torva dirler bir körfez var. Mezkûr körfezde içmeğe su da bulunur. Mezkûr körfezüñ burnın gün batısı tarafına dolaşdukda Sire Büki dirler, bir mikdâr bucacuk var. Ol bucakda içmeğe su bulınur.

10. Ders

Müfâ'alet مفاعلة Bâbı

Bu bâbda baştaki mim م, ortada elif ا ve sonda te ة eklemedir. Bu ة Osmanlı Türkçesinde ya açık te (ت) veya ه /a, e/ şeklinde yazılır.

Bu bâbdaki masdarların çatısı, nesnesi bakımından geçişli veya geçişsiz olabilir; öznesi bakımından ise genellikle işteşlik ifade ederler :

عهد ahd "söz verme" → معاهده muâhede "anlaşma"

خبر haber → مخابره muhâbere "haberleşme, iletişim"

حرب harb → محاربه muhârebe "savaşma"

سبقت sebkat "geçme" → مسابقه müsâbaka "yarışma"

طبق tıbk "uygun, ayni" → مطابقت mutâbakat "uyuşma, uygun olma"

Müfâ'alet bâbı her zaman işteşlik ifade etmez:

دوام devâm → مداومت müdâvemet "devam etme"

حفظ hıfz "koruma" → محافظه "koruma"

هجرت hicret "göç" → مهاجرت "göç etme, göç"

عمل amel "iş" → معامله muâmele "davranışta bulunma"

İ'lâl : Nâkıs ve lefif kelimeler mufâ'alet bâbına nakledildiklerinde vezin müfâ'ât مفاعات şekline girer : جزاء cezâ → مجازات mücâzât "karşılık vermek, cezâ vermek" , سواء sevâ "beraberlik" → مساوات müsâvât "beraberlik, eşitlik" , نجات necât "kurtuluş" → مناجات münâcât "Allah'tan kurtuluş isteme" vs.

Mufâ'alet bâbının ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü :

Mufâ'alet bâbının ism-i fâili mufâ'il مفاعل vezninde gelir :

مخابره muhâbere "haberleşme" → مخابر muhâbir "haber veren"

محاربه muhârebe "savaşma" → محارب muhârib "savaşan, savaşçı"

مشاهده müşâhade "gözleme, gözlem" → مشاهد müşâhid "gözlemci"

محاسبه muhâsebe → محاسب muhâsib "hesap yapan"

مداومت müdâvemet "devam etme" → مداوم müdâvim "devam eden, devamlı"

İ'lâl : Nâkıs kelimelerde mufâ'il vezni mufâ'î مفاعی şekline girer : مساوات müsâvât → مساوی müsâvî "eşit olan, denk" (< سواء), مباهات mübâhât "öğünme" → مباهی mübâhî "öğünen" (< بهاء) vs.

Müfâ'alet bâbının ism-i mef'ûlü müfâ'al مفاعل vezninde gelir :

مخاطبه muhâtaba "söyleşme" → مخاطب muhâtab "söyleşilen, hitab edilen", مباركه mübâreke "tebrikleşme, birbirini kutlama" → مبارك mübârek "kutlu, uğurlu", مشاهده müşâhede "gözleme" → مشاهد müşâhed "gözlenilmiş, görülen" vs.

Arapça çokluk vezinleri :

Fa'ale فعلة vezni :

فاعل fâ'il veznindeki birçok kelimenin çokluğu bu vezinde olur :

طالب tâlib "öğrenci" → طلبه talebe "öğrenciler" ; عاجز âciz "güçsüz" → عجزه aceze "güçsüzler"; جاهل câhil → جهله cehele "câhiller"; ظالم zâlim → ظلمه zaleme "zâlimler"; تابع tâbi' "bağlı" → تبعه tebe'a "bağlılar, uyruklar" vs.

Alıştırma آليشدرمه

- Aşağıdaki sülâsi mücerred masdarları mufâ'alet مفاعلة bâbına naklediniz. Bu kelimelerin anlamlarını öğreniniz :

عدل adl	معادلت muâdelet
عرفان irfân	
بلوغ bülûğ	
بحث bahs	
ترك terk	
جدل cedel	
جلوس cülûs	
جهد cehd	
حكم hükm	
دفع def	

رقوب rukūb	
سفر sefer	
سماحت semâhat	
شركت şirket	
شبه şibh	
صحبت sohbet	
قرب kurb	
قيام kıyâm	
نوبت nevbet	
عشق aşk	

- Aşağıdaki kelimelerden mufâ'alet bâbının ism-i fâili olan kelimeler türetip anlamlarını öğreniniz :

مغايرت mugāyeret	مغاير mugāyir
مضاربه mudârebe	
مبادله mübâdele	
مهاجرت muhâceret	
مخالفت muhâlefet	
مخاصمت muhâsamet	
مقاومت mukāvemet	

مبارزه mübâreze	
مفارقت müfârakat	
ملايمت mülâyemet	
نفرت nefret	
عصر asr	
مشاهده müşâhede	
مثل misl	

- Aşağıdaki kelimelerden mufâ'alet bâbının ism-i mef'ûlü olan kelimeler türetip anlamlarını öğreniniz :

خطبه hutbe	مخاطب muhâtab
ضعف zı'f	
برکت bereket	
مشاهده müşâhede	

- Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını öğreniniz :

Belâgat-i Lisân-i Osmânî'den

İlm-i ma'ânî ve ilm-i beyân, belâgatin merci'-i hakîkî ve mevkūfunaleyh-i aslîsidir. Çünki, merci'-i belâgat iki şeyden ibâret olup biri, terkîb-i kelâma bâdî olan ağrâz ve ma'nâ-yı murâdı hâl ve makāma münâsib îrâd etmemek hatâlarından ihtirâzdır; zîrâ bir kelâm her ne kadar fasîh de olsa makāma münâsib olmadıkda ka-bâih ve hatî'âtdan add olunur. Meselâ bir taşra me'mûru mahall-i me'mûriyyetine hîn-i vürûdunda îrâd edeceği nutkunda ehâlî-i ku-rânın havsala-i kābiliyyetlerine sığmayacak ifâde-i fasîhânede bulunması ne derece kabâih-i kelâmiyyeden add olunursa, bir cem'iyyet-i ilmiyye a'zâsına köylülerle muhâtaba edercesine îrâd-ı nutk u kelâm etmek o derece kabâih-i kelâmiyyeden ma'dûd olmağla kāiline bâdî-i tahti'e ve teşnî' ve mûcib-i ta'n u takbîh olur.

Ve diğeri, kelâm-ı fasîhin gayr-i fasîhden temyîzidir. Meselâ selâset ve fesâhatdan behresi almayan bir kelâm muktezâ-yı hâle mutâbık îrâd olunmuş ise de yine belîğ add olunmaz; zîrâ belâgat, kelâmın fesâhatiyle berâber muktezâ-yı hâle mutâbakatıdır.

Ahmed Hamdi, *Belâgat-i Lisân-i Osmânî*

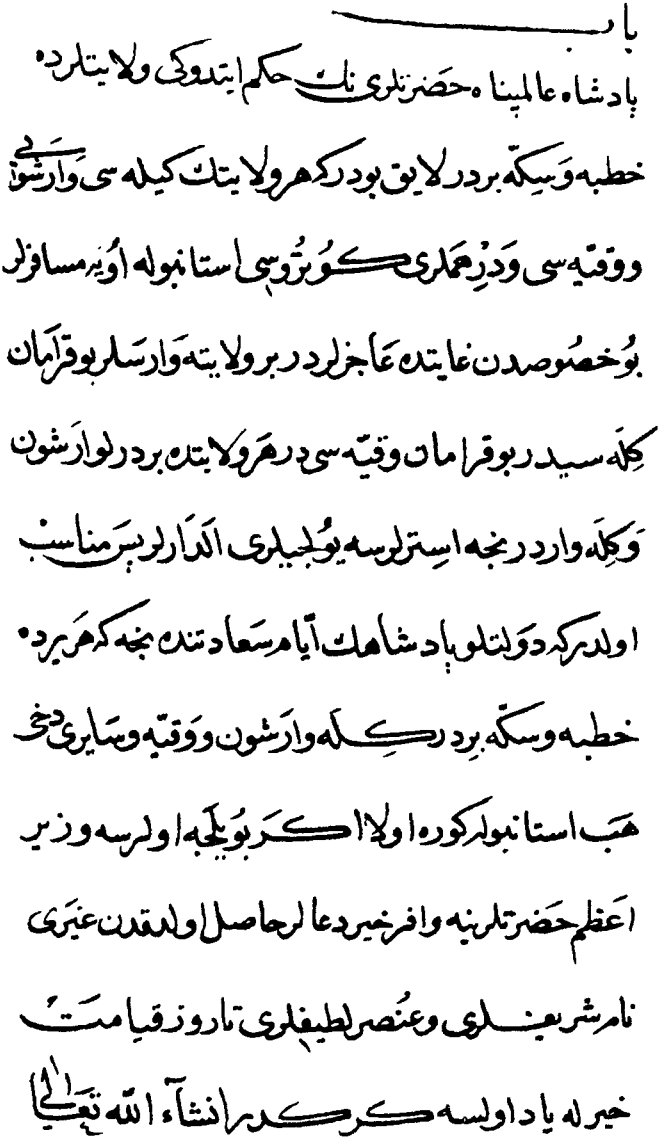
- Metinde geçen Arapça asıllı kelimelerden sülasi ve mücerred masdarlara ait olanları ayırınız. Bunların bâblarını, vezinlerini ve asli harflerini söyleyiniz.

- Metindeki Farsça yapılı tamlamaların cinslerini ve anlamlarını yazınız. Ör.

dîn-i İslâm → Cinsi : Far. isim tamlaması; anlamı : İslam dîni

dîn-i mübîn → Cinsi : Far. sıfat tamlaması; anlamı: apaçık dîn.

Aşağıdaki metin 17. yüzyıl ortalarında telif edilmiş, Osmanlı toplum yaşamının iyileştirilmesi için idârî, askerî, iktisadî alanlarda çeşitli düzenlemeler öneren *Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn* isimli eserden alınmıştır. Okuyacağınız bölümde müellif çeşitli ölçü birimleriyle ilgili standardizasyon ihtiyacını belirtmektedir. Metin, yer yer harekeli bir nesihle yazılmıştır :

Bâb : Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinüñ hükm itdüği vilâyetlerde hutbe ve sikke birdür. Lâyık budur ki, her vilâyetün kilesi ve arşunı ve vukiyyesi ve dirhemleri götürüsi İstanbul'a uya. Müsâfirler bu husûsdan gâyetde âcizlerdür. Bir vilâyete varsalar bu Karaman kilesidür, bu Karaman vukiyyesidür; her vilâyetde bir dürlü arşun ve kile vardur, nice isterlerse yolcıları aldarlar. Pes münâsib oldur ki devletlü Padişâh'uñ eyyâm-ı saâdetinde nice ki her yerde hutbe ve sikke birdür; kile ve arşun ve vukiyye ve sâyiri dahi hep İstanbul'a göre ola. Eğer böylece olursa vezîr-i a'zam hazretlerine vâfir hayr duâlar hâsıl oldukdan gayrı nâm-ı şerîfleri ve unsur-ı latîfleri tâ rüz-ı kıyâmet hayrile yâd olsa gerekdür, inşallâhu teâlâ.

Prof. Dr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988.

11. Ders

İnfi'âl انفعال **Bâbı**

Bu bâbda baştaki elif ا, nûn ن ve ortadaki elif ا eklemedir. Bunların çatıları özneleri bakımından genellikle dönüşlü, bazen de edilgendir. Nesneleri bakımından ise geçişsizdir, yani nesne almazlar.

بسط bast "açma" → انبساط inbisât "açılma, ferahlanma"

جذب cezb "çekme" → انجذاب incizâb "çekilme, çekim"

حصر hasr "bir şeye mahsus kılma" → انحصار "hasrolunma"

دفع def' → اندفاع indifâ' "defolma, ortadan kalkma"

ضم zamm "katma, ilâve etme" → انضمام inzimâm "ilâve olunma"

عكس aks → انعكاس in'ikâs "yansıma, aksetme"

قطع kat' "kesme" → انقطاع inkıtâ' "kesilme, kesintiye uğrama"

كشف keşf "açma" → انكشاف inkişâf "açılma, meydana çıkma"

İ'lâl : Ecvef kelimelerde ortadaki vav harfi ye'ye dönüşerek infi'âl انفعال vezni infiyâl انفيال şeklini alır : سوق sevk "sürme" → انسياق insiyâk "sürülüp gitme, içgüdü" , قود kavd "önden çekme" → انقياد inkıyâd "boyun eğerek tâbi olma" vs.

Nâkıs kelimelerde vezin infi'â انفعاء şekline girer: جلاء cilâ "parlaklık" → انجلاء incilâ "parlama" , زاويه zâviye "köşe, bucak" → انزوا inzivâ "bir köşeye çekilme" vs.

İnfi'âl انفعال **bâbındaki kelimelerin ism-i fâil ve ism-i mef'ûlleri :**

Bu bâbdaki masdarların ism-i fâilleri münfa'il منفعل vezninde gelir : انكسار inkisâr "kırılma" → منكسر münkesir "kırılan, gücenen", انعكاس in'ikâs "yansıma, aksetme" → منعكس mün'akis "yansıyan, akseden", انقلاب

inkılâb "dönme, değişme" → منقلب munkalib "dönen, değişen" , انفساخ "bozulma, hükmü kalmama" → منفسخ münfesih "hükmü kalmayan" vs.

İ'lâl : Muzâaf kelimelerde infi'âl'in ism-i fâili münfa'' منفع şeklindedir : انفكاك infikâk "ayrılma, çıkma" → منفك münfekk "ayrılan, çıkan" (< فكّ) vs.

Ecvef kelimelerde vav ve ye'ler elif'e dönüşerek vezin münfâl منفال şeklini alır : انقياد inkıyâd "boyun eğme" → منقاد münkâd "boyun eğen" vs.

Nâkıs ve lefîf kelimelerde infi'âl'in ism-i fâili münfa'î منفعى şeklinde gelir. انزوا inzivâ → منزوى münzevî "bir köşeye çekilen" , انحنا inhinâ "eğrilme, yay biçiminde olma" → منحنى münhanî "eğilmiş, eğri" vs.

İnfi'âl bâbındaki kelimelerin ism-i mef'ûlü kullanılmaz.

İf'ilâl افعلال Bâbı

Bu bâbdaki elifler eklemedir. Üçüncü aslî harf ise tekrarlanır. Geçişsizdir. Bu kalıpla daha çok renk ve fizikî noksanlıkları ifade eden kelimeler türetilir :

عوج ivec "eğrilik" → اعوجاج i'vicâc "eğrilme" ;

حمرت humret "kırmızılık" → احمرار ihmirâr "kızarma"

صفرت sufret "sarılık" → اصفرار ısfırâr "sararma"

سمرت sumret "esmerlik" → اسمرار ismirâr esmerleşme"

غبار gubâr "toz" → اغبرار iğbirâr "tozlanma, toz renkli olma; gücenme"

İf'ilâl bâbının ism-i fâili müf'all مفعل vezninde gelir : اغبرار iğbirâr "gücenme" → مغبر muğberr "gücenen" ; اسوداد isvidâd "kararma" → مسود müsvedd "kararan" vs.

İf'ilâl bâbının ism-i mef'ûlü kullanılmaz.

Arapça çokluk vezinleri

Fu'alâ فعلاء vezni :

Fâ'il فاعل ve fa'îl فعيل veznindeki bazı kelimelerin çokluğu bu vezinde gelir. Veznin sonundaki hemze genellikle yazılmaz :

عالم âlim → علما ulemâ "âlimler" , شاعر şâir → شعرا şuarâ "şairler", فاضل fâzıl → فضلا fuzalâ "fazıllar, erdemliler", جاهل câhil → جهلا cühelâ "câhiller", سفير sefîr "elçi" → سفرا süferâ "elçiler", فقير fakîr → فقرا fukarâ "fakirler", وزير vezîr → وزرا vüzerâ "vezirler", شهيد şehîd → شهدا şühedâ "şehitler" vs.

Fe'âil فعائل vezni :

صحيفه sahîfe "sayfa" → صحائف sahâif "sayfalar", رساله risâle → رسائل resâil "risâleler", حقيقت hakîkat → حقائق hakāik "hakikatler", فضيلت fazîlet → فضائل fazâil "faziletler, erdemler", عقيده akîde "inanç" → عقائد akāid "inançlar", لطيفه "latife" → لطائف letâif "latifeler, şakalar", وظيفه vazîfe → وظائف vazâif "vazifeler, ödevler", نتيجه netîce → نتائج netâic "neticeler, sonuçlar" vs.

Fevâ'il فواعل vezni :

جامع câmi' → جوامع cevâmi' "câmiler", حادثه hâdise → حوادث havâdis "hadiseler", قاعده kāide → قواعد kavâid "kaideler", عالم âlem → عوالم avâlim "âlemler", شاهد şâhid → شواهد şevâhid "şahitler", ساحل sâhil → سواحل sevâhil "sâhiller", تابع tâbi' "tâbi olan, uyruk" → توابع tevâbi' "tâbi olanlar, uyruklar" vs.

Fevâ'îl فواعيل vezni :

قانون kānûn → قوانين kavânîn "kanunlar", تاريخ târîh → تواريخ tevârîh "tarihler", خاقان hâkān → خواقين havâkîn "hakanlar" vs.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimelerden infi'âl bâbında kelimeler türetip anlamlarını öğreniniz :

جلا cilâ	انجلا incilâ
جلب celb	
فعل fi'l	
فجر fecr	
فكّ fekk	
فسخ fesh	

خسوف hüsûf	
حصر hasr	
قلب kalb	
قيد kayd	
سلوك sülûk	
ضبط zabt	

- İnfi'âl bâbında olan aşağıdaki masdarların ism-i fâillerini bulup anlamlarını öğreniniz :

انجماد incimâd	منجمد müncemid
اندماج indimâc	
انهدام inhidâm	
انحراف inhirâf	

انعطاف in'itâf	
انقطاع inkıtâ'	
انكسار inkisâr	
انزوا inzivâ	

- Önceki derslerimizde öğrendiğimiz gibi, muzâaf kelimelerin son iki aslî harfi aynıdır. Bu cinsten kelimelerin infi'âl bâbında ism-i fâ'illeri türetildiğinde vezin munfa'il değil munfa" olur; yani sondaki harf tek yazılır ancak şeddeli okunur. Bu gibi kelimelerin Türkçede tek ünsüzle kullanıldıklarına dikkat etmek gerekir. Aşağıdaki kelimelerin buna göre ism-i fâ'illerini bulunuz ve bunların anlamını öğreniniz :

انحلال inhilâl	.....	انضمام inzimâm	
انسداد insidâd		انجرار incirâr	
انصباب insıbâb		انفكاك infikâk	

- Aşağıdaki kelimelerin anlamlarını, vezinlerini ve teklik şekillerini öğreniniz :

علوم ulûm "ilimler"	.....	كتب	
اسباب		تواريخ	
فضلا		نعم	
جوامع		شواهد	
جبال		اشجار	
كُتاب		طلبه	
رسائل		ملوك	
صُوَر		وظائف	

- Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını ve yazılışlarını öğrenerek metni Osmanlı alfabesiyle yazınız. Metindeki çokluk biçimlerin anlamlarını, vezinlerini ve teklik şekillerini de belirtiniz :

Osmânlı Sanâyi Sergisi

Sultan Ahmed Meydânı'nda inşâ olunmuş olan Sergi-i Umûmî-i Osmânî, şehr-i Ramazân'ın dokuzuncu Cum'a günü küşâd olunmuşdur. Medeniyyet-i hâzıra îcâbınca servet, kuvvet-i devletin ve sanâyi ve hıref dahi yesâr ve servetin a'zam-ı esbâbından ma'dûd olmuşdur.

.....

Tafsîlât-ı meşrûhaya nazaran, böyle bir sergi her kaç memleketin mahsûlât-ı sanâiyyesini şâmil ise oralarda bulunan erbâb-ı san'atın mücerrebât-ı fi'liyyesini muhtevî bir kitâb demekdir. Kitâb ise, mevzûu olan fennin ıslâh ve neşrine hizmet ettiği gibi, serginin dahi menfaati, hâvî olduğu eşyânın isti'mâl ve ta'mîminden ibâretdir.

Memâlik-i Osmâniyyenin kuvve-i muhassalası feyz-i tabî'îsi kadar semere hâsıl edememesi ile berâber yine mahsûlâtı ma'mûlâtına nisbetle pek ileri olduğu müsellem olduğundan, evvelâ onların ba'zısından misâl olarak bahs olunmak münâsib görüldü.

Halkın en ziyâde tecrübeli olanları, en ziyâde fâideli olan şeylere riâyet ederler; meselâ, burada bulunan Avrupalı ashâb-ı san'atdan sergiye gelenler, somâkî ve mermer ve sâir nev' taşlarla ağaç envâ'ına her şeyden ziyâde nazar-ı takdîr ile bakmakdadır.

.....

İstanbul'un ebniyesinde görülen taşların kesret ve nefâseti, civârda sanâyi'ce pek büyük menba'-ı menfa'at olacak hayliden hayli taş ma'denleri olduğunu isbât eder ve fi'l-hakîka bunların sergide görülen nümûneleri pek güzeldir.

Ma'mûlata gelince : Bunların içinde en a'lâ şeyler keçeler ile Arabistân ve Irak ve Bursa taraflarının kumaşları olarak; Avrupa emti'asının revâcı memâlik-i Osmâniyye ma'mûlâtını âdetâ kûşe-i nisyânda bırakmış olduğu hâlde yine bu kadar eşyâ bulunması, doğrusu teşekkür olunacak mevâddandır. Avrupa emti'asının i'tibârına ise fabrikalar sâyesinde olan ucuzluğu ile hâiz olduğu dekâyık-ı hendesiyye ve ressâmiyye başlıca sebeblerdendir.

Tophâne'nin sergiye konulan fabrika ma'mûlâtı ile Tersâne'nin âlât nümûneleri bi-hakkın şâyân-ı takdîr olunarak ihtiyâcât-ı vatana hemen bi'l-kuvve kâfi olabilecek mertebede olduğunu erbâb-ı vukûf rivâyet ediyor. İşte ileride ihtiyâcât-ı belediyyeye yarayacak fabrikalar dahi yapılır ise fevâid-i me'mûlesi istikmâl olunmuş olur.

.....

(*Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I*, İstanbul 1988, s. 527-528)

12. Ders

İfti'âl افتعال **Bâbı**

Bu bâbda elifler ve te zâiddir. Çatısı dönüşlü ve geçişsizdir :

جمع cem' "toplama" → اجتماع ictimâ' "toplanma"

فخر fahr "övünç" → افتخار iftihâr "öğünme"

عقد akd "bağlama" → اعتقاد i'tikad "bağlanış, inanış"

نظم nazm "dizme" → انتظام intizâm "düzene girme, düzenli olma"

نسبت nisbet "ilgi, bağ" → انتساب intisâb "bir yere bağlanma"

كسب kesb "kazanç" → اكتساب iktisâb "kazanma"

جهد cehd "çalışma" → اجتهاد ictihâd "çalışma; İslâm dînî kaynaklarından yeni hükümler çıkarma"

شركت şirket "ortaklık" → اشتراك iştirâk "ortak olma"

ظ ط ض ص ز ذ د gibi dişsi ünsüzlerden biri ile başlayan sülâsi mücerredler ifti'âl افتعال bâbına nakledildiklerinde vezinde bazı değişiklikler olur :

- Kelimenin aslî ilk harf ض ve ص ise vezindeki ekleme te harfi tı'ya dönüşür : ضرب darb → اضطراب ıztırâb "ıstırap", ضرورت zarûret → اضطرار ıztırâr "çaresiz ve muhtaç olma" , صلح sulh → اصطلاح ıstılâh "barışma; terim" vs.
- Kelimenin aslî ilk harfi ط ise vezindeki ekleme te harfi tı'ya dönüşür ve iki tı birleşir (idgam olur): طلوع tulû' "doğma" → اطلاع ıttılâ' "kişinin içine doğma" , طرد tard "kovma" → اطراد ıttırâd "düzenli olarak olma" vs.

- Kelimenin aslî ilk harfi ز ise vezindeki ekleme te harfi dal'a dönüşür: زوج zevc → ازدواج izdivâc "evlenme" , زحمت zahmet → ازدحام izdihâm "kalabalıktan oluşan sıkışma" vs.
- Kelimenin aslî ilk harfi د veya ذ ise vezindeki ekleme te harfi dal'a dönüşür ve böylece oluşan iki dal harfi tek olarak yazılır (idgam olur) : دعوى da'vâ → ادعا iddiâ "iddia etme" , ذخيره zahire → ادخار iddihâr "ilerisi için biriktirme" vs.

İ'lâl : Misâl kelimeler ifti'âl افتعال bâbına nakledildiklerinde baştaki vav ve ye'ler te'ye dönüşür. Bu te'ler de veznin ekleme te'siyle birleşir :

وحدت vahdet "birlik" → *اتوحاد itvihâd → *اتتحاد → اتحاد ittihâd "birleşme"

وفق vefk "uyma, uygun gelme" → اتفاق ittifâk "uyuşma" , وصف vasf → اتصاف ittisâf "vasıflanma" vs.

Ecvef kelimelerde ortadaki vav, ye'ye dönüşür : شوق şevk → اشتياق iştiyâk "arzulama, çok isteme" , عادت âdet → اعتياد i'tiyâd "âdet edinme" ;

Nâkıs kelimelerde ifti'âl vezni ifti'â افتعا şekline dönüşür : نهايت nihâyet → انتها intihâ "sona erme". Son harfi hemzeli olan mehmuz kelimelerde de sondaki hemzenin düşürülmesiyle aynı gelişme olur : بدء bed' "başlama" → ابتدا ibtidâ "başlama, başlangıç" , جرأت cür'et → اجترا "cür'et etme" vs.

Lefif-i mefruk denilen birinci ve üçüncü aslî harfi illet harfi olan kelimelerde baştaki vav'lar te'ye dönüşür, sondaki ünsüz ise düşer : وقايه vikâye "koruma" → اتقا ittikâ "sakınma, çekinme" vs.

İfti'âl افتعال bâbının ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü :

Bu bâbdaki masdarların ism-i fâili müfta'il مفتعل vezninde gelir :

اعتدال i'tidâl "ölçülü davranma" → معتدل mu'tedil "ölçülü davranan" , انتشار intişâr "yayımlanma" → منتشر münteşir "yayımlanan" , افتخار iftihâr "öğünme" → مفتخر müftehir "öğünen" vs.

İ'lâl : Muzâaf kelimelerde ifti'âl'in ism-i fâili müfta" مفتعّ şekline dönüşür : امتداد imtidâd "uzanma, sürme" → ممتد mümtedd "uzayan, süren" , اشتقاق iştikak "kelime türeme" → مشتق müştakk "türemiş, bir kelimenin türevi" , ارتداد irtidâd "dinden dönme" → مرتد mürtedd "dinden dönmüş" vs. (Bu kelimelerin sonundaki çift ünsüzlerin Türkçede tekleştiği unutulmamalıdır.)

Ecvef kelimelerde ism-i fâilin vezni müftâl مفتال şekline dönüşür: اختيار ihtiyar "seçme, hareket serbestliği" → مختار muhtâr "hareketlerinde serbest olan, seçen" , احتياج ihtiyâc → محتاج muhtâc , اعتياد i'tiyâd → معتاد mu'tâd "âdet üzre olan" vs.

Nâkıs, lefîf ve son harfi hemzeli mehmûz kelimelerde ism-i fâilin vezni müfte'î مفتعى şekline dönüşür . ادعا iddiâ → مدعى müddeî "iddiâ eden, davacı" , اشترا iştirâ "satın alma" → مشترى müşterî "satın alan" , افتراء iftirâ → مفترى müfterî "iftira eden" vs.

İfti'al bâbındaki masdarların ism-i mef'ûlü müfta'al مفتعل vezninde gelir :

اكتساب iktisâb → مكتسب mükteseb "kazanılmış"

اختصار ihtisâr "kısaltma" → مختصر muhtasar "kısaltılmış"

انتخاب intihâb "seçme" → منتخب müntahab "seçilmiş"

اشتراك iştirâk "ortak olma" → مشترك müşterek "ortak olunmuş"

İ'lâl : Muzâaf ve ecvef kelimelerin ism-i mef'ûlü, ism-i fâiliyle aynı vezindedir.

Misâl kelimelerde vezin mütte'al şekline dönüşür : اتفاق ittifâk → متفق müttefak "birleşilmiş" , اتّهام ittihâm "suçlandırma" → متهم müttehem "suçlanan" vs.

Nâkıs ve lefîf kelimelerde ism-i mef'ûlün vezni müfte'â مفتعى şekline dönüşür : اصطفا ıstıfâ "seçme, ayıklama" → مصطفى mustafâ "seçilmiş" , انتها intihâ "nihâyete erme" → منتهى müntehâ "nihayete ermiş" , ادعا iddiâ → مدعى müddeâ "dava olunan, davalı" vs.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimeleri ifti'âl افتعال bâbına naklediniz ve bulduğunuz kelimelerin anlamlarını öğreniniz :

بدء bed'	ابتدا ibtidâ
تبسم tebessüm	
بذل bezl	
جنب cenb	
جرئت cür'et	
جسارت cesâret	
دعوی da'vâ	
فقر fakr	
غش gışş	
هدایت hidâyet	

خلط halt	
حرز hırz	
خصوص husûs	
نقل nakl	
نشر neşr	
ربط rabt	
رجوع rücû'	
وصل vasl	
وحدت vahdet	
تبعه teb'a	

- Aşağıdaki kelimeleri ifti'âl bâbının ism-i fâ'ili olan mufta'il مفتعل veznine nakledip bulduğunuz kelimelerin anlamını öğreniniz :

احتكار ihtikâr	محتكر muhtekir
اختلال ihtilâl	
اختلاف ihtilâf	
اختراع ihtirâ'	
احتساب ihtisâb	
التجا ilticâ	

التفات iltifât	
انتساب intisâb	
ارتفاع irtifâ'	
ارتكاب irtikâb	
اقتضا iktizâ	
افترا iftirâ	

- Aşağıdaki kelimeleri ifti'âl babının ism-i mef'ûlü olan müfte'al مفتعل veznine nakledip bulduğunuz kelimelerin anlamını öğreniniz :

احتمال ihtimâl	محتمل muhtemel
احتشام ihtişam	
احتياج ihtiyâc	
اختيار ihtiyâr	
اقتباس iktibâs	
انتخاب intihâb	

نظم nazm	
ارتداد irtidâd	
اشتقاق iştikāk	
اشتراك iştirâk	
اتفاق ittifâk	
اختصار ihtisâr	

• Aşağıdaki metin rik'a harfleriyle yazılmıştır. Metni öncelikle kendi kendinize okumaya çalışınız. Daha sonra okuyuşunuzu verilen çeviriyazıyla karşılaştırınız. Metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup yazılışıyla birlikte öğreniniz :

درس خامس

ای اوغول! چالش، قازان. کیمسه نك مالنه کوز آتما. اداره ایله صرف ایدن مضایقه چکمز: مالی چوق اولوب اداره سنی بیلمین، فقیر کبی کچینیر. ایراد یکه کوره مصرف ایت. اصرافدن پك صاقین، هپ کسبکی اکل ایتمه، بریکا بیراق. قازانیلامیاجق اختیارلق کونلری ایله سکا محتاج اولان اولاد وعیالکك حقنی جمع ایله. مالکی طوتا کور، قورشمانه قالیر ایسه قالسین: نامرده محتاج اولما. اصراف حرام اولقله، انسان حلالندن کسب مال ایدرك لزوم ضروریسنه صرف ایدوب باقی سنی بیهوده یره اصراف ایتمیوب حفظ ایلمه سی لازمدر. احوال عالم برقرار ده اولماریغندن بعضی ضرورت حالالرنده نقود موجوده انسانه نافع اولور.

ای اوغول! قارنیجه دن عبرت آل! آرپلره باقوب چوق بیمه بال! حاضر اولان شی جابوق توکنیر. سن دائما سعی ایله حلالندن کسب ایله. زائد اولان مالکی صاندوقده حفظ ایتمه. آزچوق ایراده ویرکه سن ایشلرسن مال ایشلر: انسان اویله کلیشلر. محصولك کثرتیله تسهیل بولور هر ایشلر

Ders-i hâmis : Ey oğul! Çalış, kazan. Kimseniñ malına göz atma. İdâre ile sarf eden müzâyaka çekmez. Malı çok olup idâresini bilmeyen, fakîr gibi geçinir. İrâdıña göre masraf et. İsrâfdan pek sakın. Hep kisbiñi ekl etme, bir yaña bırak. Kazanılamayacak ihtiyârlık günleri ile saña muhtâc olan evlâd ü iyâliñiñ hakkını cem' eyle. Malıñı tuta gör, ko düşmana kalır ise kalsın; nâmerdé muhtâc olma. İsrâf harâm olmakla, insân helâlinden kisb-i mâl ederek lüzûm-ı zarûrîsine sarf edüp bâkîsini beyhûde yere isrâf etmeyüp hıfz eylemesi lâzımdır. Ahvâl-i âlem bir karârda olmadığından ba'zı zarûret hâllerinde nukûd-ı mevcûde insâna nâfi' olur.

Ey oğul! Karıncadan ibret al! Arılara bakıp çok yeme bal! Hâzır olan şey çabuk tükenir. Sen dâimâ sa'y ile helâlinden kisb eyle. Zâid olan malıñı sandukda hıfz etme. Az çok, îrâda ver ki, sen işlersin, mal işler; insân böyle genişler. Mahsûlüñ kesretiyle teshîl bulur her işler.

Terbiyetü'l-Etfâl Risâlesi'nden (*Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi I*, s. 253-254)

13. Ders

İstifâl استفعال **Bâbı**

Bu bâbda elifler, sin ve te harfleri eklemedir. Genellikle geçişlidir, yani nesne alır :

ملك mülk → استملاك "mülk edinme, mülk olarak alma"

قبل kabl "ön, önce" → استقبال istikbâl "gelecek; birini yola çıkıp karşılama"

خروج hurûc "çıkma" → استخراج istihrâc "çıkarma, meydana çıkarma" vs.

Bu bâbda geçişsiz örnekler de vardır :

حق hakk → استحقاق istihkak "hak etme, hak edilen şey"

فائده faide → استفاده istifâde "faydalanma"

Bu bâbdaki masdarların ürettiği şu iki anlama dikkat edilmelidir :

a) Bu bâbdaki kimi masdarlar "bir şey isteme, dileme" anlamını üretirler :

استغفار istiğfâr "mağfiret isteme"; استيذان istîzân "izin isteme" , استمداد istimdâd "yardım isteme" , استرحام istirhâm "merhamet isteme, yalvarma" , استقراض istikrâz "borç isteme, borçlanma" vs.

b) Bu bâbdaki kimi masdarlar "sayma, addetme" anlamını üretirler :

استخفاف istihfâf "hafif sayma, küçümseme" , استحلال istihlâl "helâl sayma" , استكراه istikrâh "iğrenç görme" vs.

İ'lâl : Misâl'lerde ve ilk harfi hemze olan mehmûzlarda ilk harfler (vav veya hemze) ye'ye dönüşür : استيضاح istîzâh "izahat isteme" (< وضوح) , استيذان istîzân "izin isteme" (< اذن) vs.

Ecvef kelimelerde vav ve ye'lerin düşmesiyle vezin istifâlet استفالة şekline girer استعانه istiâne "yardım isteme" (< عون) , استقامت istikamet "bir yöne doğrulma, doğruluk" (< قيام) , استشاره istişâre "danışma" (< شورى şûrâ "konuşma için toplanma") vs.

Nâkıs, lefîf ve son harfi hemze olan mehmûz kelimelerde vezin istif'â استفعاء şekline girer. Osmanlı Türkçesinde sondaki hemzeler okunmaz ve genellikle yazılmaz: استيلا istîlâ (< ولى vely "birbiri ardına gelme") , استدعا istid'â "yalvararak dileme" (< دعا) , استعفا isti'fâ "affını isteme" (< عفو) vs.

İstif'âl bâbının ism-i fâil ve ism-i mef'ûlü :

İstif'âl bâbının ism-i fâili müstaf'il مستفعل vezninde gelir :

استحصال istihsâl "üretme" → مستحصل müstahsil "üreten, üretici" , استنساخ istinsâh "bir eserin kopyasını yazma" → مستنسخ müstensih "istinsah eden", استخدام istihdâm "bir işte çalıştırma" → مستخدم müstahdim "işveren"

İ'lâl : Muzâaf kelimelerde ism-i fâilin vezni müstefi'' مستفعّ şekline girer: استبداد istibdâd "baskı, diktatörlük" → مستبد müstebidd "diktatör" , استقلال istiklâl → مستقل müstakill "kimseye bağlı olmayan" , استقرار istikrâr → مستقر müstakırr "istikrarlı" vs.

Ecvef kelimelerde ism-i fâilin vezni müstefîl مستفيل şekline girer : استفاده istifade → مستفيد müstefîd "yararlanan" , استقامت istikâmet → مستقيم müstakîm "doğru, doğruluk üzere olan" vs.

Nâkıs, lefîf ve sonu hemzeli mehmûz kelimelerde ism-i fâilin vezni müstef'î şekline girer : استعفا isti'fâ → مستعفى müsta'fî "istifa eden"; استهزا istihzâ "alay etme, eğlenme" → مستهزى müstehzî "alay eden, eğlenen" vs.

İstif'âl bâbının ism-i mef'ûlü müstaf'al مستفعل vezninde gelir :

استخدام istihdâm → مستخدم müstahdem "hizmette kullanılan" , استهجان istihcân "çirkin görme" → مستهجن müstehcen "çirkin görülen" vs.

İ'lâl : Muzâaf kelimelerde ism-i mef'ûlün vezni müstefa" مستفعّ şeklindedir. Sondaki çift ünsüzler Osmanlı Türkçesinde tekleşir : استحباب istihbâb "güzel sayma" → مستحب müstehabb "müstehap, güzel görülen şey" , استحقاق istihkâk "hak etme" → مستحق müstehakk "hak edilen" vs.

Ecvef kelimelerde ism-i mef'ûlün vezni müstefâl مستفال şekline girer : استعاره isti'âre "eğretileme" → مستعار müsteâr "eğreti alınan, takma ad" , استشاره istişâre → مستشار müsteşâr "kendisine danışılan" vs.

Nâkıs kelimelerde ism-i mef'ûlün vezni müstef'â مستفعا şekline girer : استثنا istisnâ → مستثنا müstesnâ "istisna edilmiş" vs.

Mec'ûl Masdarlar

Bazı sıfat ve isimlerin sonuna /iyyet/ یت eki getirilerek Türkçede +lık/+lik ekiyle karşıladığımız anlamlarda kelimeler yapılır. Bu kategorideki kelimelere **mec'ul (yapma) masdarlar** denilmektedir :

انسان insân → انسانیت insâniyyet "insanlık, insan olma", جاهل câhil → جاهلیت câhiliyyet "cahillik, câhil olma", محجوب mahcûb → محجوبیت mahcûbiyyet "mapcupluk, mahcup olma", ابد ebed → ابدیت ebediyyet "sonsuzluk" vs.

Arapçada masdarlara -iyyet eki getirilmez; ancak Osmanlı Türkçesinde bu ek masdarlara da getirilerek Arapçada olmayan kelimeler türetilmiştir :

امن emn → امنیت emniyyet "eminlik, güvenlik" , اسلام islâm → اسلامیت islâmiyyet "İslâmlık" vs.

Arapça çokluk vezinleri

Efâ'il افاعل vezni

Daha çok ef'al افعل veznindeki kelimelerin çokluğunu yapmak için kullanılır :

اكبر ekber "en büyük" → اكابر ekâbir "büyükler, ulular", اعظم a'zam "en yüce" → اعاظم "yüceler, ulular", ارذل erzel "pek rezil" → اراذل erâzil "reziller, alçaklar", اقرب akreb "en yakın" → اقارب ekārib "en yakınlar" vs.

Efâ'îl افاعيل vezni

اقليم iklîm "ülke, diyar" → اقاليم ekālîm "ülkeler", حديث hadîs → احاديث ehâdîs "hadisler", استاذ üstâz "üstâd" → اساتيذ esâtîz "ustalar" vs.

Ef'ilâ افعلاء vezni

Fa'il فعيل vezninin nâkısı fa'î şeklini alır. Bu tür kelimelerin çokluğu ef'ilâ افعلاء veznindedir : نبی nebî "Peygamber" → انبيا enbiyâ "peygamberler", ولی velî → اوليا evliyâ "velîler", ذكی zekî → اذكيا ezkiyâ "zekiler" vs.

Ef'ile افعلة vezni

جواب cevâb → اجوبه ecvibe "cevaplar", زمان zamân → ازمنه ezmine "zamanlar", سلاح silâh → اسلحه eslihâ "silahlar", لسان lisân → السنه elsine "lisanlar, diller", متاع metâ' → امتعه emti'a "metalar, mallar" vs.

Mefâ'il مفاعل vezni

مفعل mef'al, مفعلة mef'alet, مفعل mef'il, مفعلة mef'ilet veznindeki kelimelerin çokluğu bu vezinde yapılır :

مكتب mekteb → مكاتب mekâtib "mektepler, okullar", مذهب mezheb → مذاهب mezâhib "mezhepler, görüşler", مقصد maksad → مقاصد mekāsıd "maksatlar", مصرف masraf → مصارف mesârif "masraflar", مجلس meclis →

مجالس mecâlis "meclisler", منزل menzil → منازل menâzil "menziller", مدرسه medrese → مدارس medâris "medreseler", معرفت ma'rifet → معارف me'ârif, منفعت menfa'at → منافع menâfi' "menfaatler" vs.

Mefâ'îl مفاعيل **vezni**

مفعول mef'ûl , مفعل mef'al ve مفعل mif'al veznindeki kimi kelimelerin çokluğu bu vezinde yapılır :

مجنون mecnûn → مجانين mecânîn "mecnunlar, deliler", مكتوب mektûb → مكاتيب mekâtîb "mektuplar", مفتاح miftâh "anahtar" → مفاتيح mefâtîh "anahtarlar" vs.

Tefâ'îl تفاعيل **vezni**

Bilhassas tef'îl تفعيل veznindeki pekçok kelimenin çokluğu bu vezinde gelir :

تصوير tasvir → تصاوير tasâvîr "tasvirler, resimler", تركيب terkîb → تراكيب terâkîb "terkibler", تكليف teklîf → تكاليف tekâlîf "yükümlülükler" vs.

Ef'ul افعل **vezni**

نجم necm "yıldız" → انجم encüm "yıldızlar", نفس nefs → انفس enfüs "nefsler, ruhlar" vs.

Bazı kelimelerin birden fazla vezinde çokluk yapıldıkları görülür. Vezinler kimi zaman anlam farklılığına sebep olurken kimi zaman anlamda bir değişme olmaz .

طالب tâlib "isteyen, öğrenci" → طلبه talebe ~ طلاب tullâb "öğrenciler" ; كافر kâfir → كفره kefere ~ كفار küffâr "kâfirler" örnekleri birbiri yerine kullanılabilirken نفس nefs "ruh, can" → انفس enfüs ~ نفوس nüfûs "ruhlar, canlar" her zaman birbirinin yerine kullanılamaz.

Özet

11. dersten 19. derse kadar Arapçadaki masdarların yapılışını, bunlardan türetilmiş ism-i fâil ve ism-i mef'ûlleri (partisipler, ortaçlar) görmüş olduk. Aşağıda söz konusu kelimelerin yapılışını özet olarak görmektesiniz:

Sülasî mücerred masdarlar	Bütün vezinler		fâil	فاعل	mef'ûl	مفعول
Mezîdünfih (Kıyasî) masdarlar	if'âl	افعال	müf'il	مفعل	müf'al	مفعل
	tef'îl	تفعيل	müfa''il	مفعل	müfa''al	مفعل
	tefe''ul	تفعل	mütefa''il	متفعل	mütefa''al	متفعل
	tefâ'ul	تفاعل	mütefâ'il	متفاعل	mütefâ'al	متفاعل
	mufâ'alet	مفاعلة	mufâ'il	مفاعل	mufâ'al	مفاعل
	infi'âl	انفعال	munfa'il	منفعل	-	-
	ifti'âl	افتعال	mufta'il	مفتعل	mufta'al	مفتعل
	if'ilâl	افعلال	muf'all	مفعل	-	-
	istif'âl	استفعال	mustaf'il	مستفعل	mustaf'al	مستفعل

Bu tabloda birçok bâbın ism-i fâil ve ism-i mef'ûllerinin aynı şekilde yazıldığını görmektesiniz. İsm-i fâillerde sülasî müccerred kökün aslî ikinci harfine denk gelen ayın harfi esrelidir. İsm-i mef'ûllerde ise üstünlüdür. Kelimeyi doğru okumak için en iyi yol her zaman bir sözlüğe bakmaktır.

Aksam-ı seb'aya göre illetli harfler taşıyan kelimelerde meydana gelen değişikliklerin başlıcalarını gösterdik. Bu değişmeler sonucu vezinlerin okunuşu değişmektedir. Ancak vezin değişse de bunlar değişen şekle göre değil, aslî şekle göre isimlendirilir . Meselâ nâkıs bir kelime if'âl افعال bâbına nakledildiğinde vezin *if'â* şekline girer. Meselâ جريان *cereyan* → اجرا *icrâ* "akıtma, yürütme". Bu durumda *icrâ* kelime için *if'â* veznindedir denilmez, yine *if'âl* veznindedir, denilir.

Alıştırma

آليشدرمه

Aşağıdaki kelimelerden istif'âl استفعال bâbında kelimeler türetip anlamlarını öğreniniz.

عجله acele	استعجال isti'câl
دلالت delâlet	
فهم fehm	
خبر haber	
غنا gınâ	
غفران gufrân	
كمال kemâl	

لزوم lüzûm	
نسخه nüsha	
رحم rahm	
ثقلت sıklet	
ثمره semere	
وضوح vuzûh	
تمام tamâm	

- Aşağıdaki kelimeleri ism-i mef'ûl haline çevirip bu kelimelerin anlamlarını öğreniniz :

استعمال isti'mâl	مستعمل müsta'mel
استغراب istiğrâb	
استخدام istihdâm	
استحكم istihkâm	

استحضار istihzâr	
استقراض istikrâz	
استيجال istîcâl	
استفهام istifhâm	

Aşağıda yazılışları aynı, okunuşları ve anlamları farklı (homograf) kelimelerden bazıları verilmiştir. Bu kelimeleri sözlükten bulup anlamlarını öğreniniz :

مست ورد كرم قول مهر مثل لب عرض محرم مكرم

• Aşağıdaki kelimelerin ism-i fâillerini yazıp anlamlarını belirtiniz. Bazı kelimelerin sadece ism-i fâilleri veya sadece ism-i mef'ûlleri kullanılıyor olabilir :

علم	ilm	عالم âlim ~ معلوم ma'lûm
كتابت	kitâbet	
جهالت	cehâlet	
عرفان	irfân	
ذكر	zikr	
دعوت	da'vet	
مد	medd	
شهود	şühûd	
سؤال	su'âl	
قدرت	kudret	
أمر	emr	
قرائت	kırâ'et	
بيع	bey'	

شآمت	şe'âmet	مشئوم meş'ûm "uğursuz"
نفی	nefy	
تمام	tamâm	
حس	hiss	
فنا	fenâ	
رمی	remy	
غزا	gazâ	
زیاده	ziyâde	
وصلت	vuslat	
روایت	rivâyet	
طیران	tayerân	
دین	deyn	
رضا	rızâ	

14. Ders

Arapça Sıfatlar

Yukarıda 7. derste Arapça kelime yapımını anlatmış Arap dilbilgisinde *ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl, mübâlağa-i fâ'il* ve *ism-i mensûb* olarak isimlendirilen kelime çeşitlerinin sıfat olarak değerlendirildiğini söylemiştik. Bunlardan ism-i fâ'il ve ism-i mef'ûllerin yapılışını 11-19.!!!! derslerde gördük. Aşağıda sıfat teşkil eden öteki kelime çeşitlerinin yapılışını öğreneceğiz.

Sıfat-ı Müşebbehe

Öznedeki değişmeyen bir durum ve niteliği bildiren kelimelere *sıfat-ı müşebbehe* denir. Bunlar ism-i fâ'illere benzedikleri için bu adı almışlardır. Ancak ism-i fâ'illerden başlıca farkı, ism-i fâ'illerin belirttiği niteliğin geçici olması; sıfat-ı müşebbehe'nin belirttiği durum ve niteliğin sürekli, kalıcı olmasıdır. Türkçedeki –kan/-ken (*çalışkan, girişken*); -kın/-kin (*azgın, pişkin, düşkün*) ekleri Arapçadaki sıfat-ı müşebbehe kategorisine denk gelen kelimeler türetir.

İsm-i fâ'iller kıyasîdir, yani bir kurala göre türetilirler. Sıfat-ı müşebbeheler ise semâîdir, yani kuralsızdır. Bir kelimenin sıfat-ı müşebbehe vezinlerinden hangisinden türetileceğini dilbilgisi kuralları değil, dil kullanımı, o dili kullanan insanların uzlaşımları belirler.

Sıfat-ı müşebbehe kategorisindeki kelimelerin sık kullanılan vezinleri şunlardır :

- *Fa'îl* فعيل *Vezni*

لطافت letâfet → لطيف latîf "güzel, hoş"

كرم kerem "cömertlik" → كريم kerîm "cömert"

كثرت kesret "çokluk" → كثير kesîr "çok"

رحمت rahmet "esirgeme" → رحيم rahîm "esirgeyen"

İ'lâl : Ecvef kelimelerde fa'il vezni fayyil فيّل şekline dönüşür : موت mevt "ölüm" → ميت meyyit "ölü", سيادت "efendilik" → سيد seyyid "efendi", طيب tayyib "iyi, güzel" vs.

Nâkıs ve sonu hemzeli olan mehmûz kelimelerde fa'îl فعيل vezni fa'iyy فعيّ şekline dönüşür, sondaki çift ye'ler Osmanlı Türkçesinde (î) şeklinde okunur : غنى gınâ "zenginlik" → غنى ganî "zengin", خفاء hafâ "gizlilik" → خفى hafî "gizli", علو ulüvv "yücelik" → على alî "yüce" vs. Ancak bu kelimelerin münnesi (dişili) yapıldığında çift ye yine kullanılır : خفى hafî → خفيه hafiyye "gizli", على alî → عليه aliyye "yüce, yüksek" vs.

• *Ef'al* افعل *vezni*

Renkleri, bedendeki kusur ve sakatlıkları bildiren sıfatlar türetir :

حمرت humret "kırmızılık" → احمر ahmer "kırmızı"

سواد sevâd "karalık" → اسود esved "kara"

سمرت sumret "esmerlik" → اسمر esmer

بكامت bekâmet "dilsizlik" → ابكم ebkem "dilsiz"

عمى amâ "körlük" → اعمى a'mâ "kör"

بلاهت belâhet "aptallık" → ابله ebleh "aptal"

حمق humk "bönlük" → احمق ahmak "bön, aptal"

Sıfat-ı müşebbehe yapan başka vezinler de vardır:

فعلان fa'lân = عطشان atşân "susamış" , كسلان keslân "tembel" , سكران sekrân "sarhoş" vs.

فعلان fu'lân = عريان uryan "çıplak"

فعل fa'l = صعب sa'b "güç"; سهل sehl "kolay"; رطب ratb "yaş" vs.

فعل fa'al = حسن hasan "güzel" vs.

Bu vezinlerin birçoğu sülasî mücerred masdarların vezinleriyle aynıdır. İki kategoriyi ayırmak için kelimenin sıfat değeri taşıyıp taşımadığını belirlemek gerekir. Bunun için en kolay yol sözlükten kelimenin anlamını bulmaktır.

İsm-i Tafdîl

Bu kategorideki sıfatlar, ifade ettikleri niteliğin öznede başkalarına göre daha çok veya en çok olduğunu ifade ederler. Günümüz Türkçesinde bu kategoriyi teşkil eden bir ek yoktur. Bu kategoriyi Türkçede söz dizimi yoluyla

büyük → daha büyük ~ en büyük

şeklinde yapmaktayız.

İsm-i tafdîl kategorisinin bir tek vezni vardır :

• *Ef'al* افعل *vezni* :

كبير kebîr "büyük" → اكبر ekber "en büyük"

صغير sagîr "küçük" → اصغر asgar "en küçük"

عظيم azîm "büyük, ulu" → اعظم a'zam "en büyük"

نادر nâdir "seyrek" → اندر ender "pek seyrek"

İ'lâl : Muzâaf kelimelerin ism-i tafdîllerinde ef'al افعل vezni efa'' افعّ şekline dönü-şür: لذيذ lezîz "lezzetli" → الذ elezz "en lezzetli", صحيح sahîh "doğru" → اصح esahh "en doğru" vs.

Nâkıs ve lefîf kelimelerde vezin ef'â افعى şekline dönüşür : عالى âlî → اعلى a'lâ "en yüksek" , قوى kavî "güçlü"→ اقوى akvâ "en güçlü" vs.

Bu kategorideki kelimelerin müennesi fu'lâ فعلى vezninde olur : اكبر ekber → كبرى kübrâ "en büyük" , احسن ahsen → حسنى hüsnâ "en güzel" vs.

İsm-i tafdîl kategorisindeki kelimeler ile sıfat-ı müşebbehe'nin renk ve sakatlıkları bildiren kelimeleri *ef'al* افعل veznindedir. Bunların vezinleri aynı olmakla birlikte anlamlarının ve kategorilerinin tamamen farklı olduğuna dikkat edilmelidir : احمق ahmak "aptal, bön" احمر ahmer "kırmızı" kelimeleri sıfat-ı müşebbehe ; الزم elzem "en lüzumlu", اكمل ekmel "daha olgun, en olgun" kelimeleri ism-i tafdîl kategorisine aittir.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimelerden sıfat-ı müşebbehe kategorisinde kelimeler yapınız :

حلم hilm	حليم halîm
حزن hüzn	
عظمت azamet	
بسط bast	
بدع bed'	
بلاغت belâgat	
برائت berâ'et	
جلال celâl	
جمال cemâl	
ادب edeb	
الم elem	

امارت emâret	
امانت emânet	
غباوت gabâvet	
غربت gurbet	
خبائث habâset	
حب hubb	
حمد hamd	
حرفت hirfet	
قوت kuvvet	
سفالت sefâlet	
سفاهت sefâhat	

- Aşağıdaki kelimeleri ism-i tafdîl kategorisinden sıfat yapınız ve bulduğunuz kelimelerin anlamlarını öğreniniz :

فاضل fâzıl	افضل efdal
بعيد ba'îd	
جميل cemîl	
فهم fehm	
قرب kurb	

مجيد mecîd	
نفيس nefîs	
راجح râcih	
سفيل sefîl	
عالى âlî	

- Aşağıdaki metni okuyup anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz :

طروق ثلاثه

طروق سيفيه و علميه و قلميه رجالى لياقت و كفايتجه يك ديكريله متناسب اولارق امور دولتى اداره ايده كلمش اولدقلرى حالده قاوانين و نظامات دولته انحلال كله‌رك هر شى چيغيرندن چيقديغى جهتله يكيچريلر گم آلماز و حركات عصيانيه‌دن خالى قالماز اولديلر. بناءعليه سلطان محمود خان عدلى حضرتلرى اسكى عسكرى اوجاقلرينى الغا ايتدى و عساكر نظاميه ايجاد ايلدى. قلميه رجالى ايچنده رشيد پاشا يتيشدى. او دخى عالى و فؤاد پاشا كبى آدملر يتيشدردى. مراتب علميه اصحابى اولان علماى رسميه‌نك اكثرى جهله‌دن ايسه‌لر ده ايچلرينده عارف حكمت بك و رشدى ملا و عارف افندى كبى فحول علمادن ذاتلر اولوب اونلر بو طريقك شرف و مزيتنى محافظه ايدييورلردى. اونلر كيدينجه يرلرى بوش قالدى و طريق علميه اسكى شان و شرفندن حيلجه تنزل ايتدى.

(Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzat*, Çağrı Yay. İst. 1980, s. 3)

- Metinde geçen cem'-i sâlim ve cem'i mükesser cinsinden kelimeleri bulup bunların vezinlerini, anlamlarını ve teklik biçimlerini öğreniniz.

- Metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların cinslerini ve anlamlarını belirleyiniz. Bu tamlamalarda hangi açılardan uyum gözetilmiştir?

15. Ders

Mübalağa-i Fâ'il

Masdarın ifade ettiği işin çok yapıldığını, abartıyla yapıldığını veya dâima yapıldığını ifade eden kelimelere *mübalağa-i fâ'il* denilmektedir. Bunlar fiilde ifade edilen iş ve hareketin çok veya sıklıkla, mübalağa ile, devamlı olarak yapıldığını ifade etmektedirler. Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan vezinleri aşağıda gösterilmiştir :

• *Fa"âl* فعال *vezni*

سیاحت seyâhat → سیاح seyyâh "çok gezen, gezgin"

خلق halk "yaratma" → خلاق hallâk "daima yaratan, Allah"

مکر mekr "hile" → مکار mekkâr "çok hileci"

کذب kizb "yalan" → کذاب kezzâb "çok yalan söyleyen"

رزق rızk "rızık" → رزاق razzâk "devamlı rızk veren, Allah"

موج mevc "dalga" → مواج mevvâc "çok dalgalı"

Bu vezindeki bazı kelimeler mübalağa manası taşımayıp meslek isimleri yaparlar. Türkçeye yerleşmiş olan bu gibi kelimelerden bazılarında çift (şeddeli) ünsüzler tekleşir :

حمال hammâl "hamal", قصاب kassâb "kasap" , بقال bakkal , دلاك dellâk "tellâk, keseci", بواب bevvâb "kapıcı", عطار attar "aktar", صیاد sayyâd "avcı", حلاق hallak "berber", جراح cerrâh "operatör doktor" vs.

• *Fa'ûl* فعول *vezni*

جسارت cesâret → جسور cesûr "çok cesaretli";

صبر sabr → صبور sabûr "çok sabırlı";

جهالت cehâlet → جهول cehûl "çok câhil";

ولادت vilâdet "doğum" → ولود velûd "doğurgan, üretken";

عناد inad → عنود anûd "çok inatçı"

Az kullanılan başka vezinler ile de mübalağa-i fâ'il kategorisine ait kelimeler üretilebilir :

fa'âle فعالة = علامه allâme "çok bilen" (< علم) ;

fi''îl فعيل = صديق sıddîk "çok doğru, çok sadık";

mif'îl مفعيل = مسكين miskîn "pek fakir" (< مسكنت meskenet "fakirlik") ; vs.

İsm-i Mensûb

Bu kategorideki kelimeler aitlik, mensupluk anlamları veren sıfatlardır. Bu kelimeler kıyasî, yani bir kurala bağlı olarak üretilir. Bunların yapılışı Türkçedeki ekleme sistemine benzer: Kelimenin sonuna Arapçada /iyyün/ şeklinde okunan bir ye getirilir. Yani ye harfi şeddeli ve tenvinlidir. Osmanlı Türkçesinde ise şedde ve tenvinin kaldırılmasıyla bu ek /î/ şeklinde okunur:

Ar. علميٌّ ilmiyyün → Tü. علمى ilmî gibi.

Kelimeye getirilen bu eke nispet eki denir. Bu ekle türetilen kelimeleri Türkçede +lı/+li, +ça/+çe, +sal/+sel gibi eklerle yapılan kelimeler karşılar :

فكر fikr "fikir" → فكرى fikrî

دين dîn → دينى dînî

صطح sath "satıh, yüzey" → صطحى sathî "yüzeysel"

بشر beşer "insanlık" → بشرى beşerî

ترك Türk → تركى Türkî "Türkçe"

عرب Arab → عربى Arabî "Arapça"

استانبولى İstanbulî "İstanbullu", عشاقى Uşşâkî "Uşaklı"

Kelimenin sonunda zâid (ekleme) harflerden ت veya ه /e/ varsa bunlar atılır ve nispet eki sondaki harfe eklenir :

اداره idâre → اداری idârî "yönetimle ilgili"

تجارت ticâret → تجاری ticârî "ticaretle ilgili"

سنت sünnet → سنی sünnî

مکه Mekke → مکی Mekkî "Mekkeli"

Kimi yer adlarına nispet eki –vî وی olarak getirilir ve hâ-i resmiyye yazılmaz :

ادرنه Edirne → ادرنوی Edirnevî "Edirneli"

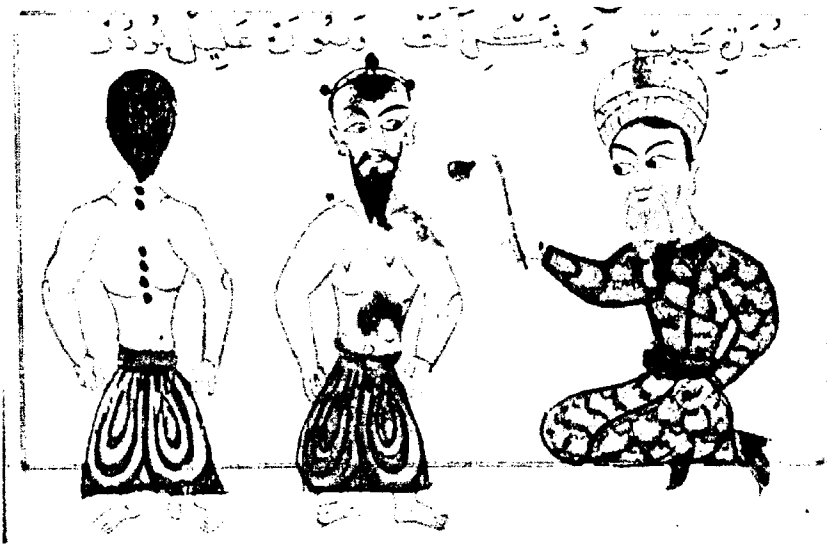
آنقره Ankara → آنقروی Ankaravî "Ankaralı"

بروسه Burusa → بروسوی Burusevî "Bursalı" vs.

Sonu çift ye harfi ile biten üç harfli kelimelerde ye harflerinden biri düşer, ikincisi vav harfine dönüşür; bir önceki harfin harekesi de üstün olur. Bunun sıkça kullanılan iki örneği şunlardır .

نبی nebî (nebiyy) → نبوی nebevî "Peygamberle ilgili"

علی Ali (Aliyy) → علوی Alevî "Hz. Ali taraftarı"

Şerefeddîn Sabuncuoğlu, *Cerrâhiyye'tü'l-Hâniyye* (Haz. İlter Uzel, Ankara 1992) isimli eserden.

Alıştırma — آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimelerden mübâlağa-i fâ'il kalıbından fa''âl فعال vezninde kelimeler yapınız ve bu kelimelerin anlamlarını öğreniniz:

مدح medh	مداح meddâh
موج mevc	
قهر kahr	
غفران gufrân	
جبر cebr	
ستر setr	
توبه tevbe	
خلق halk	

ذم zemm	
جولان cevelân	
سيران seyerân	
عيش ayş	
ميل meyl	
سحر sihr	
جرح cerh	
حبز hubz	

- Aşağıdaki kelimelerden mübâlağa-i fâ'il kategorisinden fa'ûl فعول vezninde kelimeler yapınız ve bu kelimelerin anlamlarını öğreniniz:

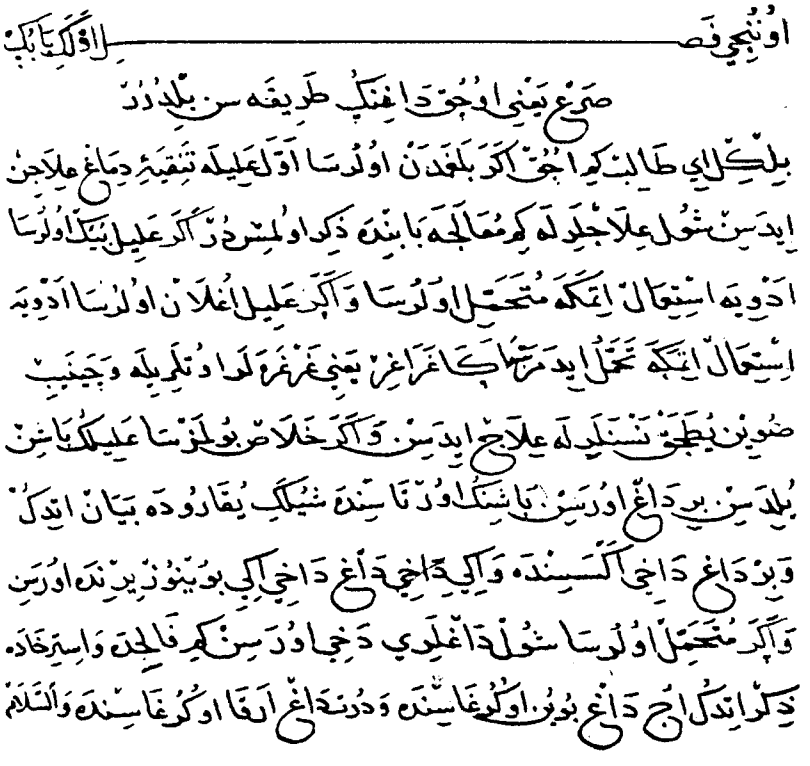
غفران gufrân	غفور gafûr
حسد hased	
غيرت gayret	
شكر şükr	

كتم ketm	
رأفت re'fet	
اكل ekl	
كذب kizb	

- Aşağıdaki kelimelerin vezinlerini, cinslerini ve sülâsi mücerred şekillerini tespit ediniz :

اخلاص ihlâs	افعال if'âl	Mezidünfih masdar	خلوص hulûs
احترام ihtirâm			
تعين ta'ayyün			
متنزل mütenezzil			
مأذون me'zûn			
مكاتب mekâtib			
مسكن mesken			
ازدواج izdivâc			
مجاهده mücâhade			
سيوف süyûf			
عساكر asâkir			
معلومات ma'lûmât			
تشكل teşekkül			
طلاب tullâb			
مدرسه medrese			
مشغله meşgale			
كريم kerîm			
تفكر tefekkür			
متفكر mütefekkir			
مرحمت merhamet			
شعرا şu'arâ			
كفره kefere			

- Aşağıdaki el yazması örneği, 15. yüzyıl tıp bilginlerinden Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun *Cerrâhiyyetü'l-Hâniyye* isimli eserinden alınmıştır. Anadolu Türkçesinde daha ilk yüzyıllarından itibaren tıp ve başka müsbet bilim dallarında eserler vermiş, böylece Türkçe başlangıcından itibaren bir bilim dili olarak gelişmiştir. Aşağıdaki metni okumaya çalışınız. Daha sonra kendi okuyuşunuzu, verdiğimiz çeviriyazıyla karşılaştırınız.

Onuncı bâb, evvelki bâbuñ

Sar' , ya'nî uçuk dâğınuñ tarîkasın bildürür :

Bilgil iy tâlib kim uçuk eğer balgamdan olursa evvel alîle tenkiye-i dimâğ ilâcın idesin, şol ilâclarıla kim mu'âlece bâbında zikr olmışdur; eğer alîl büyük olursa edviye isti'mâl itmeğe mütehammil olursa. Ve eğer alîl oğlan olursa edviye isti'mâl itmeğe tahammül idemezse, aña garâgir, ya'nî gargaralar otlarıyla ve çeyneyüp suyın yutacak nesnelerile ilâc idesin. Ve eğer halâs bulmazsa alîlüñ başın yülidesin. Bir dâğ urasın, başınuñ ortasında; şöyle ki yukaruda beyân itdük. Ve bir dâğ dahı eñsesinde ve iki dâğ dahı iki boynuz yirinde urasın. Ve eğer mütehammil olursa şol dâğları dahı urasın kim, fâlicde ve istirhâda zikr itdük; üç dâğ boyun oñurgasında ve dört dâğ arka uñurgasında, vesselâm.

16. Ders

İsm-i Mekân

Bu kategorideki kelimeler, fiildeki iş ve hareketin gerçekleştiği, olduğu yeri gösterirler. Dört vezinle türetilirler :

- *Mef'al* مفعل *vezni*

كتابت kitâbet "yazma" → مكتب mekteb "yazı yazma yeri; okul"

سكون sükûn "oturma" → مسكن mesken "oturma yeri"

عبادت ibâdet "Allah'a kulluk etme" → معبد ma'bed "ibadet yeri"

طبخ tabh "yemek pişirme" → مطبخ matbah "yemek pişirme yeri"

رقود "uyuma" → مرقد merkad "uyuma yeri; mezar"

İ'lâl : Nâkıs ve lefîf kelimelerde bu vezin mef'â مفعى şekline girer : رعى ra'y "otlatma" → مرعى mer'â "otlak" , جريان cereyân "akma" → مجرى mecrâ "akma yeri" , شتا şitâ "kış" → مشتى meştâ "kışlak" vs.

- *Mef'il* مفعل *vezni*

جلوس cülûs "oturma" → مجلس meclis "oturma yeri"

نزول nüzûl "inme" → منْزل menzil "inme yeri, konak"

وقف vakf "durma" → موقف mevkıf "durma yeri, durak"

سجده secde → مسجد mescid "secde etme yeri, mescit"

- *Mef'alet* مفعلة *vezni*

Bu vezinde sondaki ة harfi Osmanlı Türkçesinde açık te ت veya ه /e/ şeklinde yazılır ve okunur :

طبع tab' "tabetme, basma" → مطبعه matbaa "basım yeri"

درس ders → مدرسه medrese "ders verme yeri, okul"

حكم hükm → محكمه mahkeme "hüküm verme yeri"

Asıl isimlerden (câmid isimlerden) bu vezinde ism-i mekân yapıldığında Türkçede genellikle +lık/+lik ekiyle yapılan kelimeler türetilmiş olur :

شجر şecer "ağaç" → مشجره meşcere "ağaçlık"

ملح milh "tuz" → مملحه memleha "tuzla"

زبل zibl "çöp, süprüntü" → مزبله mezbele "çöplük" vs.

• *Mef'ilet* مفعلة *vezni*

Bu vezinde daha az kelime türetilmiştir : منزلت menzilet "inecek yer; rütbe" , مسيره mesîre "gezinti yeri" vs.

İsm-i Zaman

Bu kategorideki kelimeler, fiilde ifade edilen hareketle ilgili oluş zamanını bildirirler. Mef'al مفعل ve mef'il مفعل olarak iki vezni vardır :

بدء bed' "başlama" → مبدأ mebde' "başlangıç"

ولادت vilâdet "doğum" → مولد mevlid "doğum zamanı – Hz. Muhammed'in doğum günü"

İ'lâl : Misâl cinsinden bazı kelimelerde baştaki vav harfi, ye'ye dönüşür :

ولادت vilâdet "doğum" → ميلاد mîlâd "doğum zamanı- Hz. İsâ'nın doğum günü" , وعد va'd "söz verme" → ميعاد mî'âd "söz verilen zaman"

İsm-i Tasgîr

İsm-i tasgîr kategorisi isimlerde küçültme kategorisidir. Bu kategoriyi Türkçede +cık/+cik, +cığaz/+ciğez ekleriyle teşkil ederiz. Bunlar aynı zamanda sevgi, şefkat, küçümseme, hakaret gibi anlamlar da içerirler. İsm-i tasgîr kategorisini oluşturan vezinlerden fu'ayl فعيل vezni Osmanlı Türkçesinde daha sık kullanılmıştır :

عبد abd "kul" → عبيد ubeyd "kulcuğaz, kölecik";

حسن hasen "güzel" → حسين hüseyn "Hasancık" vs.

Arapça Masdarların Türkçede Kullanılışları

Arapçadan alınma masdarlar Türkçede tek başlarına isim olarak kullanıldıkları gibi, *etmek, eylemek, kılmak, olmak, olunmak, edilmek* vs. yardımcı fiillerle birlikte birleşik fiil de kurabilirler.

Tek başlarında isim olarak kullanıldıklarında -mak/-mek, -ma/-me, -ış/iş, -ım/-im vs. fiilden isim yapma ekleriyle teşkil olunan isimlere karşılık gelirler :

fikr "düşünmek, düşünme, düşünüş"

Kimi Arapça masdarların manasını Türkçede +lık/+lik ekleriyle karşılarız :

cehâlet "bilgisizlik", cesâret "yüreklilik", sirkat "hırsızlık", kurbet "yakınlık", kubh "çirkinlik" vs.

Yardımcı fillerle birlikte kullanılıp Türkçe fiil çekimine girmiş olurlar :

teşekkür etti, zabt olundu, karâr etti, fikr kıldı, teşrîf buyurdu vs.

Farsça tamlamanın tamlanan unsuru olduğunda Türkçe yardımcı fiil tamlamadan sonra gelir; tamlamanın anlamı yine masdar ile yardımcı fiil arasında kurulur, diğer kelimeler ise bu söz grubunun çeşitli tamlayıcıları fonksiyonunda olur :

teslîm-i rûh eyledi = ruhunu teslim eyledi.

vâkıf-ı umûr-ı düvel olan = umûr-ı düvele vâkıf olan

Yardımcı fiil kullanılmadığı zaman da bu masdarlar aynı anlamı verirler :

te'yîd-i bünyân-ı millet ü devlete = devlet ve millet bünyânını te'yîd etmeye

Masdarların Türkçe söz dizimi içinde kullanılışını, tamlanan unsuru bir masdar olan tamlamalarla birlikte 27. dersten itibaren geniş olarak ele alacağız.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki metni okuyunuz :

احوال ماليه

اوته دن برو دولت عليه ايرادينه كوره مصرف ايدردى. مأمورين دخى وقتيله معاشلرينى آلوب اداره لرينى آكا اويديريلردى. او زمان آلافرانغه خانه و ساحلخانه تجملاتى يوق ايدى. سراى همايونك اداره سى ايسه پك مظبوط بر حالده ايدى. شهزاده لر قفسنشين محجوريت اولدقلرى كبى قادينلر دخى بر طرفه چيقمازلردى. اصطبل آمره مصارفى، اسبان خاصه نك بم و آلف مصارفندن عبارت ايدى و اجنبى مسافرلر كلوبده اسباب نقليه يه احتياج مس ايتسه وكلا دائره لريندن بشر اونار دونامش آت آلنوردى. بو دورلو شيلر ايچون حزينهٔ خاصه يه عائد مصرف يوق ايدى. بو حاللر ايسه دولت عليه نك داخل اولديغى مسلك مدنيته مغاير دوشرك يار و آغيار نظرلرنده چركين كورولديكندن ايجابات زمانيه يه كوره وكلا و رجال و كبار پايطون و آرابه ايدينديكلرى كبى سراى همايونده ده مكلف آرابه و تجملات سائره بولونمق لازمهٔ حالدن كورونديى. دها صوكره لرى وكلا دائره لرنده آت بولونماز اولوب آنلرده ايام رسميه ده اصطبل آمره آتلرينه بينمكه مجبور اولمشلردر.

بو مثللو انقلابات هپ الجاآت زمانيه نك كتوردكى احوال طبيعيه دن ايدى. لكن صوكره لرى ايش حال طبيعيسندن چيقوب اصراف و سفاهت پك اصراف درجه سنه وارمش و مصارف حربيه ايچون بر كره استقراض اولديغى كبى استقراضه آليشيلارق آندن صوكره مصارف روز مره ايچون دخى استقراض ايديلور اولمشدر.

سلطان عبدالمجيد خان حضرتلرى اوته دن برو استقراضدن صاقينور و موازنهٔ ماليه يى پك زياده كوزه دور ايدى. لكن او دخى روزكارك اوكينه دوشوب كيتمكه مجبور اولمشدر. ١٢٧١ سنه سى شوالنك دوردينجى كونى اجرا اولنان رقاب همايون رسم عاليسنده وكلايه خطابا ايراد بويوردىغى بر چوق كلمات حكم آيات آراسنده : " استقراض اولونمامق ايچون چوق چالشدم. لكن احوال بزى

استقراضه مجبور ايتدى. بونك تأديه سى واريداتك آرتماسى ايله اولور. بو دخى اعمارملك ايله يعنى هر دولتده اولديغى كبى قومپانيالر تشكيل ايده‌رك، دمير يوللرى ياپمقله اولور. آرتيق قومپانيالره ده موافقت ايله مليز. غارلرده ياپمالى، فقط واريدات آرتدى ديو مصرف ده آرتيرماملى. و الا بر ثمره حاصل اولماز. ينه باتاق يوليدر. بشيكتاش سرايى ده پك تكلفلى اولدى، دها ساده جه اولابيلوردى." بويوردقلرنده فتحى پاشا و قاپودان دريا خليل پاشا : " افنديمزه كوره بو بر شى دكيل." ديمه‌لرى اوزرينه : "يوق، يوق! زياده‌جه اولديغنه بنم‌ده قلبم شهادت ايتدى." بويورمشدى. طوغريسى بو بابده چوق غيرت و همت ايلمش ايدى.

Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzat*, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yay. İst. 1980, s. 6-7.

- Okuduğunuz metindeki anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz.

- Metinde geçen Arapça kelimelerin cinslerini vezinlerini ve anlamlarını söyleyiniz. Ör.

  احوال.ahvâl , cem'-i mükesser, افعال ef'âl vezni, "hâller".

  ايراد îrâd, mezîdünfih masdar, افعال if'âl vezni, "gelir".

- Metinde geçen Arapça ve Farsça yapılı çokluk biçimleri tespit edip bunların özelliklerini ve anlamlarını söyleyiniz.

- Metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların cinslerini ve anlamlarını söyleyiniz .

17. Ders

Farsça kelimelerin yapısı

Farsça, esas olarak eklemeli bir dil sayılabilir; bu özelliği açısından Türkçeye benzer. Farsçada Türkçeden farklı olarak yalnızca son ekler yoluyla değil, ön ekler yoluyla da kelimeler türetilebilir. Bunun yanında iki veya daha fazla kelimenin bir araya gelmesiyle birleşik kelimeler de yapılabilmektedir. Böylece Farsçada isimler, sıfatlar ve zarflar *yalın, türemiş* ve *birleşik* olarak ele alınabilirler. Kelime türetme ve birleşik kelime yapma yolları öğrenildiğinde Farsçanın oldukça sade bir morfolojik yapısı olduğu görülecektir.

Farsçada yalın isim ve sıfatlar

Farsçadan alınmış çok sayıda isim ve sıfat Türkçede kullanılmıştır. Bunların Arapçada olduğu gibi özel kalıpları, yani vezinleri olmayıp anlamlarını bilmemiz yeterli olur.

آب âb "su", اسب esb "at", چشم çeşm "göz", ماه mâh "ay", روز ruz "gün", دل dil "gönül, yürek", کوه kûh "dağ", سنگ seng "taş", گرم germ "sıcak", سرد serd "soğuk", بهشت behişt "cennet" vs.

Farsçadan alınmış birçok yalın sıfat da Türkçede kullanılmıştır: نیك nîk "iyi", بد bed "kötü", سفید sefîd "beyaz", سیاه siyâh "kara" بزرگ büzürg "büyük", خوب hûb "güzel", کوتاه kûtâh "kısa", تنگ teng "dar", زیرك zîrek "zeki", vs.

Türkçede olduğu gibi bu kelimeler isim olarak kullanılabildikleri gibi isim olan birçok kelime de söz diziminde sıfat değeri taşıyabilir.

Bu kelime ve sıfatların teşkilinde anlamı belirleyen herhangi bir morfolojik özellik yoktur. Bunlar Farsçada tarihi dönemlerde gelişmiş, bir kısmı komşu dillerden alınmış kelimelerdir. Bunların anlamlarının sözlüklerden öğrenilmesi gerekir.

Farsça sayı isimleri ve sıfatları

Türkçe ve Arapça sayı isimlerinin yanında Farsça sayı isimleri de kimi metinlerde kullanılmıştır. Farsça sayılar aşağıda gösterildiği gibidir :

يك *yek* "bir" , دو *dü* "iki", سه *se* "üç", چهار *çehâr* veya چار *çâr* "dört", پنج penç "beş", شش şeş "altı", هفت heft "yedi", هشت heşt "sekiz", نه nüh "dokuz", ده deh "on"; بيست bîst "yirmi", سی sî "otuz", چهل çihil "kırk", پنجاه pencâh "elli", شصت şast veya شست şest "altmış", هفتاد heftâd "yetmiş", هشتاد heştâd "seksen", نود neved "doksan", صد sad "yüz"; دوصد dü-sad "iki yüz", نُهصد nüh-sad "dokuz yüz", هزار hezâr "bin" vs.

Sıra Sayıları

Osmanlı Türkçesinde az kullanılmıştır. Başlıca +üm, +ümî ve +ümîn ekleriyle teşkîl edilir. Bazıları şunlardır : يكم yeküm, نخست nuhust "birinci, ilk", دوم düvüm ~ دیم düyüm "ikinci", سوم sivüm ~ سیم siyüm "üçüncü", چهارم çehârum "dördüncü", پنجم pencum "beşinci", ششم şeşüm "altıncı", هفتم heftüm "yedinci", هشتم heştüm "sekizinci", نُهم nühüm "dokuzuncu", دهم dehüm "onuncu" vs.

Farsçada Kelime Yapımı

Farsçada kelime yapımını, yeni kelime türetme yollarını tanımak, Osmanlı Türkçesi metinlerini daha kolay okuma ve anlamamızda yardımcı olacaktır. Yukarıda, Farsçada kelime yapımının Türkçedeki gibi eklerle veya birleşme yoluyla olduğunu söylemiştik. Aşağıda önce isimden isim ve sıfat yapma yollarını, sonra da fiilden isim ve sıfat yapma yollarını ana hatlarıyla öğreneceğiz.

İsimden türemiş isimler

Farsçada türemiş isimler genellikle son eklerle teşkil olunmaktadır. Bu şekilde kelime teşkilinde kullanılan belli başlı ekler ve bunların örnekleri aşağıda gösterilmiştir. Bu ekler sadece Farsça kelimelere değil, Arapça kelimelere de eklenebilmektedir :

+gâh گاه: Yer ve zaman isimleri teşkilinde kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır : اقامتگاه ikāmetgâh "yaşanılan yer", قرارگاه karârgâh "karar yeri", خوابگاه hâbgâh "uyku yeri", گذرگاه güzergâh "geçiş yeri, geçit"; شامگاه şâmgâh "akşam vakti", بامگاه bâmgâh "sabah vakti", سحرگاه sehergâh "seher vakti" vs.

Bu ekin ince şekli (muhaffefi) olan +geh گه de aynı anlamdadır. Bazı eklerin şiirde zaman zaman vezin gereği ince (muhaffef) şekilleri kullanılır.

+istân ستان : Yer ve zaman isimleri teşkilinde kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır : ترکستان Türkistân "Türk ülkesi", فرنگستان Frengistân "Frenk ülkesi", گلستان gülistân "gül bahçesi", سنگستان sengistân "taşlı yer"; زمستان zemistân "kış mevsimi", بهارستان bahâristân "bahar mevsimi", تابستان tâbistân "yaz mevsimi" vs.

+zâr زار : Yer isimleri teşkilinde kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır : لاله زار lâlezâr "lâle bahçesi", گلزار gülzâr "gül bahçesi"; خرابه زار harâbezâr "harâbelik", مرغزار mergzâr "çayırlık, mera" vs.

+kede کده : Yer isimleri teşkilinde kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır : آتشکده âteşkede "Mecusilerin ibadet yeri, ateş yeri", میکده meykede "meyhâne", بتکده bütkede "puthane" vs.

+sâr سار : Yer isimleri teşkilinde kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır : سنگسار sengsâr "taşlık", کوهسار kûhsâr "dağlık", نمکسار nemeksâr "tuzla", چشمه سار çeşmesâr "sulak yer" vs.

+dân دان : Âlet isimleri teşkilinde kullanılır, daha çok nesnelerin konulduğu kapları ifade eder. Bazı örnekleri şunlardır : آتشدان âteşdân "mangal", شمعدان şem'dan "mumluk, şamdan", نمکدان nemekdân "tuzluk", گلابدان gülâbdân "gülsuyu şişesi"; بخوردان buhûrdân "tütsü kabı" vs.

+bân بان ~ +vân وان : Meslek isimleri teşkilinde kullanılır. Bazı örnekleri şunlardır : باغبان bâğbân "bağcı, bahçıvan", نگهبان nigehbân "gözcü, muhafız", ساربان sârbân "deveci", دربان derbân "kapıcı", شتربان şütürbân "deveci" vs.

+kâr کار, **+gâr** گار, **+ger** گر : Bu ekler isimlere gelerek bir işi çokça yapanı veya meslek olarak yapanı ifade ederler. Türkçede bunları çoğu zaman +cı/+ci ekleriyle karşılarız : حیله کار hile-kâr "hile yapan", گناه کار günâh-kâr "günah işleyen", بسته کار beste-kâr "beste yapan", خدمتکار hidmetkâr "hizmetçi"; خداوندگار hudâvendigâr "efendilik eden; Allah", ستمگار sitemgâr "zulm edici, zâlim", دادگر dâdger "adaletle hareket eden", آهنگر âhenger "demirci", زرگر zerger "altıncı, kuyumcu" vs. (Ayrıca bk. 20. derste گار -gâr eki.)

+çe چه : Küçültme isimleri yapar. Türkçedeki +cık/+cik, +cağız/+ceğiz eklerine karşılık gelir : باغچه bâğçe "küçük bağ, bahçe", نایچه nâyçe "küçük ney", سراچه serâçe "küçük saray" vs.

+î ی : Bu ek muhtelif anlamlarda isimler teşkil eder.

Âlet edevat isimlerinden sonra gelerek o âleti yapanı ifade eder : پالانی pâlânî "semerci", رامشی râmişî "çalgıcı",

İsim ve sıfat cinsinden kelimelerden oluş isimleri türetir. Bu durumda *masdariyet yâ'sı* (yâ-yı masdariyet) adını alır. Türkçede +lık/+lik ile yapılan soyut isimlere karşılık gelir :

مردی merdî "adamlık, insanlık", مادری mâderî "analık", آبادانی âbâdânî "abadanlık, bayındırlık", پریشانی perîşânî "perişanlık", خوبی hûbî "güzellik", زشتی zişti "çirkinlik", روزی rûzî "günlük, rızık" vs.

Sonu a/e ile biten kelimelerde araya bir [g] sesi girer ve yazıda a/e yazılmaz : آسودگی âsûdegî "rahatlık, dinlenmişlik", درماندگی dermândegî "âcizlik", آهستگی âhestegî "yavaşlık" vs.

Daha az sayıda örnekte karşımıza çıkan ekler de vardır : gül+şen "gül bahçesi", seng+lâh "taşlık", âteş+lâh "ateşlik" vs.

Alıştırma — آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimelerden +gâh گاه (+geh كه), +sâr سار , +dân دان, +istân ستان , +kede كده eklerini kullarak yer adları yapınız .

گذار güzâr	.....
سجده secde	
تفرج teferrüc	
شكار şikâr	
تخت taht	
جلوه cilve	
جولان cevelân	
قرار karâr	
جدل cedel	

آب âb	
آتش âteş	
كوه kûh	
شاخ şâh	
سنك seng	
نمك nemek	
ريك rîk	
محنت mihnet	
ماتم mâtem	

- Aşağıdaki kelimelerden +bân بان , +ger كر, +î ى eklerini kullanarak meslek isimleri, yapıcılık bildiren kelimeler yapınız :

نكه nigeh	نگهبان nigehbân
باغ bâğ	
شتر şütür	
كله gele	

زر zer	
كوزه kûze	
رامش râmiş	
پالان pâlân	

Farsça kelimelerde kullanılan ve kâf-ı Farisî denilen گ harfi [g], Osmanlı Türkçesi metinlerinde sık sık ك şeklinde yazılmıştır. Bu gibi durumlarda bu harflerin yine [g] şeklinde okunacağına dikkat edilmelidir.

- *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I*'de Farsça çokluk eklerini öğrenmiştik. Bilindiği gibi +ân eki canlıları gösteren, +hâ eki de cansızları gösteren kelimelerin çokluk şekillerini yapmada kullanılıyordu. Bu bölümleri yeniden gözden geçirerek aşağıdaki kelimeleri Farsça kurala göre çokluk kategorisine aktarınız. Arapça kelimelerin de Farsça kurala göre çokluk yapılabileceğini unutmayınız :

مرد merd	مردان merdân
شیر şîr	
بنده bende	
مشیر müşîr	
ضابط zâbit	
مبعوث meb'ûs	
غازی gâzî	
شاکرد şâkird	

خواجه hâce	
غریب garîb	
عاشق âşık	
صادق sâdık	
قضازده kazâ-zede	
فلاکتزده felâket-zede	
آب âb	
درخت dıraht	

- Aşağıdaki kelimeleri, Arapça sâlim çokluk ekleri olan +în/+ûn, +ât eklerinden uygun olanını getirerek çokluk kategorisine aktarınız:

مأمور me'mûr	مأمورین me'mûrîn
مسلم müslim	
معلم muallim	
مؤمن mü'min	
صائم sâim	
منافق münâfık	
عنایت inâyet	

درجه derece	درجات derecât
حکایه hikâye	
طبقه tabaka	
رایت râyet	
ذره zerre	
زوجه zevce	
مخدره muhaddere	

Arapçada +în ve +ûn çokluk ekleri eril (müzekker) ve akıl sahibi canlılara; +ât eki teklik şekli dişil (müennes) olan kelimelere ve masdarlara getirilir.

18. Ders

İsimden Türemiş sıfatlar

Farsçada isim ve fiil tabanlarına türlü ekler getirilerek sıfat işleyişinde kelimeler yapılabilmektedir. Önce isim tabanlarına getirilen ekleri öğreneceğiz :

Ön eklerle yapılan sıfatlar :

بی **bî-** : Türkçedeki –sız/-siz ekinin anlamını verir. بی بخت bî-baht "bahtsız", بیچاره bî-çâre "çaresiz", بی بدل bî-bedel "benzersiz", بی جگر bî-ciger "yüreksiz, korkak", بی حد bî-hadd "sınırsız", بی عار bî-âr "arsız, utanmaz", بی تاب bî-tâb "güçsüz, yorgun" vs.

نا **nâ-** : Bu da bî- gibi –sız/-siz anlamında sıfatlar yapar: ناخوش nâ-hoş "hoş olmayan", نامرد "mert olmayan, alçak", نا اهل nâ-ehl "ehil olmayan", ناشاد nâ-şâd "şad olmayan, kederli", نا تمام nâ-tamâm "tamam olmayan, bitmemiş" , ناشایسته nâ-şâyeste "uygun olmayan" vs.

ب **be** ~ با **bâ** : (+lı/+li ve ile anlamlarında) : بنام be-nâm "namlı, ünlü", بخرد be-hıred "akıllı", باصفا bâ-safâ "safalı, hoş", باوقار bâ-vekār "vekarlı", باکمال bâ-kemâl "olgulukla" vs.

هم **hem-** : Ortaklık, aynılık bildiren kelimeler yapar, Türkçede bunu daha çok –daş/-deş ekiyle karşılarız : هم عصر hem-asr "asırdaş, çağdaş", هم جنس hem-cins "türdeş, homojen", هم فکر hem-fikr "fikirdeş, aynı fikirde olan", هم شهری hem-şehri "hemşehri, aynı yerli", هم نفس hem-nefes "arkadaş", همشیره hem-şîre "aynı sütü emen, kız kardeş" vs.

بر **ber-** "üzere, üzeri" anlamlarında olan bu ön ek sıfat ve zarf işlevinde kelimeler türetir : برباد ber-bâd "yele verilmiş, perişan", برجا ber-câ "yerinde, uygun", برقرار ber-karâr "karar üzere, daimî" vs.

Bazı ön ekler (edatlar) daha çok zarf fonksiyonunda kelimeler türetir :

از **ez-** : Türkçede –dan/-den anlamında kelimeler türetir : ازدل ez-dil "gönülden", از قضا ez-kazâ "kaza olarak, yanlışlıkla", ازنو ez-nev "yeniden", ازسرنو ez-ser-i nev "yeni baştan", از قدیم ez-kadîm "eskiden" vs.

در **der-** : Türkçede "içinde, -da/-de" anlamlarındaki kelimelere karşılık gelir : درمیان der-miyân "ortada", درنیام der-niyam "kında, kılıfta", دردست "elde, yakalama", درآغوش der-âğûş "kucakta, kucaklama" vs.

برای **berây** "için" : برای زیارت berây-ı ziyâret "ziyaret için", برای تجارت berây-ı ticâret "ticaret için", برای تحصیل berây-ı tahsîl "öğrenim için" vs.

تا **tâ-** "kadar" : Bu edat çoğu zaman be- edatıyla birlikte tâ-be "kadar, dek" şeklinde kullanılır : تابصباح tâ-be-sabâh "sabaha kadar", تابقیامت tâ-be-kıyâmet "kıyamete kadar" vs.

پر **pür-** "dolu, +lı/li" : Farsçada daha çok zarf gibi kullanılan bu kelime bir ön ek gibi birçok kelimenin teşkilinde yer alabilmektedir : پرصفا pür-safâ, پرملال pür-melâl, پرجور pür-cevr, پرکین pür-kîn, پردل pür-dil "yürekli, cesûr", پرفسون pür-füsûn, پرهیجان pür-heyecân

Son eklerle yapılan sıfatlar

Bu eklerin sıkça kullanılanları aşağıda gösterilmiştir :

+mend مند (+lı/+li) : دردمند derd-mend "dertli", هنرمند hüner-mend "hünerli", دانشمند dâniş-mend "bilgili"vs.

+nâk ناك (+lı/+li) : دردناك derd-nâk "dertli", نمناك nem-nâk "nemli", شرمناك şerm-nâk "utangaç", غمناك gam-nâk "gamlı" vs.

+vâr وار ~ **+ver** ور (+lı/+li; gibi) : اميدوار ümîd-vâr "umutlu", هنرور hüner-ver "hünerli", بلبل وار bülbül-vâr "bülbül gibi", بنده وار bende-vâr "köle gibi, kul gibi" vs.

Bu ek aynı zamanda "yakışır, lâyık" anlamlarını da üretir : شاهوار şâh-vâr "şâha lâyık".

+gîn گين (+lı/+li) : غمكين gam-gîn "gamlı", خشمكين hışm-gîn "hışımlı, öfkeli", شرمكين şerm-gîn "utangaç" vs.

+în ين : Bu çeşitli madde isimlerinden sonra gelerek ondan yapılmış olmayı, +lı/+li anlamını ifade eder : سيمين sîmîn "simden, gümüşten yapılmış", زرين zerrîn "zerden, altından", آهنين âhenîn "demirden", سنكين sengîn "taşlı", رنكين rengîn "renkli", شرمين şermîn "utangaç" vs.

+gûn گون: Çeşitli isimlerden renk adları türetir : آبكون âb-gûn "su rengi, mavi", گلكون gül-gûn "gül rengi, pembe", نيلكون nîl-gûn "çivit rengi", لاله كون lâle-gûn "lale rengi, kırmızı" vs.

+fâm فام : Çeşitli isimlerden renk adları türetir : كبودفام kebûd-fâm "gök rengi, mavi", گلفام gül-fâm "gül rengi, pembe", لاله فام lâle-fâm "lâle rengi, kırmızı" vs.

+î ی : +lı/+li ekinin işleyişinde nispet anlamı türetir : شيرازی Şirâzî "Şirazlı", ايرانی İranî "İranlı" vs.

Bu ek aynı zamanda renk isimleri de türetmektedir : گلی gülî "gül rengi, pembe", سنبلی sünbülî "sümbül renginde", ياقوتی yakutî "yakut renginde, kırmızı", خاكی hâkî "toprak yeşili" vs.

+âsâ آسا , **+veş** وش , **+sâr** سار , **+mânend** مانند vs. son ekleri de "gibi" anlamında sıfatlar türetirler : پریوار perî-vâr "peri gibi", بهشت آسا behişt-âsâ "cennet gibi", مهرآسا mihr-âsâ "güneş gibi", ماهوش mâh-veş "ay gibi", دریاوش deryâ-veş "deniz gibi", پریسار perî-sâr "peri gibi", کرکسار gürg-sâr "kurt gibi" vs.

+âne آنه eki, lâyıklık, yakışırlık bildiren sıfatlar türetir : دوستانه dostâne "dosta yakışır, dostça", طفلانه tıflâne "çocukça", فقیرانه fakîrâne "fakirce", شاهانه şâhâne "şaha yaraşır biçimde" vs.

-ter تر ve **–terîn** ترین : Sıfatların karşılaştırma ve üstünlük derecelerini ifade eder. Bugünkü Türkçede bu kategori sıfatın önüne *daha* ve *en* kelimelerini getirerek yapılır: daha iyi, en iyi. Karşılaştırma ve üstünlüğün birinci derecesi –ter "daha", ikinci derecesi –terîn "en" ekleriyle yapılır : بهتر bihter "daha iyi" → بهترین bihterîn "en iyi", ارزانتر erzânter "daha ucuz" → ارزانترین erzânterîn "en ucuz", مشکلتر müşkilter "daha zor" → مشکلترین müşkilterîn "en zor" vs.

Yarın mecmuası, 30 Mart 1338.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki kelimelerde bî- ve nâ- ekleriyle olumsuz sıfatlar türetiniz :

مرد merd	.....
موافق muvâfık	
پخته puhte	
متناهی mütenâhî	

گناه günâh	
سامان sâmân	
ادب edeb	
بهانه bahâne	

Aşağıdaki kelimelerden +mend, +nâk , +ver, +gîn eklerini kullanarak sıfatlar türetiniz:

بهره behre	.....
درد derd	
حاجت hâcet	
آرزو ârzû	
خطر hatar	
خشم hışm	
زهر zehr	

فضيلت fazîlet	
سهم sehm	
نام nâm	
دانش dâniş	
نم nem	
اندوه endûh	
شرم şerm	

- Aşağıdaki kelimeler arasında Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamaları kurunuz :

tn	ty
حكومت ,لسان ,ديون ,مركز ,ديوان ,دولت	عالی ,عثمانی ,عليه ,عثمانيه ,عموميه

- Aşağıdaki metin Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmaniyye* isimli eserinin giriş kısmıdır. Metni okuyup bilmediğiniz kelimeleri öğreniniz ve günümüz alfabesine çeviriniz. Metindeki Arapça asıllı kelimelerin vezinleri ve cinslerini söyleyiniz :

مقدمه

فصاحت، الفاظك تلفّظ وَاستماعی طاتلو، معناسی ظاهر، یعنی : تلفّظ اولنور ایکن معناسی ذهنه متبادر اولمقدر. بونك علامتی دخی الفاظك قواعد لسانه موافق وَالسنهٔ ادباده کثیرالاستعمال اولمسیدر.

چونکه اهل لسان اولان ادبا، لسانی اینجه الکدن کچوروب او مثللو الفاظی تحرّی وَانتخاب ایدرلر. لسانه ثقیل، قولاغه کریه کلان وَمعناسنی آکلامق ایچون لغت کتابنه وَفکر ایله ذهنك اتعابنه محتاج اولان الفاظك استعمالندن اجتناب ایدرلر. «کلامك احسنی اودرکه عوام آنك معناسنی آکلار؛ خواص دخی فضل ومزیتنی تقدیر ایلر» دیرلر.

بلاغت ـ سوزك فصیح اولمق شرطیله ـ مقتضای حاله مطابق اولمسیدر .

فصاحت ایله، کلمه وَکلام وَ متکلّم متصف اولور. بلاغت ایله یالکز کلام وَمتکلّم متّصف اولور .

کثیرالاستعمال kesîrü'l-isti'mâl "Çok kullanılan"

19. Ders

Fiilden Türemiş isim ve sıfatlar

Farsçada fiil tabanlarına bir takım ekler getirilerek yapılan isim ve sıfatlar da Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılmaktadır. Bu gibi kelimelerin anlamlarını ve söz dizimi içindeki fonksiyonlarını bilebilmek için yapılarını öğrenmemiz gerekmektedir. Aşağıda Farsçanın fiilden isim ve sıfat yapma yollarını ana hatlarıyla öğreneceğiz.

Fiilleri kip, zaman ve şahıs sözkonusu olmaksızın adlandırmak için masdar ekli şekilleri kullanılır. Türkçede *yaz-mak, gel-mek* şekilleri masdardır. Bu fiillerin çekime ve kelime türetmeye esas olan tabanı yaz- (yaz-dı, yaz-gı, yaz-ar vs), gel- (gel-di, gel-ecek, gel-miş, gel-en vs.)dir. Türkçede –mak/-mek eklerinin gördüğü işi Farsçada –den دن, -ten تن ekleri görür ve buna göre *den'li masdarlar – ten'li masdarlar* olarak iki grup hâlinde incelenir.

خواندن hân-den "okumak" , گفتن güf-ten "söylemek" vs.

Bu eklerle teşkil olunmuş masdarlara aslî masdarlar denilir. Aslî masdarlar, Osmanlı Türkçesi sözdiziminde kullanılmamışlardır.

Türkçede masdar ekinin çıkarılmasıyla oluşan fiilin en yalın şekli emir 2. tekilik şahsı ifade ettiği gibi (yaz-mak → yaz; gel-mek → gel), Farsçada da masdar eklerinin çıkarılması ile oluşan tabanlar emir 2. teklik şahıs veya görülen geçmiş zaman 3. teklik şahsı ifade ederler. Bu tabanlar **emir gövdesi** ve **geçmiş zaman gövdesi** diye adlandırılır. Bu gövdelere bir takım ekler getirilerek isim, sıfat ve zarf fonksiyonunda kelimeler yapılır. Bu şekilleri aşağıda göreceğiz :

1) Emir gövdesi : Aslî masdarlardan –den ve –ten ekleri atılınca ortaya çıkan şekil *hâl gövdesi* veya *geniş zaman gövdesi* olarak da adlandırılır. Bunların bir kısmında fiil gövdesinin son ünsüzü bir takım ses değişmelerine uğrar. Ortaya çıkan bu gövdeler Farsça fiil çekiminde emir ikinci teklik şahsa tekabül eder :

خواندن hânden "okumak" → خوان hân "oku"

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırt"

Bir masdarın emir gövdesi, herhangi bir ek almadan, sıfat-fiil anlamı da taşır; yani Türkçede –an/-en, ar/-er ekleriyle yaptığımız şekillere (yazan, yazar) karşılık gelirler. Emir gövdesiyle teşkil olunan bu şekiller tek başlarına kullanılmayıp birleşik sıfat yapımında kullanılırlar ve bunlarla yapılan birleşik sıfatlar Osmanlı Türkçesinde çok sık kullanılmıştır :

خواندن hânden "okumak" → خوان hân "okuyan" gazel-hân, kıssa-hân, mevlîd-hân vs.

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırtan" saf-der, perde-der vs.

پسندیدن pesendîden "beğenmek" → پسند pesend "beğenen" müşkil-pesend, hod-pesend vs.

شکافتن şikâften "yarmak" → شکاف şikâf "yaran" dil-şikâf, mû-şikâf, saf-şikâf vs.

بوسیدن bûsîden "öpmek" → بوس "öpen" dâmen-bûs, dest-bûs vs.

Aslî masdardan –den ve –ten eklerinin çıkarılarak sıfat-fiil anlamı taşıyan emir (hâl) gövdelerinin teşkili esas olarak bu şekildedir. Ancak birçok fiilde bu ekler çıkarılınca birtakım ses değişmeleri meydana gelir. Aşağıda bu değişmeleri ana hatlarıyla öğreneceğiz :

a) –den'li masdarlardaki değişmeler :

• /â/ ا veya /û/ و ile biten fiillerde bu sesler /ay/ ای veya /a/ ا olur :

کشادن güşâden "açmak" → کشا güşâ ~ کشای güşây "açan" : dil-güşâ, kişver-güşâ, dehen-güşâ

فرمودن fermûden "emretmek" → فرما fermâ "buyuran, emreden" : fermân-fermâ, hüküm-fermâ

افزودن efzûden "çoğaltmak" → افزا efzâ "artıran, çoğaltan" : ferah-efzâ, nimet-efzâ

نمودن nümûden "göstermek" → نما nümâ "gösteren" : ibret-nümâ, reh-nümâ, cihân-nümâ

بخشودن bahşûden "bağışlamak" → بخشا bahşâ "bağışlayan" : safâ-bâhşâ, نوربخشا nûr-bahşâ

• /r/ ر ile biten fiillerde bu ses değişmez :

پروردن perverden "beslemek" → پرور perver "besleyen": hamiyyet-perver, maarif-perver, müsâfir-perver

آوردن âverden "getirmek" → آور âver "getiren" : ceng-âver, cân-âver, peyâm-âver

گذاردن güzârden "geçirmek; edâ etmek" → گذار güzâr "eda eden" : maslahat-güzâr, dem-güzâr

/r/ ile biten kimi fiillerde ise /r/ → /âr/ olur :

آزردن âzürden "incitmek" → آزار âzâr "inciten" : dil-âzâr

خوردن horden "yemek" → خوار hor "yiyen" : mîrâs-hor

• Kelimenin sonunda /î/ ی varsa bu ses düşer :

دریدن derîden "yırtmak" → در der "yırtan" : saf-der, perde-der vs.

پسندیدن pesendîden "beğenmek" → پسند pesend "beğenen" müşkil-pesend, hod-pesend vs.

بوسیدن bûsîden "öpmek" → بوس bûs "öpen" : dâmen-bûs, dest-bûs vs.

Bu değişmelerin dışında farklı özellikler gösteren bazı fiiller de vardır. Meselâ :

آفریدن âferîden "yaratmak" → آفرین âferin "yaratan" : cihân-âferîn

چیدن çîden "toplamak" → چین çîn "toplayan" : gül-çîn, hurde-çîn, hûşe-çîn

گزیدن güzîden "seçmek" → گزین güzîn "seçen" : gûşe-güzîn, halvet-güzîn, vahdet-güzîn

دیدن dîden "görmek" → بین bîn "gören" : dûr-bîn, hurde-bîn

b) ten'li masdarlardaki değişmeler

• -ten eki çıkarıldıktan sonra fiil tabanı /ẖ/ خ ile bitiyorsa bu ses /z/ ز 'ye dönüşür :

آویختن âvîhten "asmak" → آویز âviz "asılan, asılı" : dil-âvîz

انداختن endâhten "atmak" → انداز endâz "atan" : silâh-endâz, tîr-endâz

سوختن sûhten "yakmak" → سوز sûz "yakan" : dil-sûz, cân-sûz, cihân-sûz

ریختن rîhten "dökmek" → ریز rîz "döken" : eşk-rîz, hûn-rîz, güher-rîz

• /s/ س ile biten fiillerde bu ses /h/ ه , /y/ ی , /nd/ ند olabilmektedir :

خواستن hâsten "istemek" → خواه hâh "isteyen" : bed-hâh, hayr-hâh

آراستن ârâsten "süslemek" → آرای ârây "süsleyen" : meclis-ârâ, dil-ârâ, cihân-ârâ

پیراستن pîrâsten "süslemek" → پیرای pîrây "süsleyen" : belâgat-pîrâ, nazar-pîrâ

• /ş/ ش ile biten birçok fiilde bu ses /r/ ر 'ya dönüşür :

داشتن dâşten "tutmak, malik olmak" → دار dâr "tutan, malik olan" : defter-dâr, hisse-dâr, hüküm-dâr

• /f/ ف ile biten fiillerde bu ses /b/ ب 'ye dönüşür :

یافتن yâften "bulmak" → یاب yâb "bulan" : şeref-yâb, şifâ-yâb

فریفتن firiften "aldatmak" → فریب firîb "aldatan" : dil-firib, nazar-firib, ebleh-firib

Bazı fiillerde sondaki /f/ sesi korunurken (شکافتن şikâften "yarmak" → شکاف şikâf "yaran"), bazı fiillerde düzensiz değişmeler olmaktadır :

رفتن reften "yürümek" → رو rev "yürüyen" : piş-rev, âheste-rev, tîz-rev, kalem-rev

کفتن güften "söylemek" → کوی gûy "söyleyen" : mu'cize-gûy

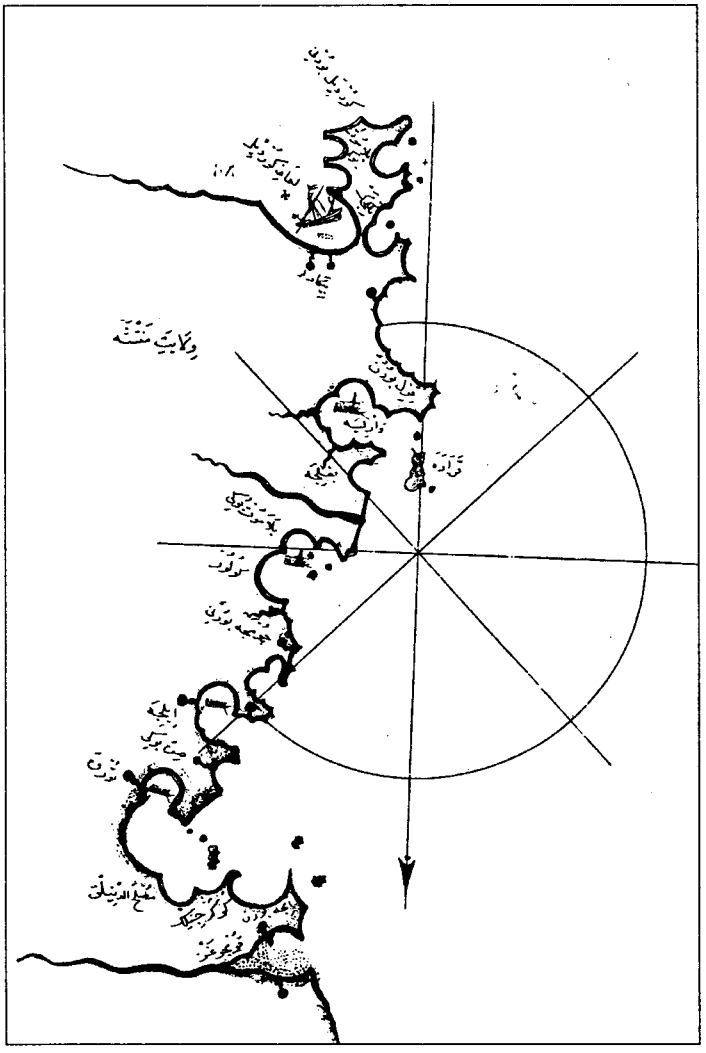
Emir gövdeleri, başka bir takım isim şekillerinin, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin türetilmesine taban teşkil eder. Bu ekleri önümüzdeki derste göreceğiz.

2) Geçmiş zaman gövdesi : Masdarın sonundaki /n/ sesi (ن harfi) atılarak elde edilen fiil gövdesi görülen geçmiş zaman teklik 3. şahsını ifade eder. Bu gövde aynı zamanda *hafifletilmiş masdar* denilen fiil ismini de teşkil etmektedir :

آمدن âmeden "gelmek" → آمد âmed "gelme, geliş"

رفتن reften "gitmek" → رفت reft "gitme, gidiş"

خریدن hârîden "satın almak" → خرید harîd "satın alma"

Pîrî Reis, Kitâb-ı Bahriyye'den "Vilayet-i Menteşe" haritası.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki fiillerin emir gövdelerini bulunuz :

آرامیدن ârâmîden "dinlenmek"	.....	ستادن sitâden "almak"	
آموختن âmûhten "öğretmek"		ساختن sâhten "yapmak"	
آویختن âvîhten "asmak"		شکافتن şikâften "yarmak"	
افشاندن efşânden "saçmak"		شناختن şinâhten "tanımak"	
پرستیدن perestîden "tapmak"		فروختن fürûhten "satmak"	
پیراستن pîrâsten "süslemek"		فریفتن firîften "aldatmak"	
خواستن hâsten "istemek"		گداختن güdâhten "eritmek"	
خواندن hândeṇ "okumak"		گذشتن güzeşten "geçmek"	
داشتن dâşten "tutmak"		گرفتن giriften "tutmak"	
دانستن dânisten "bilmek"		نویشتن nüvişten "yazmak"	
ربودن rübûden "kapmak"		نواختن nevâhten "okşamak"	
ریختن rîhten "dökmek"		یافتن yâften "bulmak"	

20. Ders

Farsça Fiilden Türemiş Sıfatlar

Önceki derste geçmiş zaman gövdesi (hafifletilmiş masdar) ve emir gövdesinin oluşumunu öğrenmiştik. Bu fiil gövdeleri, başka bir takım türemeler için taban teşkil etmektedir. Sıfat-fiil anlamı taşıyan emir gövdelerinin birleşik sıfat yapımında kullanıldığını öğrendik. Bu derste bu gövdelerden bir takım eklerle sıfat-fiil, zarf-fiil ve başka isimlerin yapılışını öğreneceğiz :

-e ه : Önceki derste fiilin geçmiş zaman gövdesini görmüştük. Bu ek, geçmiş zaman gövdesine getirilerek edilgen anlamlı sıfat-fiiller (ism-i mef'ûl veya ism-i fâil) yapar. Türkçede bunları genellikle -mış/-miş ekleriyle (görmüş, almış) yaparız : دیده dîde "görmüş, görülmüş", آمده âmede "gelmiş", مرده mürde "ölmüş", آزرده âzürde "incinmiş", انداخته endâhte "atılmış", زده zede "vurulmuş, uğramış", کشیده keşîde "çekilmiş", آفریده âferîde "yaratılmış", پسندیده pesendîde "beğenilmiş" vs.

Bu ekle türetilen kelimeler ileriki derslerimizde göreceğimiz birleşik sıfatların teşkilinde sıkça kullanılmaktadır.

-ende نده : Sıfat-fiil yapar. Türkçede –an/-en, -ar/-er veya -ıcı/-ici ekleriyle yaptığımız kelimelere karşılık gelir : گوینده gûyende "söyleyen", خواننده hânende "okuyan", آفریننده âferînende "yaratan", تابنده tâbende "parlayan" vs.

-ân ان : Bu ek hem sıfat-fiil, hem de zarf-fiil teşkilinde kullanılır: گریان giryân "ağlayan ~ ağlayarak", پویان pûyân "koşan ~ koşarak", افتان üftân "düşerek", خیزان hîzân "kalkarak" , نمایان nümâyân "görünen", شایان şâyân "yakışır, lâyık" vs.

-â ا : Kimi fiillere getirilerek sıfat-fiil teşkil eder : گویا gûyâ "söyleyen", بینا bînâ "gören", دانا dânâ "bilen, bilici" vs.

-gâr گار : Fiillerin emir ve geçmiş zaman gövdelerine gelerek fâil ismi teşkil eder. Bu eki Türkçede –ıcı/-ici, -an/-en ekleriyle ifade ederiz : پروردگار perverdigâr "besleyici, terbiye edici; Allah", آموزگار âmûzgâr "öğretici, öğretmen" vs.

-âr ار : Fiillerin geçmiş zaman gövdesine getirilerek fâil ismi teşkil eder : خریدار harîdâr "alıcı" (< harî-den), فروختار fürûhtâr "satıcı" (< fürûh-ten), گرفتار giriftâr "tutkun, yakalanmış" (girif-ten), خواستار hâstâr "istekli, isteyen" (< hâsten) vs.

Fiilden türemiş isimler

Fiillerin daha önce teşekküllerini öğrendiğimiz emir ve geçmiş zaman gövdesine birtakım ekler getirilerek çeşitli isimler türetilir :

-e ه : Emir gövdesine getirilir : خنده hande "gülme, gülüş" (< handî-den), ناله nâle "inleme" (< nâlîden), بوسه bûse "öpme, öpüş" (< busîden) vs.

-iş ش : Emir gövdesine getirilir : نالش nâliş "inleyiş" (< nâlîden), نمایش nümâyiş "gösteri, gösteri" (< nümûden), دانش dâniş "biliş, bilgi" (< dânisten), خواهش hâhiş "isteyiş, istek" (< hâsten) vs.

-âr ار : Geçmiş zaman gövdesine getirilir : رفتار reftâr "gitme, gidiş" (< reften), گفتار güftâr "söyleyiş, söz" (< güften) vs.

Farsça birleşik isimler

Farsçada birleşik isim yapmanın türlü yolları vardır. Bunlardan Osmanlı Türkçesinde kullanılan bazılarının kuruluşu şöyledir :

- **İki isimden oluşanlar:**

Bunlar şekil olarak izafet kesresi kaldırılmış bir isim tamlaması veya tamlayanla tamlananın yer değiştirdiği bir isim tamlaması gibidir; ancak bizim için bunların oluşum süreçleri o kadar önemli değildir. Önemli olan bunların bir nesne veya kavramın adı olmalarıdır. Metinleri doğru okumak için bunların isim tamlaması olma-

dığını bilmeli ve izafet kesresi olmadan okumalıyız. Bunların büyük kısmı zaten bitişik yazılır :

سرعسکر ser-asker "komutan", سرحد ser-hadd "sınır", سرمایه ser-mâye "ana para, kapital", میرآلای mîr-alay "alay komutanı, albay", میرآخور mîr-âhûr "ahır emiri", درسعادت der-saadet "saadet kapısı, İstanbul", صاحبخانه sahib-hâne "ev sahibi", آبدست âb-dest "aptes", آبرو âb-rû "yüzsuyu, şeref", مرغاب murg-âb "ördek", گلبرگ gül-berg "gül yaprağı", مهمانخانه mihmân-hâne "konuk evi, otel", میخانه meyhâne, اجزاخانه eczâ-hâne "eczahane" سپهسالار sipeh-sâlâr "komutan", زردالو zerdâlû "kayısı", ایران زمین İran-zemîn "İran ülkesi", مغرب زمین Mağrib-zemîn "Mağrib ülkesi", مهتاب meh-tâb "mehtap, ay ışığı" vs.

Bilhassa *ser, sâhib, mîr* kelimeleriyle yapılan tamlamalar isim tamlaması gibi izafet kesresiyle de okunabilir. Ancak bunlar yaygın olarak birleşik isim gibi izafet kesresi olmadan okunur.

- **İkilemelerle oluşanlar :**

Eş veya yakın anlamlı yahut zıt anlamlı kelimeler bağlama edatı ile birleştirilerek tek bir nesneye veya oluşa ad olabilirler :

گفت و گو güft ü gû "dedikodu", جست و جو cüst ü cû "arayıp sorma, araştırma", سوز و گداز sûz u güdâz "yanıp yakılma", برگ و بار berg ü bâr "yaprak ve yemiş; malzeme, azık", پیچ و تاب pîç ü tâb "kıvrım büklüm; sıkıntı, telaş", های و هوی hây u hûy, داد و ستد dâd u sited "alışveriş" vs.

Kimi ikilemeler birinci kelimenin baş ünsüzünün /m/ ünsüzüne dönüştürülmesiyle teşkil olunmaktadır :

تارومار târ u mâr "darmadağınık", هرج و مرج herc ü merc "karma karışık", خان و مان hân u mân "ev bark" vs.

Alıştırma آليشدرمه

- Aşağıdaki Farsça fiillerin geçmiş zaman gövdelerini bulunuz ve bunlara -e ekini getirerek geçmiş zaman partisipleri (ism-i mef'ûl) yapınız. Ör. گزیدن güzîden → güzîd+e → güzîde "seçilmiş, seçkin"

آمدن âmeden "gelmek", آوردن âverden "getirmek", آزردن âzürden "incinmek, kırılmak", رفتن reften "gitmek", پسندیدن pesendîden "beğenmek", زدن zeden "vurmak, uğramak", ستودن sütûden "öğmek", شکستن şikesten "kırmak", فریفتن firîften "aldatmak", گرفتن giriften "almak, tutmak, yakalamak", گشتن geşten "dönmek, dolaşmak", کشیدن keşîden "çekmek", مالیدن mâlîden "sürmek, oğmak", مردن mürden "ölmek", نوشتن nüvişten "yazmak", نهادن nihâden "koymak, bırakmak"

- Aşağıdaki kelimelerin Arapça kurala göre ism-i fâ'illerini yapınız. Bulduğunuz kelimeleri Farsça kurala göre çokluk haline getiriniz. Kelimelerin anlamlarını öğreniniz .

عشق aşk	عاشق âşık	عاشقان âşıkān "âşıklar"
زهد zühd		
صدق sıdk		
غلبه galebe		

جهل cehl		
فتح feth		
نقل nakl		
وصل vasl		

- Aşağıda verilen sıfat tamlamalarında tamlanan kelimeleri Arapça kurala göre çokluk yapınız ve tamlamaları uyum kuralına göre yeniden kurunuz. دین عمومی **deyn**-i umûmî → **düyûn**-ı umûmiyye

حکم عدلی hükm-i adlî, فکر عمومی fikr-i umûmî, مکتب عسکری mekteb-i askerî, شخص مذکور şahs-ı mezkûr, علم دینی ilm-i dînî, دولت معظم devlet-i muazzam, وزیر عظیم vezîr-i azîm, شیخ کبیر şeyh-i kebîr, مخدرهٔ اسلامی muhaddere-i İslâmî

- Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını ve yazılışlarını öğreniniz. Metni Osmanlı harfleriyle yazınız.

Sadr-ı a'zâm Sinân Paşa hazretleri Ayan gölüni İznikmid deryâsına akıtmak tedârük eyledüğidür :

Ve bundan akdem mahrûsa-i İstanbul halkı odun masrafı husûsında küllî harca mübtela olup ve her-gâh müzâyaka üzre olmalarıyla merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Süleymân Han *-aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân-* zamânında merhûm Koca Mi'mâr Sinan Ağa ve Kiriz Nikola dimegle meşhûr zimmî tahmîn-i sahîh eyleyüp, İznikmid deryâsına Ayan göli dimegle müsemmâ ki Sabancı kasabası kenârındadur, cümle yiğirmi bir bin zirâ' yerler mesâha olunup ve kazılup halîc eylemek tasmîm idüp suyı akıtmak tahmîn eyledüklerinde, bazımevânî' sebebiyle terk olunmışdı. Ve hâliyâ bu sene-i mübârekde müdebbir ü dilîr ve kârdân Sadr-ı a'zâm Sinan Paşa hazretleri re'y-i sâ'ib ve fikr-i sâkıb ile tekrâr mühendis-i rûzgâr olan mi'mârları getürdüp mukaddemâ tahmîn ve kıyâs olunduğundan ziyâde ikdâm u ihtimâm itdürdüp daha âsân ve ehven olmak üzre hendese kullanup zikr olunan Sabancı göli İznikmid deryâsına akup ve nehr-i Sakarya'dan altı biñ zirâ yer hark olunup göle câri ola. Be-hisâb-ı hendese, irtifâ'ı alınup her cânibini âkil ü kâmiller yoklayup *bi-avnillâhi te'âlâ* kolay gelüp ve memlekete her vechile küllî menfa'ati mukarrer ve muhakkak olduğı pâye-i serîr-i saltanata arz olundukda, Pâdişâh-ı zemîn ü zamân hazretleri izn ve fermân-ı şerîfleriyle Memâlik-i Mahrûsa beglerinüñ ve beğlerbeğilerüñ ve sipâhîlerinüñ ba'zısınuñ kendüsi ve cebelüsinüñ bedeli alınup ve ba'zı bi-nefsihî hidmete gelüp hüsn-i tedbîr ü tedârük ile bir yılda âdem cem' olup itmâm-ı maslahat itmek içün esbâb-ı edevât hâzır u müheyyâ olunup otuz biñ nefer kâr-güzâr üstâd ü ırgad tahmîn olundı. Ve merhûm Mehmed Paşa oğlı Anatolı beğlerbeğisi Hasan Paşa hazretleri bi'zzât mübâşir ta'yîn olup orducılar ve üstâd demürciler ve sâir mesârif-i mühimme ve zahîreleri görile, diyü fermân olundı. Fî 15 Cumâde'l-ûlâ, sene 999.

Tarih-i Selânikî, Haz. Mehmet İpşirli, İst. 1989, s. 232-233.

Lügatçe : *aleyhi'r-rahmetü ve'l-gufrân* "Rahmet ve bağışlama onun üzerine olsun" anlamında kalıp dua cümlesi; *bi-'avni'llâhi teâlâ* "Yüce Allah'ın yardımıyla"; *bi-nefsihî* "bizzat kendisi"

- Aşağıdaki metni okuyunuz . Metindeki anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz.

سقاريه صويى و صابانجه كولى ازنيكميد درياسنه جارى اولمق حصوصيدر كه كوريلمكه كيديلدى.

و بو اثناده ازنيكميد درياسنه جارى اولاجق صابانجه كولى و سقاريه صويى ايچون حفر اولىناجق حندق اوستنه صدر اعظم سنان پاشا حضرتلرى كندولر بالذات رأى العين كورمك اقتضا ايلدوكى پايهء سرير اعلايه عرض اولنوب اذن همايون ايله صدراعظم حضرتلرى قاپودان حسن پاشا باشتارده سنه كيروب و سردار فرهاد پاشا و آناطولى قاضى عسكرى على چلبى افندى و دخى اركان دولتدن لازم اولانلر امور مهمه معاً كيتمك فرمان اولندى. صالى كون ديوان عاليدن قالقلديغى كبى چكديروب كيتديلر. الله تعالى دشوار ايشلرن آسان ايليوب خير و سعادتله عودت ميسر اوله.

.....

و خصوص مزبور محلنه واريلوب على التفصيل اوچ كوندە احالى و معماران و مهندسين عالم اولانلر ايله كوريشلوب تمام احسن وجهله مساحه و تخمين صحيح اولنوب مفصل و مشروح پايهء سرير عالم مصيره عرض اولندقده سعادتلو پادشاه عالم پناه حضرتلرينك مسامع عليه لرينه بعضى اعيان سعادت لسانندن اخبار غريبه واصل اولمغله بويورلمش كه "ترك أهم و اشتغال بَمُهم حماقتدندر. دين و دولته لازم اولور مصلحت دكلدر. فقراء مملكت و ضعفاء رعيت محنت و مشقت چكوب انواع شدائد ظلم ايله كار و كسب ايتمك لازم دكلدر. سلطنت مهماتنك أهمى طونانما كميلرن ياپديروب اتمام و تكميل ايتمكدر. شمديه دك اودون نيجه اولى كلديسه ينه آنوك اوزرينه عدل و داد ايلمك واجبدر." ديو بيورمشلر.... صدراعظم حضرتلرينك كندو بقاء عزتيچون چاليشدوغى قصد و سعيى بو وجهيله تأخير اولنوب رأيى باطل اولدى. فى التاريخ المرقوم.

Tarih-i Selânikî, Haz. M. İpşirli, İst. 1989, s. 238.

Lügatçe : رأى العين *re'ye'l-ayn* "kendi gözüyle", على التفصيل *ale't-tafsîl* "ayrıntılı olarak", اشتغال بمهم *iştigâl be-mühim* "mühim olanla uğraşmak".

21. Ders

Farsça Birleşik Sıfatlar ve Zarf Grupları

Birleşik sıfatlar

Osmanlı Türkçesinde Türkçe, Arapça ve Farsça sıfatlar kullanılmıştır. Söz konusu sıfatların kimisi yalın halde, kimisi türemiş, kimisi de birleşik sıfattırlar. Önceki derslerimizde Arapça ve Farsça yalın ve türemiş sıfatları görmüştük. Bu dersimizde birleşik sıfatların kuruluşlarını öğreneceğiz.

Arapça ve Farsça yapılı birleşik sıfatların kuruluşlarını öğrenmeden önce bunların Türkçedeki karşılıklarını hatırlamamızda fayda vardır.

Bilindiği gibi Türkçede de söz diziminde sıfat olarak kullanılan yalın isimler yanında bir takım eklerle yapılan türemiş sıfatlar ve bazı kelime birleşmeleriyle yapılan birleşik sıfatlar vardır. Bunlardan bilhassa şu ikisi önemlidir :

- İsnat grubu : Birinci unsur çoğu zaman iyelik eki almış bir kelime, ikinci unsuru ise sıfat işlevinde bir kelimeden oluşan kelime grubuna *isnat grubu* denir. İsnat grubu cümle içinde esas olarak sıfat fonksiyonundadır : *canı tez* (adam), *sütü bozuk* (herif), *başı bozuk* (asker), *baldırı çıplak* (serseriler) vs.

- (Sıfat tamlaması + lı eki) şeklinde oluşan kelime grupları da sıfat fonksiyonundadır :

kırık kalpli (âşıklar) ; *geniş bütçeli* (bir proje); *dalgın bakışlı* (hastalar), *temiz kalpli* (insanlar) vs.

İsnat grubu ile sıfat tamlaması+lı yapısındaki tamlamalar aynı anlamı ifade etmek üzere kullanılabilir :

kalbi kırık X *kırık kalpli*, *canı tez* X *tez canlı*, *kalbi temiz* X *temiz kalpli* vs.

İsnat grubu ile (sıfat tamlaması+lı) şeklinde kurulan sıfatlar Osmanlı Türkçesi metinlerinde sıkça kullanılan ve aşağıda öğreneceğimiz Arapça ve Farsça yapılı birleşik sıfatları karşıladıkları için önemlidirler.

Farsça birleşik sıfatların kuruluşu

Farsçada birleşik sıfatlar iki isim veya bir isimle bir sıfatın yanyana gelmesiyle kurulur. Bunları isim veya sıfat tamlamalarından ayıran şeklî özellik, arada bir izafet kesresinin bulunmamasıdır. Bu birleşik sıfatları Türkçede yukarıda anlattığımız isnat grubu veya sıfat tamlaması+ lı yapısıyla ifade edebiliriz :

• İki isimden oluşanlar : İki ismin arada izafet kesresi olmadan yanyana gelmesiyle oluşurlar. Unsurların ikisi de Farsça olabileceği gibi Arapça da olabilir :

دریا دل deryâ-dil "derya gönüllü", سروقد serv-kadd "servi boylu", آهو چشم âhû-çeşm "âhû gözlü", مه پیکر meh-peyker "ay yüzlü", هما آشیانه hümâ-âşiyâne "Hüma kuşunun yuvası olan", فضیلت مآب fazîlet-meâb "fazilet sığınağı", محاسن شیم mehâsin-şiyem "güzel şeyleri huy edinmiş", ملك سیما melek-sîmâ "melek simalı", سلیمان پایه Süleymân-pâye "Süleyman dereceli", کبك رفتار kebk-reftâr "keklik yürüyüşlü" جنت مکان cennet-mekân "cennet mekânlı, mekânı cennet olan", فردوس آشیان firdevs-âşiyân "aşiyanı cennet olan" vs.

• İsim ve sıfattan oluşanlar : Bunlar bir isimle bir sıfatın izafet kesresi olmadan yanyana gelmesiyle oluşurlar. Sıfat, yalın veya türemiş bir sıfat olabileceği gibi sıfat-fiil anlamı taşıyan bir kelime (ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl) de olabilir.

Bu tip birleşik sıfatlarda isim önce, sıfat sonra gelebilir : سر بلند ser-bülend "yüce başlı, başı yüce", سینه صف sîne-saf "temiz yürekli, kalbi temiz", خانه خراب hâne-harâb "hânesi harab", دلشاد dil-şâd "gönlü sevinçli", سرگردان ser-gerdan "başı dönmüş, şaşkın" vs.

Bazılarında ise sıfat önce, isim sonra gelir : عالی نهاد âlî-nihâd "yüksek ahlâklı, ahlâkı yüksek", شیرین زبان şîrîn-zebân "tatlı dilli, dili tatlı", گران بها giran-baha "pahası ağır, pahalı", خوشبو hoş-bû "güzel kokulu,

kokusu güzel", عالی تبار âlî-tebâr "yüksek soylu", والا قدر vâlâ-kadr "kadri yüce, yüce değerli", صافی ضمیر sâfî-zamîr "temiz kalpli" vs.

Birleşik sıfatlarda sıfat olan unsur, bir sıfat-fiil olabilir. Bu sıfat-fiillerin yapılışını önceki derslerimizde görmüştük. Kısaca hatırlayacak olursak, bir fiilin emir gövdesi sıfat-fiil anlamı taşıdığı gibi, bu gövdeye -+ende veya +ân ekleri getirilerek de sıfat-fiiller yapılabilmektedir (bk. 19. ve 20 dersler). Türkçe metinlerde daha çok kullanılan şekiller yalın emir gövdesi ve +ân eki ile yapılmış sıfat-fiillerdir. Geçmiş zaman gövdesine ek (+e eki) ilâvesiyle elde edilmiş bir ism-i mef'ûldür: Bu esas olarak iki türlüdür :

1) Emir gövdesinden ism-i fâil olanlar : Önceki derslerimizde de öğrendiğimiz gibi Farsça fiillerin emir gövdeleri aynı zamanda sıfat-fiil anlamı taşımaktadır :

suhten "yakmak" → sûz "yak X yakan"

ârâsten "süsleme" → ârâ "süsle X süsleyen"

Bu sıfat-fiillerle teşkil olunan birleşik sıfatlar Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılmıştır :

sûzân (suhten سوختن "yakmak" fiilinden) = جان سوزان cân-sûzan "can yakan"

sûz (aynı fiilden) = جگر سوز ciger-sûz "yürek yakan", جان سوز cân-sûz "can yakan"

rîzân (rihten ریختن "dökmek" fiilinden) = اشك ریزان eşk-rîzân "gözyaşı döken"

rîz (aynı fiilden) = خونریز hûn-rîz "kan dökücü", اشك ریز eşk-rîz "gözyaşı döken"

sitân (sitâden ستادن "almak" fiilinden) = جان ستان cân-sitân "can alan"

ârâ (ârâsten آراستن "süslemek" fiilinden) = مجلس آرا meclis-ârâ "meclis süsleyen"

penâh (penâhîden پناهیدن "sığınmak" fiilinden) = خلافت پناه hilâfet-penâh "hilâfetin sığınağı, padişah", عالم پناه âlem-penâh "âlemin sığınağı, peygamber" vs.

2) Geçmiş zaman gövdesinden yapılan ism-i mef'ûller . Fiilerin geçmiş zaman gövdelerinin, masdarın sonundaki /n/ ünsüzünün atılmasıyla elde edildiğini önceki derslerimizde öğrenmiştik (19. ders). Böylece ortaya çıkan fiil tabanına –e ekinin getirilmesiyle geçmiş zaman sıfat-fiili (ism-i mef'ûl) dediğimiz kelimeler türetilir. Bunlarla yapılan birleşik sıfatlar da Osmanlı Türkçesinde sık kullanılmıştır .

dîde (dîden دیدن "görmek" fiilinden) = ضرردیده zarar-dîde "zarar görmüş", سالدیده sâl-dîde "yıl görmüş, tecrübeli", اموردیده umûr-dîde "iş görmüş, tecrübeli"

zede (zeden زدن "vurmak, uğramak" fiilinden) = فلاکت زده felâket-zede "felâkete uğramış"; آفت زده âfet-zede "âfete uğramış"; قضا زده kazâ-zede "kazaya uğramış"

şikeste (şikesten شکستن "kırmak" fiilinden) = دلشکسته dil-şikeste "gönlü kırılmış, dargın"; گردون شکسته gerdûn-şikeste "talihsiz"

Kimi örneklerde isim ile sıfat yer değiştirebilmektedir : شکسته دل şikeste-dil "gönlü kırık, kederli", کشاده دست güşâde-dest "eli açık, cömert", آزرده دل âzürde-dil "gönlü incinmiş, gücenik" vs.

Bunların dışında sıfat-fiil eki olan –ân ile yapılan kelimeler de birleşik sıfat teşkiline katılırlar :

cân-suzân "can yakan", eşk-rîzân "gözyaşı döken", müjde-resân "müjde getiren", cân-sitân "can alan" vs.

Geçmiş zaman gövdesi (hafifletilmiş masdar) halindeki fiiller sıfat-fiil (ism-i mef'ûl) anlamı taşırlar. Bu yapıdaki bazı kelimeler de birleşik sıfat teşkilinde kullanılır :

سالخورد sâl-hurd "yıl yemiş, ihtiyar", دامن آلود dâmen-âlûd "eteği bulaşık, iffetsiz", نازپرورد nâz-perverd "naz içinde büyütülmüş" vs.

Zarf grupları : â-, be, tâ- gibi kimi eklerle yapılan kelime grupları genellikle zarf fonksiyonundadırlar :

â- : سراسر ser-â-ser "baştan başa", سرا پا ser-â-pâ "baştan ayağa", گوناگون gûn-â-gûn "türlü türlü", دورادور dûr-â-dûr "uzaktan uzağa", دمادم dem-â-dem "sık sık, her zaman" vs.

be- : سربسر ser-be-ser "baş başa", دست بدست dest-be-dest "el ele", زانوبزانو zânû-be-zânû "diz dize", سو بسو sû-be-sû "taraf taraf" vs.

tâ- : سرتاسر ser-tâ-ser "baştan başa", سرتا پا ser-tâ-pâ "baştan ayağa" vs.

Farsça kelimelerde uzun a /â/ (daha seyrek olarak uzun u /û/ ve uzun i /î/) ünlüleri kısalabilmektedir. Kısa şekiller bilhassa manzum metinlerde vezin gereği tercih edilir :

ماه mâh ~ مه meh "ay" , راه râh ~ ره reh "yol", شاه şâh ~ شه şeh "hüküm-dar", دهان dehân ~ دهن dehen "ağız", گاه gâh ~ گه geh "yer ve zaman eki, zaman", اندوه endûh ~ انده endüh "gam, keder", کوه kûh ~ که küh "dağ"; نیکو nîgû ~ نکو nigû "iyi"; جاویدان câvîdân ~ جاودان cavidân "daimi, ebedi" vs.

Bazı Farsça kelimelerde son sesteki /y/ ünsüzü, kelime yalın olarak kullanıldığında düşebilmektedir. Bunlar tamlamaya girdikle-rinde veya ek aldıklarında bu /y/ sesi yine ortaya çıkar :

پای pây ~ پا pâ "ayak", روی rûy ~ رو rû "yüz", جای cây ~ جا câ "yer, makam", آرای ârây ~ آرا ârâ "süsleyen", کشای küşây ~ کشا küşâ "açan", نمای nümây ~ نما nümâ "gösteren" vs.

Bazı kelimelerde kelime başında elif ا ünlüsü düşebilmektedir. Her iki şekilde kullanılabilir :

افغان efgân ~ فغان figân "inleme, feryat", افزون efzûn ~ فزون füzûn "fazla, çok", افشان efşân ~ فشان feşân "saçan, serpen", افسوس efsûs ~ فسوس füsûs "yazık, eyvâh", اشتر üştür ~ شتر şütür "deve" vs.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki metni okuyunuz; bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bularak öğreniniz.

غزل نجاتی

بر بوزی کل غنجه لب دیرسك ایشته سن
سن کله بلبل کبی کیم زار دیرسك ایشته بن

زلفی عنبر بویی عرعر سروفد و لاله خد
بر سمنبر غنجه لب دلدار دیرسك ایشته سن

محنت و درد و غم عشقکله اولمش خسته دل
بر بلاکش عاشق دیدار دیرسك ایشته بن

هجر ایله جان کوکل ملکنی یاغمالر قیلور
بر قاشی یا کوزلری مکار دیرسك ایشته سن

هر زمانده دیر نجاتی های عمرم حاصلی
زلفمك دارینه کیم بردار دیرسك ایشته بن

غزل نفعی

عارف اول اهل دل اول رند فلندر مشرب اول
نه مسلمان قوی نه ملحد بی مذهب اول

عقله مغرور اولمه افلاطون وقت اولسه ك اکر
بر ادیب کاملی کوردکده طفل مکتب اول

آفتاب عالم آرا کبی سور خاکه یوزك
کوکبه باصدر جهانی هم ینه بی کوکب اول

لامکان اول هم محلکده یرك بکله ینه
کاه مهر آلم آرا کاه ماه نخشب اول

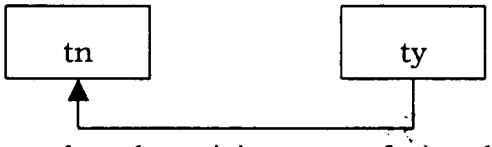
خضره منت چکمه وار صوکره نفعی کبی
لولهٔ آب حیات فیض ایله لب بر لب اول

- Metinde geçen Farsça birleşik isim ve sıfatları gösterip bunların yapılarını izah ediniz.

22. Ders

Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamaları

Birinci kitapta Farsça yapılı tamlamaların kuruluşunu, isim ve sıfat tamlamasının nasıl oluşturulduğunu öğrendik. İki ve üç kelimeden oluşan tamlamaları gördük. Türkçe isim ve sıfat tamlamasının tam tersine olarak Farsça tamlamada tamlanan unsur (**tn**) başta bulunuyordu:

Farsça yapılı tamlamaların isim veya sıfat tamlaması olduğunu yalnızca tamlayan (**ty**) unsurun cinsinden anlıyoruz : Tamlayan isimse tamlama isim tamlama-sı; tamlayan sıfatsa, sıfat tamlamasıdır.

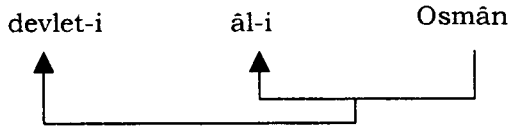

Farsça isim tamlaması

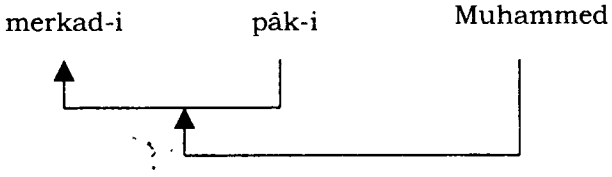
Farsça sıfat tamlaması

Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun her zaman tamlanan (tn) ve tamlayan (ty) olmak üzere iki unsur vardır. Birden fazla kelimeyle kurulmuş isim tamlamalarında tamlayan veya tamlanan ayrı bir tamlama teşkil eder. Bu yeni oluşan tamlama da dilbilgisel olarak isim hükmünde olur. Aşağıdaki tamlamada tamlanan unsur tek başına bir kelime, tamlayan ise bir isim tamlamasıdır:

Üç kelimeden oluşan isim tamlaması

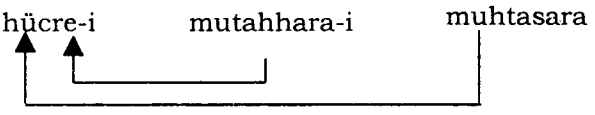
Aşağıdaki örnekte ise tamlanan unsur bir sıfat tamlamasıdır. Bu sıfat tamlaması dilbilgisel olarak yalın isim değerinde olup kendisinden sonraki kelime, yani tamlayan isim olduğu için bir isim tamlaması kurmuştur :

Üç kelimeden oluşan isim tamlaması

(Bu tamlamaların diğer örnekleri için "*Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I*deki 32. derse bakınız.)

Farsça yapılı sıfat tamlamalarında birden fazla sıfatın bir tek kelimeyi niteleyebileceğini öğrenmiştik. Bu durumda aslında sıfat sayısı kadar tamlama kurulmuş olur. Ancak, Türkçede de olduğu gibi, bunların ortak unsurları tekrar edilmeyip tek bir yapı içinde toplanır. Meselâ "Güzel çocuk, akıllı çocuk, çalışkan çocuk" yerine "güzel, akıllı ve çalışkan çocuk" denir. *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I*de geçen şu örnekte iki sıfat ve bir mevsuf vardır. Bu durumda sıfatlar tamlanan kelimeyi ayrı ayrı nitelemektedirler :

Üç kelimeden oluşan sıfat tamlaması

Osmanlı Türkçesinde üçten fazla kelimeden oluşan Farsça tamlamalar da kurulmuştur. Bu tamlamalar da yine esas olarak tamlanan ve tamlayan olmak üzere iki unsurdan oluşur. Kelimeler kendi aralarında isim ve sıfat tamlamaları oluşturarak bir araya gelirler.

Her dilde olduğu gibi Farsça yapılı tamlamada da birçok unsuru tamlama ilişkisiyle bir araya getirmek mümkündür. Ancak çok sayıda kelimeden oluşan tamlamalar yazı tekniği açısından güzel bulunmaz. Yine de zaman zaman üçten fazla kelimeden oluşan tamlamalar kurmak gerekebilir. Metinlerde de zaman zaman üçten fazla kelimeden kurulmuş tamlamalar karşımıza çıkmaktadır.

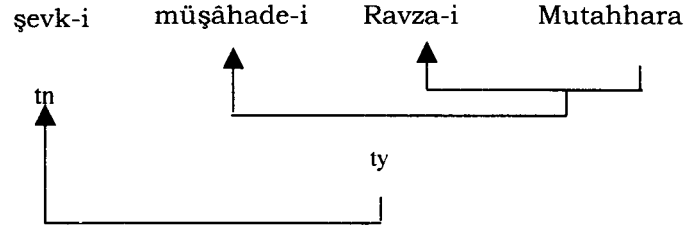
Bu derste dört ve beş kelimeden oluşan tamlamalara örnekler vereceğiz. Anlam açısından kaç kelimeden oluşursa oluşsun bütün tamlamaların, esas olarak, iki unsurdan oluştuğu unutulmamalıdır.

Bu kelimelerin tamlamanın unsurlarını nasıl oluşturdukları iyi öğrenilmelidir. Bu dilbilgisel ve semantik ilişki iyi öğrenilmezse metnin anlaşılması mümkün olmaz.

Dört kelimeyle kurulmuş tamlamalar

Dört kelimeyle kurulmuş tamlamalarda kelimeler birbirleriyle aşağıda gösterilen şekilde gramatikal ilişki içinde bulunarak anlamı oluştururlar :

a) Hiçbir kelimenin sıfat olmadığı veya sadece son kelimenin sıfat olduğu tamlamalarda kelimeler sondan öne doğru isim tamlamaları oluşturarak birbirine bağlanırlar. Aşağıdaki tamlamanın unsurlarının birbirleriyle bağlanışını gözden geçirelim. Burada kelimeler sırasıyla birbirlerine bağlanmış gibidirler :

Dört kelimeden oluşan isim tamlaması

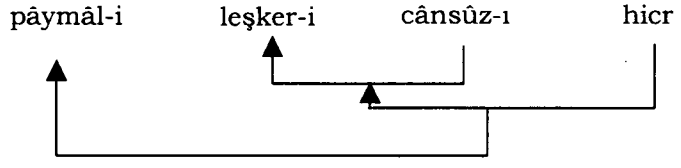
Görüldüğü gibi burada öncelikle **Ravza-i *Mutahhara*** tamlaması söz konusudur. Bu sıfat tamlaması isim değerinde olup

müşahade kelimesiyle tamlama kurar : **müşahade-i (tn)** ***Ravza-i Mutahhara*** **(ty)**. Artık bu tamlama bir isim tamlamasıdır. Bu üç kelimelik isim tamlaması tamlayan olarak **şevk** kelimesini tamlar ve ortaya dört kelimeden oluşan Farsça bir isim tamlaması çıkar :

şevk-i (tn) ***müşâhade-i Ravza-i mutahhara*** **(ty)**.

Kâffe-i mesâlih-i devlet-i aliyye kelime grubunu da aynı şekilde tahlil edebilirsiniz.

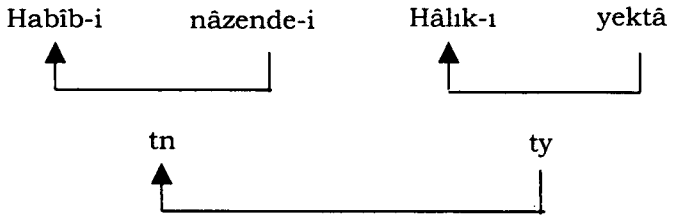
b) Şimdi aşağıdaki tamlamanın yapısını inceleyelim. Burada kelimeler (**a**) şıkkındaki gibi sıralı bir ilişki içinde değildir :

Dört kelimeden oluşan isim tamlaması

Görüldüğü gibi bu örnekte kurulan ilk tamlama **leşker-i (tn)** ***cânsûz*** **(ty)**'dur. **Cânsûz** kelimesi sıfat olduğu için kendisinden sonraki kelimeye bağlanamaz, kendisinden önceki kelimeyi niteler. Böylece ortaya çıkan **leşker-i cânsûz**, bir sıfat tamlamasıdır ve dilbilgisel olarak isim değerindedir. **Hicr** kelimesi bu grubu tamlar ve ortaya üç kelimelik bir isim tamlaması çıkar : **leşker-i cânsûz-ı (tn)** ***hicr*** **(ty)**. Son olarak üç kelimelik bu isim tamlaması tamlayan olarak **pâymâl** kelimesini tamlamakta ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmaktadır: **pâymâl-i (tn)** ***leşker-i cânsûz-ı hicr*** **(ty)**.

c) İkinci ve dördüncü kelimelerin sıfat olması durumunda iki ayrı sıfat tamlaması teşekkül eder. İsim değerinde olan bu tamlamalar ise tamlanan ve tamlayan olarak isim tamlaması kurarlar.

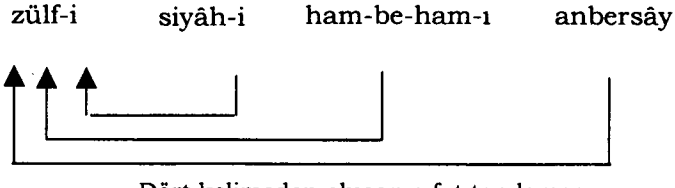

Dört kelimeden oluşan isim tamlaması

Görüldüğü gibi burada **Hâlık-ı (tn) *yektâ* (ty) ve Habîb-i (tn) *nâzenîn* (ty)** tamlamaları ayrı ayrı kurulmuştur. Bunların ikisi de sıfat tamlaması olup isim değerindedir. **Hâlık-ı yektâ** grubu tamlayan olarak birinci grubu tamlar ve ortaya dört kelimelik bir isim tamlaması çıkmış olur : **Habîb-i nâzende-i (tn) *Hâlık-ı yektâ* (ty)**.

Buraya kadar gördüğümüz dört kelimelik tamlamalar hep isim tamlaması idi; zîra iki kelime bir tamlama kurduğunda ortaya çıkan kelime grubu dilbilgisel olarak yalın isim değerini taşıyor ve bu grubun katıldığı tamlama da isim tamlaması oluyordu. Aşağıdaki dört kelimelik sıfat tamlamasının kuruluşunu inceleyelim :

d) İlk kelimenin dışındaki kelimeler sıfat ise, tıpkı üç kelimelik tamlamalarda olduğu gibi, sonradan gelen sıfatlar mevsuf olan birinci kelimeyi ayrı ayrı nitelerler; bu durumda ortaya çok sıfatlı bir sıfat tamlaması çıkmış olur.

Dört kelimeden oluşan sıfat tamlaması

Bu tamlamada, baştaki tamlanan unsur olan **zülf** dışındaki kelimeler sıfat değerindedirler ve ayrı ayrı **zülf** kelimesini nitelemektedirler. Bu gibi tamlamalarda izafet kesrelerinin "ve" bağlacı anlamını taşıdığını öğrenmiştik. Burada da aynı özellik söz konusudur. Şu halde yukarıdaki örneği Türkçe sözdizimine şu şekilde çevirebiliriz : *anbersâ, ham-be-ham ve siyah zülf.*

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını öğreniniz. Metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların cinslerini ve anlamlarını söyleyiniz.

سليمنامه‌دن

باشلايش

افلاكدن او دم كه پيام قدر كلور — كوش جهانه ولولهٔ بال و پر كلور

دور فتوحى صور سرافيل مژده لر — حقدن نظام عالمه مأمور ار كلور

ابواب روضهٔ نبويدن فرشتگان — جبريلى كوردىلر نيجه دمدر كيدر كلور

درك ايتديلر كه مرقد پاك محمده — روح القدسله عرش خدادن خبر كلور

روى زمينى تابع فرمانى قيلمغه — سلطان سليم خانكى بر شير نر كلور

راياتنك علملرى اوستنده اوچمغه — سيمرغ فتح همچو نسيم سحر كلور

خاقان كه آت سورونجه بر اقليم دشمنه — پيش و پسنده محشر تيغ و تبر كلور

أى غاصب ديار عرب بكله وقتكى — أول جزاى سلطنت سرخ سر كلور

قاچ فاتح زمان كورن ايران زمين بوكون — كورسون كيمكله هانكى جيوش ظفر كلور

تكبيرلرله خلقه عيان اولدى طوغلر

صحراى اسكداره روان اولدى طوغلر

يحيى كمال

- Aşağıdaki kelimelerin cinslerini ve anlamlarını söyleyiniz :

افلاك eflâk, فتوح fütûh, ابواب ebvâb, فرشتكان firiştegân, رايات râyât, جيوش cüyûş

- Aşağıdaki kelimelerin cinslerini ve vezinlerini söyleyiniz :

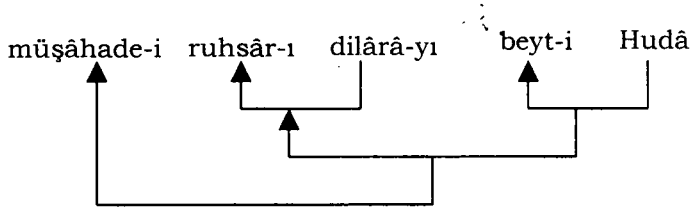
ولوله velvele, دور devr, صور sûr, حق hakk, نظام nizâm, مأمور me'mûr, درك derk, مرقد merkad, خبر haber, تابع tâbi', محشر mahşer, غاصب gâsıb, تكبير tekbîr, عيان iyân

23. Ders

Beş ve altı kelimeden oluşan Farsça tamlamalar

Osmanlı Türkçesinde yer yer beş, altı, hatta yedi kelimeyle kurulmuş tamlamalara da rastlanır. Ancak bunlar beliğ ve fasih kabul edilmedikleri için az kullanılmışlardır. Bu tamlamalarda da sıfat olan kelimeler daima kendisinden önceki kelimeyi niteleyerek onunla bir tamlama teşkil etmek üzere sondan öne doğru gruplar oluşturarak birbirlerini tamlarlar. Gramer olarak mümkün olmakla birlikte ilk kelime dışında, dört, beş, altı... kelimenin sıfat olduğu tamlamalarla pek karşılaşılmaz. Yine imkân dahilinde olan bu durum dışında, çok kelimeli tamlamaların bütünü, isim tamlaması olarak karşımıza çıkar.

Aşağıdaki tamlamayı oluşturan kelimelerin birbirlerine bağlanış şekillerini inceleyelim :

Beş kelimeden oluşan isim tamlaması

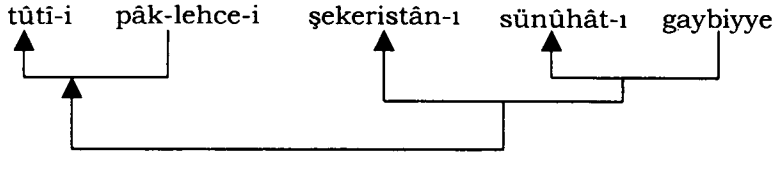
Burada açıkça görülmektedir ki, öncelikle *beyt-i Hudâ* ve *ruhsâr-ı dilârâ* kendi aralarında tamlama oluşturmaktadırlar. *dilârâ* kelimesi sıfat olduğu için kendisinden sonrakine bağlanamaz, kendisinden öncekini niteleyebilir. *beyt-i Huda* isim tamlaması, *ruhsâr-ı dilârâ* ise sıfat tamlamasıdır. İkisi de dilbilgisi açısından isim değerindedirler. Bunlar kendi aralarında bir isim tamlaması kurarlar: *beyt-i Huda* tamlayan, *ruhsâr-ı dilârâ* tamlanan olur: Türkçe yapıya çevirirsek : *Beyt-i Hudâ'nın ruhsar-ı dilârâsı.* Bu kelime grubu bir isim tamlaması olup yine *isim* değerindedir ve tamlayan olarak *müşahade* kelimesini tamlar ve sonuçta ortaya bir isim tamlaması çıkar : *Beyt-i Hudânın ruhsâr-ı dilârâsının müşâhadesi.*

Şimdi aşağıdaki tamlamayı inceleyelim :

tûtî-i pâk-lehçe-i şekeristân-ı sünûhât-ı gaybiyye

Burada sayı olarak altı kelime olsa da, *pâk-lehçe* Farsça yapılı bir birleşik sıfat olup tek kelime değerindedir. Bu gibi birleşik sıfatların kuruluşlarını önceki derslerimizde öğrenmiştik. Tamlamalarda kullanılışları üzerinde önümüzdeki derslerde daha ayrıntılı olarak duracağız. Birleşik sıfatlar da basit sıfatlar gibi kendisinden önceki kelimeyi niteler. Böylece *tûtî-i pâk-lehçe* bir sıfat tamlaması olur. Bu sıfat tamlaması, asıl tamlamanın tamlayanı değerindedir.

Şimdi diğer kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerine geçelim : Bunların içinde sadece sondaki kelime sıfat değerinde olduğundan birbirlerine sırasıyla bağlanarak tamlamalar teşkil ederler : *sünûhât-ı gaybiyye* sıfat tamlaması olup *şekeristân* kelimesini tamlar. *şekeristân-ı* (tn) *sünûhât-ı gaybiyye* (ty). Bu kelime grubu ise daha önce tespit etmiş olduğumuz *tûtî-i pâk-lehçe* kelimesinin tamlayanıdır. Tamlayan kelime bir isim tamlaması, tamlanan ise sıfat tamlamasıdır. Her iki grup da isim değerinde olduğundan tamlamanın bütünü bir isim tamlaması olarak karşımıza çıkar :

Beş kelimeden oluşan isim tamlaması

Beş, altı veya yedi kelimeden oluşan tamlamalarda kelimelerin ilişkilerini bu şekilde belirleyip, anlamlarını buna göre tayin edebiliriz. Aşağıdaki tamlamalar çok sayıda kelimeden oluşan tamlamalara örnektir. Bunların yapılarını bu ve önceki derslerde öğrendiğimiz yolla tahlil edebilirsiniz.

âsâr-ı imârât-ı belde-i Mekke-i Muazzama
gedâ-yı kûşe-i rahmet-i hazret-i Ganî
terk-i taht-ı revân-ı çiharpâye-i beden
şinâver-i emvâc-ı sutûr-ı bahr-i kadîm-i Yezdânî
nemîkâ-i kalem-i gevher-bâr-ı hazret-i Haydar-ı Kerrâr

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki tamlamaları tahlil edip unsurlar arasındaki ilişkileri gösteriniz. Tamlamaların anlamlarını belirtiniz.

fermân-ı mübdi'-i kârhâne-i îcâd	kandîl-i mihrâb-ı kıble-i kadîm
bîrûn-ı atebe-i bâb-ı vedâ	ârzû-yı cemâl-i beyt-i Zülcelâl
tâziyâne-i şevk-i tavâf-ı kudüm	katre-i âb-ı zülâl-ı zemzem
tulû'-ı yed-i beyzâ-yı subh	bâr-ı metâ'-ı gunâgûn-ı felek
tekmîl-i ta'mîr-i Sarây-ı Sa'dâbâd	mübeyyin-i dîn-i mübîn-i Ahmedî
âfitâb-ı âlemtâb-ı saltanat-ı Osmâniyye	kâffe-i umûr-u saltanat-ı seniyye
kâffe-i mesâlih-i devlet-i aliyye	müşâbih-i emvâc-ı tûfân-ı Nûh

- Aşağıdaki Türkçe yapılı tamlamaları aynı kelimelerle Farsça yapılı tamlamalara çeviriniz.

aşk derdi	درد عشق derd-i aşk	Osmanlı devleti	دولت عثمانيه devlet-i Osmâniyye
İslâm dini	.....	İslâm âlimleri	.....
Osmanlı şuarası	.....	Tıp mektebi	.....
cumhur reisi	.....	vükelâ heyeti	.....
adlî ahkâm	.....	Nuh tufanı	.....
Maliye nezareti	.....	askerî mekâtib	.....

- Aşağıdaki metin klasik edebiyatın son temsilcilerinden sayılan Akif Paşa'nın "Adem Kasidesi" adlı şiirinden alınmıştır. Metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bulup öğreniniz. Metindeki Farsça yapılı tamlamaların cins ve anlamlarını belirtiniz.

عدم قصیده‌سی

جان ویرور آدمه اندیشهٔ صهبای عدم
بن او بیزار وجودم که دل غمزدمه

جوهر جانمی عجب جوهر مینای عدم
انس موطن کورینور وحشت صحرای عدم

چشم امعان ایله باقدقجه وجود عدمه
شفق صبح بقادر نظرمده کویا

صحن جنت کورینور آدمه صحرای عدم
موجهٔ بحر سیاه شب یلدای عدم

غلط ایتدم نه روا جنته تشبیه ایتمك
اویله بیمار غمم که اولەمم آسوده

باشقه در نعمت آسایش مأوای عدم
جامه‌خواب اولسه شهپر عنقای عدم

طوتالم آنده ده اولمش نعم کوناکون
بوکه طاقت‌مى کلور یا بوکا جانمی طایانیر

اویله محتاج تناولمیدر آلای عدم
مکر امداد ایده هستی ده اجزای عدم

کیمسه اینجنمدی وضعندن آنك ذره قدر
شعلهٔ نفحهٔ جانسوزی ایله لیك یانوب

بسلدی بونجه زمان عالمی بابای عدم
اولمدن داغ تنم شمع شب آرای عدم

ایتسه بر کره تلاطم هب ایدر کونیتی
حال عنبر شکنك فتنهٔ اجزای عدم

غرقهٔ موج فنا جوشش دریای عدم
نکه سحر اثرك ناطقه بخشای عدم

ایکی کاغددن عبارت نسخ کون و مکان
عارفان یوقلق ایله ایتمده اثبات وجود

بری ابقاء وجود و بری افنای عدم
بن ایسه وارلق ایله ایللدم انشای عدم

چاك چاك ایلر ایدم جیب قبای عمری
بو قصیده قلمه قاف فنادن کلدی

اولسه زیلی طرازیدهٔ طمغای عدم
اولسه نامی یاقیشیر بیضای عنقای عدم

- Yukarıdaki metinde geçen *gam-zede, câme-hâb, şeh-per, hestî-dih, cân-sûz, şeb-arâ, 'anber-şiken, sihr-eser, nâtıka-bahşâ* kelime gruplarının yapılarını ve anlamlarını izah ediniz. Bu kelimeler içinde bulundukları kelime gruplarında hangi fonksiyonla kullanılmışlardır?

- Aşağıdaki kelimelerin aksam-ı seb'aya göre hangi gruba girdiklerini söyleyiniz, bu kelimelerin ism-i faillerini bulup anlamlarını öğreniniz:

أمر emr, دور devr, دلالت delâlet, علو ulüvv, عفو afv, روايت rivâyet, بيع bey', عرفان irfân, ميل meyl, صنعت san'at, قرائت kırâat, غزا gazâ, طلب taleb

- Aşağıdaki kelimelerin aslî harflerini ve vezinlerini bulup bu vezinlere göre ism-i fâillerini ve anlamlarını söyleyiniz :

اشعار iş'âr , ترتيب tertîb, تاريخ tarîh, انكسار inkisâr, معاونت muâvenet, اختلاف ihtilâf, تأسف teessüf, تصادف tesâdüf, استخدام istihdâm, تبشير tebşîr

- Aşağıdaki kelimelerin aslî harflerini ve vezinlerini bulup bu vezinlere göre ism-i mef'ûllerini ve anlamlarını söyleyiniz :

ذكر zikr, بيع bey', اجمال icmâl, ايجاب îcâb, تركيب terkîb, تأكيد te'kîd, تداول, استخدام istihdâm, استعاره istiâre,

Aşağıda yazılışları aynı, okunuşları ve anlamları farklı (homograf) kelimelerden bazıları verilmiştir. Bu kelimeleri sözlükten bulup anlamlarını öğreniniz :

اشعار اعلا سرور سر معين مسلم مركب قسم عالم قدر

- Aşağıdaki metinleri okuyup bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bularak öğreniniz.

غزل فضولی

نیجه بیللردر سر کوی ملامت بکلرز
لشکر سلطان عرفانز ولایت بکلرز

ساکن خاك در میخانه یز شام و سحر
ارتفاع قدر ایچون باب سعادت بکرز

جیفهٔ دنیا دکل کرکس کبی مطلوبمز
بر بولوك عنقالرز قاف قناعت بکلرز

خواب کورمز چشممز اندیشهٔ آغیاردن
پاسبانز کنج اسرار محبت بکلرز

صورت دیوار ایدوبدر حیرت عشقك بزی
غیر سیر باغ ایدر بز کنج محنت بکلرز

کاربان راه تجریدز خطر خوفن چکوب
کاه مجنون کاه بن دور ایله نوبت بکلرز

صانماکز کیم کیجه لر بیهوده در افغانمز
ملك عشق اچره حصار استقامت بکلرز

یاتدیلرفرهادو مجنون مست جام عشف اولوب
ای فضولی بز اولار یاتدقجه صحبت بکلرز

روحی – ترکیب بنددن

یوف خارینه دهرك کل و کلزارینه هم یوف
آغیارینه یوف یار جفاکارینه هم یوف

بر عیش که موقوف اوله کیفیت حمره
عیاشنه یوف حمرینه حمارینه هم یوف

چون اهل وجودك یری صحرای عدمدر
یوف قافله و قافله سالارینه هم یوف

ذی قیمت اولنجه نیده لم جاه و جلالی
یوف آنی صاتان دونه خریدارینه هم یوف

عالمده که بنکیلر اوله واقف اسرار
سیرانینه یوف آنلرك اسرارینه هم یوف

عارف کیم اوله مدبر و نادان اوله مقبل
اقبالنه یوف عالمك ادبارینه هم یوف

چرخ فلکك سعدینه و نحسنه لعنت
کوکبلرینك ثابت و سیارینه هم یوف

چون اولدی حرام اهل حقه دنیه و عقبی
جهد ایله نه عقبی اوله خاطرده نه دنیا

- Okuduğunuz metinlerde geçen Arapça kelimelerin aslî harflerini ve vezinlerini bulunuz.
- Okuduğunuz metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların cinslerini (isim tamlaması mı, sıfat tamlaması mı olduklarını) söyleyiniz.

24. Ders

Arapça yapılı tamlamalar

Bundan önceki derslerimizde Farsça yapılı tamlamaların kuruluşunu öğrendik. Osmanlı Türkçesinde Arapça yapılı tamlama da kullanılmıştır. Bu derste Arapça yapılı tamlamaların Osmanlı Türkçesinde kullanılan şekillerini öğreneceğiz. Ancak tamlamaya geçmeden önce Arapça kelimelerle ilgili iki özelliği öğrenmemiz gerekiyor:

Harf-i tarif

Arapça kelimelerde ayrı bir belirlilik kategorisi vardır. Türkçede belirlilik özel eklerle teşkil edilen bir kategori teşkil etmez. Türkçede iyelik ekleri ve kimi zaman hâl ekleri kelimeleri belirli yapar :

Çocuk cam kırdı. (Hangi cam olduğu bilinmiyor.)
Çocuk camı kırdı. (Hangi cam olduğu biliniyor.)

Bisiklet çok güzel. (Hangi bisiklet açık değil.)
Bisikletiniz çok güzel. (Hangi bisiklet olduğu belli.)

İngilizcede *a pencil* "herhangi bir kalem" ile *the pencil* "belli bir kalem" arasında da belirlilik belirsizlik farkı vardır. *the* edatı kelimeyi belirli hâle getirmektedir.

Arapçada kelimeyi belirli hâle getiren, harf-i ta'rîf denilen bir ön ektir. Elif+lam اَلْ şeklinde yazılan bu önek, kelime başında olduğunda *el-* şeklinde okunur :

بيت	beyt	البيت	el-beyt
كتاب	kitâb	الكتاب	el-kitâb
ولد	veled	الولد	el-veled
بنت	bint	البنت	el-bint

Güneş harfleri

Harf-i tarif alan bir kelime *el-beyt, el-bint, el-veled* şeklinde okunur. Ancak bir kısım harfler vardır ki, kelime bu harflerle başladığı zaman harf-i tarifin lam'ını kendisine benzeştirir. Güneş harfleri (hurûf-ı şemsiyye) denilen bu harfler şunlardır :

ت ، ث ، د ، ذ ، ر ، ز ، س ، ش ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ل ، ن

Diğer harfler ise ay harfleri (hurûf-ı kameriyye) adını alır.

Hurûf-ı şemsiyye ile başlayan harf-i tarifli kelimelerden örnekler :

الشمس	eş-şems "güneş"	*el-şems* **değil!**
الدهر	ed-dehr "dünya"	*el-dehr* **değil!**
الزمان	ez-zamân "zaman"	*el-zaman* **değil**
الرمضان	er-Ramazân "Ramazan"	*el-Ramazân* **değil!**
النجات	en-nèc̣ât "kurtuluş"	*el-necât* **değil!**
الظهر	ez-zuhr "öğle vakti"	*el-zuhr* **değil!**

Örneklerde görüldüğü gibi, şemsî harflerden biri ile başlayan kelimelerde harf-i tarifin lâm'ı kelimenin ilk harfi gibi okunmaktadır. Bu özellik, Arapça tamlamaların doğru okunuşunda önemlidir.

Yukarıda öğrendiğimiz güneş harfleri dışındaki harflere ise ay harfleri (hurûf-ı kameriyye) denir. Bu harflerden biriyle başlayan kelimelerde harf-i tarifte herhangi bir değişiklik olmaz ve *el-* şeklinde okunur : *el-beyt, el-hakk, el-yevm* vs.

Arapça yapılı isim tamlamaları

Şimdi Arapça isim ve sıfat tamlamalarının kuruluşunu görelim:

Arapçada da, Farsçada olduğu gibi önce tamlanan (muzâf /mevsuf), sonra tamlayan (muzâfun ileyh / sıfat) gelir. Tamlayan kelimenin başında harf-i tarif (ال el-) olur. Tamlanan (muzâf) kelimenin son harfi ötreli okunur. Harf-i tarifin elif'i okunmaz :

بابُ الْبيت bâbu'l-beyt

ty tn

Görüldüğü gibi bu tamlamada unsurların dizilişi Farsça باب بیت *bâb-ı beyt* tamlaması ile aynıdır; tek fark ikinci kelimenin başındaki harf-i tarif ve bunun okunuşudur.

bâb-ı beyt	bâbü'l-beyt
tn ty	tn ty
Farsça tamlama	*Arapça tamlama*

Şimdi aşağıdaki Arapça yapılı tamlamaların yapısını ve anlamını inceleyelim :

دين الاسلام	dînü'l-İslâm	İslâm dini
خالق الارض	Hâliku'l-arz	arzın yaratıcısı
دار الفنون	dârü'l-fünûn	fenler evi
شمس العرفان	şemsü'l-irfân	irfan güneşi
حب الوطن	hubbü'l-vatan	vatan sevgisi
امير المؤمنين	emîrü'l-müminîn	mü'minlerin emîri
كليد البحرين	kilîdü'l-bahreyn	iki denizini kilidi
مالك الملك	mâlikü'l-mülk	mülkün sahibi

Bu tamlamaları ال el- takısını kaldırarak kolaylıkla Farsça yapılı tamlamalar hâline dönüştürmek mümkündür. Meselâ dinü'l-İslâm → dîn-i İslâm; Hâlıku'l-arz → Hâlık-ı arz vs.

Arapça tamlamaların okunuşu

Arapça tamlamaların okunuşunda tamlayanı (muzâfun ileyhi) güneş harfleriyle (şemsî harflerle) başlayan kelimelere dikkat etmek gerekir ; zira bu durumda harf-i tarifin lâm'ı tamlayanın ilk harfiyle aynı okunur :

فقر الدم	fakrü'd-dem	kansızlık
فاطر السماوات	fâtıru's-semâvât	göklerin yaratıcısı
دار الدنيا	dârü'd-dünyâ	dünya evi

اعصار السالفه	a'sâru's-sâlife	geçmiş asırlar
سلسلة الزهب	silsiletü'z-zeheb	altın zincir
بقية السيف	bakiyyetü's-seyf	kılıç artığı (savaşta ölmeyenler)

Tamlanan (muzaf) kelime ه veya ت ile bitiyorsa bu harfler ة ile yazılır. Dilimizde ت ile biten bazı kelimeler tamlayan (muzafun ileyh) oldukları zaman bu ت , ه olarak okunur.

حسرت →	حسرة الملوك	hasretü'l-mülûk
ليله →	ليلة القدر	leyletü'l-Kadr
تذكره →	تذكرة الاوليا	tezkiretü'l-evliyâ
قيامت →	يوم القيامه	yevmü'l-kıyâme
سعادت →	دار السعاده	dârü's-saâde
صحت →	حفظ الصحه	hıfzu's-sıhha

Arapça yapılı tamlamalar Osmanlı Türkçesinde az kullanılmıştır. Bunların büyük bir kısmı makam ve mevki isimlerinde, kitap isimlerinde, kimi dinî tabirlerde ve bilhassa bilimsel terminolojide karşımıza çıkar.

Makam ve mevki isimleri

امیرالامرا emîrü'l-ümerâ "beylerbeyi", امیرالحج emîrü'l-hac "hac emîri", باب السعاده Bâbü's-sa'âde "Saadet kapısı, İstanbul", بیت المال beytü'l-mâl "devlet hazinesi", دار الخلافه Dâru'l-hilâfe "Halifelik evi, İstanbul", دار السعاده Dârü's-saâde "Saadet evi, İstanbul", دار السلطنه Dârü's-saltana "saltanat evi, İstanbul", رئیس الاطبا re'îsü'l-etibbâ "tabiblerin başı", رئیس الکتاب reîsü'l-küttâb "Kâtiblerin reisi; dışişleri bakanı", شیخ الاسلام şeyhu'l-islâm "Din işleri reisi", نقیب الاشراف nakîbü'l-eşrâf "eşrâfın reisi" vs.

Kitap isimleri

تحفة الحرمين Tuhfetü'l-haremeyn تذكرة الاوليا Tezkiretü'l-evliyâ; تذكرة الشعرا Tezkiretü'ş-şuarâ; حديقة الوزرا Hadikatü'l-vüzera; زبدة التواريخ Zübdetü'-tevârîh; مجموعة النظائر Mecmûatü'n-nezâir; محاسن الآثار و حقائق الاخبار Mehâsinü'l-âsâr ve hakâiku'l-ahbâr; مرآة الممالك Mir'atü'l-memâlik; نهج الفراديس Nehcü'l-Ferâdîs

Bilimsel terimler

ذات الجنب zâtü'l-cenb "akciğer örtüsü iltihabı", ذات العظم zâtü'l-azm "kemik dokusu iltihabı", ذات الحركه zâtü'l-hareke "otomatik", محب الكلس muhibbü'l-kils "kireççil", فقرالدم fakrü'd-dem "kansızlık, anemi", داء الافرنج dâü'l-efrenc "Frengi hastalığı", داء الكلب dâü'l-kelb "kuduz", مديدالبصر medîdü'l-basar "hipermetrop", قصيرالبصر kasîrü'l-basar "miyop", جاملة السپور hâmiletü's-spor "spor taşıyan yaprak", ميزان الحراره "ısı ölçer, termometre", مصل الدم maslü'd-dem "serum" vs.

- Bunların dışında bilhassa الله *Allah* kelimesiyle yapılan tamlamalar çok kullanılmıştır :

عبدالله Abdullâh, رسول الله Resûlullâh, بيت الله Beytullâh, حبيب الله Habîbullâh, فضل الله Fazlullâh, نصرالله Nasrullâh, لطف الله Lütfullâh vs.

- دين dîn kelimesiyle yapılan Arapça tamlamaların da şahıs ismi olarak sık kullanıldığı görülür. Ancak bu gibi tamlamaların tamla-nan unsuru (muzâf) Osmanlı Türkçesinde ötreli değil üstünlü oku-nur : نجم الدين = *Necmü'd-dîn* değil *Necme'd-dîn* :

نورالدين Nûreddîn, سيف الدين Seyfeddin, شمس الدين Şemseddîn, بدرالدين Bedreddîn, جلال الدين Celâleddîn, غياث الدين Gıyâseddîn vs.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki Arapça yapılı tamlamaları Türkçeye çeviriniz :

رب العالمين rabbü'l-âlemîn	Alemlerin Rabbi
بيت المال beytü'l-mâl	
حسرة الملوك hasretü'l-mülûk	
دارالضيافه dârü'z-ziyâfe	
دارالعجزه dârü'l-aceze	
رئيس الكتاب reîsü'l-küttâb	
رسول الثقلين resûlü's-sakaleyn	
سلطان الاوليا sultânü'l-evliyâ	
سيدالمرسلين seyyidü'l-mürselîn	
شيخ الاسلام şeyhu'l-İslâm	
صاحب الخروج sâhibü'l-hurûc	
صاحب السيف و القلم sâhibü's-seyf ve'l-kalem	
صاحبة البيت sâhibetü'l-beyt	
عماد الدين imâdü'd-dîn	
ماء الحيات mâü'l-hayât	
مفخر الموجودات mefharü'l-mevcûdât	
يوم القيامه yevmü'l-kıyâme	

- Aşağıdaki metni okuyunuz. Metin, son dönem resmî belgelerinde sıkça kullanılan rik'a harfleriyle yazılmıştır. Metnin okunuşu arkadaki sayfada verilmiştir.

ترتیبات فساد یه و جنایه و قوعیه لر تشکیلاتی

جمله نك معلومی اولدیغی وجهله بعثه شاهانه دن بولنمه اریدی مسئله قدیم حکومتینه نك سایهٔ عدل و رأفتده آسوده لشمه
اسعه و امانه اولدیغی حضرتلرینك دائرهٔ امنیتده و مذهب و آیینلرینه مسلك ایچنده یاشامسنه و هیچ بر زمان
مظهر جفا و مسعودیت و مأمن و ملجأ اولمق ایچون ایجاد ندن برقاچ سنه لبرا یاده سنده جائز ترددت
و سامانه ذوات بولنمسی و اوتدن برو جانلرینه سلطنتینه نك اثر امنیتی اولمق اوزره جنایات مخصوصه سنده و حکومتینه
مناسب مرتبه و عالیه سنده و هر نوع خدمت و مأموریتده استخدام اولنمسی و بونلرك دوائر عائده سنده جلب ایله تنفیذ
ایده بیلمه لری ایچون بالتعلیم دائره دیوانه جدول مخصوصه کوسترلدیکی وجهله ایچی جماعتی ایچنده رتبه دولتلو
صنفلری اولمه رتبهٔ سامیهٔ وزارتی و مرتبهٔ وکالتی و مجلسی نشاده ذیشانلری جائز و جمله ذوات بولنمسی کی الیوم
الی نازل و مراتب مأموریتدن ده استخدام اولنمقده بولنمه برخیلی ذوات موجود بولنمسی و جماعتلك عموم افرادی جمله تبعهٔ
حکومتینه نك آنا یه شفقتلرایسی آن بآن مشهود و عیون انام اولکلمسی و الحاصل مسلمه نك ایسه ایچی و لهذا شدی جمله تبعهٔ
جسه نظر و اعتنا و هر خصوصده کمال صفوت و اخلاصلرایله آمیز اولمه و مجلسدی هر کسك معلوم و مسلمی بولنمسی اولدیغی وجهله
تبعهٔ شاهانه دن اولمه اریدی سایهٔ عنایتپناهی حضرت پادشاهیده مرفهاً یاشامقده بولنمقدی حالده ایچلرنده فسادی نایله وقوعه
کتوریلمه جنایات مسبوقه ایچی جماعتی عقلا سلك دخی لعنه خواه اولدیغی طبیعی اولوب خصوصیله ترتیبات فساد یه نك زیر
آلتده خدمت ایجرا ایلمسی اولدیغنك نظائری مجاسرلرنك فکر ملعونلرینی میدانه قویه جقدن اول امر ده بویله بر جماعتك
عرصهٔ معلومانه لزوم کورلمشدر .

Hüseyin Nâzım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi I*, Ankara 1998.

Tertîbât-ı Fesâdiyye ve Cinâ'iyye ve Komiteler Teşkîlâtı

Cümlenin ma'lûmu olduğu vechile tebe'a-i şâhâneden bulunan Ermeniler mine'l-kadîm Hükûmet-i Seniyye'nin sâye-i adl ü re'fetinde âsûde-nişîn-i emn ü emân olarak her husûsda dâire-i emniyyette ve mezheb ve âyîn bahsinde de serbestî-i kâmil içinde yaşamış ve her yüzden mazhar-ı huzûr ve mes'ûdiyyet ve mâl ü ma'îşetçe de temeyyüz ederek hattâ içlerinden birkaç milyon lira râddesinde hâiz-i servet ü sâmân zevât bulunmuş ve öteden beri hânedân-ı saltanat-ı seniyyenin eser-i emniyyeti olmak üzere hidemât-ı mahsûsasında ve Hükûmet-i Seniyye'nin menâsıb-ı mühimme ve âliyesinde ve her nev' hizmet ve me'mûriyyetlerinde istihdâm olunmuş ve çünki devâir-i âidesinden celb ile tedkîk edilen evrâk üzerine bi't-tanzîm zeyle derc kılınan cedvel-i mahsûsunda gösterildiği vechile Ermeni cemâati içinde rüteb-i Devlet-i âliye'nin müntehâsı olan rüteb-i sâmiye-i vezâreti ve murassa' ve birinci Osmânî ve Mecîdî nişân-ı zî-şânlarını hâiz ve hâmil zevât bulunduğu gibi el-yevm en nâzik ve mühim me'mûriyyetlerde de istihdâm olunmakta bulunan bir hayli zevât bulunmuş ve cemâ'atin umûm efrâdı haklarında ise Hükûmet-i seniyye'nin âsâr-ı şefkat-kârânesi ân-be-ân meşhûd-ı uyûn-ı enâm olagelmiş ve ahâlî-i Müslimenin ise Ermeni vatandaşları hakkındaki hüsn-i nazar ve emniyyet ve her husûsda kemâl-ı safvet ve ihlâs ile âmîziş ve muhabbetleri herkesin ma'lûm ve müsellemi bulunmuş olduğu ve binâenaleyh tebe'a-i Şâhâne'den olan Ermeniler sâye-i inâyet-vâye-i hazret-i Padişâhîde müreffehen yaşamakta bulundukları hâlde Ermeni fesâdı nâmiyle vukûa getirilen cinâyât müsebbiblerine Ermeni cemâ'ati ukalâsının dahi la'n-hân olmaları tabî'î olup husûsiyle tertîbât-ı fesâdiyyenin ne türlü âmâle hizmet için icrâ edilmiş olduğunun tezâhürü mütecâsirlerinin fikr-i mel'anetlerini meydâna koyacağından evvel emirde bu bâbda mücmelen arz-ı ma'lûmâta lüzûm görülmüştür.

Lügatçe : من القديم *mine'l-kadîm* "eskiden beri"; بالتنظيم *bi't-tanzîm* "düzenlenerek", بناءً عليه *binâenaleyh* "buna dayanarak, bundan dolayı"

- Metinde geçen yapılı tamlamaların cinslerini ve anlamlarını söyleyiniz.
- Aşağıdaki kelimelerin cinslerini, vezinlerini ve anlamlarını söyleyiniz :

  tebe'a, hidemât, devâ'ir, evrâk, rüteb, zevât, efrâd, âsâr, uyûn, cinâyât, ukalâ, tertîbât, âmâl, ma'lûmât

25. Ders

Arapça sıfat tamlaması

Osmanlı Türkçesinde kullanılan *Arapça sıfat tamlaması* yapısı da isim tamlaması yapısıyla aynıdır. İsim ve sıfat tamlamasını yalnızca tamlayan kelimenin niteliğinden ayırt ederiz; tamlayan isimse isim tamlaması, sıfatsa sıfat tamlaması olur :

دول المعظمه	düvelü'l-*muazzama*	büyük devletler
ملك المظفر	melikü'l-*muzaffer*	muzaffer hükümdar
رمضان المبارك	ramazânu'l-*mübârek*	mübarek Ramazan
بدايع الادبيه	bedâyi'ü'l-*edebiyye*	edebî bedîalar

Arapçada hem isim tamlaması hem de sıfat tamlamasında tamlayan unsur herf-i tarifsiz (belirsiz/nekre) bir kelime olabilir :

كتاب تاريخ kitâbu târîhin "tarih kitabı"; دار رجل dâru racülin "adamın evi" ; كتابٌ جديدٌ kitâbun cedîdun "yeni bir kitap"; قلمٌ قصيرٌ kalemun kasîrun "kısa bir kalem"; رجلٌ طويلٌ raculun tavîlun "uzun boylu bir adam"; بيتٌ نظيفٌ beytun nazîfun "temiz bir ev" vs. Ancak bu yapıdaki isim ve sıfat tamlamaları Osmanlı Türkçesinde Farsça tamlamaların yapısına göre okunmuştur. Başka türlü ifade edersek كتاب تاريخ veya بيت نظيف tamlaması Türkçe metinlerde her zaman kitâb-ı târîh, beyt-i nazîf şeklinde okunmuştur.

Benzer şekilde, eğer sıfat olan ikinci kelime harf-i tarifli (belirli, marife) bir kelime ise tamlanan (mevsûf) kelimenin de Arapça dilbilgisi kaidelerine göre harf-i tarifli (ma'rife) olması gerekir. Mesela الطالب المجتهد et-tâlibu'l-müctehidu "çalışkan öğrenci". Ancak yukarıda gördüğümüz Arapça sıfat tamlamalarında birinci kelime harf-i tarif almamaktadır. O zaman verdiğimiz örnek Osmanlı Türkçesinde şu şekli almaktadır : طالب المجتهد tâlibü'l-müctehid.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, tamlayanın harf-i tarifsiz olduğu Arapça isim ve sıfat tamlaması Türkçede kullanılmamıştır.

Arapça sıfat tamlamalarında uyum

Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I, 34. derste Farsça sıfat tamlamalarını anlatırken her iki unsuru da Arapça kelimelerden müteşekkil olan bir sıfat tamlamasında bazı uyumlar arandığını anlatmıştık. Bu kaide esasen Arapçaya hastır. Her iki unsuru da Arapça kelimelerden müteşekkil Farsça kelimelerde de bu kaideye uyulmuştur. Farsça yoluyla Osmanlı Türkçesinde de hükmünü sürdürmüştür.

Hatırlanacağı gibi, Arapça yapsıfat tamlamasında tamlanan ve tamlayan unsurlar (mevsûf ve sıfat) arasında

a) cinsiyet (müennes - müzekker)
b) sayı (teklik, tesniye, çokluk)
c) belirlilik-belirsizlik

açısından denklik aranır; sıfat bu özellikler bakımından mevsûf olan birinci kelimeye uygun hale getirilir.

Üç Kelimeden Oluşan Arapça yapılı tamlamalar

Üç kelimeden oluşan Arapça tamlamalarda yalnızca sondaki kelime harf-i tarifli olur. Birinci kelimenin sonu ötreli, İkinci kelimenin sonu ise ötreli değil esreli okunur :

مفتاحُ بابِ الْبيت miftâhu bâbi'l-beyti "evin kapısının anahtarı"

قلمُ خادمِ الْرجل kalemu hâdimi'r-raculi "adamın hizmetcisinin kalemi"

Ancak, bu gibi yapılar Osmanlı Türkçesinde farklı okunmuşlardır. Şöyle ki :

Bu gibi tamlamalarda ikinci ve üçüncü kelimeler Arapça yapılı bir tamlama gibi değerlendirilir ve her zaman tamlayan (muzâfunileyh) olarak birinci kelimeyi (muzâf) tamlarlar. Böylece tamlayanı Arapça yapılı bir tamlamadan ibaret olan Farsça yapılı bir tamlama teşekkül etmiş olur. Bu yüzden, bu gibi tamlamaları Farsça yapılı kabul edip birinci kelime (muzâf) ile Arapça bir tamlama yapısında olan diğer iki kelimeyi (muzâfunileyh) birbirine izafet kesresi ile bağlarız:

درونِ بابِ السلام derûn-ı Bâbü's-selâm "Babüsselâm'ın içi"

حدودِ بيتِ الحرام hudûd-ı Beytü'l-harâm "Beytülharâm'in hududu"

حضرتِ ربِ العالمين hazret-i Rabbü'l-âlemîn "Alemlerin rabbi hazretleri"

Bu gibi tamlamalarda tamlayan unsur çoğu zaman kalıplaşmış ibareler veya birleşik isimler, yer adları vs. olmaktadır.

Şu hususa özellikle dikkat etmeliyiz : Bilhassa kitap adlarında Arapça yapılı tamlama kullanımı yaygındır. Buralarda üç kelimeden oluşan tamlamaları Arapçanın sözdizimi kurallarına göre okumamız gerekir. Buna tanınmış kitap isimlerinden bazı örnekler verelim :

ديوانُ لغات الترك Dîvânu Lügāti't-Türk ; كتابُ اوصافِ المساجدِ الشريفه Kitâbu evsâfi'l-mesâcidi'ş-şerîfe

Arapça ön edatlar (Harf-i cerr'ler)

Dilbilgisinde harf-i cerr adı verilen Arapça ön edatlar, Farsça ön edatlarda olduğu gibi, kimi Türkçe hâl eklerine ve son çekim edatlarına karşılık gelir.

Bu edatlar bir tamlamanın başına geldiğinde tamlanan kelimenin sonu ötreli değil esreli okunur :

عن قريب الزمان *an-karîbü'z-zamân* değil *an-karîbi'z-zamân* gibi

ب bi : Türkçede +a/+e, +da/+de, ile ek ve edatlarının anlamını karşılar. Harf-i tarifli kelimelerden önce geldiğinde hemzeyle bitişik yazılır ve kendisinden sonra gelen kelimenin niteliğine göre bi'l- , bi'n-, bi'z- vs. şeklinde okunur:

بسم الله bismillâh "Allahın adıyla", بامرالله bi-emrillâh "Allahın emriyle", باذن الله تعالى bi-iznillâhi teâlâ "yüce Allahın izniyle", بالفعل bi'l-fiil "fiil ile, gerçekten", بالنتيجه bi'n-netîce "neticede, sonuçta", بالمقابله bi'l-mukābele "karşılık olarak", بالواسطه bi'l-vâsıta "aracı ile", بالضروره bi'z-zarûre "zorunlu olarak" vs.

عن an : Türkçede +dan/+den hâl ekleriyle ve kimi edatlarla karşılanabilir. Bu edattan sonraki kelime tamlama halinde olmayan tek bir kelime ise sonu –ın—in tenviniyle okunur:

عن قريب an-karîb "çok geçmeden, yakında", عن قريب الزمان an-karîbi'z-zamân "yakın zamanda", عن صميم القلب an-samîmi'l-kalb "yüreğin içinden, yürekten", عن قصد an-kasdin "kasıtlı olarak, bile bile", عن جهل an-cehlin "bilmeyerek, cahillikten" vs.

فى fî : Türkçede +da/+de, içinde anlamlarını verir : فى الحقيقه fi'l-hakîka "gerçekte, hakikaten", فى الواقع fi'l-vâki' "gerçekten, hakikaten", فى الاصل fi'l-asl "aslında", فى زماننا fî-zamânina "zamanımızda", فى سبيل الله fî-sebîlillâh "Allah yolunda", فى امان الله fî-emânillâh "Allahın korumasında; Allah'a emanet olun" vs.

Bu edatın tarih konulurken "....yılında, ... tarihinde" anlamlarında kullanıldığını hatırlayalım : فى ١٢ شوال ١٢٦٥

ل li- : Türkçede "için, dolayı, yüzünden, tarafından" anlamlarını verir. İsimlerle ve bazı zamirlerle birlikte kullanılmatadır : لهذا li-hâzâ "bunun için", لذاته li-zâtihi "kendiliğinden", لمؤلفه li-müellifihi "müellifi tarafından", لمترجمه li-mütercimihi "mütercimi tarafından", لاجل التحصيل li-ecli't-tahsîl "eğitim için", لاجل المصلحه li-ecli'l-maslaha "iş için" vs. (Ayrıca bk. 30. ders)

من min : Türkçede +dan/+den, dolayı, sebebinden anlamlarını verir : من بعد min-ba'd "bundan sonra", من القديم mine'l-kadîm "eskiden beri", من طرف الله min-tarafi'llâh "Allah tarafından", من الازل mine'l-ezel "ezelden" vs.

ك ke- : Türkçede "gibi, sanki" anlamlarını verir. Benzerlik ifade eder : كالاول ke'l-evvel "eskisi gibi", كذلك ke-zâlik "böylece, bunun gibi", كأن ke-enne "sanki, gûyâ" vs.

Arapça tamlamalardaki değişiklikler

Arapça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının kuruluşunu öğrendik. Buna göre, tamlanan (muzaf) olan kelimenin sonu ötreli okunmaktadır. Kimi durumlarda ise bu hareke değişebilir, yani bu harf üstünlü (fethalı) veya esreli (kesreli) okunabilir. Bunları aşağıda göstereceğiz.

Tamlananın üstünlü okunması :

Tamlanan kelime بعد ba'd "sonra", قبل kabl "önce", فوق fevk "üst", تحت taht "alt", بين beyn "ara", حسب hasb "göre, nazaran" kelimelerinden biriyse bu kelimelerin sonu ötreli değil, üstünlü okunur : بعدالزوال ba'de'z-zevâl "öğleden sonra", قبل الطوفان kable't-tûfân "Tufan'dan önce", بين الملل beyne'l-milel "milletler arası", فوق العاده fevka'l-âde "olağan üstü", تحت العرض tahte'l-arz "yer altı", حسب القدر hasbe'l-kader "kader gereği" vs. من *min* edatı da tamlayanın (muzafunileyhin) harf-i tarifli olduğu bir

tamlamada üstünlü okunur: من القديم mine'l-kadîm "eskiden beri", من الازل mine'l-ezel "ezelden beri" vs.

Elif-i maksûre (yani ى harfi) ile biten kelimeler tamlanan olduğunda elif-i maksûre okunmaz, bundan önceki harf üstünlü okunur:

على alâ : على الخصوص ale'l-husûs "hususiyle, özellikle", على العاده ale'l-âde "alışıldık şekilde" vs.

الى ilâ : الى الابد ile'l-ebed "ebede kadar", الى النهايه ile'n-nihâye "sonuna kadar" vs.

اقصى *aksâ*, معنى *ma'nâ* gibi kelimelerde de aynı özellik söz konusudur :

معنى الشعر ma'ne'ş-şi'ir "şiirin manası", اقصى الغايات akse'l-gâyât "gayelerin en uzağı" gibi.

يا yâ ünleme edatı bir tamlamanın başına gelirse tamlanan kelimenin sonu üstünlü okunur : رب العالمين rabbü'l-âlemîn → يا رب العالمين yâ Rabbe'l-âlemîn; رسول الله Resûlullâh → يا رسول الله yâ Resûlallah vs.

Tamlananın esreli okunması :

Yukarıda *harf-i cerr* denilen Arapça ön edatları görmüştük. Verdiğimiz örneklerde de görüleceği gibi bu edatlar bir tamlamanın önüne geldiğinde tamlananı esreli okuturlar :

باذن الله bi-izni'llâh (*bi-iznullah* değil!) "Allahın izniyle", فى سبيل الله fî-sebîllillâh (*fi-sebîlullah* değil) "Allah yolunda", على طريق القياس alâ-tarîki'l-kıyâs (*alâ-tarîkü'l-kıyâs* değil!) "karşılaştırma yoluyla" vs.

من طرف الله min-tarafi'llâh "Allah tarafından", الى يوم القيامه ilâ-yevmi'l-kıyâme "kıyamet gününe kadar", با امرالله bi-emri'llâh "Allah'ın emriyle", عن صميم القلب an-samîmi'l-kalb "kalbin içinden, samimiyetle", لاجل التحصيل li-ecli't-tahsîl "eğitim için" vs.

Bunlar dışında بانی *bânî*, مفتی *müftî*, قاضی *kādî* gibi sonu tek ی ile biten kelimeler tamlanan (muzaf) olduğunda sondaki ye harfi okunmaz, bundan önceki harf esreli okunur : قاضی الحاجات kâdi'l-hâcât "İstekleri yerine getiren; Allah", مفتی الانام müfti'l-enâm "halkın müftüsü; şeyhülislâm", بانی الدوله bâni'd-devle "devletin kurucusu" vs.

Arapça dilbilgisinde zincirleme tamlamalarda ikinci kelimelerin sonu da esreli okunur. Bu yapı Türkçede çok kullanılmamıştır : *Divânu lügati't-Türk, Kitâbu evsâfi'l-mesâcidi'ş-şerîfe* gibi.

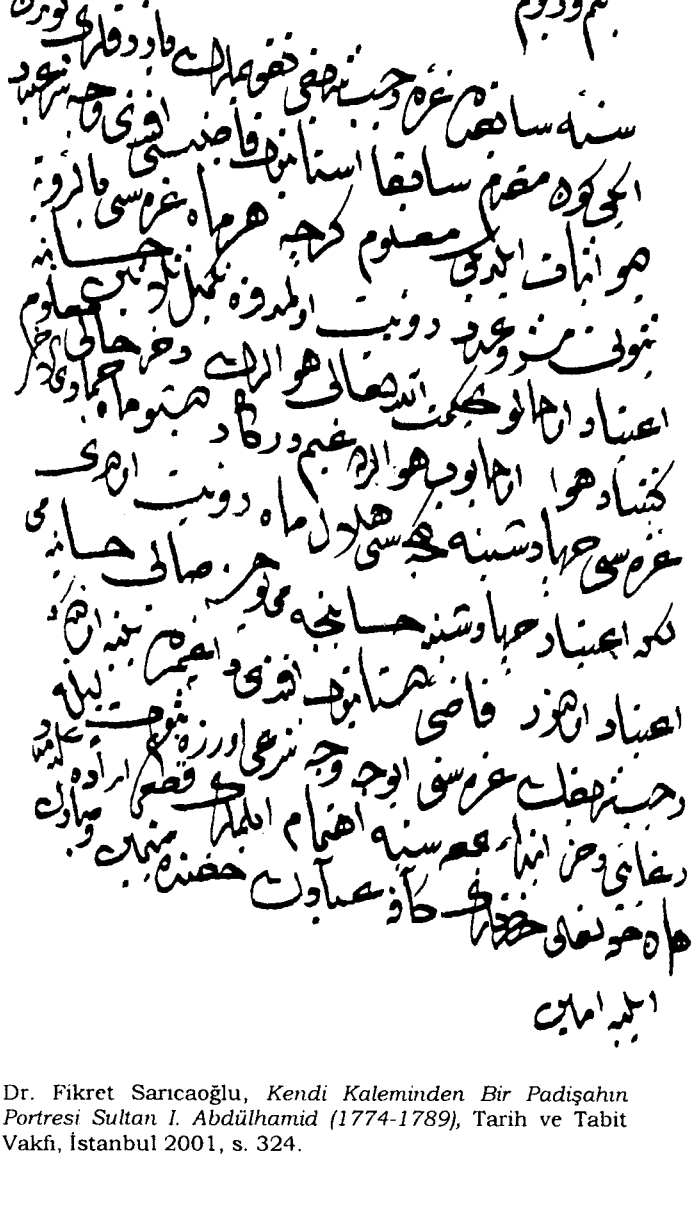
Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki tamlamaların Türkçelerini söyleyiniz. Bu tamlamaların isim cinslerini de belirtiniz :

ام الكتاب ümmü'l-kitâb	kitabın anası "Fatiha suresi"	Ar. isim tamlaması
بقية السيوف bakiyyetü's-süyûf		
بين الدول beyne'd-düvel		
تحت البحر tahte'l-bahr		
داء الصلا dâü's-sılâ		
دارالشفا dârü'ş-şifâ		
دارالملك dârü'l-mülk		
رب الدار rabbü'd-dâr		
روح الامين rûhü'l-emîn		
سدرة المنتها sidretü'l-müntehâ		
سلسلة الذهب silsiletü'z-zeheb		
شقائق النعمانيه şakāiku'n-nu'mâniyye		
شيخ الاكبر şeyhü'l-ekber		
فلك الاعظم felekü'l-a'zam		
مسبب الاسباب müsebbibü'l-esbâb		
يتيم الطرفين yetîmü't-tarafeyn		
يوم الجزا yevmü'l-cezâ		
يوم الدين yevmü'd-din		

- Aşağıdaki metin Sultan I. Abdülhamîd'in el yazısıyla yazılmış bir iradesi (fermanı)dir. Metni, verilen çeviriyazısına bakmadan okumaya çalışınız.

Benim Vezîrim, sene-i sâbıkda gurre-i Receb-i şerîfi, takvîmlerîñ yazdıkları günden iki gün mukaddem sâbıka İstanbul Kadısı Efendi "vech-i şer'idir" deyü isbât eylediği ma'lûm. Gerçi her mâh gurresi bi'r-rü'ye sübûtu meşrû'dur. Rü'yet olmadukda tekmîl-i selâsîn hesâbına i'tibâr olmalu. Bi-hikmetillâhi te'âlâ, havalarıñ dahı hâli ma'lûm. Küşâd-ı hava olmayup havalarda gaym derkâr. İşbu mâh-ı Cumadelâhir gurresi çeharşenbe gecesi hilâl-i mâh rü'yet oldu; lâkin i'tibâr çeharşenbe hesâbınca mı yohsa salı hesâbınca mı i'tibâr olunur? Kadı-ı İstanbul Efendi dâ'imize tenbîh oluna ki, Receb-i şerîfiñ gurresini eyüce vech-i şer'i üzre sübût, leyle-i Regâibi dahi ibtidâ cum'asına ihtimâm eylemeleri kat'i irâde-i aliyyemdir. Hemân Hakk te'âlâ hazretleri kâffe-i ibâdıñ hakkında mütemevvin ve mübârek eyleye, âmîn.

Dr. Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabit Vakfı, İstanbul 2001, s. 324.

26. Ders

Arapça Birleşik Sıfatlar : Lafzî İzâfet

Önceki derslerde gördüğümüz Farsça birleşik sıfatlara karşılık gelen Arapça kelime grubu *lafzî izafet*'tir. Lafzî izafetler, dış yapı itibariyle Arapça isim ve sıfat tamlamalarına benzerler; ancak iki kelime arasında herhangi bir tamlama ilgisi kurulmaz. Bu yüzden onlara lafzî izafet (sözde tamlama) denilmektedir.

Şu iki Arapça tamlamayı ele alalım :

a) بقية السيف bakiyyetü's-seyf "kılıç artığı"

b) قامة القصير kāmetü'l-kasîr "kısa boy"

Birinci tamlama bir isim tamlamasıdır. İki kelime arasında bir aitlik ilgisi vardır. İkinci tamlama ise bir sıfat tamlamasıdır. İkinci kelime "kasîr (kısa)" birinci kelimeyi tavsif etmektedir. Şimdi aşağıdaki tamlayı inceleyelim :

قصيرالقامه kasîrü'l-kāme "kısa boylu"

Bu tamlamada ise iki kelime arasında bir aitlik ilgisi olmadığı gibi, sıfat olan birinci kelime kendisinden sonra gelen kelimeyi değil, ikisi birlikte başka bir özneyi nitelemektedirler. Bu durumda bu iki kelimenin oluşturduğu kelime grubu bir birleşik sıfat olur. Şekil olarak isim veya sıfat tamlamaları gibi kurulsa da anlam ve fonksiyon itibariyle bunlardan tamamen farklıdırlar.

Lafzî izafetlerin teşkilinde şekilce dikkat çeken en önemli unsur, birinci kelimenin sıfat fonksiyonunda olmasıdır. Arapçada sıfat fonksiyonunda olan kelimeleri 1. dersimizde görmüştük. Bunlardan bilhassa *ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i mensûb* kategorilerine ait kelimeler tamlamanın birinci kelimesi olurlarsa, sıfat anlamı taşıdıkları sürece, ortaya çıkan kelime grubu lafzî izafet olur.

Lafzî izafetlerin en önemli özelliği, iki kelime arasında bir aitlik ilgisi kurmamaları, böylece bir isim tamlaması teşkil etmeyip bir bir-

leşik sıfat teşkil etmeleridir. Bundan dolayı daha çok sıfat tamlamalarında kullanılırlar. Ancak isim gibi kullanılmaları da mümkündür.

Arapçanın lafzî izafetleri de, Farsça birleşik sıfatlar gibi, Türkçeye isnat grubu, (sıfat tamlaması)+lı kalıbı veya sıfat-fiil grubu şeklinde aktarılabilir.

Aşağıda lafzî izafetlere bazı örnekler verilmiştir. Birinci kelimelerin cinslerini belirleyerek bu örnekleri inceleyiniz :

سريع الهضم	serî'ü'l-hazm	hazmı çabuk
طويل القد	tavîlü'l-kâdd	uzun boylu
عظيم الشان	azîmü'ş-şân	şanı yüce
قبيح الوجه	kabîhü'l-vech	çirkin yüzlü
قصير القامه	kasîrü'l-kāme	kısa boylu
كثيرالتقصير	kesîrü't-taksîr	kusuru çok
مجروح الفؤاد	mecrûhü'l-fu'âd	gönlü yaralı
مستجاب الدعوه	müstecâbü'd-da've	duâsı müstecab
مسلولة السيوف	meslûletü's-süyûf	kılıcı çekilmiş, kılıcı kınından çıkmış
موجب الغضب	mûcibü'l-gazab	gazabı mucib
واجب السير	vâcibü's-seyr	seyri vâcib
واجب الوجود	vâcibü'l-vücûd	var oluşu vâcib olan, Allah
ظاهرالشرف	zâhirü'ş-şeref	şerefi zâhir (olan)
حميدالخصال	hamîdü'l-hısâl	ahlâkı övülmüş
مختلفة الشؤن	muhtelifetü'ş-şü'ûn	olayları muhtelif (olan)
قليل البضاعه	kalîlü'l-bidâ'e	sermayesi az
عديمة الانصاف	adîmetü'l-insâf	insafı yok, ınsafsız
عربى العباره	Arabiyyü'l-ibâre	Arapça ibâreli, Arapça

Dilbilgisinde sıfat kategorisinde yer alan kimi Arapça kelimeler, isim fonksiyonunda kullanılabilirler. Böyle kelimeler lafzî izafet değil, gerçek birer isim veya sıfat tamlaması teşkil etmiş olurlar :

حارس الملك hârisü'l-mülk "mülkün koruyucusu"

خالق الامم hâlıku'l-ümem "ümmetlerin (insanların) yaratıcısı"

فاتح الابواب fâtihü'l-ebvâb "kapıların açıcısı"

اسيرالبطن esîrü'l-batn "midenin esiri, açgözlü"

Lafzî izafetlerin kullanılışı

- Lafzî izafetler, esas olarak birleşik sıfat anlamı taşıdıkları için söz diziminde sıfat fonksiyonunda kullanılırlar. Bu yapılarıyla basit sıfatlardan bir farkları yoktur. Lafzî izafetin *tamlayan* olarak katıldığı bir tamlama sıfat tamlaması olur :

ظلمهء عديمة الانصاف zaleme-i *adîmetü'l-insâf* "insafsız zalimler"

ذات حميدالخصاللرنده zât-ı *hamîdü'l-husâllerinde* "övülmüş huylu zâtlarında"

سلطان عظيم الشان sultân-ı *azîmü'ş-şân* "yüce şanlı sultan"

لسان بليغ البيان lisân-ı *belîğü'l-beyân* "beyanı belîğ (olan) lisan"

كتاب جليل القدر kitâb-ı *celîlü'l-kadr* "değeri yüce (olan) kitap"

دولت قوى الاركان devlet-i *kaviyyü'l-erkân* "temelleri sağlam (olan) devlet"

حقير كثيرالتقصير hakîr-i *kesîrü't-taksîr* "kusuru çok (olan) hakir (ben)"

حقير قليل البضاعه hakîr-i *kalîlü'l-bidâ'e* "sermayesi az (olan) hakir (ben)"

كنيسهء نادرالمثل kenîse-i *nâdirü'l-misl* "benzeri nâdir (olan) kilise"

مثلث قائم الزاويه müselles-i *kāimü'z-zâviye* "dik açılı üçgen"

پادشاه سالف الذكر pâdişâh-ı *sâlifü'z-zikr* "zikri geçen padişah"

- Lafzî izafet birden fazla kelimeyle kurulmuş bir tamlamada da yer alabilir. Bu gibi yapılarda lafzî izafet tek kelimelik bir unsur değerindedir:

معلوم خداوند كامل الشعور اولدقده ma'lûm-ı Hudâvend-i *kâmilü'ş-şu'ûr* oldukda "çok akıllı padişahın malumu olunca"

ملوك ممدوح السلوك مصريه Mülûk-ı *memdûhü's-sülûk*-ı Mısriyye "Mısır'ın yolları övülmüş padişahları"

طرف ظاهرالشرف حضرت شهرياريدن taraf-ı *zâhirü'ş-şeref*-i hazret-i şehriyârîden "Padişah hazretlerinin şerefi zahir (olan) taraflarından"

حضرت وهاب عميم الرحمت hazret-i Vehhâb-ı *amîmü'r-rahmet* "rahmeti geniş (olan) Allah hazretleri"

جناب وهاب خفى الحكمت cenâb-ı Vehhâb-ı *hafiiyyü'l-hikmet* "hikmeti gizli (olan) Allah cenâbları"

حديث معجز البيان سلطان تختكاه لولاك hadîs-i *mu'cizü'l-beyân*-ı sultân-ı tahtgâh-ı Levlâk "Levlâk tahtı Sultanının (Hz. Muhammed'in) muciz beyanlı hadisi"

- Lafzî izafet yapısındaki kelime söz diziminde -bir tamlamaya dahil olmadan- herhangi bir isim unsuru fonksiyonuyla da kullanılabilir :

احمد واصف هر نه قدر قليل البضاعه و عديم الاستطاعه ايسه دخى ... Ahmed Vâsıf her ne kadar *kalîlü'l-bidâ'e* ve *adîmü'l-istitâ'a* ise dahi ...

احوال سرحدات و ثغور متزلزل الاركان اولوب ahvâl-i serhaddât ve suğûr *mütezelzilü'l-erkân* olup

ابناى زمانى آسوده حال و مرفح البال ايتمشدر ebnâ-yı zamânı âsude-hâl ve müreffehü'l-bâl itmişdür.

فى الجمله معمورة الاطراف اولان اوقاف غامر و ويران اولوب fi'l-cümle ma'mûretü'l-etrâf olan evkaf gāmir ü vîrân olup

- Lafzî izafetler Türkçe sıfat tamlamasında tamlayan olarak da kullanılabilirler :

تخليص اولنمق بابنده قطعى المدلول خط همايون شرفريز صدور اولوب ...tahlîs olunmak bâbında kat'iyyü'l-medlûl hatt-ı hümâyûn şeref-rîz-i sudûr olup

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki metin bir Osmanlı bürokratı hakkındadır. Anlatılan şahıs gösterişli ifadelerle övülür gibi yapılıp aslında ince bir tarizle tenkit edilmektedir. Metni okuyup anlamını bilmediğiniz kelimeleri bulunuz ve yazılışlarıyla birlikte anlamlarını öğreniniz.

Terceme-i Âtıf-zâde Ömer Efendi

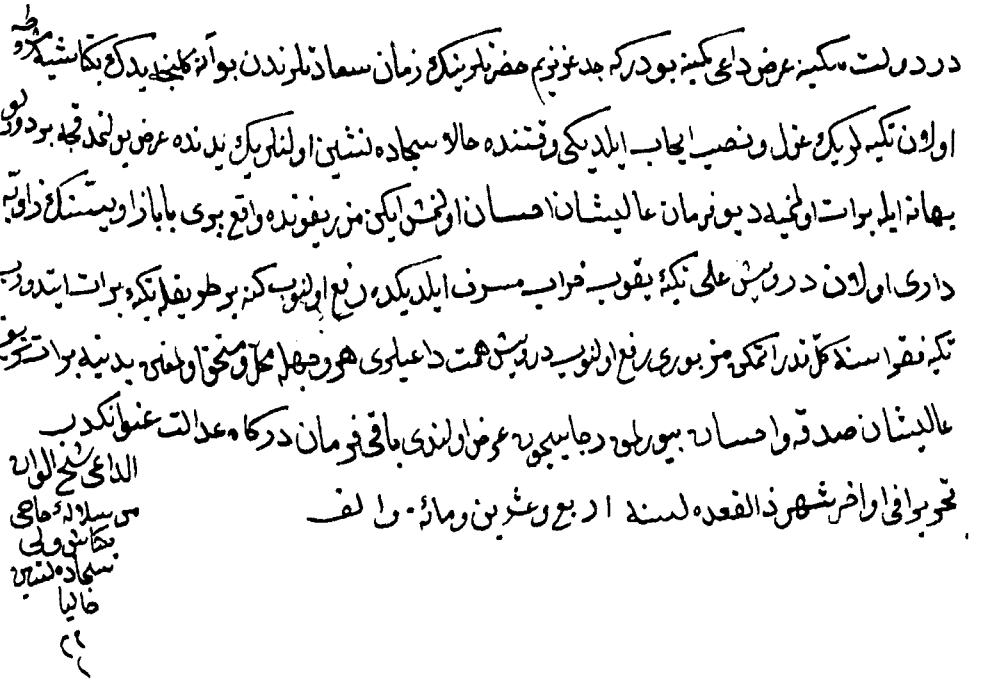
Merhûmun ibtilâc-ı fecr-i ikbâlinden küsûf-ı şems-i ömrüne dek tâli'i kuvvetde ve kevkeb-i bahtı izzetde olup me'mûr olduğu hidemât-ı cesîmenin eczâ-yı terkîbinden olan avene-i hals mülâbesesiyle her mansıbda memdûh ve gayr-i mezmûm ve her maddede ümmî iken izhâr-ı ma'lûm edüp Mukaddeme-i İbn Haldun'un ekser mahallini hâfız ve idâre-i umûr-ı sâmânında hayli müteyakkız olduğundan gayrı zebân-ı azbü'l-beyânı midrâr-ı kelâm-ı hüsnü'l-insicâm ile dâimiyyü'l-feyezân ve her husûsda bir dakîka isbâtiyle engüşt-nümâ-yı deverân idi. Tertîb eylediği mukaddemât, Lafza-i Celâle kasem ile mukadder ve indinde sîret-i vâlid-i mâcidi eser-i nass gibi mu'teber olup dâmen-i ameli ihâta-i aklı kadar levs-i hıyânetden pâk ve mütesaddî-i emr ü nehy olanlar sinân-ı zebân-ı bî-âmânından zehre-terâk idiler. Sâye-i Devlet-i Aliyye'de hâce-i bendergâh-ı servet ü yesâr iken atiyyât ve israfâta adem-i meylinden nâşi, yedinden bir şahs mâlik-i dinâr olmayup etbâ'ı kâni' ve hursend ve her biri bir vechile dâiresinde pâbend idiler.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, Haz. Mücteba İlgürel, İst. 1978, s. 50-51.

- Okuduğunuz metindeki Arapça isim ve sıfat tamlamalarını ve lafzî izafetleri tespit ediniz.

- Yukarıdaki metni Osmanlı alfabesiyle yazınız.

- Aşağıdaki metin 18. yüzyıla ait bir arz'dır. Arzlar kişilerin her türlü talepleri için hükümete sundukları dilekçelerdir. Bu metinlerin üzerinde dilekçeyle ilgili bir takım açıklamalar, dilekçenin cevabı vs. de yer alır. Biz buraya sadece dilekçe kısmını aldık. Metin, pek girift olmayan bir divanî yazı ile yazılmıştır. Metnin okunuşu aşağıda verilmiş olmakla birlikte öncelikle kendiniz okumaya çalışınız. Metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri ve tarihî terimleri öğreniniz.

Der-i devlet-mekîne arz-ı dâî-i kemîne budur ki : Cedd-i azîzim hazretlerinin zamân-ı saâdetlerinden bu ana gelinceye dek Bektaşîye meşrûta olan tekyelerin azl ve nasb îcâb eylediği vaktinde hâlâ seccâde-nişîn olanların yedinde arz bulunmadıkça bir dürlü bahâne ile berât olunmaya deyü fermân-ı âlî-şân ihsân olunmuş iken Merzifonda vâki' Pîrî Baba zâviyesinin zâviyedârı olan Derviş Ali tekyeyi yıkup harâb-müşrif eyledükte ref' olunup yine bir tarîkile tekyeyi berât ettirüp tekye fukarâsına küllî gadr etmeğin, mezbûrı ref' olunup Derviş Himmet dâîleri her vechile mahall ve müstehak olmağın yedine berât-ı şerîf-i âlî-şân sadaka ve ihsân buyurulmak ricâsiyçün arz olundu. Bâkî fermân, dergâh-ı adâlet-ünvânındır. Tahrîren fî evâhir-i şehr-i zilka'de, li-sene erba'a ve 'ışrîn ve mie ve elf. Ed-dâî, Şeyh Elvân, min sülâle-i Hacı Bektaş-ı Velî, seccâde-nişîn hâliyâ.

27. Ders

İsim ve Sıfat Tamlamalarının Türkçe Söz Diziminde Kullanılması

Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamaları bilhassa tamlanan unsurun niteliğine göre farklılıklar gösterirler. Bu yapılara göre Türkçe söz dizimindeki görevleri de değişik olabilir. Bu yapıların Türkçe ek, edat ve yardımcı fiillerle birlikte kullanılmasıyla oluşan bu yapı özelliklerinin iyi bilinmesi metinlerin doğru anlaşılması ve gerektiğinde günümüz diline aktarılması için son derece önemlidir. Bu derste ve sonraki derslerde Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarının Türkçe söz diziminde kullanılışıyla ilgili önemli ve belli başlı yapı özelliklerini öğreneceğiz. Arapça yapılı isim ve sıfat tamlamaları Osmanlı Türkçesinde gayet az kullanılmış olup yapı olarak Farsça tamlamalardan farklı olmadıkları için ayrıca üzerinde durmayacağız.

İsim ve sıfat tamlamaları tamlanan unsurun masdar olup olmamasıyla iki gruba ayrılır :

a) Tamlanan unsuru hareket, oluş veya kılış ifade etmeyen, yani masdar olmayan bir kelimeden oluşan tamlamalarda unsurlar birbirine geriden öne doğru başlayan bir sıra içinde bağlanarak bir bütün oluştururlar. Bu bütün Türkçe ek veya edatları alarak herhangi bir cümle unsuru gibi kullanılabilir .

ولایت مختلفه vilâyet-i muhtelife "çeşitli vilâyetler".

Bu bir sıfat tamlamasıdır. Sıfat tamlamaları varlıklar âleminde bir "şey"i gösteren isim değerindedir. Tamlama bu haliyle uygun ekler alarak Türkçe cümlenin herhangi bir tamlayıcısı olabilir. Tamlayıcının eki, sondaki kelimeye eklenir, sondaki kelimenin ses düzenine uygun olur; ancak ek anlam itibariyle baştaki tamlanan unsura aittir :

"Bu iklîm selefde (vilâyet-i muhtelife)+ye taksîm olunmuşdur..."

هنگام دل آرام hengâm-ı dil-ârâm "gönle hoş gelen zaman" ve پیمانهٔ خاطر peymâne-i hâtır "gönül kadehi" tamlamalarından birincisi sıfat, ikincisi

isim tamlamasıdır. Bunlar uygun ekler alarak Türkçe söz diziminde farklı tamlayıcıları karşılayabilirler :

> "... ol (hengâm-ı dil-ârâm)+da (peymâne-i hâtır)+ı lebrîz eden..."

Örnekte görüldüğü gibi sıfat tamlaması olan grup +da ekini alarak yer tamlayıcısı, isim tamlaması olan unsur ise yükleme hâli ekini alarak nesne olmuşlardır.

Tamlamayı oluşturan unsur kaç kelimeden oluşursa oluşsun bu yapıdaki tamlamalarda tamlamanın sonundaki kelimeye eklenmiş olan ek, anlamca tamlanana aittir :

> rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîz (kıyametin ciğer yakan günü" : "... (rûz-ı ciğer-sûz-ı rüstâhîz)+de..."
>
> câ-yı mebhit-i envâr "nurların düştüğü yer" : "...(ol cây-ı mebhit-i envâr)+da defn ettiler."
>
> dest-yârî-i eltâf-i Kirdigârî "Allah'ın lütuflarının yardımı" : "...(dest-yârî-i eltâf-ı Kirdigârî)+ ile kal'e-i mezbûreyi nümûdâr kılıp..."
>
> sâye-i nihâl-i bâlâ-keş-i hurmâ "hurmanın uzun dalının gölgesi" : "...(sâye-i bâlâ-keş-i hurmâ)+da vaz'-ı hıyam-ı âram olundu."

Verilen örneklerde görüldüğü gibi, tamlanan unsur masdar anlamı taşımayan bir isim olduğu zaman, tamlamanın diğer unsurları kendi anlam birliklerini oluşturarak, geriden öne doğru birbirine bağlanmakta, herhangi bir Türkçe ek veya edat bu tamlamanın son kelimesine bitiştirilmekle birlikte anlamca ilk kelimeye, yani tamlanan unsura ait olmaktadır.

Bu yapıdaki tamlamalar Türkçe bir isim tamlamasının tamlanan veya tamlayan unsurları olabilirler. Aşağıdaki Türkçe isim tamlamalarının her iki unsuru da Farsça yapılı sıfat ve isim tamlamalarıdır :

> "...(Devlet-i aliyye)+mizin (bidâyet-i zuhûr)+undan beri..."
>
> "... (Tanzimât-ı hayriyye)+nin (menâfi'-i hâl)+ini..."
>
> "Hürriyet, (şahsiyyet-i ameliyye)+nin (alâmet-i hâriciyye)+sidir.

b) Tamlanan unsuru masdar, yani hareket, oluş veya kılış ifade eden bir kelime olması durumunda unsurlar arasındaki ilişkinin anlaşılması, her zaman geriden öne doğru gelen bir sıralanış içinde olmaz. Bu gibi tamlamalar Türkçe söz diziminde ister bir yardımcı fiille birlikte kullanılsınlar, isterse yardımcı fiil olmadan kullanılsınlar, masdarlardaki fiil anlamından dolayı, tamlamayı teşkil eden kelimeler, tamlanana, tıpkı bir cümlede olduğu gibi, çeşitli tamlayıcılar olarak katılırlar. Bundan dolayı bunları her zaman basit yapılı Türkçe isim ve sıfat tamlamaları halinde değil, küçük fiil grupları halinde anlarız. Aslî unsura bağlanan kelimelerin hangi tamlayıcıları karşıladığı tamamen masdarın çatısıyla ilgilidir. Bu kelimeler masdara *nesne, yer tamlayıcısı* veya *zaman tamlayıcısı* olarak katılabilirler. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim :

teslîm-i rûh eylemek

teslîm-i rûh, bir isim tamlamasıdır. *Eylemek* yardımcı fiili, anlamca tamlamanın aslî unsuruna bağlıdır : *teslîm eylemek*. Teslîm eylemek, geçişli bir fiildir, yani nesne alır. Bundan dolayı *rûh* kelimesi bu tamlamanın nesnesi olarak değerlendirir ve Türkçe yapıya böylece çeviririz : *ruhu teslim eylemek*.

gark-i âb olmak

gark-i âb, bir isim tamlamasıdır. *Olmak* yardımcı fiili, anlamca tamlamanın aslî unsuru olan *gark* masdarına bağlıdır : *gark olmak* "batmak, boğulmak". *Gark olmak*, geçişsizdir, bundan dolayı *âb* kelimesini nesne değil başka bir tamlayıcı olarak değerlendiririz. Burada yer tamlayıcısı görevindedir : *âba gark olmak* "suya batmak, boğulmak".

Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun, tamlanan masdar ise, diğer kelimeler masdarın, yani fiil unsurunun gerektirdiği tamlayıcılar hâlinde tamlamaya katılır ve buna göre Türkçe yapıya aktarılır :

ref'-i livâ-i tuğyân eden

ref'-i livâ-i tuğyân, Farsça yapılı isim tamlamasıdır. Türkçe *etmek* yardımcı fiiliyle kullanıldığında bu yardımcı fiil doğrudan *ref'* masdarına bağlanır : *ref' etmek* "kaldırmak". *Ref' etmek* geçişlidir, bundan dolayı *livâ-i tuğyan* "isyân bayrağı" bu fiilin nesnesi olur : *livâ-i tuğyânı ref' etmek* "isyan bayrağını kaldırmak".

Tamlamanın diğer kelimelerinin tamlayan unsura nasıl katılacağını tespit ederken şu duruma dikkat edilmelidir. Söz konusu tamlama Türkçe söz diziminde daha büyük bir kelime grubunun içinde bulunabilir ve bazı tamlayıcıları daha önceden geçmiş olabilir. Aşağıdaki örneği inceleyelim :

> "... cevâbları Reîsü'l-küttâb Efendi tarafından sebt-i sahîfe-i dikkat ... olunup..."

sebt-i sahîfe-i dikkât, Farsça isim tamlamasıdır. Bu tamlama, uzunca bir cümlede *olunmak* yardımcı fiiline bağlanır : *sebt olunmak* "yazılmak, kaydedilmek". *Sebt olunmak*, geçişli olup bir nesne gerekir. Oysa *sebt-i sahîfe-i dikkat* tamlamasındaki diğer unsurlar, yani *sahîfe-i dikkat*, bu fiilin nesnesi değil, yer tamlayıcısıdır : "dikkat sayfasına sebt olunup". Bu fiilin nesnesi cümlede daha önce geçmiş olan ... "cevâbları" kelimesidir.

> "âb-ı Nîl ... gabrâ-yı Kahire'yi mestûr-ı dâmen-i himmet ettiği..."

mestûr-ı dâmen-i himmet, Farsça isim tamlamasıdır; *etmek* yardımcı fiili bu tamlamayla birlikte kullanıldığında, doğrudan *mestûr* masdarına bağlanır : *mestûr etmek* "örtmek".Bu fiil geçişli olup, nesnesi cümlede daha önce geçmiştir; bu yüzden diğer kelimeler burada zarf tamlayıcısı görevindedir : "... *dâmen-i himmet ile mestûr ettiği* "himmet eteğiyle örttüğü".

Söz konusu masdar, Farsça da olabilir :

> "pesendîde-i âlem oldu."

pesendîde-i âlem, Farsça isim tamlamasıdır. *Olmak* yardımcı fiili *pesendide* "beğenilmiş" masdarına bağlanır : *pesendîde olmak* "beğenilmek". Tamlamanın diğer unsuru olan *âlem* kelimesi bu fiil grubunun zarf tamlayıcısıdır : "Herkes tarafından/herkesçe beğenildi."

- Farsça sıfat-fiillerle kurulan birleşik sıfatlar, bir tamlamada tamlanan unsur oldukları zaman, yukarıdakine benzer bir gramatikal ilişki oluşur. Bu yapıların özelliklerini 28. ve 29. derslerde ayrıntılı olarak öğreneceğiz.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki metni okuyunuz. Metni Osmanlı harfleriyle yazınız.

İstanbul'da mübârek tâ'ûndan çok kimse intikāl eyledi

Ve işbu sene-i elf gurre-i şevvâlinden bu şehr-i celîlü'l-kadrde ve etrâf ü eknâfından kadîmü'l-eyyâmdan gâh u bî-gâh tâ'ûn-ı mübârek olageldüği üzre yine meclis be-meclis ecel sâkîleri câm-ı mevti sunup, halk-ı âlemi mest ü medhûş itmeğe ibtidâ eyleyüp, husûsâ nâz-perverde-i âğûş-ı mâder olan sıbyânlar tâbiyle giryân ü biryân olmağa başladılar. Vâki' olan mesâ'ibiñ sūziş ü hâlâtı beyânında 'ukūl dem-beste vü hayrândır. Eğerçi niçe hânedânlarda bi-fazli'llâhi ve tevfîkihî mukadder olup kazâ-i mübrem-den kurtulup, mestlikden ayılup humâr-âlûde halâs bulmak dahî vâki' olmışdı. Ve niçeler dahi cihân-ı fânîye vedâ' idüp ravza-i rıdvâna hırâm eylemişlerdi.

Halk-ı âlem def'-i tâ'un içün münâcât itdükleridir :

Şehr-i zi'l-hicce'niñ üçünci penç-şenbih gün fermân-ı Pâdişâhî ile âmme-i âlem cümle erkân-ı devlet ile seherden Kasım Paşa üstünde Ok Meydânı sahrâsına ulemâ-i izâm ve meşâyih-i kirâm birle bi-esrihim hâzır olup, def'-i belâ vü ref'-i kazâ ve şifâ vü sıhhat içün rûy-ı niyâzı acz ü meskenet türâbına sürüp dergâh-ı ahadiyyete ve bargâh-ı 'zzete secedât ile zârîlikler eyleyüp du'âlar ve nâlişler eylediler. Allâh subhânehû ve te'âlâ kemâl-i lutf u fazlından âsî ve günâhkâr ve lâzımü'l-istiğfâr kullarınıñ enîn ü tazarru'ların kabûl idicidür, deyüp niyâzlar olundı.

Selânikî Tarihî, Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, s. 282-285.

علم طاغنده خلق عالم دفع بلا و رفع وبا و صحت و شفا ايچون نيازه چيقديلر

اواسط شهر ذى الحجه‌ده حضرت پادشاه دين پناه طرفندن خبرلر چيقوب : "شهر خلقى عامةً علما و صلحا و فقرا علم طاغنه وارسونلر، درگاه حقه تضرع و زار ايله مناجات ايلسونلر؛ اوله كه مسلمانلردن طاعون وبا مندفع اوله."

و فرمان پادشاهى ايله قادير غالر علماء عظام و مشايخ كرامى آناطولى حصارى سمتنه كچيروب بى حد و بى قياس آدم كيدوب ، شهرده دكانلر آچيلمايوب ، بر كيجه آنده مسافر اولوب ايرتسى كون على السحر جمعيت عظيم ايله درگاه احديته نياز و نالشلر ايله دفع وبا ايچون دعالر و ثنالر اولنوب بارگاه عزته عرض

حاجات اولنوب هزاران هزار تزلل و انکسار ایله "اللهم تقبل منا" ندالری ملاء اعلایه چیقدی. بوستانجی باشی کلوب انواع نعم بی پایان بذل اولنوب شکر فراوان اولندی.

و استانبول قاپولرندن چیقان موتا اوچ یوز یکرمی بش یومی عد اولنور ایکن یوز نفره تنزل ایدوب یاتانلر قالقوب حسته‌لره شفالر میسر اولدی. بعنایة الله تعالی و توفیقه.

دعالر مستجاب اولق ایچون محبوسلر آزاد بویورلدی

و دعالر قبوللکنه محبوسلرك قلوبی تعمیرینه قصد اولنوب مقدما یدی قله ده حبس بویورلان چرکس حیدر پاشا و یکی حصارده حبس اولنان سابقا کوچوك میراخور سنان آغا و بولوك آغالغندن غزّه سنجاغنه کیتمك فرمان اولنان مسطفی آغا عفو بویورلوب استجابت دعا ایچون خلاص بویورلدیلر. مزبور مصطفی آغانك قرق نفردن متجاوز خدمتکارلری وفات ایدوب هیچ بر وجهله کیتمکه اقتداری اولمایوب عزل اختیار ایلدوکی عرض اولندقده "اوتورسون" دیو فرمان اولنوب قالمشدی. فی اواسط ذی الحجه.

Selânikî Tarihî, Haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, s. 287.

Lügatçe : اللهم تقبل منا Allâhümme tekabbel minnâ "Allahım, duamızı kabul eyle!" , بعنایة الله تعالی و توفیقه. bi-inâyetillâhi ve tevfîkihi "Allahın inayeti ve tevfîki ile".

- Aşağıdaki kelime gruplarının yapısını ve anlamını tahlil ediniz : شهر جلیل القدر şehr-i celîlü'l-kadr, قدیم الایام kadîmü'l-eyyâm, لازم الاستغفار lâ-zımu'l-istiğfâr, مجلس بمجلس meclis be-meclis, گاه و بی گاه gâh u bî-gâh, علی السحر ale's-seher

- Aşağıdaki Arapça kökenli kelimelerin cinslerini ve vezinlerini tespit edip anlamlarını öğreniniz :

قدر kadr, موت mevt, دفع def', رفع ref', تنزل tenezzül, تضرع tazarru', ابتدا ibtidâ, استغفار istiğfâr, مسکنت meskenet, واقع vâki', حاضر hâzır, فانی fânî, مندفع mündefi', مسافر müsâfir, متجاوز mütecâviz, محبوس mahbûs, مدهوش medhûş, مبرم mübrem, مقدر mukadder, میسر müyesser, جلیل celîl, عظیم azîm, حالات hâlât, حاجات hâcât, صدقات sadakāt, اطراف etrâf, ارکان erkân, انواع envâ', عقول 'ukūl, علما ulemâ, صلحا sulehâ, فقرا fukarâ, اواسط evâsıt, مشایخ meşâyıh, عظام 'izâm, کرام kirâm, نعم ni'am.

28. Ders

Farsça Birleşik Kelimelerin Tamlamalarda Kullanılışı

Farsça birleşik kelimelerin tamlamalarda kullanılışlarından söz ederken bilhassa iki yapı üzerinde duruyoruz. Bunlardan birincisi birleşik isimler, ikincisi birleşik sıfatlardır.

Birleşik isimlerin kullanılışı

Farsça birleşik isimlerin kuruluşunu 20. derste görmüştük. *ser-asker, mihman-hâne, sâhil-sarây, gül-berg, murg-âb, İrân-zemîn, meh-tâb* yapısındaki kelimeler, birleşik isimlere örnektir. Bu yapıdaki kelimeler Osmanlı Türkçesi metinlerinde Farsça yapılı tamlamaların tamlanan (muzâf) veya tamlayan (muzâfunileyh) unsuru olabildiği gibi tek başlarına Türkçe söz diziminin herhangi bir unsuru olarak da kullanılabilirler. Bu gibi kelimelerin bir kısmı bitişik olarak yazılmakla birlikte (مهتاب meh-tâb, مرغاب murg-âb vs.) bir kısmı ayrı yazılmaktadır. Bilhassa az kullanılan kelimeler söz konusu olduğunda bunların yanlış okunması ihtimali daima vardır. Meselâ *ser-asker* kelimesi birleşik kelime olarak bir rütbe ismidir; bunu *ser-i asker* diye okursak "askerin başı" anlamında vücut organını kastetmiş oluruz. Kimi birleşik isimlerde izafet kesreli veya izafet kesresiz okuyuşlar farklı anlamlar üretmeyebilir (*sâhib-i kemâl, sâhib-kemâl* vb.); bu durumlarda doğru okuyuş için sözlüğe bakmalıyız.

Aşağıdaki örneklerde birleşik isimler tamlanan (muzâf) olarak kullanılmıştır :

سرعسکر اوردوی همایون ser-asker-i ordu-yı hümâyûn, سرمنزل صفا و مروه ser-menzil-i Safâ ve Merve, سرحلقهٔ کرامت ser-halka-i kerâmet, مهمانسرای قلوب mihmân-sarây-ı kulûb, جامه خواب ناز câme-hâb-i nâz, دست مایهء صفا dest-mâye-i safâ, قافله سالار نبوت kāfile-sâlâr-ı nübüvvet, کارخانهء قدرت kâr-hâne-i kudret vs.

Birleşik isimler, tamlayan olarak da kullanılabilirler :

کوشهٔ قهوه خانه gûşe-i kahve-hâne, مسیرهٔ کاغدخانه mesîre-i Kâğıd-hâne, لوازم داد و ستد levâzım-ı dâd ü sited vs.

Birleşik sıfatların kullanılışı

Birleşik sıfatların kuruluşunu 21. derste öğrenmiştik. Birleşik sıfatlar, gerek sıfat, gerekse isim değerinde olsun, sözdiziminde geniş bir kullanıma sahiptir. Bu kullanım sıklığından dolayı birleşik sıfatların kullanılışlarını geniş olarak ele almalıyız. Aşağıda birleşik sıfatları yapılarına göre ele alıp tamlamalarda kullanılışlarıyla ilgili örnekler vereceğiz :

a) İki isimden oluşanlar :

İki isim yanyana gelerek birleşik sıfat oluşturabilir. Yanyana gelen iki kelime Farsça olabileceği gibi, Arapça da olabilir. Bu gibi tamlamaları Türkçede daha çok isnat grubu, (sıfat tamlaması)+lı kalıbı veya sıfat-fiil grubuyla karşılarız. Bilimsel çalışmalarda bu gibi yapılarda iki kelimelenin arasına (-) işareti konulur :

ستاره سپاه sitâre-sipâh "yıldız askerli, yıldızlar kadar çok askeri olan"

پولاد بدن pûlâd-beden "çelik bedenli"

خضرقدر Hızr-kadr "Hızır peygamber şerefli, Hızır yüceliğine sahip"

نصرت شعار nusret-şiâr "zafer şiarlı, daima zafer kazanan"

ظفر رهبر zafer-rehber "zafer rehberli, rehberi zafer olan"

بهرام اقدام Behrâm-ikdâm "Behram gayretli, gayreti Behram gibi olan"

هما لانه hümâ-lâne "Hüma kuşunun yuvası olan"

b) Bir sıfat ile bir isimden oluşanlar :

Bu gibi birleşik sıfatlarda önce sıfat sonra isim gelir. Bu tamlamaları aynı sırayla (sıfat tamlaması)+lı kalıbında Türkçeye çevirmek mümkündür :

آسوده حال âsûde-hâl "âsûde halli"

بد نهاد bed-nihâd "kötü huylu, kötü yaratılışlı"

نيك نام nîk-nâm "iyi adlı"

روشن ضمير rûşen-zamîr "aydınlık gönüllü"

عالی همت âlî-himmet "yüce himmetli"

عاليشان âlî-şân "yüce şanlı"

c) Bir isim ile bir sıfat-fiilden oluşanlar :

Farsça fiillerin geçmiş zaman gövdelerinden yapılan ism-i mef'ûller ve fiillerin ism-i fâ'il anlamı taşıyan emir gövdeleri, yani Farsça sıfat-fiillerle yapılan kelimeler, birleşik sıfat yapımında sıklıkla kullanılırlar. Bu yapıların teşkilini 19-21. derslerde öğrenmiştik. Bunları Türkçede -an/-en (gelen, bakan, koşan vs.) veya -mış/-miş (gelmiş, ölmüş, görmüş, düşmüş vs.) sıfat-fiil eklerileriyle yapılan fiil gruplarıyla karşılayabiliriz :

عالم آرا âlem-ârâ "alemi süsleyen"

جهان پیرا cihân-pîrâ "cihanı bezeyen"

دلفریب dil-firîb "gönül avlayan"

خون بار hûn-bâr "kan yağdıran, kan döken"

عبرتنما ibret-nümâ "ibret gösteren"

صفشکن saf-şiken "saf kıran, saf bozan"

کشورکشا kişver-güşâ "ülke açan, fetheden"

حیرتبخش hayret-bahş "hayret veren"

صف بسته saf-beste "saf bağlamış, saf tutmuş"

زانوزده zânû-zede "diz koymuş, diz çökmüş"

رخصت یافته ruhsât-yâfte "ruhsat bulmuş, izin almış" (ruhsat-yâfte-i gülgeşt-i çemenzâr-ı ferâdis)

سرافراخته ser-efrâhte "baş uzatmış, uzamış" (serv-i ser-efrâhte-i bostân-ı iftihâr)

- Yukarıda yapılarına göre örneklerini verdiğimiz birleşik sıfatlar, sık sık, Farsça sıfat tamlamasında sıfat olarak kullanılırlar. Tamlama kaç kelimeden oluşursa oluşsun, bir birleşik sıfatın Farsça yapılı bir tamlamada daima kendisinden önceki kelimeyi nitelediği unutulmamalıdır :

اسکندر خضر قدر İskender-i Hızr-kadr "Hızır yüceliğinde olan İskender"

ایام فرخنده انجام eyyâm-ı ferruh-encâm "sonu uğurlu günler"

باب سعادت مآب Bâb-ı saâdet-meâb "Mutluluğun sığınağı olan Kapı"

پادشاه عالمپناه pâdişâh-ı âlem-penâh "âlemin koruyucusu olan Padişah"

پادشاه کردون وقار pâdişâh-ı gerdûn-vekâr "felek vekarlı Padişah"

تاج هما لانه tâc-ı hümâ-lâne "Hüma kuşunun yuvası olan tâc"

حسن عالم بها hüsn-i âlem-behâ "âlem kıymetinde olan güzellik"

خاقان بهرام اقدام Hâkan-ı Behram-ikdâm "Behram gibi gayretli Hakan"

رای عالم آرا rây-ı âlem-ârâ "âlemi süsleyen fikir" "...çehre-i zamân nûr-ı rây-ı âlem-ârâyile münevver ü rûşen olup..."

رجال دولت ابد قیام ricâl-i devlet-i ebed-kıyâm "sonsuza kadar ayakta olan devletin yöneticileri"

زیب دلفریب zîb-i dil-firîb "gönül avlayan süs" "...mâh-ı râyet-i nûr-güsteri zîb-i dil-firîb gösterüp zemîn-i memlekete âsumân ziynetin verdi."

سال فرخنده فال sâl-i ferhunde-fâl "falı kutlu yıl"

سردار عالیشان serdâr-ı âlî-şân "şanı yüce serdar"

سلطان آسمان احتشام sultân-ı âsumân-ihtişâm "felek gibi ihtişamlı sultan"

سنان خون بار sinân-ı hûn-bâr "kan yağdıran mızrak"

شهریار کشورکشا şehriyâr-ı kişver-güşâ "ülkeler fetheden hükümdar"

عدل جهان پیرا adl-i cihân-pîra "cihanı bezeyen adalet" "...arsa-i devrân nûr-ı adl-i cihân-pîrâyile tâze gülşen oldu."

عساکر فرخنده مآثر asâkir-i ferhunde-meâsir "izleri kutlu askerler"

لشکر انجم شمار leşker-i encüm-şümâr "sayıları yıldızlar kadar olan ordu"

لشکر ظفر رهبر leşker-i zafer-rehber "rehberi zafer olan ordu"

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki metni okuyup bilmediğiniz kelimelerin anlamlarını ve yazılışlarını öğreniniz. Metni Osmanlı harfleriyle yazınız :

Üngürüs-ı Menhûsuñ Ceyş-i Bed-kîşi Tahtalu Nâm Kasabaya Akın Saldığını, Ol Kişverde Olan Leşker-i İslâm Hâzır Bulunup Gelen Kâfîri Ele Aldığını Beyân Eyler

Mezkûr bed-nihâdlar ki Belgrad öñünden berü yakaya geçdiler, leşker-i cerrârdan ol havâlîyi hâlî göricek ılgar seçdiler; on biñden ziyâde pûlâd-beden, ehremen-nijâd horyâd u âğın yarağın görüp yörüdi, ol bahr-ı revânuñ efvâc-ı bî-kerânı emvâc-ı âhenînle rûy-ı zemîni bürüdü.

Ol pür-sitîz hınzîrlaruñ ki hançer-i tîzden dendânı vardı, ellerindeki nîzeden gezdikleri yerler ormana dönerdi. Dıraht-ı çam gibi saht-endâm bed-fercâmlar çengelistân-ı cenge ki girdiler, kenâr-ı diyâr-ı İslâm'da Tahtalu demekle meşhûr kasabaya irdiler. Ol kenârda sipeh-sâlâr-ı ceng ve ol kûhsârda peleng-i tîz-çeng yok tevehhüm etdiler; ol şehri serhengden ve ol nehri nehengden hâlî i'tikâd edüp üzerine hümm etdiler.

Mezkûr kürenüñ hod leşker-i cerrârı düşmen-i bed-girdâr üzerlerine varacağından haberdâr olmuşmuş; etrâf u eknâfda âgâh olan sipâhdan dahi hayli âdem cem' olup hayl ü haşemle ol diyâr dolmuşmuş. Tîğ-zen ve saf-şiken dilâverler taraf taraf hâzır ve nâzır dururlarmış; sipâhı düşmen-i güm-râh kaçan gele, ire, ele gire deyü muntazır dururlarmış.

Hemîn ki, ol bed-girdâr la'înler gurûrla mezkûr diyâra akın saldılar, haşem-i hışmgîn kemîn-i hışm u kînden çıkup ol bî-dînleri ele aldılar. Bu şîr-gîr dilîrler ki yurdlarına kurdlar gelirken duydılar, ardlarına uydılar, ol nahcîrgâha gelen güm-râhlara tavşanlar aldırup rubâh gibi inden ine koydılar; kuyrukların ele alup tâzîlerle yazılarda, ovalarda kova gitdiler, yetdiler, nîzelerle tüylerin ditdiler, dağıtdılar; derilerin buçuk değmez etdiler. Her biri hılâba düşmiş, başına kilâb üşmüş doñuza döndü; avcı döğmüş dilki gibi ağzı burnu kızıl kana yundu. Bal yemeğe gelmiş ayı gibi dâm-ı belâya giriftâr oldular. Ol bed-fiâller tuzağa düşüp çuk kuşu gibi iki ayaklarından dutuldular.

İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, Hazırlayan : Şerafettin Turan, Türk Tarih Kurumu Yay, Ank. 1991, s. 158-159

- Okuduğunuz metinde geçen Farsça birleşik sıfatları belirleyip bunların anlamlarını öğreniniz.

- Aşağıdaki metni okuyunuz. Metinde geçen anlamını bilmediğiniz kelimeleri sözlükten bularak öğreniniz.
- Metinde geçen Farsça yapılı tamlamaların yapılarını tahlil ediniz.

ترجيع بند

ای دل ای دل نیه بو رتبه‌ده پرغمسك سن
گرچه ویرانه ایسه‌ك گنج مطلسمسك سن
سجده فرمای ملك ذات مكرمسك سن
بیلدیكك كبی دكل جمله‌دن اقومسك سن
روحسك نفحهٔ جبریل ایله توأمسك سن
سر حقسك مثل عیسیٔ مریمسك سن

خوشجه باق ذاتكه كیم زبدهٔ عالمسك سن
مردم دیدهٔ اكوان اولان آدمسك سن

...

ایكله‌یوب سركی فاش ایلمه آغیاره صاقین
دوشمه بیلمزلك ایله وارطهٔ انكاره صاقین
دكمه‌سون آهلرك كاكل دلداره صاقین
صوكره منصور كبی چیقماك اولور داره صاقین
عرض عجز ایتمیه سك یاره دن اول یاره صاقین
بولدیغك جوهر عالیلری بیچاره صاقین

خوشجه باق ذاتكه كیم زبدهٔ عالمسك سن
مردم دیدهٔ اكوان اولان آدمسك سن

حیفدر شاه ایكن عالمه گدا اولمیه‌سك
كدر آلودهٔ امید و رجا اولمیه‌سك
وادیٔ یأسه دوشوب هیچ و هبا اولمیه‌سك
یاكیلوب رهرو صحرای بلا اولمیه‌سك
آدمه متصل اول تا كه جدا اولمیه‌سك
سجده‌لر ایله كه مردود خدا اولمیه‌سك

خوشجه باق ذاتكه كیم زبدهٔ عالمسك سن
مردم دیدهٔ اكوان اولان آدمسك سن

...

برق هاتف كبی بو قید سوادن گذر ایت
ایریشن خار و خسه آتش عشقی سپر ایت
دامنك طوتمیه آثار علایق حذر ایت
شمس وش خواهش منلا ایله عزم سفر ایت
صاف قیل آیینه‌كی قابل عكس صور ایت
هله بر جمع خواص ایله ده غالب نظر ایت

خوشجه باق ذاتكه كیم زبدهٔ عالمسك سن
مردم دیدهٔ اكوان اولان آدمسك سن

شیخ غالب

29. Ders

Birleşik Sıfatların Türkçe Yardımcı Fillerle Kullanılması

Farsça yapılı birleşik sıfatlar Türkçe söz diziminde yardımcı fiillerle birleşerek ana cümlenin veya yan cümlenin yüklemini teşkil edebilmektedir. Bu durumda da birleşik sıfatların yapısına bağlı olarak iki tür gramatikal ilişki kurulur :

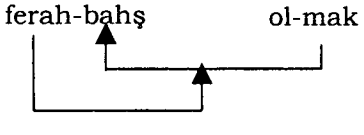
a) Bir sıfat ve bir ismin yanyana gelmesiyle kurulan birleşik sıfatlar, Türkçe bir yardımcı fiille birleşebilirler. Türkçede bir isim ile bir yardımcı fiilden kurulan birleşik fiillerde olduğu gibi, anlam birleşik sıfatın bütününün üzerindedir. Yardımcı fiil, bu anlamı fiilleştirir.

Ver ol bâdeyi kim *ola hoş-güvâr*
Anunla eser kılmaya zehr-i mâr
Sun ey sâkî bir câm-ı nîkû-sirişt
K'ola reşha-i cûybâr-ı behişt
İçen ger fakîr ise olup ganî
Girân-kadr ola görse merd-i denî

Bu, sık kullanılan bir yapı değildir.

b) Farsça sıfat-fiil yapılarıyla kurulan birleşik sıfatlar ise Osmanlı Türkçesinde yüksek bir kullanım sıklığına sahiptir. Daha sık olarak Türkçe birleşik yapı teşkilinde kullanılırlar. Zaten hareket ve oluş anlamı taşıyan fiil gövdeleri, Türkçe bir yardımcı fiille kolayca yüklemleşebilmektedir. Bu gibi yapılarda yardımcı fiile isim unsurunun birleşmesi ise biraz daha karışık bir yolla gerçekleşir. Böyle yapılarda Türkçe yardımcı fiille asıl birleşen ve anlamın odağını oluşturan unsur, Farsça sıfat-fiildir. İsim unsuru ise, bu birleşik fiil şeklinin nesnesi veya başka bir tamlayıcısı görevinde olur. Bunu en basit yapılardan başlayarak açıklayalım :

Görüldüğü gibi bu yapıda önce *bahş* ile *olmak* arasında bir anlam grubu oluşmakta, sonra *ferah* kelimesi bu gruba tamlayan olarak katılmaktadır.

Bahş, bahşîden "bağışlamak, bahşetmek" fiilinin emir gövdesidir ve "bahşeden, bağışlayan" anlamlarını taşır. Türkçe yardımcı fiil olmadan da fiil anlamını içinde taşımaktadır. *Ferah* ise bu fiilin nesnesi durumundadır. Bunun yerine başka bir kelime de geçebilir (Meselâ atâ-bahş). *Ferah-bahş* veya *atâ-bahş*, birleşik sıfat olarak "ferah veren, atâ veren" demek olur. Bunu Türkçe yardımcı fiile, meselâ "oldu" ile, birlikte kullandığımızda "ferah verdi, atâ verdi" şeklinde yüklemleştirmiş oluruz. *Ferah* veya *atâ* kelimeleri bu birleşik fiilin nesnesi olur. Aşağıdaki beyitlerde geçen örnekleri inceleyiniz :

Olup nazm-ı pâki Nizâmî-misâl
Ferah-bahş ola câna Câmî-misâl

Atâ-bahş olup sana feyz-i Hudâ
Ne kim istesen eyler ol dem atâ

Atâ-bahş olanlar olur bî-hemâl
Kalır nâmı dehr içre Hâtem-misâl

Şu örneklerde de durum aynıdır : ziynet-bahş olmak, hayret-bahş olmak, dâniş-pezîr olmak, feryâd-res olmak, gevher-feşân olmak, güher-rîz olmak, peymân-şiken olmak, behre-yâb olmak, kâm-yâb olmak, vuku'-yâfte olmak vs.

Farsça birleşik sıfatın tamlanan olduğu bir kelime grubu Türkçe bir yardımcı fiille birlikte kullanılırsa, anlam yine birleşik sıfatı oluşturan sıfat-fiilin üzerine odaklanır. Diğer kelimeler bu fiil şeklinin çeşitli tamlayıcıları olur :

akıbet-bîn-i umûr ol-mak

Bu kelime grubunda anlam odağını *-bîn* ve *ol-mak* yardımcı fiili teşkil ediyor. *-bîn, dîden* fiilinin emir gövdesi olup "gören" demektir. *-bîn olmak* "gören olmak", yani "görmek" anlamına gelir.

Tamlamada yer alan diğer kelimeler, fiilin gerektirdiği tamlayıcıları alırlar. Bunlar öncelikle nesne, yer tamlayıcısı veya zarf tamlayıcıları olabilirler. Yukarıdaki örnekte âkibet ve umur kelimelerini *-bîn olmak* "görmek" birleşik fiilinin nesnesi hâline getirebiliriz :

umûrun âkibetini görmek "işlerin sonunu görmek"

Aşağıdaki örnek de buna benzer yapıdadır :

ziynet-bahş-ı i'tilâ olan

Bahş "bağışlayan, veren" (< *bahşîden*) sıfat-fiili *ol-mak* yardımcı fiili ile yüklemleştirilmektedir; *bahş olan*, "veren, bahşeden" anlamındadır. *Ziynet* kelimesi bu fiil grubunun nesnesidir : *ziynet veren. İ'tilâ* "yükseklik, yücelik" kelimesi de *ziynet* kelimesiyle birleşmektedir. *İ'tilâ ziyneti* "yücelik süsü". Böylece tamlamanın bütünü şu şekli alır :

İ'tilâ ziynetini bahş olan "yücelik süsünü bahşeden, veren" (...sadr-ı bülend-i iftâya ziynet-bahş-ı i'tilâ olan zevât-ı fezâil-simât hazeratının...)

Aşağıdaki örnekte ortaya çıkan birleşik fiil nesne dışında değişik tamlayıcılar gerektirmektedir :

pâ-nihâde-i medâric-i zûhur olup

Nihâde "koymuş", Farsça *nihâden* "koymak, bırakmak" filinden yapılmış bir sıfat-fiil olup Türkçe ol-mak yardımcı fiiliyle birleşmekte; sıfat-fiil böylece Türkçe söz diziminde yüklem olarak kullanılabilmektedir. *Pâ* "ayak" kelimesi bu fiil grubunun nesnesidir. *Pâ-nihâde olmak* "ayak koymak, ayak basmak" anlamına gelir. Bu fiil grubu "nereye" sorusunun karşılığı olan bir yer tamlayıcısı gerektirmektedir. Bu sorunun karşılığı kelime grubundaki diğer kelimelerdir : *medâric-i zuhura* "ortaya çıkma merdivenlerine". Yazar, burada mecâzi bir anlatışla bir kimsenin "doğduğunu" ifade etmektedir : "...Efendi merhûmun sulbünden pâ-nihâde-i medâric-i zuhûr olup..."

Osmanlı Türkçesinde kullanılan Farsça sıfat-fiillerden bazılarının anlamı belirsizleşerek tam bir yardımcı fiil şeklini almıştır. Bunları Türkçeye doğrudan *etmek, olmak, eylemek* gibi yardımcı fiillerle aktarabiliriz :

telef-kerde eyledi

Bu örnekte *kerde* sıfat-fiilinin tabanı olan *kerden* fiilinin anlamı "etmek, eylemek" olduğu için Türkçeye çevirirken başka bir fiil aramıyoruz; *telef* kelimesi birleşik fiilin isim unsurunu teşkil ediyor : *telef eden.* Şimdi tamlamanın daha geniş şeklini görelim :

telef-kerde-i şemşîr-i gadr ü demâr eyledi

Bu tamlamada şemşîr-i gadr u demâr, "ne ile" sorusunun cevabı olan tamlayıcıyı karşılamaktadır : *şemşîr-i gadr ü demâr ile telef eyledi.* (...ve vakt-i hâcette işe yarar böyle bir düstûr-ı vakûru telef-kerde-i şemşîr-i gadr ü demâr eyledi).

aks-endâz olan "aks eden"

Bu tamlamada da "endâz" sıfat-fiilini Türkçeye doğrudan bir yardımcı fiil şeklinde aktarabilmekteyiz.

aks-endâz-ı merâyâ-yı zuhûr olan

merâyâ-yı zuhûr, birleşik fiilin yer tamlayıcısını karşılamaktadır: *merâya-yı zuhûrda aks eden.* (Bâziçe-gâh-ı âlem-i fânîde aks-endâz-ı merâyâ-yı zuhûr olan suver-i ikbâl-i serîü'z-zevâle muğrem ve firifte olarak...)

Bu yapıdaki tamlamalarla Türkçe yardımcı fiiller arasında kurulan fiil gruplarının kimi tamlayıcılar söz konusu tamlamanın dışında, Türkçe yapılı kelime veya kelime grupları da olabilir. Meselâ:

sadr-ı bülend-i iftâya ziynet-bahş-ı i'tilâ olan

fiil grubunun yer tamlayıcısı, *ziynet-bahş-ı i'tilâ* dışında Türkçe yapılı bir kelime grubudur : *sadr-ı bülend-i iftaya.*

Aşağıdaki örnekte de altı çizili unsurlar, fiil grubunun yer ve zarf tamlayıcısıdır :

Doksan beşte İstanbul kadılığıyla manassa-nişîn-i taayyün ü iştihâr olup... "Doksan beşte (yılında), İstanbul kadılığı makamıyla, şöhret ve itibâr gerdeğine girip..."

Farsça sıfat-fiilleriyle kurulan birleşik sıfatların tamlanan olarak katıldığı tamlamalar Türkçe yardımcı fiil olmadan da yüklem kurabilirler. Bu durumda da fiil anlamı söz konusu sıfat-fiilin üzerindedir :

"...zulm ü ihânete ta'addî edenlerin ... dergâh-ı kurb-ı sûrî ve ma'nevîden matrûd olageldikleri *ittifak-kerde-i erbâb-ı şühûddur.*"

Farsça birleşik sıfatların ve genel olarak Farsça yapılı tamlamaların Türkçe söz diziminde kullanılışlarıyla ilgili daha ileri çalışmalar için kaynak :

Musa Duman, "Arapça ve Farsça Tamlamaların Türkçe Cümleye Katılma Şekilleri", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXIX, İstanbul 2000, s. 35-66.

Alıştırma

آليشدرمه

- Aşağıdaki metni okuyup metinde geçen Farsça birleşik sıfatları ve bunların söz diziminde hangi görevlerle kullanıldıkların belirtiniz :

توحید

الله

ای مألی درنك آور خیال؛ ای ذات پاکی برتر هرفکروهرمأل؛ ای بی‌زوال رحمتی کلزارفطرته رونق‌ده کمال اولان الله ذوالجلال!... ای مبدع یکانه ! سنك حکمتکله‌در ، حکمکله‌درکه عالمده بوحیات ، حیاتده بوفیوضات رونمادر .

ای صانع بی‌بهانه ! تجلیات عوالمفروز عظمتك عقله ـ اوسنك بزله برشعشعه‌دار احسانك ـ اولان جوهر درّاکه حیرتبخشادر.

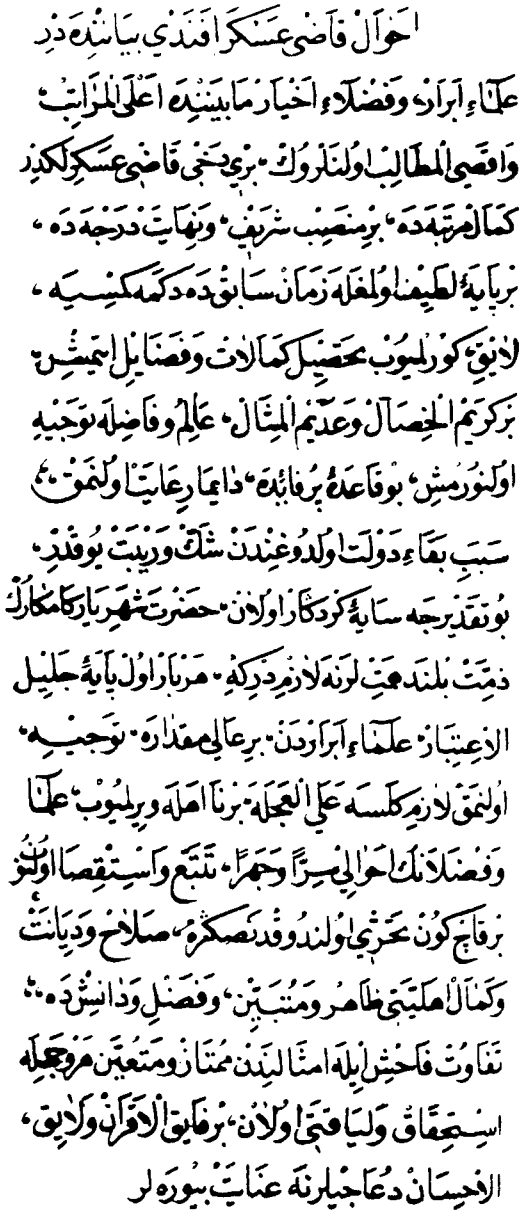
ایا خالق‌الکون! بتون بومکونات ، بارکاه کبریا پناه ربوبیتکه یك آوازانه اعلای آهنك مناجات ایدر ، ذراتدن شموسه قدر هپ بوکائنات تجیل نام جلیلکله اعلان مباهات ایلر!

برصبح‌دلپذیرده کل، بلبل، آفتاب؛ برلیلهٔ منیرده اجرام‌بی‌حساب شوق بهار، حزن حزان، پرتو وظلام، سنك ونبات ، بحر وبر، ذره وهوام هپ قدرت بدیعه‌کی تذکیره لبکشا ؛ هپ کبریای ذاتکی تشهیر ایچون ـ جهری وقلبی ـ نغمه پیرادر .

بوعلوی سرود عمومینك عکس ابدیت پیوستی میانینده برصدا ـکاه پیدا وکاه ناپیدا ـ طربسرای لم یزلی‌یه دوغرو سوزولورکیدر ، بوصدا، برشاعر لال وجذبه‌دارك زمزمهٔ توحیدی، بربلبل زاروبی قرارك فریاد صفاپدیدیدر.

توفیق فکرت

- Devlet yönetimiyle ilgili nasihatler içeren aşağıdaki metin XVI. veya XVII. yüzyıla ait olup harekeli nesihle yazılmıştır. Metni kendiniz okumaya çalışınız. Metindeki kelime gruplarının cinslerini ve anlamlarını öğreniniz.

Ahvâl-i Kadıasker Efendi Beyânındadır : Ulemâ-i ebrâr ve fuzalâ-i ahyâr mâbeyninde a'le'l-merâtib ve akse'l-metâlib olanların biri dahı kadıaskerlikdir. Kemâl mertebede bir mansıb-ı şerîf ve nihâyet derecede bir pâye-i latîf olmağla zamân-ı sâbıkda değme kimseye lâyık görülmeyüp tahsîl-i kemâlât ve fezâyil etmiş bir kerîmü'l-hisâl ve adîmü'l-misâl âlim ü fâzıla tevcîh olunurmış. Bu kâide-i pür-fâide dâimâ riâyet olunmak sebeb-i bekâ-i devlet olduğundan şekk ve reybet yokdur. Bu takdirce sâye-i Kirdigâr olan hazret-i Şehriyâr-ı kâmkârın zimmet-i bülend-himmetlerine lâzımdır ki, her bâr ol pâye-i celîlü'l-i'tibâr ulemâ-i ebrârdan bir âlî-mikdâra tevcîh olunmak lâzım gelse ale'l-acele bir nâ-ehle verilmeyüp ulemâ ve fuzelânın ahvâli sirren ve cehren tetebbu' ve istiksâ olunup bir kaç gün taharrî olundukdan sonra salâh ve diyânet ve kelâm-i ehliyeti zâhir ve mütebeyyin ve fazl ve dânişde tefâvüt-i fâhiş ile emsâlinden mümtâz ve müte'ayyin, her vechile istihkâk ve liyâkati olan bir fâyıku'l-akrân ve lâyıku'l-ihsân du'âcılarına inâyet buyuralar.

Prof. Dr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 1988.

30. Ders

Arapça edatların kullanılışları

Arapça tamlamaların okunuşunda değişiklik yapan kimi edatları 25. derste görmüştük. Burada başka edatları da oluşturdukları kelime gruplarıyla birlikte göreceğiz.

lâ- لا : Arapça olumsuzluk edatıdır. Birçok kelimenin önünde, Farçadaki na- ve bî- edatları gibi, genel olarak bir durumun olumsuzunu, bulunmayışını ifade eder : لامكان lâ-mekân "mekânsız, mekân dışı", لانظير lâ-nazîr "benzersiz, eşsiz", لادينى lâ-dînî "din dışı", لاشك lâ-şekk "şüphesiz" vs.

Bu edat, Arapça fiillerin geniş zaman şekilleriyle kullanılarak bu zamanın olumsuz gibi kullanılır. Bu durumlarda genellikle kalıp halinde, terim veya deyim gibi kullanılmaktadır :

لايعقل lâ-ya'kıl "aklı başında olmayan, dalgın"

لايفهم lâ-yefhem "anlayışsız"

لايموت lâ-yemût "ölmez, ölümsüz",

لايتجزى lâ-yetecezzâ "bölünemez, ayrılamaz"

لايعد lâ-yu'add "sayılamaz, pek çok"

لايحصى lâ-yuhsâ "hesaba gelmez, sayılamaz, pek çok"

لا ادرى lâ-edrî "bilmem" Bu ibare yazarı belli olmayan şiirlerin başına konmaktadır."

ma- ما "O şey ki". Arapçada geniş bir kullanımı ve değişik anlamları olan ma- edatı, Türkçede daha çok "o şey ki" anlamındaki kalıplarda kullanılmıştır.

مافوق mâ-fevk "üstte olan, üstteki";

مادون mâ-dûn "altta olan, alttaki"

ماقبل mâ-kabl "ön, önceki"

مابعد ma-ba'd "son, sonraki "

ماحصل mâ-hasal "hâsıl olan, meydana gelen şey, netice"

مابين mâ-beyn "iki şeyin arası, ara"

ماكان mâ-kâne "eskiden olduğu gibi"

ما مضى mâ-mezâ "geçen şey, geçmiş zaman"

ماخلق الله mâ-halaka'llâh "Allah'ın yarattığı her şey"

Bu edat, başka edatlarla bir arada da kullanılır :

ما به الحيات mâ-bihi'l-hayât "hayata sebep olan;

ما به الافتخار mâ-bihi'l-iftihâr "övünmeye vesile olan"

ما فى البال mâ-fi'l-bâl, ما فى الضمير mâ-fi'z-zamîr "gönülde, yürekte, içte olan şey"

ما فى اليد mâ-fi'l-yedd "elde olan şey"

ma'a- مع "Birlikte, ile "anlamlarındadır.

مع هذا ma'a-hâzâ "bununla birlikte"; مع ذلك ma'a-zâlik "şununla birlikte, şu var ki", مع عائله "aile ile birlikte, ailecek", مع زيادة ma'a-ziyâdetin "fazlasıyla, bol bol"; مع الافتخار ma'a'l-iftihâr "iftiharla, övünerek", مع الاسف ma'a'l-esef "esefle, ne yazık ki", مع الكراهه ma'a'l-kerâhe "kerahetle, istemeyerek, zorla"; مع المنونيه ma'a'l-memnûniyye "memnuniyetle, seve seve", مع التأسف ma'a'tteessüf "teessüfle, ne yazık ki" vs.

keyfe كيف "nasıl" anlamında soru edatıdır. mâ- edatıyla birlikte şart anlamı taşıyan deyimler kurar :

كيف مايشا keyfe-mâ-yeşâ "nasıl isterse öyle, istediği gibi"

كيف ما اتفق keyfe-mattefak "nasıl rast gelirse, hangisi olursa"

gayr غير Arapça istisna edatıdır. Türkçede "+sız/+siz ekleriyle, ...olmayan" şekilleriyle karşılarız.

غير مسلم gayri müslim "Müslüman olmayan",

غير قابل gayri kābil "mümkün olmayan, imkânsız"

غير اخلاقى gayri ahlâkî "ahlak dışı"

غير قابل اشتعال gayri kābil-i işti'âl "alevlenmez"

غير متجانس gayri mütecânis "homojen olmayan, heterojen"

غير ارادى gayri irâdi "istemsiz, istem dışı"

li ل "için" Bu edatı 25. derste görmüştük. Bu edat Arapça dilbilgisinde "sebep tamlayıcısı" (el-mef'ûlü li-eclihi) denilen zarf gruplarının teşkilinde de sıkça kullanılır. Bu durumda, lî- edatından önce gelen kelime üstünlü tenvin ile okunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde altı çizili kelime grupları bu yapıdadır ve Türkçe söz diziminde zarf olarak kullanılmışlardır :

"...sâir ukūlü tahrir her ne kadar hâric ez-bahs ise dahi teksîren li'n-nef (تكثيراً للنفع) ve riâyeten li'l-istitrâd (رعايةً للاستطراد) îrâd olundu."

"... ehl-i Hayber'den birkaç nefer müte'ayyinân-ı Yehûd Darü'l-hifâfe'ye vürûd ve cizyeden muâfiyetlerini müş'ir bâ-hatt-ı Hazret-i Ali sened sûretinde bir varak-pâre ibrâz ve te'yîden li'l-müddeâ (تأييداًللمدعا) ashâb-ı kirâmdan birkaç zâtın şehâdetlerini tahrîr... eylediklerinde..."

"... Ebu'l-Kāsım bin Mesleme'ye şekk ve şüphe ârız olup ... def'an li'ş-şübhe (دفعاً للشبهه) müverrih-i ahd olan Hatîb-i Bağdâdî'ye bir kerre arz olunmak enseb idüğin ifade ile... "

"... ve her devlet hasmının edevâtına mukābil edevât tedârük etmek esbâb-ı zâhiriyye-i zafer ve galebeden olduğuna binâen mukābeleten li'l-hasm (مقابلةً للخصم) nev-îcâd toplar ve iki bin neferden ibâret Sür'atciyân ocağının ihdâsı ..."

Aşağıdaki kelime grupları da söz kalıpları şeklinde zarf fonksiyonuyla kullanılmaktadır :

رضاءً لله rızâen li'llâh Allah'ın rızası için;

رحمةً للعالمين rahmeten li'l-âlemîn "Alemlere rahmet için, Alemlere rahmet olarak; Hz. Muhammed"

حسبةً لله hasbeten li'llâh "Allah rızası için"

خالصاً لله hâlisan li'llâh "Allah rızası için"

zû ذو : "Sahip, +lı/li" anlamlarındadır. Bir kısım kalıplaşmış ifadelerde ve daha çok da bilimsel terimlerde kullanılır :

ذوالجلال zu'l-celâl "celâl sahibi, Allah"; ذو فنون zû-fünûn "fenler sahibi, bilgin", ذو اربعة الاضلاع zû-erba'ati'l-adlâ' "dört kenarlı, dörtgen"; ذوذنب zû-zeneb "kuyruklu" vs.

Bu edatın tamlamalardaki çokluk şekli ذوى zevi'dir : ذوى المفاصل zevi'l-mefâsıl "mafsallılar", ذوىالارحام zevi'l-erhâm "yakın akrabalar" vs.

ذى zî, zu edatının harf-i cerli şeklidir : ذى قيمت zî-kıymet "kıymetli", ذى حيات zî-hayât "canlı", ذى اليد zi'l-yed "bir malı elinde tutan kimse", ذى شان zî-şân "şanlı" vs.

ذو zû edatının müennesi olan ذات zât edatı bilhassa tıp, botanik ve zooloji bilim dallarındaki terimlerde çok kullanılmıştır. Bu terimlerin birçoğu da Osmanlı Türkçesi içinde türetilmiştir :

ذات الجنب zâtü'l-cenb "akciğer zarı iltihabı", ذات الارجل المفصليه zâtü'l-ercülü'l-mafsaliyye "eklem bacaklılar", ذات الارجل الرأسيه zâtü'l-ercülü'r-re'siyye "baştan bacaklılar"; ذات الطبل zâtü't-tabl "kulak zarı iltihabı" vs.

31. Ders

Arapça Söz Kalıpları

Arapça fiillerin çekimli şekilleri Türkçede kullanılmamış olmakla birlikte dua cümleleri, Kur'an-ı kerim ve hadislerden alıntılar, atasözü ve vecizeler ve kimi kalıplaşmış kelime grupları yer yer kullanılmıştır. Kısa cümlecikler halindeki dualar, beddualar vs. çoğu zaman cümle dışı unsur gibi dururken bazen ismin bir sıfatı gibi değerlendirilip üzerine Türkçe ek ilâve edilmiştir. Meselâ :

صلى الله عليه و سلم sallallâhu aleyhi ve sellem "Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun" anlamına bir cümledir. Bu cümle Hz. Muhammed'in adının zikredilmesinden sonra söylenir. Bu durumda herhangi bir isim çekim eki Peygamber'in adından sonra veya dua cümleciğinden sonra kullanılabilmektedir :

Resûlullâh'a -sallallâhu aleyhi ve sellem- indirilen kitap ...

Resûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem'e indirilen kitap ...

Aşağıda metinlerde sık kullanılan bu gibi cümle ve kalıplaşmış ifadelerden bazı örnekler verilmiştir. Bunlar öğrenilirse, metinlerin bağlamından kopmadan anlaşılmaları daha kolay olur :

Kalıplaşmış ifadeler :

ابا عن جدن eben an-ceddin "Babadan babaya, babadan dedeye"

ابلغ من التصريح eblağu mine't-tasrîh "Son derece açık"

باسمه تعالى bi'smihî te'âlâ "Allah'ın adıyla"

بعينه bi-aynihî, بعينها bi-aynihâ "ayniyle, olduğu gibi"

بمنه bi-mennihî "Allah'ın lütfuyla"

سبحانه subhânehû "Onu tenzîh ederim"; تعالى "yüksek olsun" "..Allah subhânehû ve ta'âlâ'nun irâdet ve meşiyyet-i ezeliyyesi ..."

على حاله alâ-hâlihî "kendi halinde, bulunduğu durumda"

على مراتبهم alâ-merâtibihim "mertebelerine göre"

عليه الرحمه aleyhi'r-rahme "Allah'ın rahmeti üzerine olsun."

عليه السلام aleyhi's-selâm "ona selâm olsun"

عليه السلام aleyhi's-selâm "Ona selam olsun."

عليه الصلاة و السلام aleyhi's-salâtü ve's-selâm "Salât ve selâm onun üzerine olsun"

فى زماننا هذا fî-zamânînâ hâzâ "bu zamanımızda"

فى كتابه fî-kitâbihî "kitabında, Kur'anda"

فى يومنا fî-yevminâ "günümüzde"

الى غير النهايه ilâ-gayri'n-nihâye "Daima, ebediyyen, sonsuza dek"

Dua ve beddua cümleleri :

آمنا و صدقنا Âmennâ ve saddaknâ "İnandık ve tasdik ettik"

ابدالله Ebbeda'llâh "Allah sürekli kılsın"

ادام الله Edâma'llâh "Allah sürekli etsin" ; edâma'llâhu ta'âlâ ikbâlehû "Allah ikbâlini sürekli kılsın"; edâma'llâhu te'âlâ iclâlehû "Allah onun yüceliğini, kudretini sürekli kılsın"

اعزالله Eazza'llâh "Allah aziz etsin" ; eazallâhu ensârehû "Allah yardımcılarını yüceltsin";

الله اعلم بالصواب Allâhu a'lem bi's-savab "Doğrusunu Allah bilir"

انار الله برهانه Enâra'llâhu burnânehû "Allah delîlini nurlandırsın (yüce kılsın)

ايدكالله Eyyedeka'llâh "Allah sana güç versin, seni güçlendirsin";

ايده الله Eyyedehu'llâh "Allah ona güç versin, onu güçlendirsin";

ايدهم الله Eyyedehumu'llâh "Allah onlara güç versin, onları güçlendirsin";

بارك الله Bâreka'llâh "Allah mübâret etsin" "...Ve sene 996 şehr-i zilka'desinün yiğirmi dördünci sebt güni -bâreka'llâhu's-sebt- ile güçülüp kışlaya teveccüh olundı..."

جزاك الله Cezâka'llâh "Allah (senin) mükâfatını versin"

جزاه الله Cezâhu'llâh "Allah (onun) mükâfâtını versin"

الحمد لله Elhamdu lillâh "Allah'a hamdolsun"

خذلهم الله الى يوم الدين Hazelehümu'llâhu ilâ-yevmi'd-dîn "Allah onları kıyamete kadar aşağılık ve adi etsin"; "... Kızılbaş-ı bed-âyîn -hazelehümu'llâhu ilâ yevmi'ddîn- zamânlarında namâz kılınmayup ..."

خلدالله Halledallâh "Allah daim etsin" ; hallede'lllâhu ta'âlâ hilâfetehû ilâ-inkırâzi'd-devrân "Allah hilâfetini devrânın sonuna (kıyamete) kadar dâim etsin" ; halleda'llâhu mülkehû "Allah mülkünü dâim etsin"

دامت فضائله Dâmet fezâiluhû "faziletleri sürekli olsun" "...Ve cum'a gün a'lemü'l- ulemâ Hoca Efendi -dâmet fezâiluhû- hazretleri evlâd-ı kirâmları ile ibâdet vardılar."

دامت معاليهم Dâmet ma'âlîhim "şerefleri sürekli olsun" "... ve Defterdârlar -dâmet ma'âlîhim- cümle erkân-ı saâdet cem'iyyet ile gelüp ..."

رحمهم الله تعالى Rahimehümüllâhu te'âlâ "Allah onların hepsine rahmet etsin"

رضی اللہ عنہ Radıyallâhu anhu "Allah ondan (o erkek kişiden) razı olsun."

رضی اللہ عنہا Radıyallâhu anhâ "Alla ondan (o kadın kişiden) razı olsun."

رضی اللہ عنہم Radıyallâhu anhüm "Allah onlardan (o erkeklerden) razı olsun."

صانہا اللہ عن الافات والبلیات Sânehallâhu ani'l-âfâti ve beliyyât "Allah onu afetlerden ve kötülüklerden korusun" "... makarr-ı hilâfet-i aliyyem olan mahmiyye-i Kostantıniyye -sanehallâhu ani'l-âfâti ve'l-beliyye- sükkân ve kuttânının vücûh-ı emniyyet ve râhatları ..."

العیاذ باللہ El-iyâzu bi'llâh "Allah'a sığınırım, Allah korusun"

قدس اللہ سرہ Kaddesa'llâhu sırrahû "Allah sırrını kutsasın";

قدس سرہ Kuddise sirruhu "sırrı kutsansın"

Osmanlı Türkçesi metinlerinde kullanılan Arapça kalıp ifadeler ve cümleler için şu iki kaynak yararlıdır :

Recep Toparlı - M. Sadi Çöğenli, *Osmanlıcada Kullanılan Arapça ve Farsça Edat, Zarf, Deyim ve Terkipler*, Atatürk Üni. Fen-Edebiyat Fakülteki Yay., Erzurum 1990.

Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

32. Ders

Transkripsiyon (Çevriyazı)

Genel bir tarifle transkripsiyon, herhangi bir alfabeyle yazılmış bir metni başka bir alfabeye çevirmek demektir.

Bu tarife göre Osmanlı harfleriyle yazılmış bir metni Latin alfabesine çevirmek bir transkripsiyon işlemidir. Ancak bugünkü alfabemizde Osmanlı alfabesindeki bütün harfleri karşılayacak kadar harf yoktur. Bu eksikliği gidermek için benzer harflere nokta veya çizgi ilâvesiyle yeni harfler oluşturulmuştur. Bu ilâve işaretleri yalnızca bilimsel çalışmalarda kullanırız.

Latin alfabesindeki bu eksikliğin yanında Osmanlı alfabesinde de ünlülerin gösterilmesinde eksikler vardır. Meselâ ben veya bir yazılırken ünlüler yazılmaz. Biz dilin genel yapısında bunların ünlü değerlerini bildiğimiz için (bn) veya (br) değil, (ben) ve (bir) şeklinde yazarız.

İmlâ muhafazakâr bir sistem olup kimi kalıplaşmış şekiller yüzyıllar boyunca değişmeden yazıldıkları için, kelimelerin söylenişi değişir, ancak yazılışı değişmez. Bunların nasıl okunacağına bilim adamının, bilimsel veriler doğrultusunda karar vermesi gerekir.

Bazen bir harf birkaç sesi birden de gösterebilir : Meselâ -up zarf-fiil eki, Osmanlı metinlerinde çoğu zaman وب şeklinde yazılmıştır. Ancak Türkçede bu zarf-fiil eki her zaman /p/ ünsüzü ile olmuştur. ب harfinin /p/ ünsüzünü gösterme kabiliyeti de bulunduğundan وب yazılışını bir imlâ kalıplaşması olarak kabul edip söz konusu eki *gelüp, olup, alup* şeklinde okuruz. Aynı ek 19. ve 20. yüzyıl metinlerinde yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak okunur: ويروب verip, آلوب alıp vs.

Aynı şekilde ك kef harfi /k/ ve /g/ ve /ñ/ seslerini gösterebilmektedir. Bundan dolayı كلدم kelimesini *keldim* şeklinde okuyamayız; zira bu fiilin Türkiye Türkçesinde gel-mek şeklinde olduğunu bilmekteyiz.

Osmanlı alfabesinin bilimsel transkripsiyon çalışmalarında kullanılan harf karşılıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir :

Transkripsiyon Alfabesi

ا (آ)	a, ā
ا (أ)	a, e, ı, i, u, ü
ء	’
ب	b, p
پ	p
ت	t
ث	s̲
ج	c, ç
چ	ç
ح	ḥ
خ	h̲
د	d

ذ	z̲, d̲
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ż, ḍ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ

ف	f
ق	ḳ
ك	k, g, ñ
ڭ	ñ
ل	l

م	m
ن	n
و	v, u,ū, ü, o, ō, ö
ه	h, a, e,
ى	y, ı, i, İ

Osmanlı metinlerini transkribe ederken bu genel bilgilerin ışığında dikkat etmemiz gereken hususlar vardır :

1) Türkçe kelimelerde ünlüleri gösteren harfler uzun ünlü gibi gösterilmez. Mesela بو bu veya صو su kelimeleri "bū" veya "sū" şeklinde yazılmaz.

2) Ayın ve hemze harfleri birer ünsüzdür. Bunları kendilerine özgü kesme işaretleriyle gösterir; bunlardan sonraki ünlüyü de kelimenin Türkçede okunuşuna göre seçeriz. Meselâ عثمان kelimesin-de ayın harfinden sonraki yazılmayan ünlüyü /o/ olarak ('osmân); عمر kelimesindeki ünlüyü ise /ö/ olarak ('ömer) okuruz.

3) ض harfi taşıyan kelimelerdeki bu harf Türkçede kimi kelimelerde /z/, kimi kelimelerde /d/ olarak telaffuz edilmektedir. Bundan dolayı bu harfi karşılayan iki transkripsiyon işareti vardır. Kelimeye göre bunlardan uygun olanı seçilir.

Aşağıda bazı transkripsiyon örnekleri verilmiştir :

مبارك	معظم	قاتل	تاكرى تعالى	ثواب	صواب	رمضان	قاضى
mübārek	mu'azzam	ḳātil	Tañrı te'ālā	ṣevāb	ṣavāb	ramażān	ḳāḍī
دغدغه	خسيس	عزت	عذاب	عمر	جامع	مظلوم	مغرب
daġdaġa	ḫasīs	'izzet	'azāb	'ömr	cāmi'	mazlūm	maġrib

قورقما سونمز بو شفقلرده يوزن آل سنجتق

سونمدن يوردمك اوستنده اوان اك صوك اوجاق

او بنم ملامك ييلديزيدر پارلاياجق

او بنمدر او بنم ملتمكدر آنجق

Ḳorḳma sönmez bu şafaḳlarda yüzen al sancaḳ

Sönmeden yurdumuñ üstünde tüten eñ soñ ocaḳ

O benim milletimiñ yıldızıdır parlayacaḳ

O benimdir, o benim milletimiñ yıldızıdır ancaḳ.

Osmanlı Türkçesi metinlerini latin harflerine bilimsel transkripsiyonla aktarırken, metnin yazıldığı devrin dil özelliklerini dikkate almalıyız. Türkiye Türkçesindeki eklerin niteliği 13. ve 19. yüzyılda aynı değildir. 13.-16. yüzyıl metinleri Eski Türkiye Türkçesi dediğimiz dönemin dil özelliklerine göre okurken, 19. veya 20 yüzyılın başlarında üretilmiş bir metni daha eski devrin dil özelliklerine göre okumak doğru olmaz.

- Aşağıdaki metin 20. yüzyılın başlarına aittir. Bu yüzyılda Türkçenin eklerinin ses değerleri bugünkünden farklı değildir. Metni buna göre transkribe edelim :

مقدمه

معنايه نوضوع اولان لفظك دلالتى اوچ دورلو اولور كه مطابقت، تضمن، التزامدر. چونكه لفظك موضوع لهى اولان معنانك تمامنه دلالتى مطابقت و جزئنه دلالتى تضمن در. مثلا اوطه لفظنك درت ديوار ايله طاوانك مجموعنه دلالتى مطابقت و بونلردن يالكز برينه دلالتى تضمن در.

كذلك انسان لفظى حيوان ناطق يعنى ذى روح و صاحب نطق معناسنه موضوع اولديغندن حيوان ناطك مجموعنه دلالتى مطابقت و ايكيسندن يالكز بريسنه دلالتى تضمن در.

Muḳaddime

Ma'nāya mevzū' olan lafẓıñ delāleti üç dürlü olur ki mutābaḳat, taẓammun, iltizāmdır. Çünki lafẓıñ mevżū'unlehi olan ma'nānıñ tamāmına delāleti mutābaḳat ve cüz'üne delāleti tazammundur. Meşelā oṭa lafẓınıñ dört dıvār ile ṭavanıñ mecmū'una delāleti muṭābaḳat ve bunlardan yalñız birine delāleti taẓammundur. Ke-ẕālik insān lafẓı ḫayvān-ı nāṭıḳ, ya'nı ẕī-rūḥ ve ṣāḥib-nuṭḳ ma'nāsına mevżū' olduġundan ḫayvān ile nāṭıḳıñ mecmū'una delāleti muṭābaḳat ve ikisinden yalñız birine delāleti taẓammundur.

- Aşağıdaki metinler 18. yüzyıla aittir. Bunların transkripsiyonunda bilhassa yuvarlak ünlü ekleri dudak uyumuna bağlı olarak okumak doğru olur :

وفات فاطمه سلطان

طوقسان يدى سنه سى شهر محرمنك آلتنجى كون قدم نهادهء عالم شهود اولان فاطمه سلطان اشبو بيك ايكى يوز سنه سى محرمنك اوننجى بازار كيجه سى علت جدريدن خرامان چمن صفهء جنان اولدى.

Vefāt-ı Fāṭıma Sulṭān

Ṭoḳsan yedi senesi şehr-i Muḥarreminiñ altıncı güni ḳadem-nihâde-i 'ālem-i şühūd olan Fāṭıma Sulṭān işbu biñ iki yüz senesi Muḥarreminiñ onuncı bāzār gicesi 'illet-i cederiden ḥırāmān-ı çemen-ṣoffa-i cinān oldı.

Ahmed Vâsı Efendi, Mehâsinü'l-âsâr ve hakâiku'l-ahbâr, Yay. Müctebâ İlgürel, İst. 1978, s. 298.

و جمادى الاخره نك اون بشنده قمر منخسف اولوب ماه منيرك بالكليه نورى مستور اولدى و دورت كون شمس قيزيل باقير كبى غروش جرمى كبى دوماندن صغير كورندى. علامت خير اولا. و ماه مزبورك اون سكزنجى جمعه كيجه سى زلزله اولدى.

Ve cumāde'l-āḫireniñ beşinde (1 Ağustos 1776) Ḳamer münḫasif olup māh-ı münîriñ bi'l-külliye nūrı mestūr oldı.

Ve dört gün şems ḳızıl baḳır gibi ġuruş cirmi gibi dumandan ṣaġîr göründi. 'Alāmet-i ḫayr ola.

Ve māh-ı mezbūruñ sekizinci cum'a güni zelzele oldı.

Şem'dânîzâde Fındıklılı Süleymân Efendi Târihi, Mür'it-Tevârîh III, Haz. Münir Aktepe, İSt. 1981, s. 42.

- Aşağıdaki metin, yazarı bilinmeyen bir Tevârîh-i Âl-i Osmân'dan alınmıştır. Bu metni Eski Türkiye Türkçesinin özelliklerini göz önünde bulundurarak transkribe etmeliyiz :

جون عثمان غازی آتاسی یرینه قائم مقام اولدی یکت یکل قاتنه جمع اولدی جوق غزالر
ایتدیلر کلوب بیلجکی وکوبری حصارن و یارحصارن و اینه کولی فتح ایتدی هجرتك آلتی یوز
سکسان یدی یلنده واقع اولدی اول جمعه نمازن قراحصارده اول قیلدی غازیلر اول
تکبیری آنده کتوردیلر

Çün 'Oṣmān Ġāzī atası yirine ḳā'im-maḳām oldı, yigit yeñil ḳatına cem' oldı. Çok ġazālar itdiler. Gelüp evvel Bilecig'i ve Köprihiṣārı'n ve Yarḥisarı'n ve İnegöl'i feṯḥ itdi, hicretüñ altı yüz seksen yidi yılında vāḳi' oldı. Evvel Cum'a namāzın Ḳarahiṣār'da ol kıldı. Ġāziler evvel tekbīri anda getürdiler.

Anonim Tevârihî-i Âl-i Osmân -F. Giese Neşri-, Haz. Nihat Azamat, Marmara Üni. Yay. İstanbul 1992, s. 9-10

Farsça ve Arapça tamlamaların, diğer kelime gruplarının transkripsiyonu, ilgili derslerde örnekleriyle görüldüğü için burada tekrar etmiyoruz.

Türkiye Türkçesinin çeşitli tarihî devrelerindeki fonolojik özellikleri için şu kaynaklara bakılabilir :

Faruk K. Timurtaş, *Tarihî Türkiye Türkçesi*, Enderun Yay. İstanbul

Hayati Develi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1995.

Hayati Develi, "18. Yüzyıl Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Üni. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, Gazimağusa 1998, s. 27-36.

Mehmet Gümüşkılıç, "Osmanlı Türkçesi Metinlerinin Yeni Harflere Çevrilmesinde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı 4-5, s. 405-435, İstanbul 2000.

Metinler

Metinler Hakkında

Bu kitabın "Metinler" bölümünde yer verdiğimiz metinlerin çoğu matbu metinlerden tarayıcı ile alınmıştır. Bundan amacımız, öğrencinin ileriki çalışmalarında karşılaşacağı metinlerin yazı karakterlerine alışmasıdır. Böylece metinleri orijinal imlâlarıyla ve yazı tipleriyle vermiş oluyoruz. Yeniden dizilmiş metinlerin sayısı nisbeten azdır.

Metinler, birinci kitapta olduğu gibi edebî, tarihî, fikrî ve siyasî, dinî ve tasavvufî olmak üzere dört bölümde verildi. Asıl ağırlık edebî ve tarihî metinlerdedir. Edebî metinler kronolojik bir sıraya göre değil, kolaylık zorluk sırasına göre verildi. Tarihî metinler ise mümkün mertebe bir kronolojik sıra gözetilerek verildi.

Bütün bilim dallarında ilk derslerdeki okuma alıştırmaları için edebî metinlerin tercih edilmesi daha uygun olur.

Okuma alıştırmaları için kolaylık-zorluk sıralaması yapıldığında, edebî metinlerde baştan sona doğru, tarihî metinlerde ise sondan başa doğru gidilmelidir. Diğer gruplardaki metinlerde böyle bir sıralama yoktur. Bunlar dersi veren hocanın tercihine göre okutulabilir.

Metinler bölümünü, bir antoloji olarak değil, teorik bilgilerin uygulanabileceği bir yardımcı kaynak olarak değerlendiriyoruz. Bu yüzden kimi metinlerin tamamını değil, bir kısmını aldık.

Bu metinler okunurken de öğrencinin her zaman madde başları Osmanlıca olan bir sözlüğü kullanması faydalı olur. İkinci sınıfta okuyan bir öğrencinin meselâ Şemsettin Sami'nin meşhur *Kāmus-ı Türkî*'sini ve bunun yanında Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı *Tarama Sözlüğü* ile bir tarih deyimleri sözlüğünü edinmesi gereklidir.

İÇİNDEKİLER

	Edebî Metinler	5-86
Mehmet Âkif	Küçük Bir Fıkra (Semerci Hikâyesi)	5
Gevheri	Koşmalar	6
Rıza Tevfik	Divan	7
Nâmık Kemal	Cezmi'den	8-10
Mehmet Âkif	Durmayalım	11-12
Nâmık Kemal	Şair Nedir ?	13
Ahmet Hâşim	O Belde	14-15
Rûşen Eşref	Lâle Devrinde Sa'dâbâd Akşamları	16-17
Ziyâ Paşa	Terkîb-i Bend	18-20
M. Fuat Köprülü	Türk Edebiyatı Tarihi'nden	21-29
Hâlid Ziyâ	Mâî ve Siyâh'dan	30-32
Tevfik Fikret	Ferdâ	33-34
Tevfik Fikret	Âveng-i Şühûr	34-38
Tevfik Fikret	Güzelsin	39
Tevfik Fikret	Sis	40-41
Tevfik Fikret	Rücû'	42
Mehmet Âkif	Fâtih Câmii	43-44
Recâîzâde M. Ekrem	Neş'e-i Ma'sûmâne	45-46
Hüseyin Câhid	Hayât-ı Muhayyel	47-50
Ahmet Hâşim	Yollar	50-51
Recâîzâde M. Ekrem	Makber	52
Cenâb Şehâbeddin	Hac Yolunda'dan	53-58
Sâmipaşazâde Sezâî	Çamlıca	59-62
Nâbizâde Nâzım	Anadolu Hisarında Mezâlık	64
Cenâb Şehâbeddin	Leyâl-i Zâhire	65
Cenâb Şehâbeddin	Dest-i Yâr	65
Muallim Nâci	İmam Ali'nin Bir Münâcâtı	66-67
Fuzûlî	Leylâ ve Mecnûn'dan Gazeller	68-70
Bâkî	Gazel	70
Nedîm	Gazel	71
Şeyh Gâlib	Gazel	71
	Elfü'n-nehâr Nehâr	72-77
	Azerbaycan Türkçesi Örnekleri	
Selmân Mümtaz	Azerbaycan El Şairleri	79-83
Şehriyar	Haydar Baba'ya Selâm	84-85
Şehriyar	Gétme Tersâ Balası	86
	Tarihî Metinler	87-148
Ahmet Cevdet Paşa	İlm-i Tarihin Lüzûm ve Fâidesi	89-90
Necib Âsım	Osmanlı Tarihi - Tükklerin Asıl ve Menşei	91-93
Necib Âsım	Selçukîlerin Evâıl-i Ahvâli	94-95
Necib Âsım	İsfendiyar Oğulları Beyliği	96-98
Necib Âsım	Germiyan Beyliği	98-99
Necib Âsım	Osmanlıların Aslı : Oğuzlar	100-101

Necib Âsım	Osman Gazinin Riyâset ve Emâreti	102-103
Neşrî Tarihi'nden	Hikâyet-i Feth-i Burusa	104-106
Neşrî Tarihi'nden	Yıldırım Bayezid'in Evlenmesi	106-108
Neşrî Tarihi'nden	İstanbul Muhasarası ve Nigbolu Savaşı	108-110
Ahmet Cevdet Paşa	Preveze Zaferi	111-113
Selânikî Tarihi'nden	Selim-i Sani Zamanında Ayasofya'nın Tamiri ...	114
Peçevî Tarihi'nden	Sultan Murad-ı Râbi'in Bir Solağı Kurtarması ..	115
Kâtip Çelebi	Kanije Müdafaası	117-128
Silahdar Tarihi'nden	Valide Sultan Camii İnşasının Bitmesi	129-130
Silahdar Tarihi'nden	İstanbul'da Çıkan Yangınlar	130-131
Silahdar Tarihi'nden	İmdâdiye Adıyla Vergi Çıkarılması	132-133
Ahmet Cevdet Paşa	Buhara Hanının Mektubu	134-135
Ahmet Cevdet Paşa	Reisü'l-küttâb Âtıf Efendi'nin Lâyihası	136-137
Ahmet Cevdet Paşa	Çiçek Aşısına Dair Mektup	138-139
Sırat-ı Müstakîm	Türk ve İslam Dünyasından Haberler	140-143
Yakub Kadri	Büyük Millet Meclisi	144-146
Mustafa Kemâl	Nutuk'tan Parçalar	146-148
	Fikrî ve Siyâsî Metinler	149-182
Ziyâ Paşa	Şiir ve İnşâ	151-154
Şemseddin Sâmî	Lisân ve Edebiyatımız	155-159
Cenâb Şehâbeddin	Efkâr Piyâsası	160-161
Münîf Paşa	Hukûk-ı Hürriyet	162-168
Hersekli Â. Hikmet	Lem'a (Kavmiyet ve Milliyet)	169-173
Said Halim Paşa	İslâmlaşmak	174
Şemseddin Sâmî	Medeniyyet-i Cedîdenin Ümem-i İslâmiyyeye Nakli	175-179
Ali Cânib	Sosyalizm	179
-	Osmanlı Sosyalist Fırkası Beyannamesi	180-181
	Dinî ve Tasavvufî Metinler	183-208
Bereketzâde	Kur'ân Tefsiri	185-188
-	Usûl-i Fıkh Dersleri	189-190
-	İmâm-ı A'zam'ın Menâkıbından	191-192
M. Fuat Köprülü	İslâmi Edebiyatta Tasavvuf Te'sîrâtı	193-197
M. Fuat Köprülü	Tasavvuf Cereyânı ve Büyük Sûfîler	198-199
M. Fuat Köprülü	Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	199-200
M. Fuat Köprülü	Hacı Bektâş-ı Velî	200-201
-	Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî	202-206
-	Nevâdir-i Süheylî	207-208

سندن دادیمی طلب ایده‌رم دیو کریه‌وزاری قلدی و اول عاجزه نك
کریهٔ بی اختیار ندن جمله لشکر پادشاهك جکرلری بریان
اولوب سلطان ملك شاه آتندن ایندی وایتدی یاخاتون بوندن
بنم خبرم وآکاهم یوقدر دیو استعفا طلب ایلدی واول ذبح
اولنان کاوه نك یرینه یتمش عدد اردنده تبعه‌لری ایله کاو کتوردیلر که
هر بری شیرکاو اولمق اوزره کتوروب خاتونه تسلیم ایلدی اول
پیره‌زالك دست احسان ایله خاطر بنی خرم ایدوب رضای خاطر ایله
دعا سن الدقدنصکره آتنه بندی و شهر جابنه روانه اولدی
برمدتدنصکره جلال الدین ملك شاه دار فنادن سرای بقایه
رحلت ایلدکده اول پیره زال نامراد آه وانین وفریاد ایده‌رك
یتیملری ایله معاکلوب ملك شاهك قبرینی دراغوش ایدوب
یوزینی یرله سوردی و باشین قالدیروب قلب سوزان وچشم کریان ایله
بارکاه بی نیازه یوبوزدن دعایه اغاز ایلدی ای ملك متعال وای
پادشاه بی زوال اول کونکه ملك شاه قولك سنك عذاب وعقابکدن
خوف ایدوب بزداد خواهك ظلمنی رفع وحالمزه رحم ایدوب غمزی
سروره مبدل ایلدی سن ارحم الراحمین دن بوعاجزه نك رجا
وتمناسی بودر که اول قولکی خزانهٔ کرم یحسابکدن محروم
ومغموم ایتیوب رحمت بی پایانك ایله مغفور ومسرور ایلیه شك دیدی
حکمت باری ایله اجلهٔ اولیادن بعضیلری ملك شاهی رؤیالرنده
کوروب کیفیت حالندن سؤال ایدوب حضور حقده حالك نیه
منجر اولدی دیرلر اول سلطان کامیاب جناب وهابه حمد فراوان
ایدوب دیرکه اول پیره‌زالك دعاسی بر کاتندن بوندن سنی رحمت
یحسابنه واصل ایلدی

سلطان ملك شاه سلجوق ایله پیره زال داد خواه حکایه سیدر
روایت اولنور که سلاطین سلجوقیه دن عدالت وسخا ایله غالب
الاقران اولان جلال الدین ملك شاه بن ارسلان نواحی اصفهانده
سیر وشکاره عازم اولوب بر مرغزار لطیف و بی همتا جایه نازل
ومصاحبلری ایله عیش وعشرته مائل اولوب خدم وحشم هر بری
برجانبده کشت وکذار ده ایکن بر ایکی بدبخت مادرزادك چشم
بدآیینلرینه اول کشت زارده اوتلار برکاو دوش اولوب هرطرفدن
احاطه ایدوب که او مزبوری ذبح واندہ بشوروب یرلر برجزئی
زماندنصکره سلطان کرم شعار اسفیدای حظ بیشمار ایدوب
رخش صفا بخشنه سوار ومقر سعادتلرینه متوجه اولوب
کیدر ایکن جمله عسکر واعوان وانصاری ایله پادشاهك یولی
برکوپروبه منتهی اولدی اول حینده کوپریدن مرور قصدی ایله
عبور ایلدکده آنی کوردیکه اول کوپرینك باشنده بر پیره زال اوتورمش
چونکه پیره زالك نظری پادشاهه دوش اولدی یرندن قالقوب
پادشاهك یولن اوب آتنك لجامنه الاوردی وجوش وخروش
ایله فریادایدوب دیدی ای پادشاه عادل وای سلطان نیکوشمائل
بو بن فقیره وعاجزه نك برنیجه نارسیده یتیم طفل نارسیده سی
واردرکه مدار معاشلری برشیرکاوه منحصر اولوب آنیده شکار ایدوب
بمشلرحالا برکون برکیجه درکه بنم یتیملرم اجلقدن فریادایله
طاقتلری طاق اولوب بن عاجزه شاشوب و حیرنده قالمشمدر
اکر بو کون بو سلطنت وقدرتك هنکامنده بکا داد ایدوب حقمی
الیوبرمیه سك یارنکی کون کمال ذلت وانکسار ایله جسر صراط
مستقیمه کلدکده دامنکه صاریلوب اول منتقم حاکم لم یزل حضورنده

منقولدرکه شیخك جدّی مولانا حاجی ابراهیم یوز اون یاشنه دگین درسینی فوت ایتمش و فتواسنی کسمش و بلادِ عجمدن ورومدن استفتایه گلورلر ایمش و فرائضی شرح ایتمشدر و معقولاتده نیجه کتب و رسایلی واردر؛ فقهده مسائلِ مشکله حلّنده فَكُّ الْمُغْلَق نام بر کتابِ با احکامِ نیك انجام تألیف ایتمشدر و تربیهٔ مریدین ایچون جدا خلوت خانهلر ایدوب نیجه یوز کسنهنك ظاهر و باطن سؤ نیّتن چکوب تصوّفده دخی نیجه تألیفات واردر؛ شیخ ابراهیم آمدی دیو ذکر اولور، محبّهً شیخك نامنی پدری ابراهیم قویمشدر.

نقل اولنور که انتقال ایدهجك زمانده خلقله حلاللاشوب حلالنه حقّنی ویروب صویك کندی ایصیدوب کفننی دیکوب حجرهسنه گیروب یونوب کفننه بورینوب انتقال ایتمش رَحْمَةُ اللّٰهِ عَلَيْهِ، فعلی و قولی دائما سنّت اوزره اولمشدر.

منقولدرکه چون مکّهٔ مکرّمه وموضعِ معظّمهیه پا برهنه وارمش میقاتدن بیتِ شریفه وارنجه اون بیك رکعت نماز قیلمش بر بیل مجاور اولمش اکثریا بیتِ شریفده اولورمش قطعا اوتورمق واقع اولمامش مگر تشهّدده چون مدینهٔ منوّره و روضهٔ مطهّرهیه متوجّه اولمش آلتی آی مابینده نیجه بیك کرّه بیك نماز قیلمش حتی حَرَمَيْنِ شَرِيفَيْنِ مُحْتَرَمَيْنِ نَظِيفَتَيْنِه وارووب گلنلر یولده آنك توجّهنی گوروب، پیاده اولوب تعظیم ایدرلرمش قطعا ملتفت اولمز ایمش.

Menâkıb-ı İbrâhîm-i Gülşenî, Yay. Tahsin Yazıcı, Ankara ١٩٨٢.

وانجو وجواهره میل ایدوب بر نسنه تکلیف ایتمدیلر، مع‌هذا پدرلرندن وبرادرلرندن نیجه کره نیجه بیك التون قالدی رَضِیَ اَللّٰهُ عَنْهُمَا.

نقل اولنورکه مرحوم گلشنی هنوز تکلّم ایتمز ایکن ایکی یاشندن اوّل واقع اولان خلقك کلماتی بالفاظه وبمحلّه صکره نقل ایتمش، حتی ایکی کسنه مابیننده واقع اولان کلامی که غیری نك اطلاعی اولمامش بیان ایلمش وَکَانَ یَسْمَعُ اَلسُّؤَالَ بِاُذُنِ اَلْکَمالِ وَیَتَکَلَّمُ بِلِسَانِ اَلْحَالِ قَبْلَ اَلْمَقَالِ فِی اَلْمَهْدِ صَبِیًّا»؛ شیخ ایکی یاشنده ایکن آتاسی انتقال ایتمش، عموسی سیدی علی النده یتیم قالمش، اول دخی تربیتنه باباسی گبی طالب اولوب سنّت اوزره بسلمش؛ ده‌ده‌سندن و اتاسندن مبالغه کتابلر میراث دگمش، عموسی کتابلری استعاره‌یه ویروب ضایع ایتمگین بش یاشنده‌ایکن اتاسی وده‌ده‌سی مقبره‌لرینه واروب درآغوش ایدوب تضرّع ایدر و آغلر ایمش و دیر ایمش که سز حقّه قریب‌سز، حق تعالی‌دن بکا علم لدن استیگز تا که کتابه محتاج اولمیم و اِلاّ یانگزه دعوت ایلگ تا دنیا بلمکدن خلاص اولم، ایشدنلر تعجّب ایدرلر ایمش.

کافرلری دوگه دوگه مسجددن چقرمش، کافرلر سگ وار اولویورق اولولرینه غلو ایدرلر وسلطان حمزه‌یه شکایته گیدرلر؛ سلطان، مولانا محمدی آدم ارسال ایدوب دعوت قلور، وارن کمسنه طلبده شدّت قلور؛ مولانا محمد جواب ویررکه بن بو فعلی شرعله قلدم وصواب بلدم؛ اگر سندن وغیریدن دخی صادر اولسه منع قلمق محقق درکه نهی منکر صفت اهل حقدر، چونکه سز ده امر حقه رضا و شرع شریفی اجرا نیتی واردر، بجون مسلمانلر ایله مباینت ایدوب آیت کریمه‌یه مخالفت ایدرسزکه الله تعالی بیورر: «یا اَیُّها اَلَّذِینَ آمَنُوا لاَ تَتَّخِذُوا عَدُوِّی وَعَدُوَّکُمْ اَوْلِیاءَ تُلْقُونَ اِلَیْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ» ؛ بو اثناده سلطان حمزه‌نك خاتونی شیخك ده‌ده‌سی حاجی ابراهیمك مریدی اولمغین سلطانه دیرکه شیخك نهی شرعله‌در؛ پس مولانایه برخلعت ایله آدم گوندروب عذر ایلر وندا ایدرلرکه من بعد کافرلر مسجده گیرمیه‌لر و «بَشِّرِ اَلْمُؤْمِنِینَ» «ذٰلِكَ هُدَی اَللّٰهِ یَهْدِی بِهِ مَنْ یَشَاءُ» «وَ اَللّٰهُ ذُو اَلْفَضْلِ اَلْعَظِیمِ» وگلشنی مرحومك والده‌سنك نامی هدیة الله درکه باباسی شرف الدینه واقعه‌سنده درلرکه سگا برقز هدیه ویرلدی اول سببدن نامنی هدیة الله قور، دایم صائمه و عبادتده قائمه ایمش دنیا زینتندن بری اولوب اون ایکیدن یوقاری عددی بیلمزایمش؛ فی الواقع نهایت اعداد اون ایکی درکه کرامتله صایلشدر.

حکایت: بوفقیر، شیخ احمد خیالی ابن ابراهیم گلشنی نك که ایکی کریمه‌سن آلدم ایکیسنه دخی اون بشدن زیاده عدد اوگرده‌مدم والتون

شرف‌الدین قاضی‌یی منع ایدر ایمش، امام زمانه عصیان وسلطانه طغیان جایز دگلدر، فاسق دخی اولورسه، صکره قتلك جایز اولور وحقدن بلا گلور، فراغت اَوْلَی وسکوت اَحْرَی در دیدوگنی سلطان حمزه استماع ایتمش؛ پس رعایتله اکرام ایتمش، امّا کافرلر بو مساعده‌یی ایتمگین سلطان شهر آمدی آنلره تسلیم ایتمش؛ آنلر دخی اول فرصتده بر ایکی عالی کلیسالر یپرلر وهمیشه آنده بتلرینه طپرلر، هرزمان کاتی مال وخراج خرج ایتمگین بنجه مدّت معمور قلوب راه راستدن صپرلر تا شول زمان عدالته دگین که قامع آثار کفّار وقالع بنیان اشرار، سلطان سلیم خان ابن سلطان بایزید غازی العثمانی اول دیاری آلوب دیاربکر ایالتنی محمد پاشایه ویرر، اول دخی کافرلره التفات ایتمیوب مالرینه طمع قیلمیوب رغماً عَلیٰ اَنْفِ اَلْکُفّار اول کلیسایی بر عالی جامع ایلمشدر « ذٰلِكَ هُدَى اَللّٰهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَآءُ ».

نقل اولنور که چون سلطان حمزه کافرلری مسلمانلر اوزرینه مسلّط ایتمش، شویله اولمشلر که پشمقلرین ملوّث ایدوب مسجد جامعدن چکرلرایمش، مهملات سوروب، استهزا ایله مسلمانلر نمازده ایکن گولوشورلرایمش، منقولدر که گلشنی مرحومك پدری مولانا شیخ محمد آمدی جامعده نمازده ایکن بر کافر سجده گاهنی ملوّث ایتمش غیرت دین متین ومحبّت رسول امین غلبه ایدوب « اِنْ تَنْصُرُوا اَللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ اَقْدَامَكُمْ مقتضاسنجه

بعض آبا و اجدادنك احوالی بیانندەدر

شیخ ابراهیم گلشنی نك نسب ظاهریسی اوغوز آتایه ایرشور؛ بووجهله که ذکر اولنور: شیخ ابراهیم گلشنی ابن مولانا الشیخ محمد ابن مولانا حاجی ابراهیم ابن الشیخ شهاب الدین ابن آی طوغمش بن گون طوغمش بن قطلو طوغمش بن اوغوز رَحِمَهُمُ اللّٰهُ یدی آتایه دگین اوغوز نسلندن اولدوغنه کتابلرنده اشارت ایتمشدر واوغوز واضع لسان ترکیدر، اما پدری مرحوم مولانا شیخ محمد آمدی نك فقه وکلام و منطقده مؤلفاتی معروف اولوب کندی آمر وناهی اولمقده سیف قاطعلقله موصوف ایدی.

حکایت: سلطان حمزه بن امیر قره یولك عثمان که دیار بکره باباسندن صکره پادشاه اولمشدر، فاسق اولمغین شهر قاضیسی قره قاضی ظلمندن حذر ایدوب سلطان غایب ایکن سلطان حمزه نك برادری علی بگه تسلیم ایتمك ایچون شهرك قپولرین بغلیوب عاصی اولمشلر، سلطان حمزه استماع ایتدکده کلوب شهری محاصره ایتمش چون شهرك اکثر قومی کافرلرایمش برگیجه رخنه ایدوب سلطان حمزه یی ادخال ایتمشلر، اول دخی برادری علی بگه تعرض ایتمه مش که علی بگ قاضی یه دیمش ایمش که بن برادرم ایله سزك ایچون دشمن اولمم شهری سز ضبط ایدك، پس قاضی یی توابعیله برابر هلاك ایدوب استیصال ایتمش همان مرحوم گلشنی نك جدی حاجی ابراهیم آتسنك آتاسی حاجی شرف الدین خلاص اولمشلرکه حاجی

چاليشه‌رق كوچه‌لر آراسنده بوكا اعظمى نسبتده موفق‌ده اولمشدى . سلسلهٔ طريقتنى «قطب‌الدين‌حيدر، لقمان سَرْخسى، احمد يسوى» كبى بويوك وَمعروف تورك شيخلرينه‌ايصال‌ايده‌ن بوتورك صوفيسنك‌قورديغى «بكتاشيلق»، تورکلر آراسنده انكشاف ايده‌رك قومى عنعنه‌يله تطابقه چاليشان بوتون طريقتلر كبى « مختلف عنصرلردن مخلوط Syncrétiste » برماهيته‌در : اونده « قلندريه ـ يسويه ـ حيدريه» ايزلرى يعنى «شامانيزم»دن «نوافلاطونيلر»ه قدر مختلف مذهب ومسلكلرك تورلوتورلو بقاياسى هپ برلكده مندمجدركه، بواعتبارله، اونى «باطنى» ماهيتده‌كى «بابائيلك»ك على‌العاده بردوامى عدا يتمك هيچ‌ده‌يا كليش دكلدر. «حاجى بكتاش‌ولى» علوم‌اسلاميه‌يه وتصوف‌اساسلرينه لايقيله‌واقف برعالمدى : اودور صوفيلرينه‌اتباعاً وجوده كتيردىكى «عربجه» مقالات صوفيانه‌سى‌ابتدا «سعدالدين» آدلى برمريدى طرفندن نثراً، واون‌دردنجى عصرصوكنده‌ده «خطيب‌اوغلو» طرفندن‌نظماً تورکجه‌يه‌ترجمه ايديلمشدر. منتهيلره دكل آنجاق مبتديلره‌مخصوص اولان بوكبى‌اثرلر عوميتله «ظاهرى» برماهيته‌اولاجغى جهتله، «حاجى‌بكتاش»ك بواثرنده‌ده ديكر صوفيلردن اوقدر بارز صورتده آيريلاجق بويوك‌خصوصيتلر كوزه چارپمايور. يالكز، «اون‌ايكى‌امامه‌اقرار » ى، « تولى » و « تبرّى » يى توصيه‌صورتيله «شيعى» تمايلاتنى آچيقجه كوسترمكده‌در. « يسوى » تكيه‌لرنده اولديغى كبى « بكتاشى » تكيه‌لرنده‌ده «تصوفى‌تورك‌خلق‌ادبياتى» نك بويوك بر انكشافه نائل‌اولديغنى، وبوجريانك، متعاقب عصرلرك حرث‌تاريخى اوزرنده نه‌درين ايزلر براقديغنى آشاغيده كوره‌جكز. مولوى تكيه‌لرينك عجم‌حرثنه مركز اولماسنه مقابل ، اونلره رقيب‌اولان بكتاشى تكيه‌لرى داها زياده ملى حرثى وخلق كتله‌سنك تمايللرينى نظراعتباره آلمشلر ، وتصوفى خلق شعرينى قوتلى برپروپاغاندا واسطه‌سى اولارق قوللانمشلردر .

Köprülüzade M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*,İst. ١٩٢٦, s. ٢٨٨-٢٩٤.

اشتغال ایدییوردی . ایشته بوصیراده « شمس تبریزی » آدلی رند و لاابالی ، سرسری مزاج بر درویشك قونیه یه کلهرك کندیسیله ملاقی اولماسی [٦٤٣] ، «مولانا»نك معنویتی اوزرنده شدتلی ودکیشدیریجی بر تأثیر اجرا ایتدی. اسکی بر «اسماعیلی» عائله سنه منسوب اولوب برچوق یرلر دولاشان بو «شمس تبریزی»، جدآبویوك برجذبهٔ صوفیانه یه مالك، الکنیش وسربست فلسفی تلقیلری روحنك صمیمی احتیاجلری نتیجه سنده قاورامش ، قوی بر شخصیتدی. بو قوتلی تأثیر آلتنده «مولانا» نك اسکی صوفیانه تلقیلری دکیشدی ؛ اسکی زهد وتقوایی براقه رق ـ برچوق صوفی وعالملرنك حرام عد ایتدکلری ـ «سماع» ه مداومته باشلادی. «شمس»، برآرالق، علیهدارلرینك خصومتی سببیله اوندن خبرسزجه «شام» ه چکیلدیسه ده، «مولانا» نك اصرار ودعوتیله تکرار «قونیه»یه دوندی. لکن «مولانا» نك اورتانجه اوغلیله آراسنده کی اسکی منافرت، آرتق بودفعه قطعی اولارق « قونیه » دن قاچمه سنی موجب اولدی ؛ وبر داها ایزی بیله بللی اولمادی . «مولانا» بلکه الکوزهل غزللرینی، ایشته بوصیراده، اونك الم فراقیله یازمشدر . «مولانا» بوندن صوکرا قونیه لی «صلاح الدین زرکوب»ی، اونك وفاتندن صوکراده « چلبی حسام الدین » ی کندیسنه مصاحب اتخاذ ایتمش ، وحتی «مثنوی» یی حسام الدینك اصراریله، صرف مریدلرینه آداب سلوکی تلقین مقصدیله یازمشدر. حیاتنده مالك رجال وکبراسندن دائما حرمت ورعایت کورمش، هرصنف خلق آراسنده یوزلرجه مرید وپرستشکار قازانان مولانا، ٦٧٢ ده «قونیه» ده وفات ایتدی .

§ ٨ «حاجی بکتاش ولی» ، اثرلری وتأثیراتی

اون اوچنجی عصرده آناطولیده بالخاصه خلق کتله سی اوزرنده الك چوق مؤثر اولان شخصیتلردن بری ده «حاجی بکتاش ولی»در. بوعصرده آناطولی یی باشدن باشه قاپلایان «بابائی» خلیفه لرندن خوراسانلی برتورك اولوب «قیرشهری» جوارنده «صولوجه قارا اویوك»ده یرلشمش ، و «بابائی ـ باطنی» عقیده لرینی نشر وتعمیمه

« فخرالدين عراقى » ، قيصريه وسيواسده « شيخ نجم‌الدين دايه » ، « صدر قونوى » مريدلرندن «مؤيدالدين جَنْدى»، «قصيدهٔ تائيه» شارحى «سعدالدين فَرْغانى»، وداهابوكى ـ صوفيانه‌أثرلرى وشعرلريله بوتون اسلام عالمنده معروف ـ برچوق صوفيلر آرتق آناطوليده ياشايورلردى. بونلرك هپسى، ياشادقلرى شهرلرده كنديلرينه كنيش برمحيط يارا تمشلر، برچوق طرفدار بولمشلر، صوفيلك ادبياتنك آناطولى شهرلرنده انتشارينه غيرت ايتمشلردر . نظريه‌وَ مسلك اعتباريله، بوتون بو صوفيلرى «شيخ اكبر»ك مريد ومعقبلرى عدايده بيليرز: فى الحقيقه، اون اوچنجى عصرده ، بوتون آناطوليده اونك تصوف فلسفه‌سى حاكم اولمش، ويكى انكشاف ايتمكده اولان تورك شعرى بيله درحال اونك تأثيرى آلتنده قالمشدر . لكن بونده الك بويوك عامل «محى‌الدين عربى» دكل، اونك قارا كاق وَ مبهم نظريه‌لرينى بروجه شاعرانه ايله جانلانديران وَ بوصورتله چوق محدود برزمره آراسندن چيقاروب داها كنيش بركتله يه‌يايان «مولانا جلال‌الدين رومى»در. يالكز تورك تصوف شعرينك دكل، حتى عموميتله تورك ادبياتنك وحرشنك تكاملنى لايقيله آكلامق ايچون، «مولانا » ايله، اوكا ضد ديكر بويوك جريانك ممثلى اولان «حاجى بكتاش ولى» دن برآز اطرافليجه بحث ايتمك مجبوريتنده‌يز .

٦ § مولانا جلال‌الدين رومى

«خوارزم»ك معروف عالم وصوفيلرندن «سلطان العلما بهاءالدين ولد »ك صلبندن ٦٠٤ده «بلخ»ده دنيايه كلمشدر. اهميتلى بعض سببلر دولايسيله باباسيله برابر آناطوليه مهاجرت ايده‌رك، «بويوك علاءالدين كيقباد» زماننده «قونيه» ده يرله‌شدى. كرك باباسندن كرك اونك [٦٢٨] ده وفاتنى متعاقب دوقوزسنه برابر بولوندينى «سيد برهان ترمذى » دن تماميله «زاهدانه» تلقيلر آلمشدى. بناءً عليه، برطرفدن تدريس ايله، ديكر طرفدن ده «غزالى» نك احكام شريعتله تماماً تأليف ايتديكى تصوفله

تصوف جریانی وبویوك صوفیلر

§ ۵ آناطولیده بویوك صوفیلر

آناطولی سلجوقیلری، داها ایلك زمانلرندن اعتباراً، صوفیلره قارشی صمیمی بر حرمت والتفات کوسترمکده ایدیلر. بر طرفدن سلجوقی سرایلرنده کوردکلری بویوك حسن قبول، دیکر طرفدن موغول استیلاسی، اون اوچنجی عصر اثناسنده ده آناطولیه برچوق معروف صوفیلرك کلمسنی انتاج ایتمش، و بالخاصه بویوك شهرلرده تصوف جریانلری پك قوتلنمشدی. حکمدارلره وامرایه پیرواولارق، برچوق انسانلر اونلره انتساب ایدییورلردی. بالخاصه، موغول استیلاسندن وادارهٔ مرکزیه‌نك متزلزل برحال آلماسندن صوکرا، بوسیاسی ـ اجتماعی بحرانلرك بالضروره دوغوردیغی روحی بحرانلرده، صوفیلرك خلق کتله‌لری اوزرنده کی اسرارانکیز تأثیرینی برقاتداها چوغالتمشدی. «خوارزم» ساحه‌سندن کلن «یسویه» منسوبلری و «نجم الدین کبرا» مریدلری، کذلك «خراسان» دن هجرت ایدن «قطب الدین حیدر» درویشلری،

آناطولینك هرطرفنه یاییلارق تصوف پروپاغاندا سنه باشلادیلر. ایشته بوصورتله، اون اوچنجی عصرده آناطولی شهرلرنده اسلام تصوفنك پك معروف بعض سیمالرینه تصادف ایدییورز: «قونیه» ده «شیخ اکبر» لقبیله معروف اولوب «ذات باری» یی «وجود مطلق» عداید‌ن «بویوك پانته‌ئیست» شیخ «محی الدین عربی»، اونك شارحی عد ایده بیله جکمز «صدر الدین قونوی»، فارسی شعرلریله معروف «اوحدالدین کرمانی»، توقادده مرید ومعتقدی «معین الدین پروانه» نك یاپدیردیغی خانقاهده

« لاوجود : عدم » ، « لاحسن : قبح » ، « لاخير : شر » در. فقط بونلر اصلا مستقلاً موجوداولامازلر؛ زيراهروجود حقيقى بالضروره وجودمطلقده داخلدر. بونلرايسه اونك آنجاق « عدمى » برصورتده افادەسيدر؛ بناءً عليه « عدم ، قبح ، شر » آنجاق برمقصدخصوصى وكچيجى برآن ايچون متصور بر وهم وخيالدن عبارتدر. ايشته بوندن دولايى بونلرك موجوديت حقيقيەلرى يوقدر. بونلر آنجاق برخيالدركه، شرائط تجليات ضرورتيله برزمان موقت ايچون ظاهر اولور. طرز تجلى شوصورتله اولمشدر: «عدم»، «وجود» ايله قارشيلاشنجه، « وجود » برآيينەده منعكس اولور كبى ، ديكرنده بر « عكس » ويا «خيال» اولمق اوزره كورونمدى . ايشته هم وجوددن وهم عدمدن حصەدار اولان بو عكسه « وجود ممكن » ديرلركه ، « عالم حادثات » بودر . بعض متصوفلر بونى، دورغون بر كوله عكس انداز كونشه تشبيه ايدييورلر ؛ اونلره كوره ، بر آيينەيه باقديغمز وقت قارشيسيدەكى رسمك كوز ببكنده ناصل كندينى منعكس كورييورسەق ، طبقى بونك كبى « صورةالله » دخى عادتا كوزمقامنده اولان انسانده منعكسدر.

Köprülüzade M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İst. ١٩٢٦, s. ١٤١-١٤٥.

شيوعنى بيلديكمز بوسيستهم، بالخاصه « محى الدين عربى » دن صوكرا ، اسلام عالم فكريسنه ياييلارق يدنجى عصردن اعتباراً معين ومرتب برمسلك حالنده اسلام تصوفنك عادتا اساسات حاكمه‌سنى تشكيل ايتدى. كرك عجم ادبياتنده كرك ادبياتمزده ـ يالكز «محصولات صوفيانه»نك دكل ـ عموميتله «شعر»ك اساس بنيه‌سنى تشكيل ايدن وذوقك تكاملى اوزرنده ايزلر براقان سيستهم بواولدينى جهتله ، بونك حقنده عمومى معلومات ويرمك مجبوريتنده‌يز .

«وجوديه» مسلكنك اساسى، قيصه‌جه « وجودك تك اولوب بونك‌ده وجود مطلق اولان وجود الهيدن عبارت اولماسى و اوندن باشقا بروجودك وارلغنه امكان بولونماماسى» شكلنده ايضاح اولونه‌بيلير. بوصورتله، وجود مطلق اولان «الله»، عين زمانده « خير مطلق » و « حسن مطلق » در. اوحالده بوعالم حادثات نره‌دن وناصل وجوده كلدى؟ ايشته بوراده، بوتون فلسفه سيسته‌ملرينك دائما الك قوتلى جهتى اولان « تكوين » مسئله‌سنك متصوفلرجه صورت حلنه تماس ايدييورز : زمان تحدث ايتمزدن اول ، حق تعالى عشق وجبروت غيبيه‌سنده يالكزجه مكنوز ايدى ؛ بناءً عليه اوكا منجذب اولاجق باشقه بر كوز ، وجده كله‌جك باشقا بركوكل يوقدى. حالبوكه «حسن»ك صفت اصليه‌سى، «تجلى»يه اولان ميل جبليسيدركه ، «پلوتهن» بونى « كمال » ك ايجاباتندن عد ايتمكده‌در. ايشته صوفيلره نظراً، سبب خلقت حقنده حضرت « داود » ك سؤالنه وارد اولان « كنت كنزاً » جوابى‌ده بونى كوسته‌ريور. فقط ، فطرت الهيه‌نك اراده ايتديكى بوتجليات عجبا ناصل وجود بولدى ؟

هرشيئك ضديله معلوم اولماسى برمتعارفه‌در. ايشته بواعتبارايله « خير محض، خير مطلق » و « حسن مطلق » له براولان وجود مطلقك ضدى‌دد بالضروره

کبی برچوق بویوك صوفیلر یتیشه‌رك مسلکلرینی بوتون ممانعتلره ، استادلره، تحقیر وتکفیرلره رغماً اسلام عالمنك هر کوشه‌سنده نشر وتعمیمدن کری دورمایورلردی. بوایلك عصرلرده شریعت عالملری طرفندن پك ده اودرجه حسن صورتله تلقی ایدیلمه‌ین وشبهه ایله کورولن صوفیلر، «ابوالقاسم عبدالکریم قُشَیری» [وفاتی ٤٦٥] نك «صوفیه مسلکنك اصلا اهل سنت عقائدینه مغایر اولمادیغنی» کوسترمك مقصدیله صرف ایتدیکی مساعیدن وبالخاصه «غزالی» [٤٥٠-٥٠٥] نك چوق اساسلی مساعیسندن صوکرا، افکار عمومیه ده بویوك بر موقع حرمت قازانمغه باشلادیلر. مشهور عالملردن برچوقلرینك بویوك شیخلره انتسابی، حکمدارلرك وامرانك بالذات تکیه‌لر وزایه‌لر یاپدیره‌رق بو جریانی تشویق ایتمه‌لری ، داها دوغرو بر تعبیر ایله اوجریانه قاپیلمه‌لری ، اسلام عالمنك هرطرفنده یوزلرجه شیخ ودرویشلر یتیشدیریبور ، وبویله‌جه عادتا یکی «اجتماعی زمره‌لر» وجوده کتیریبوردی . دردنجی عصردن ابتدار ایده‌رك یاواش یاواش آلتنجی عصره قدر اسلام عالمنده «طریقتلر» تشکل ایتمکه باشلامش، آلتنجی عصردن صوکرا ایسه بوکبی طریقت تشکیلاتی هرساحه‌ده بویوك بروسعت واهمیت قازانمشدی.

§ ٣ وجودیه مسلکی

ابتدا «جنید بغدادی»، «بایزید بسطامی» ، «ابوسعید ابوالخیر» کبی صوفیلرده ـ پك ده تمامیله معین برسیستم طرزنده اولمامقله برابر ـ موجودیتنی کوسترمن «وجودیه» مسلکی ، اسلام عالمی یونان فلسفه‌سیله لایقیله استیناس ایتدکدن و «ابن‌سینا» ، «سُهرَوَردیء مقتول» کبی «فلسفهٔ اشراقیه» یی و «نو افلاطونیه» عقیده‌لرینی نشر وتعمیم ایده‌ن فیلسوفلر یتیشدکدن صوکرا، صوفیه آراسنده قوتله تعمم ایتدی. «اهل خراسان» دینیلن «ملامتیه» زمره‌سی آراسنده دها دردنجی عصردن بری

ویرییورلردی . بو جریان « ابن سبأ » ایله پك مفرط برشكل آلارق، درجه درجه، ابتداعلینك سائر اصحابه ترجیح وتفضیلی، صوكرا خلفای ثلثه یه طعن وسبی، واك نهایت ده علینك الوهیتی ایلری سوردی ؛ بالذات علی « غالیه » و یا « مُوَلّهه » دینیلن بو صوك زمره طرفدارلرینی یاقمله برابر ، شیعیلك جریانی مختلف تحولاته اوغرایه رق قوتله دوام ایتدی؛ هجری ٦٤ ده « كَیْسانیه » ، ٦٦ ده « مختاریه » كبی زمره لردن باشلایه رق ، بربرلرندن آز چوق بر طاقم فرقلرله آیریلان برچوق شیعی فرقه لری میدانه چیقدی. ایشته، مختلف ماهیتده سیاسی واجتماعی عاملر تأثیریله میدانه چیقان بو طاقم طاقم فرقه لر آراسنده ، بالخاصه « غالیه » یعنی مفرطلر، تصوف جریانینك عمومی تكاملنده چوق بویوك بررول اوینامشلر، وصوك زمانلره قدر كندیلرینی اكثریا « تصوف » سترهسی آلتنده كیزله مكه چالیشمشلردر . اماملری « پیغمبر » وحتی « الله » عدایدن بو « باطنی المذهب » زمره لرده « تشبیه ، حلول ، تناسخ ، اباحه ، بدأ ، رجعت » كبی اسلامیته مغایر اساسلر تمامیله مقبول ومعتبردر.

٢ § صوفیلكك انكشاف وانتشاری

داها زمان سعادتدن باشلایه رق اسلامیتده « زهدی » ماهیتده برجریان وجوده كلمش، حتی برطاقم زاهدلرده یتیشمشدی. لكن ، اسلامیتك ایلك دورلرنده ، مؤخر تصوف جریانینك مبشری عدایدیله بیله جلك هیچ برحادثه یه تصادف ایدیلمه دیكی كبی، صوكرا كی صوفیلرك صرف عندی برصورتده ادعا ایتدكلری وجهله حضرت پیغمبرك « ابوبكر » ایله « علی » یه برطاقم تلقیناتده بولونه رق بوصورتله صوفیلك جریانینك اساسنی وضع ایتدیكی حقنده ده تاریخی هیچ بردلیل موجود دكلدر. الده كی تاریخی منبعلره نظراً ابتدا « صوفی » نامنی آلان وسوریه ده ایلك زاویه یی قوران ذات [١٥٠ ه] ده وفات ایدن كوفه لی « ابو هاشم » در؛ اوندن صوكرا « سفیان ثوری » [وفاتی ١٦٨] ، اسكی خریستیان كشیشلرینك مقری اولان مصردن یتیشن « ذوالنون » [٢٤٥] ، خراسانلی « بایزید بسطامی » [٢٦١] ، فاجعهٔ شهادتی عصرلردن بری علما وشعرایه سرمایهٔ قیل وقال اولان « حلاج منصور » [٣٠٩] ، « جُنَید بغدادی »

اسلامی ادبیاتده تصوف تأثیراتی

§ ۱ تصوف جریانك منشأی

اسلامیت ، داها تأسسندن برعصر صوکرا بیله، ایلك دورلرده نسبتله، معناً اولدقجه مهم فرقلر کوستریبوردی. فی الحقیقه ، دنیانك مختلف محللرنده ، عصرلردن بری کندی خصوصی حرثلری وعنعنه‌لریله یاشایان مختلف مدنی ملتلر اسلامیت دائره‌سنه کیرنجه، اسلامیتك‌ده بویوك برتکامله معروض قالماسی غایت طبیعیدی. ایران مدنیتی ، هند مدنیتی ، موسویلك تأثیراتی، « سوریه » یی باشدن باشه قاپلامش اولان خریستیانلق نفوذی، اسکی یونان فیلسوفلرینك مترجم اثرلریله تولد ایده‌ن فکر جریانلری ، « نوافلاطونیه » عقائدی ، خلاصه بوتون بوکبی مختلف خارجی عاملر، طبیعتیله، دینی تکامل اوزرنده‌ده اجرای تأثیرایدییور، وبوصورتله، واسع اسلام مملکتنك هرطرفنده متمادیاً برچوق مذهب ومسلکلر وجوده کلهرك بربریله شدتله چارپیشیوردی . مع‌مافیه ، بو خارجی عاملرله تماسدن داها اول‌ده ، اسلامیتك کندی سینه‌سنده ـ صرف برتکامل داخلی نتیجه‌سی اولارق ـ الکزیاده سیاسی وفقط قسماً‌ده فکری ومعنوی برماهیتده اولارق پك مهم جریانلر طوغمش، پك ده‌رین افتراق واختلافلر ظهوره کلمشدی: «امامت» مسئله‌سی بواسباب اختلافك الك مهمی اولدیغی کبی ، شریعتك قوانین ظاهره سیله حلی غیرممکن برچوق «حالات وجدانیه» حقنده‌کی متخالف تلقیات‌ده، عادتا، مؤخر تصوف جریانك ابتدائی برعاملی حکمنده ایدی. ایشته بوصورتله داها ایلك عصردن باشلایه‌رق « مارقه، شیعه ، قَدَریه، مُرجئه، جَهمیه » کبی سیاسی ویا علمی ماهیتده برطاقم فرقه‌لر میدانه چیقدیکه ، « مارقه » نك « عثمان » و «علی» طرفدارلرینی مؤمن عد ایتمه‌سنه مقابل، بالعموم« شیعه » فرقه‌لری‌ده بالعکس «علی» وچوجوقلرینه یعنی «امام»لره بویوك برحق رجحان

نه‌یاپار : یوللو رطب ویابس سویلنمکه باشلادی حضرت امام‌ده ای احمق قادین اوغلکی قصار ایتکله نه‌یوز آغیرده‌بیلیرسك اوغلکك سعادت وسلامتنی استرسه‌ك تحصیلنه‌مانع اولمه‌که بزم مجلسمزده تحصیل ایده‌جکی معرفت آکافستق یاغیله پشمش پالوذه یدیرر بیورمش ومؤخراً خرجلق ویرمکده باشلایه‌رق مشارالیه‌هیچ مضایقه چکدرمامش ایدی فی‌الواقع (هارون رشید) زمان خلافتلرنده امام ابویوسف حضرتلرینه اکرام وتبجیل خصوصنه اعتنای تام ایلر واکثریا برلکده طعام‌ایدرلردی ومائدهٔ ملوکانه‌لرینه فستق یاغیله پشمش پالوذه وضع اولنوبده حضرت امامك تفرس واقعلری یاد اولندقجه دعای رحمت‌ایله تردیف اولنوردی والده‌سی دخی اوزمانلره یتیشوب‌لذائذ صوریه ومعنویه‌دن مستفید اولمشدربوکادائر کتب‌تواریخده قصص لطیفه واردر . « انتهی کلام‌المترجم »

(شقیق) [١] رحمه‌الله حضرتلری دیورکه (امام ابی‌حنیفه) حضرتلریله برکون یولده برابر کیدرکن اوزاقدن حضرت امامی کوربده بشقه سوقاغه صاپان برآدمی چاغروب یانه کتیردی ویولدن صاپه‌سنك سببنی صوردی. افندم سزه اون بیك درهم دینم اولوب آراسی غایت اوزادینی حالده اداسندن عاجز بولندیغم جهتله سزدن حیا باعث اختفا اولدی دیمسی اوزرینه سبحان‌الله سن بودرجه مضایقه‌یه کرفتار اولدکمی حضارشاهداولسونلر آلاجغم بولنان مبلغی کاملاً سکاباغشلادم بوندن‌بویله سربست اول فقط بوآنه‌قدر بنم مطالبه‌م قورقوسندن راحتسز اولدیغنه تأسف ایتدم بوجهتدن طولایی سنك عفویکی رجا ایدرم بیوردیلرایشته (ابوحنیفه) رحمه‌الله علی‌الحقیقه زهد وکرم صاحبی اولدقلرینی اوزماندنبری آکلادم .

---

[١] شقیق بن ابراهیم البلخی اکابر صوفیه‌دن ورجال رساله‌ٔ قشیریه‌دندر (١٩٤) ده غزاده شهید اولمشدر مشارالیه حضرتلرینك امام ابویوسف ایله صحبت ایدرك کتاب‌الصلاتی تماماً قرائت ایلدیکنی ابواللیث سمرقندی مقدمه‌سنده ذکرایتمشدر فقط بوراده مراد دیکر ذات اولمق کرکدر .

اسلامی ادبیاتده تصوف تأثیراتی

§ ۱ تصوف جریانك منشأی

اسلامیت ، داها تأسسندن برعصر صوکرا بیله، ایلك دورلرده نسبتله، معناً اولدقجه مهم فرقلر کوسترییوردی. فی الحقیقه ، دنیانك مختلف محللرنده ، عصرلردن بری کندی خصوصی حرثلری وعنعنه‌لریله یاشایان مختلف مدنی ملتلر اسلامیت دائره‌سنه کیرنجه، اسلامیتك‌ده بویوك برتکامله معروض قالماسی غایت طبیعیدی. ایران مدنیتی ، هند مدنیتی ، موسویلك تأثیراتی، « سوریه » یی باشدن باشه قاپلامش اولان خریستیانلق نفوذی، اسکی یونان فیلسوفلرینك مترجم اثرلریله تولد ایده‌ن فکر جریانلری ، « نوافلاطونیه » عقائدی ، خلاصه بوتون بوکبی مختلف خارجی عاملر، طبیعتیله، دینی تکامل اوزرنده‌ده اجرای تأثیرایدییور، وبوصورتله، واسع اسلام مملکتنك هرطرفنده متمادیاً برچوق مذهب ومسلکلر وجوده کلهرك بربریله شدتله چارپیشیوردی . مع‌مافیه ، بو خارجی عاملرله تماسدن داها اول‌ده ، اسلامیتك کندی سینه‌سنده ـ صرف برتکامل داخلی نتیجه‌سی اولارق ـ الکزیاده سیاسی وفقط قسماً‌ده فکری ومعنوی برماهیتده اولارق پك مهم جریانلر طوغمش، پك ده‌رین افتراق واختلافلر ظهوره کلمشدی: «امامت» مسئله‌سی بواسباب اختلافك الك مهمی اولدیغی کبی ، شریعتك قوانین ظاهره‌سیله حلی غیرممکن برچوق «حالات وجدانیه» حقنده‌کی متخالف تلقیات‌ده، عادتا، مؤخر تصوف جریانك ابتدائی برعاملی حکمنده ایدی. ایشته بوصورتله داها ایلك عصردن باشلایه‌رق « مارقه، شیعه ، قَدَریه، مُرجئه، جَهمیه » کبی سیاسی ویا علمی ماهیتده برطاقم فرقه‌لر میدانه چیقدی‌که ، « مارقه » نك « عثمان » و «علی» طرفدارلرینی مؤمن عد ایتمه‌سنه مقابل، بالعموم« شیعه » فرقه‌لری‌ده بالعکس «علی» وچوجوقلرینه یعنی «امام»لره بویوك برحق رجحان

نه‌یاپار : یوللو رطب ویابس سویلنمکه باشلادی حضرت امام‌ده ای احمق قادین اوغلکی قصار ایتکله نه یوز آغیرده‌بیلیرسك اوغلکك سعادت وسلامتنی استرسه‌ك تحصیلنه‌مانع اولمه‌که بزم مجلسمزده تحصیل ایده‌جکی معرفت آکافستق یاغیله پشمش پالوذه یدیرر بیورمش ومؤخراً خرجلق ویرمکده باشلایه‌رق مشارالیه‌هیچ مضایقه چکدرمامش‌ایدی فی‌الواقع (هارون رشید) زمان خلافتلرنده امام ابویوسف حضرتلرینه اکرام وتبجیل خصوصنه اعتنای تام ایلر واکثریا برلکده طعام‌ایدرلردی ومائدهٔ ملوکانه‌لرینه فستق یاغیله پشمش پالوذه وضع اولنوبده حضرت امامك تفرس واقعلری یاد اولندقجه دعای رحمت‌ایله تردیف اولنوردی والده‌سی دخی اوزمانلره یتیشوب‌لذائذ صوریه ومعنویه‌دن مستفید اولمشدربوکادائر کتب‌تواریخده قصص لطیفه واردر . « انتهی کلام‌المترجم »

(شقیق) [١] رحمه‌الله حضرتلری دیورکه (امام ابی‌حنیفه) حضرتلریله برکون یولده برابر کیدرکن اوزاقدن حضرت امامی کوربده بشقه سوقاغه صاپان برآدمی چاغروب یانه کتیردی ویولدن صاپه‌سنك سببنی صوردی. افندم سزه اون بیك درهم دینم اولوب آراسی غایت اوزادینی حالده اداسندن عاجز بولندیغم جهتله سزدن حیا باعث اختفا اولدی دیمسی اوزرینه سبحان‌الله سن بودرجه مضایقه‌یه کرفتار اولدکمی حضارشاهداولسونلر آلاجغم بولنان مبلغی کاملاً سکاباغشلادم بوندن‌بویله سربست اول فقط بوآنه‌قدر بنم مطالبه‌م قورقوسندن راحتسز اولدیغنه تأسف ایتدم بوجهتدن طولایی سنك عفویکی رجا ایدرم بیوردیلرایشته (ابوحنیفه) رحمه‌الله علی‌الحقیقه زهد وکرم صاحبی اولدقلرینی اوزماندنبری آکلادم .

---

[١] شقیق بن ابراهیم البلخی اکابر صوفیه‌دن ورجال رساله قشیریه‌دندر (١٩٤) ده غزاده شهید اولمشدر مشارالیه حضرتلرینك امام ابویوسف ایله صحبت ایدرك کتاب‌الصلاتی تماماًقرائت ایلدیکنی‌ابواللیث سمرقندی مقدمه‌سنده ذکرایتمشدر فقط بورادہ مراد دیکر ذات اولمق کرکدر .

امام اعظم مناقبندن

(سفيان بن عُيَيْنَه) رحمه الله ديبورلركه (ابى حنيفه) حضرتلرى كثيرالتصدق ايدى استفاده ايتديكى ربح وتجارتك هپسنى انفاق ايدر وبرجه‌سنى‌بيله امساك ايتمزدى بر دفعه بكا اوقدر چوق هدايا ارسال بيوردىكه حيرتمى جلب ايتدى بعض اصحابنه عرض ايتديكمده سز (سعيدبن ابى عروبه) يه كوندردىكى هدايايى كورمش اولسه‌ايديكز دها زياده تحير ايدردىكز ديدى . زمانندەكى محدثين كرامك هربرينه بويولده اكرام ايدردى (مسعربن‌كدام) ديبوركه (ابوحنيفه) رحمه‌الله نفسنه وعيالنه كسوه ويا فاكهه ويادىكر بر شى اشترا ايده‌جك اولسه اولجه آنك برمثلنى شيوخ علمايه وآنلرك اولادنه اشترا بيورردى.

(امام‌ابويوسف) رحمه‌الله ديبوردىكه حضرت‌امام‌اعظم احسان‌ايتديكى برشى مقابله‌سنده كنديسنه تشكر اولنسه محزون اولوردى وبيورردىكه تشكر جناب‌حقه مخصوصدر بونعمتى‌سكا سوق‌ايدن آنجق خداى‌كريمدر . يكرمى‌سنه متماديآ جمله عيالمله برابر بنم محتاج اولديغم نفقه‌يى تسويه بيوردى بركون‌سزدن‌دهاسنى‌برذات‌كورمدم ديديكمده استاذم (حماد)ى كورمش اولهايدك بوسوزى سويليه‌مزدك آنلركى خصال حميده‌نك كافه‌سنى على‌وجه‌الكمال جامع برفرد كورمش دكلم بيوردىلر .

« لمترجمه » (امام‌ابويوسف) بدايت حالنده فقير وعلى‌قول يتيم‌دخى اولمغله والده‌سى مشار اليهى برقصارك [١] خدمتنه ويرمش‌ايدى لكن يولى مسجد ابى‌حنيفه‌يه اوغرايه‌رق برقاچ دفعه درس تقريرى زمانىنه تصادفله ذوقياب لذائذعرفان اولمغله دوامه‌قرار ويرمش وترك‌ملازمت قصارايلمش اولديغندن بركون والده‌سى مجلس امامه كله‌رك : اوغلمك تدارك قوت يومى‌سنه مانع اوليورسكز قصارك دكانى تركايدوب سزك يانكزده طورمقدن نه‌حاصل‌اولور النده برصنعت بو لنماز ايسه ايلروده بوجوجق

[١] شداد وزننده چربجى معناسنه‌در

بر شخص مكلف اوزرينه امر ايله اتيانى واجب اولان شيئى يعنى مأموربهى ايفا ايكى وجهله اولور : ١ — ادا ٢ — قضادر .

واجب بالامردن مقصد مثلا نمازدر. طرف شارعدن نماز قيلمق ايچون برامر وار. كذا شارع حج ايدك ، زكات ويرك ديه امر ايتمش. ايشته بوامرلرله بروجوب منعقداوليور. مكلفين اوزرينه اوامرك ايفاسى لازم كليور. اوامرلردەكى مأمور بهده ايشته اونماز، حج ، زكاتدر . ديمك كه اوامر ايله بونلرك اتيانى طلب اولنيور . مأمورك‌ده آمره قارشو بوامر اوزرينه ياپه‌جغى برفعل وار . ايشته اوفعل يا ادا وياخود قضا اولور. فقط بورادە واجب بالامردن مقصد مثلا صلاتدر. يوقسه (نماز قيلمق) دكلدر. زكاتدر . زكات ويرمك دكلدر . بورادە فعلدن مقصددە مصدر معناسى دكل حاصل مصدر يعنى نماز قيليش‌در . يعنى شارع مأمورك ذمتنه امر ايله برشئ ايقاع ايتمش. مأمورك مكلف اولديغى بروظيفه وار، برفعل وار ، فقط امر ايله واجب اولان شئ اوفعلك تعلق ايتديكى نفس صلات ويا زكات‌وفعلدن مقصد دخى فعلك حاصل مصدرى يعنى ياپيليش‌در. ياپمق دكل. زيرا نماز قيلمق، زكات ويرمك، حج ايتمك بونلر ادانك تعريفنده داخل اولور .

"Usul-i Fıkh Dersleri", *Sırat-ı Müstakim*, ١٣٢٦.

امرایله واجبك حکمی بیانندهدر .

۱ــ اداء ۲ ــ قضادر .

ادا: واجبك عینی وقضا واجبك مثلنی مستحقنه تسلیمدر .

ادا اوچ نوعدر :

۱ ــ ادای کاملدر. مغصوبی عینیله ردکبی.

۲ ــ ادای قاصردر . مغصوبی جنایتله مشغول اولهرق ردکبی .

۳ ــ قضایه شبیه ادادر. غیرك معین برقیقنی مهر اتخاذ ایدوبده بعدالشرا زوجهیه تسلیم کبی .

۱ ــ مثل معقول ایله قضادر . مغصوبی مثلی ویا قیمتی ایله تضمین کبی .

۲ ــ مثل غیرمعقول ایله قضادر. نفس واطراف نفسی مال ایله ضمان کبی .

۳ ــ ادایه شبیه قضادر . آخرك برقیق غیر معینی اوزرینه تزوج صورتنده تسلیم قیمت کبی .

امرایله واجب ایکی نوعدر : ۱ ــ ادا ۲ ــ قضادر

قلبلرنده مرض وار ایدی ، کندیلرینه رسول نذیر کلدکدن صکره نفسلرنده بر صارصنتی حس ایلمشلر ایکن حمیت جاهلیه انلری اثم وعدوانه سوق ایلدیکندن ایمان وقرأندن ابا ایتدیلر وبناءً علیه رسولك کتوردیکی شعاع نور انلرك کوزلرنده عمی وخسته لکلری اوزرینه خسته لك اولدی. بونلر عقیده لرینك تزلزلندن ودرونلرینك اضطرابندن طولایی مؤلم امراض ایچنده بولندقدن بشقه کذبلری سببیله بوندن صکره دخی بو امراضك فوقنده اوله‌رق کندیلری ایچون عذاب الیم واردر . دینورکه عذاب نیچون کفرك جزاسی قلنمدیده کذبه جزا اوله‌رق کوسترلدی ؟ جواباً دیرزکه کفر بو نوع کذبده داخلدر . تعبیرده لفظ کذبك اختیار ایدلمسی . کذبك فظاعتی وعظیم بر جرم اولدیغنی وکفر بونك مشتملاتندن بولندیغنی بیان ایله کذبدن تحذیر ایچوندر . بونکچوندرکه قرأن کذبدن پك شدتلی تحذیر ایتمش وکذبدن طولایی پك فنا وعیدلر ایلمشدر . هانکی قومده کذب فاش اولورسه انلر ایچنده هر جریمه وکبیره فاش اولور ، زیرا کذب دنائت نفسدن، ضعف حیا ومروتدن نشأت ایدر ؛ بو صفتده اولانلر ایسه ایتمدك فنالق براقمازلر ، مکرکه عجزلرندن ناشی فنالق ایده‌مز اولسونلر . نعوذ بالله تعالی — ع .

برکت زاده اسماعیل حقی

Sırat-ı Müstakim, ١٣٢٦, sayı ١٠٥.

واخلاصه مقرون بولنان اعمال صالحه‌ده تمرن وادمان ايده ايده‌تا كه قلبنده وجدان پاك پيدا اولسون . اهل يقينك يقينلرى كندىلرينى عمل صالحه سوق ايدر ، اهل تقليدك اعمال صالحه‌سى انلرى ايمانلريله انتفاعده اهل يقينه الحاق ايلر . بو آيات كريمه‌نك كندىلرندن بحث ايلديكى فرقهٔ منافقين ايسه بو ايكى امرك هر ايكيسنى غائب ايلمشدر .

ضعف عقلك اسباب عديده‌سى اولوب بونلردن بعضيسى اهل بله وعتهك حالى كبى فطريدر ؛ بو نوع ضعف عقل صاحبى مكلف‌ده دكل ، ملوم ومعاتب‌ده دكلدر . اسباب مذكوره‌دن بعضيلرى‌ده تربيهٔ عقليه‌نك فسادندن نشأت ايدر ؛ ايشته مقلدلرك حالى بودر ، او مقلدلركه انلر عقللرينى استعمال ايتيوب انجق قوملرينك معتاداولدقلرى اوهام وخيالات ايله اكتفا ايدرلر وكسب ايتدكلرى سيئات ايله سالك اولدقلرى تقاليد وعادات‌ده قلبلرينه غلبه چالار .

بو حجاب وسحابلرك ماوراسنده بولنان شموس عرفان وايمانه واقف اولمق ايچون او حجاب وسحابلرى يبرتوب ازاله ايتمكى جناب حق امر ايتمش ايكن بو امر الهيه اعتنا ايتمزلر . بلكه جناب حقك [انا وجدنا آباءنا على امة وانا على آثارهم مقتدون] قول شريفنده كندىلرندن حكايه ايتديكى حالت ايله اكتفا ايدرلر ، تا اول كون كلنجه‌يه‌دك كه او كونده [ربنا انا اطعنا سادتنا وكبراءنا فأضلونا السبيلا] ديه ايتدكلرينه اسف وندامت ايده‌جكلردر .

رسول نذير كلوب‌ده رشدوسدادى غوايتدن فرق وتميز ايتمزدن اون ،زمان فترنده بونلرك كتبدن حظلرى انك قرائت الفاظندن واعمالدن حظلرى دخى صور اعمالى ادادن عبارت بولنديغى وقتلرده

ترتب ايدن مفسدت مقابله ايدلمليدر؛ اكر صدقه‌كى مفسدتك ضررى دها شدتلى اولورسه كذبه رخصت واردر ، امر بالعكس اولورسه حرام اولمسى مأمولدر . . .

عقولدن قلوب ايله تعبير ايدلمك عندالعرب معروفدر . مرض عقول، عقوله طارى اولوبده انك تعقل وادراكنى ضعيف دوشورن حالتدر . شك ووهم بو مرضك اعراضندن اولەرق بر ظلمتدركه عقله عارض اولوردە انك شعاعنى ماورای تكاليف واحكامده بولنان اسرار وحكمه نفوذدن اليقويار . بو نفوذ فقه‌فى‌الدينديركه دينى ظاهراً وباطناً اخذه نفسى سوق ايدر . بو مقوله‌لرك فقه فى‌الدينى غائب ايتملرندن قرأن [لهم قلوب لايفقهون بها] قول شريفى ايله تعبير ايتمشدر وبو مقام امثالنده بلكه عقولدن قلوب ايله تعبير اولنمسى قلب اعماله سوق ايدر محل وجدان اولدينى ايچوندر . عقل صورت اعتقادى طريق تقليد وتسليمدن تلقى ايدوبده زوايای دماغدن بر كوشه‌يه براقورسه او صورتك نه وجدان اوزرنده حكمى ونه قلبده تأثيرى اولور . وجدان اوزرنده حكمى وقلبده تأثيرى بولنميان اعتقاد ايسه نه عندالله معتدبه اولور نەده انسان اندن استفاده ايدر . شو حالده بر كيمسه‌نك ايمانى اونك اعمالنده تصرف ايدر مرتبه‌ده قلبنه قوة برهان ايله اورمازسه او كيمسه‌يه ايمانى نفع ويرمز ، مكركه فهم

١٠ — فِی قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

انلرك قلوبنده مرض واردر [يوركلرنده جهل ، سوء عقيده ، حسد، رسول اكرمه بلا حق بغض وعداوت وسائره كبي نيل فضائله مانع وحيات حقيقيهٔ ابديه‌نك زوالنه مؤدی انواع امراض واردر] جناب حق‌ده انلرك مرضنی مزداد ايتدی [بر طرفدن آيات فرقانيه پياپی نازل اوله‌رق افئدهٔ موحدين نور انتباه وسرور ايله طولدقجه وديكر طرفدن اتحادومتانت ايله اسلامك قوتی كوندن كونه ارتمه‌رق شان وشوكتی اعتلايلدكجه انلرك خسته لكلری غم وكدرلری اولكندن بدتر اولدی ، يوركلری اريدی.] كذبلرندن طولايی انلر ايچون [آخرتده] عذاب اليم‌ده واردر. [بوحسود منافقلر اسلامك انتباه واتحادينی وسطوت اسلاميه‌نك شان واقبالنی چكميه‌رك دنيا ده غم والمله كندی كندیلرينی يدكلری كبي ارتكاب ايلدكلری كذب ودروغدن ناشی عقباده دخی عذاب شديده كرفتار اوله‌جقلردر.]

مرض: اول كيفيتدركه بدنه عارض اولورده آنی كندينه خاص اعتدالدن چيقارر وافعالنده خللی موجب اولور ؛ بوراده مجازاً استعمال ايدلمشدر . كذب : برشيئی بولنديغی حالك خلافی اوله‌رق خبر ويرمكدر. كذب حرامدر واخلاق رديه‌نك اكمبغوضی‌در.

حديث شريفده [اياكم والكذب فانه مجانب للايمان] بيورلمشدر . كذبدن توقی ايدك ، زيرا ايمانه مجانبدر ، ايمان بر جانبده وكذب اكا مقابل ديكر برجانبه‌در ديمكدر . كذب اوچ موقعده تجويز اولنمشدر: حربده ، اصلاح ذات بينده، بر آدمك زوجه‌سنی خشنود ايتمك ايچون اكا قارشو كذبنده . بعضلری شويله‌ديمشدر : كذبك مفسدتيله صدقه

دینی و تصوفی مسئلہ

مسلك‌ده‌او تدابيرلازمه‌دن بريدر كه مقصد اني ياشامق ايچين ايجاب ايدن تدابيري بر شكل معين ومعقوله صوقمق واجتماعيت حاضره‌يي بر شكل سعادت آوره افراغ ايتمكدر .

سوسياليزم ملكمزده بوسوء تفهم نتيجه‌سي اولهرق يك فنا ، يك ياكلش وكلياً مدلولنه ضد بر صورتده آكلاشيلمشدر . حالبوكه : سوسياليزم كوندن كونه دها فجيع دها مشكل بر حاله كلن جميتك آچ وسفيل اولادلرينك رفاهيتني دوشونور .

سوسياليزم مطلقا عدالته مغاير اولان حال حاضر اقتصاديي تصحيح ايتمك ايستر .

سوسياليزم سرمايه‌نك محدود وبهمه حال مستبد كيمسه‌لر النده بولونمسنه اعتراض ايله ، هر كسه حقي قدر ، قاعده‌سني وضع ايدر . نيچون مليونلرجه آدملر برقاچ كيسنك اسيري اولسون . بر طرفدن ميليونلرك تأمين ابتديكي اذواق كوناكونك سينهٔ حظوظنده تنبلجه ذوق وصفايه دالان سرمايه‌دارانى ، اوبرطرفده اونلرك امر وارزوسنه تابع بيكلرجه آچ وسفيل ، حسته لقلى عمله‌يي دوشونمهلم... وجدان مفروضى قارارتان لا ينقطع ادعا اولنان وجميتى بالاى سعادته ايصال ايده‌جكى ظن اولنان اخلاقه چيقماز لكلر ، كيرلر سورن بولوحه سوسيا - ليزمك هدف تعريضى ، اصابتكاه تيغ تنقيديدر .

متمدن اولديغى قدر عدل وحقانيته‌ده ياقلاشمق ايسته‌ين هر ملت ملكنده متعدد سوسياليست فرقه‌لرى تشكيل ايتمش ، عمله‌سنك حق وراحتى تأمينه چاليشمقده بولونيور .

بومقصد ومسلكك ، باخصوص آيات واحاديث ايله تأكيد تشريع ايديلن بو فقرا پرورينك دينأدخى تطبيقى ايجاب ايدركن ، شمديه قدر تركيباده منسى دنيله‌جك بر حالده براقلمسى اصلا تجويز ايديله‌مز .

ايشته بومسلك مبينك ملكمزده‌ده اعلا وترويجى ايچين برعثمانلى سوسياليست فرقه‌سى تشكل ايتمشدر .

عثمانلى سوسياليست فرقه‌سى مملكتمزده عناصر مختلفه آره‌سنده اتحاد ، اخوت ، مساوات اساسلرينه حادم ويكانه اسباب تفرقه اولان منافرات وسوء تفهمات قوميه‌نك ازاله‌سنه ساعى در مقاصد اساسيه‌سندن برنجيسى رسمى پروغرا - مده بيان اولنديغى اوزره اكثريت عظيمه‌يي تشكيل ايدن فقراى اهالى وعمله‌صنوفنك محافظهٔ حقوق وترفيه حياتى ، ايكنجيسى ايسه بنه عين مقصدك دهازياده تسهيل حصولى ايچين تكميل پر يوزنده كى ايشجيلرله تشريك مساعى وتوحيد حركتلريدر .

وطن وانسانيت مشتركه‌نك سلامت وسعادتى اكثريت عظيمه‌يي تشكيل ايدن فقرا صنوفنك ترفيه واعاشه‌سيله — يعنى بحران حاضر اقتصاديدنك وبالنتيجه سفالت عموميه‌نك ازاله‌سيله — قائم اولديغندن فرقه‌نك اولا نظر دقته آلديغى مسئله عمله وفقرانك ترفيه وتأمين معيشتى قضيه‌سى اوله‌جقدر .

. . . . .

İştirak mecmuası, ۲ Eylül ۱۳۲۶, nu. ۲۰.

نومرو ٢٠ — ٢ ایلول ١٣٢٦ (پنجشنبه) سنه — ١ —

صاحب امتیاز ومدیرمسئول
سربست ازمیر غزته‌سی صاحبی
حسین حلمی
Directeur Husséin Hilmi
محرری نامق
مع پوسته سنه‌لکی ٤٠ غروش
« « آلتی آیلغی ٢٥ «
مکاتیب واوراق وارده نور عثمانیه‌ده
حریت مطبعه‌سنده دائره مخصوصه‌یه
کوندرلمليدر .
ممالك اجنبیه ایچون سنه‌لکی ١٢
وآلتی ایلغی ٨ فرانقدر

اشتراك

ملثم نوع بشردروطنم روی زمین
زنکینك چوق یدیکی پرده فقیر آجلقدن اولور
سوسیالیزم افکارینك مروجیدر
Journal socialiste ICHTIRAK

عثمانلی سوسیالیست فرقه‌سی بیانامه‌سیدر

اغنیانك ثروتنك قرقده بری فقرانك حقیدر .
فرمان الهی

— بنی آدم اعضای یکدیکرند —
سعدی

انسانلر ، شیمدیکی کبی مختلف ومقضاد فکرلرده یکدیکرندن پك فرقلی ، طبیعتلرده یارادلمامشلردر . دائما یاکلش آکلاشیلان وسوء استعمال اولنه اولنه حال حاضرده‌کی شکل ضروری متباینی تولیدایدن وانکلیز مؤلفی بویوك (هوبه) ك فکرنجه مع التأسف دوغری اولمدیغی حالده رجوعی محال اولان اجتماعیت حاضرهٔ بشریه اوقدر برباد ، اوقدر منفسخدرکه حیاتی شو کره اوزرنده کچه‌جك اوچ بچق کونمزی قابل تحمل بر حاله قویمق ایچین چوق تدابیر احداثنه احتیاجز ، قطعی مبرم احتیاجز واردر . مطلقا صوکرادن ایجاد ایدیلان حق کبی ، حریت کبی ، وظیفه کبی ، سوسیالیزم ، دینیلن وبشریتی ممکن اولدیغی قدر سعادته ، رفاهیته ایصال یوللرینی دوشونن

حقیقی و ذاتیسیله پارلایوب استقبالی تأمین اولونسون. نور ایله ظلمت، علم ایله جهل آراسنده نه قدر فرق وار ایسه دین ایله تعصب آراسنده دخی او قدر فرق واردر. ظلمت جهل و تعصب رفع اولونمالیدرکه نور معرفت دیانت حقیقیه ایله برابر اذهان و قلوب ناسی تنویر و احیا ایده بیلسین، و الاّ، فلا.

شمس الدین سامی

و الا فلا *ve illâ fe-lâ* Aksi takdirde olmaz.

سوسیالیزم

راسم حشمته

آخ، اکر قابل اولسه یدی؛ قابل اولسه یدی که بشریت، اوت عصرلردن بری تاریخ سفیل حیاتنی اجزای فردیه سنك خونابهٔ ریانی ایله یازان بشریت بر مرحلهٔ سکونته واصل اوله بیلسین؛ ایشته او کون فقیرلر سورونمیه جك، یتیملر آغلامیه جقدی ... او کون حیات او قدر یوکسله جکدی که، کیم بیلیر، احتمال بو کونکی درکهٔ عجز و مسکنتی کوره میه جك، الی الابد اونوتاجقدی. .

آخ ، قابل اوله مادی ؛ قابل اوله مادیکه شو کیرودار عظیمك اعصاب حسیه مزه ویردیکی تعب مدیدی براز، براز دیکله ندیره بیله لم.

لکن ، اوزافلرده ، پك اوزاقلرده ، ایشته بو میدان تقاضانك آفاق بی تناهیسنده بر سراب تسلیت طلوع ایتدی؛ زرین دریالریله ، زمردین مشجره لریله چشمان بشریتی قاماشدیرییور. بو ولولهٔ جوشاجوش ایچنده صماخ یأسمزه میریلدانیورکه : دائما جریحه لریکز قانایاجق؛ دائما خضیض مذلتده چیرپینه جقسکز ؛ فقط بن سزی ینه آووتاجغم !...

– بو نه در ؟..

– سوسیالیزم ! ..

علی جانب

İştirak mecmuası, ۱۳ Şubat ۱۳۲۵, No ۱, s. ۱۳.

اکر - بابلك خرابه‌لری اوزرینه تأسیس خلافت ایدن - جعفر منصور، هارون الرشید و مأمون خلیفه کبی مدنیت اسلامیه‌نك پیشدارلری، یونان مدنیتنه اویله بر نظر حقارتله باقوبده، او مدنیت اجدادمز اولان کلدانیلرك مدنیتندن مأخوذ و اونك تقلیدندن عبارتدر. و یاخود یونان مشرکلرینك اثرینه تبعیت منافیٔ اسلامدر دیمش اولسه ایدیلر، بو کون باعث افتخارمز اولان مدنیت اسلامیه وجود بولورمی ایدی؟ یونان مدنیتی او وقت موجود و قائم اولمیوب زوال بولمش بر شی ایکن اصحاب رسول‌الله «صلی‌الله‌علیه‌وسلم»ك اولادی اولی تمامیله آلوب احیا، و حکمای یونانك ناملرینی کمال حرمت و تعظیم ایله یاد ایدرك اونلره مع‌الافتخار پیرو اولدقلری حالده بز نیچون اوروپا مدنیتی کاه کفر و شرکله و کاه تقلیدله اتّهام ایدرك اوندن استفاده ایتمك ایسته‌میورز؟ عجبا اوروپا اهل کتابی یونان قدیم مشرکلرندن دیانةً اشنع میدرلر؟ یوقسه بز صحبت رسول‌الله شرفنه نائل اولمش اولان اصحاب کرامك اولادندن دیانتده دها قوی می یز؟

اوروپاده دخی تعصب بر چوق وقت مدنیتك یولی اوزرنده بر سد اولوب علمای اسلامه سحار نظریله باقلمش و علم و فن ایله اوغراشانلر رؤسای روحانیه طرفندن بعد التکفیر مجازات شدیده‌یه اوغراتیلمش ایدی. اوراده دخی ابتدا تعصبی اوقشایه‌رق ایبلکله یولك اوزرندن دفع ایتمکه و کتب دینیه‌یی فنون ایله باریشدیرمغه چالیشمش بعض علما ظهور ایتمشدر. لکن تعصب اویله لطف و ملایمتله قاندیریلیر جانوارلردن اولمادیغندن کندیسنی اوقشایانلری تپه‌لیوردی. نهایت علما ال اله ویره‌رك تعصبه قارشی بالطه ایله، کولنك ایله، باروت ایله چیقدیلر، تعصبی هدم ایتدیلر، او وقت مدنیت ایلری اگ‌مکده‌کی کیتمکه باشلادی. بزده دخی مدنیت ایلری کیتمك، و امم اسلامیه - محولرینی موجب اولان - جهل و بدویتدن قورتارلمق ایچون تعصبه عادتا اعلان حرب اولونارق و تعصب قوهٔ جبریه ایله هدم و دفع ایدیله‌رك مدنیتك یولی آچیق براقلمق اقتضا ایدر.

بوندن دیانته ضرر کلمك شویله دورسون، دیانتجه دخی پك چوق استفاده اولوناجقدر چونکه تعصب دیانتك پاسیدر. پاس اك اعلا چلیکی پك آز مدت ظرفنده بیوب محو ایتدیکی کبی، تعصب دخی اك دوغری دینی چوروتمکه سبب اولور؛ دینك اوزرندن تعصب پاسنی کیدرملی که دین جلای

فائده‌نك يانندە برازده مضرت حس اولونيور؛ بو سعيده حد لزومك اوته سنه كچيله‌رك افراطه وارلديغندن بر علتك دفعى ايچون ويريلن علاجك كثرتندن ديكر بر علت ظهور ايتديكى كبى بو مبالغه‌دن دخى بر نجيسى قدر مضر دكل ايسه‌ده مضرتى انكار اولونميه‌جق ديكر بر فكر ظهور ايتمشدر. بين الاسلام اوروپا مدنيتنه اسلامه مغاير و منافى آثار كفر نظريله باقانلرك عددى او مدنيت واعظلرينك همتى سايه‌سنده تنزل ايتمش ايسه ده ينه او واعظلرده‌كى مبالغاتك ثمره‌سى اولمق اوزره اوروپا مدنيتنه بزدن چالنمش تقليددن عبارت و ناقص بر شى نظريله باقوب او مدنيتى تحقير ايله مدنيت حقيقيه‌نك بزده بولونديغنه ذاهب اولان و بو وجهله بر يكى تعصبه دوشنلرك عددى‌ده او نسبتده ترقى ايتمشدر.

بر غيرتلى طبيبك مداواتده‌كى مبالغه‌سندن تولد ايتمش بر علت حكمنده اولان بو يكى تعصبى قيرمق دخى امم اسلاميه‌نك تمدننه خدمت ايتمك ايستيه‌نلر ايچون پك بويوك بر وظيفه‌در. بو وظيفه‌يه بويون اگمكده‌كى مجبوريتمز الجاسيله بو يكى تعصبه دوشنلره ديرزكه : اوروپاليلر بزدن، يعنى سكز اون عصر اولكى اجدادمزدن و دها دوغريسى دينداشلرمزدن چوق شيلر آلديلر، لكن بو كون اللرنده بولنان شيلرك هيچ برى اجدادمزدن آلنمش دكلدر. اوروپا، عالم اسلامدن بر مدنيت تخمى آلدى، او تخمى اكدى، تخمك ايسه ثمره ويرمك ايچون توپراغك ايچنده چورومه‌سى طبيعيدر، او تخم چورودى، ويرديكى محصول دخى دفعاتله تجديد اولونارق جنسى بيله دكشمشدر. اوروپانك علماى اسلامدن آلديغى معلومات او وقته كوره پك چوق ايدى. شيمديكى حاله كوره هيچدر. او وقت بولونديغى ظلمت جهلدن چيقمق ايچون بزدن بر قنديل آلدى، او قنديلك ايشيغيله آيناق محله واصل اولونجه او قديله لزومى قالمدى، النن آتدى، بز بونكله افتخار ايده‌بيليرمى‌يز؟ بونده بزم ايچون افتخار اولوناجق بر شى يوقدر، بوندن اوتانمه‌مز اقتضا ايدر. چونكه بز او قنديلى المزدن دوشوروب سوندردكدن صوكره كوزمزك اوكنده طلوع ايدوب پارلامقده اولان بو مدنيت كونش دكلدر، بر سحردر» و كيممز : «او بزم سونن قنديلك تقليديدر» ديه‌رك كوزلرمزى قاپايوب قارانلقده قالمغى اختيار ايدييوز!

سوق ايله يورسه ده عقل و حكمت بويله بر حسه غالب كلمك اقتضا ايدر. بز بو كون ابن سينانك طبنى، ابن رشدك حكمتنى، حاجزك كيمياسنى يكيدن احيا، و بونلرك كتابلرينى كتبخانه لرك توزلرى آلتندن چيقاروب، عربيدن السنهٔ سائرهء اسلاميه‌يه ترجمه ايله ميدان انتشاره وضع و اونلرك تدريسنه مخصوص مكتب و مدرسه‌لر بنا ايتمك ايچون نه قدر همت و مصارفه محتاج ايسه‌ك عصرمزك اك مكمل فن كتابلرينى دخى بينمزده تداوله چيقارمق ايچون او قدر همت و مصرفه محتاجز حال بوكه ابن سينانك طبيله صيتمه‌يى كسمكه مقتدر اولاميه جغمز كبى حاجزك كيمياسنى و ابن رشدك حكمتيله ده نه دمير يولى لوقوموتيفيله واپورى يوروته بيليرز، نه تلغراف قوللانابيليرز. بونك ايچون بز، علماى اسلامك آثاريله اوغراشمغى تاريخ و آثار عتيقه علماسنه براقارق، تمدن ايتمك استر ايسه‌ك علوم و فنونى اوروپا مدنيت حاضره سندن آللى يز.

شوراسى تأسف اولوناجق بر تصادفدركه بو كونكى كونده مدنيت، تماميله امم عيسويه‌يه منحصر كبى قالمش اولديغندن ملتمزك عوام و جهلاسى او مدنيتى خرستيانلغك علامات ويا ايجاباتندن ظن ايدرك اوندن تبعد و احترازده بولونمغى مقتضاى ديانت عد ايتمكده درلر.

بز ديه‌بيليرزكه : امم اسلاميه‌نك تمدننه مانع اولان دين اسلام دكلدر.

بلكه امم اسلاميه ايله امم متمدنه بيننده‌كى دين فرق و مبانيتى و تعبير آخرله مدنيت حاضره‌نك امم خرستيانيه‌نك النده بولونماسيدر.

بو حالى نظر تأسفله كورن بعض ادبامز خلقك بو تعصبنى دفع ايله اوروپا مدنيتنى نظرلرنده دها آز منفور كوسترمكى، و بو وجهله كنديلرينى فنون جديده‌يه ايصنديروب، مدنيت حاضره‌نك امم اسلاميه‌يه نقلى يولنى آچمغى وظيفه ايدينه‌رك بوكا موفق اولمق ايچون دخى اوروپا مدنيتنك ملت اسلاميه‌دن مستعار اولديغنى، دين اسلامك مدنيت حقيقيه‌يه مانع اولمامسيله بو كون اوروپاليلرك النده كورديكمز علوم و فنونك اكثريت اوزره اسلامك كشفياتندن عبارت بولوندیغنى اكلاتمق ايچون غزته‌لرله، كتابلرله رساله‌لرله، موعظه‌لرله، هر نوع وسائطله چاليشمشلردر. بونلرك سعيى، مقصدى پك مقدس بر سعيدر؛ لكن افاده‌لرنده نه قدر حقيقت وار ايسه او قدرده مبالغه يولوندیغندن، بوندن كوريلن

مدنیت جدیده‌نك امم اسلامیه‌یه نقلی

مدنیتك تاریخ و احوالی حقنده بوندن اول یازدیغمز مقاله‌دن اکلاشلمش اولاجغی اوزره مدنیت، اورپالیلرك النه کچینجیه قدر پك چوق اللردن کچمش ایسه ده، او اسکی مدنیتلر ینه دائما مؤخری مقدمندن اکمل اولمقله برابر شمدیکی اوروپا مدنیتنه نسبةً عادتا رسام مشهور رفائللك بر رسمی یاننده بر چوجق طرفندن دیواره کومورله چیزلمش رسملر کبیدر.

بوندن بشقه، او اسکی مدنیتلر ذاتًا محو اولمشدر. اونلرله اوغراشمق آنجق تاریخه و آثار عتیقه علمنه عائد بر وظیفه‌در. اسکی مدنیتلرك اك مؤخری اولان مدنیت اسلامیه ایله اونك سلفی اولان مدنیت یونانیه‌نك بر چوق آثاری باقیدر. لکن مدنیت حاضره‌نك کوندن کونه آرتمقده اولان آثار و انواری دوررکن او اسکی آثاره مراجعت و یاخود اونلرله اکتفا ایتمك عادتا کونشك انواری اوکنده بر قندیلك فتیلندن استفاده ایتمکه چالشمق کبیدر. مدنیت حاضره‌نك علماو حکماسی مثلا ارسطو و ابن سینایه مدنیتك ایکی بیوك رهبری نظریله باقوب اسملرینی بر حرمت مخصوصه ایله یاد ایدرلر. لکن بو کونکی کونده مکتبلرده ارسطونك تاریخ طبیعیسنی و یاخود ابن سینانك قانونی اوقومازلر. اونلر انسانیته بیوك خدمتلر ایتمشلردر، ظلمت جهل ایله مستور قارانلق عصرلرده برر قندیل یاقمشلردر. خلق اونلرك قندیللریله یولی کوره‌رك یاواش یاواش او ظلمات اقلیمندن چیقدی؛ آرتق کونش طلوع ایتدی، انوار معارف اورته لغی قاپلادی، شمدی او قندیللره اولان بورجمز، بزی قارانلقدن چیقارمغه سبب اولدقلریچون بر خدمت و تعظیمدن عبارتدر، یوقسه کونشك انواری اوکنه بر پرده‌ٔ جهل و تعصب چکوبده او قندیللرك ضعیف ضیاسیله قناعت ایتمك حماقتدر.

شمدی امم اسلامیه‌نك جهالتدن قورتاریلوب یکیدن مدنیته ایصالی ملت وطنی سوه‌ن هر بر صاحب حمیتك اك اول و اك زیاده دوشونه‌جکی بر شیدر، چونکه استقبالده اسلامك بقا و شرفی آنجق بوکا متوقفدر.

واقعا، غیرت ملیه انسانی اجدادی طرفندن یاقلمش اولدیغی بیلدیکی او قندیلله قناعت ایتمکه

اسلاملاشمق

بز ، اقوام اسلاميه‌نك سلامتی اونلرك حقيله اسلاملاشمه‌لرنده اولديغنی اوتەدن بری ادعا ايده كلمشدك . آنجق « اسلاملاشمق » تعبيری مختلف طرزلرده تفسيره مساعد اولديغی ايچون ، بوندن نه كبی بر معنا آكلامقده اولديغمزی ممكن اولديغی قدر واضح برصورتده تشريح ايتمه‌يی فائده‌لی كوريبورز .

اسلاميت كنديسنه خاص اعتقاديانی ، او اعتقاديات اوزرينه مؤسس اخلاقياتی ، اواخلاقياتدن متولد اجتماعياتی ، الحاصل او اجتماعياتدن دوغان سياسياتی احتوا ايتمك اعتباريله الك مكمل و الك نهائی كاملی حائز بر دين انسانيدر .

او ، بو حيثيتله اويله برطاقيم عوامل اساسيه‌نك هيئت مجموعه‌سيدركه بونلر حيات بشری سوق و اداره ايدرلر و هر بررلری ديكرلرندن متفرع اولمقله برابر هيئت مجموعه‌لری متجانس ، مكمل ، افتراق و انقسامی غير قابل بر كل حصوله كتيررلركه ـ دينی بولونديغی شخص معنويده اولديغی كبی ـ فكريه و اثباتيه (Idèalisme,positivisrue) مذهبلری اوكلك ايچنده ممتزج بر صورتده مندمج بولنور .

او بر دين بشريدركه معبر ماهيتی ، رهبری ، استنادگاه طبيعيسی بولونديغی وجدان انسانی كبی علوم تجربيه و ماديه‌يی ، معتقدات مابعدالطبيعيه ونظريه‌يی ، حيطهٔ ادراك بشره صيغان وصيغمايان حقايقی هپ بردن جامعدر .

او نه تماميله فكريه ، نه ده تماميله اثباتيه اولمايوب ، هر ايكيسيدر . اوتی شو ايكی مذهبدن بری ، ياخود ديكری تاقی ايتمك موجوديتنی انكار ايلمكدر . زيرا يالكز باشنه فكريه مذهبی هيچ بر معنايی مفيد اولمايه‌جغی كبی ، كندی كنديسنه وجود بولماسنه‌ده امكان يوقدر . نتەكيم فكريه‌دن مستقل اولق اوزره تصور ايديلن اثباتيه‌ده بويله‌در . چونكه بونلرك بری ديكرينك نتيجه‌سيدر .

بناءً عليه بزم ايچون اسلاملاشمق ديمك ، اسلامك اعتقادياتنی ، اخلاقياتنی ، اجتماعياتنی ، سياسياتی دنما زمان و محيطك احتياجاتنه الك موافق بر صورتده تفسير ايدرك بونلره كركی كبی توفيق حركت ايتمكدن عبارتدر .

Prens Mehmed Said Halim Paşa, *İslamlaşmak*, İst. ١٣٢٧, s. ٤.

هر كسك اومنهج ومشوار اوزره كيتمكه مجبور اولماسنه متوقفدر. بوده ؛ لسان ، ادبيات ، عقائد ، اخلاق ، عادات كبى خصائص قوميه وملیه‌نك سوزوله‌رك تربيتجه برنقطه‌يه منتهى اولوب تدابير سياسيه‌نك تأثيريله تقرر ايتمسندن عبارتدر. تدابير سياسيه حكومته راجع برقوهٔ مؤثره‌در. علمانك ، حكمانك اقتدارندن خارج اولوب دولتلرك همتنه مخصوص وظائف اساسيه‌دندر. دول متمدنه بوقوهٔ مؤثره‌يى قبضهٔ تصرفلرنده بولونان ممالك وموقعك طبيعت واهميتنه واقوام وامك استطاعت وقابليتنه كوره حسن استعمال ايله معارف ومنافعى تكثير وتأمين ايده‌رك افكارى برلشديروب مقاصد عموميه‌ده برخط حركت وجوده كتيريرلر.

خط حركت ايسه انجق تربيهٔ عموميه ، حب دين ويا حب وطن كبى اغراض شخصيه‌دن عارى وعالى برمطلب اساسيده تمكن ايدوب كافهٔ افرادك حاللرنجه اوجهته متوجهاً ترقى وتعالى‌يه سعى ايتمه‌سيدر.

ايشته جهان بشريت ومدنيتده بوندن دها عظيم ، جسيم ، متين ، رصين برحصن حصين اولاماز.

هرسكلى عارف حكمت

Hersekli Ârif Hikmet, *Bedâyi'-i Edebiyye*, İst. ١٣٢٦, s. ٦٠-٦٤'dan kısaltılarak.

درجات‌اوزره مكاتبده تدريس ايديله‌رك اسلاميتى تنوير وتقديسه چالشمق مثوباتدن دكل ، **اهم مهماتدندر** .

. . . . . .

افرادك برقسمى طور جديد اختراعيله متظرفانه فلسفياته وبرقسمى طرز عتيق اوزره متغلظانه تعصباته مائل اولونجه ابناى قوم آراسنده ضديت تحدث ايدر . اخوت ومحبته خلل كلير . هرحالده قوميت ويا مليتك تأسيس ايتديكى آداب اصليه‌يه كوره برحسن تربيه‌نك تعميميله ترقى‌يه‌سعى ايدله‌لى . لسان ، ادبيات ، عقائد ، اخلاق ، عادات كبى خصوصياتده اصلا تقليد جهتنه كيدله‌ملىدر .

خصوصيات مذكوره سائر معارف وصنايع مثللى هرنوه‌دن اولسه تعليم وتحصيل ايديله‌بيلن مزيات مشتركهٔ عموميه‌دن دكل ، اقوام وامم‌مختص اولان حيثيات ذاتيه‌دندر . بوحيثيات‌ايله افراد ، برنقطه‌ده اجتماع ايده‌رك « ملت » عنوانى آلير . اومزيتلرك تغير ايتمسيله مابه‌الامتياز اولان صفتلر زائل **اولوب امت دنيلن** حكم وحال اورادن قالقار ، اورته‌دكى **هيئت مجتمعه** نه‌اولديغى بليرسز برطاقم اوغورسزلردن عبارت قالير . تشتت وتفرقه‌يه دوشن بويله اوغورسزلر كنديلرينى اداره ومحافظه ايده‌ميوب ياقوام وامم منتظمه‌نك تحت رعيت واسارتنه كيررلر وياخود قبطيلركى پريشان وپرا كنده اولور كيدرلر .

برعالم نه‌قدر عاقل وفاضل وحتى كافهٔ فنونه واقف برحكيم كامل اولسه عموميت اوزره تأسيس تربيته قادر اولاماز . تربيهٔ عموميه‌نك تأسيسى مقاصد عموميه‌ده برخط حركت تعيين ايده‌رك

قومیت ، جنسیتدن وملیت دیانتدن متکون بر خاصهٔ طبیعیه وجاذبهٔ فطریه اولمقله جنسیتنی طانیمیانلرده غیرت قومیه ودیانتی بیلمیه‌نلرده حمیت ملیه تصور ایدیله‌میه‌جکندن بویله کیمسه‌لرك نسبت وطنیه ومزیت انسانیه‌لری مفقوددر. اونلره عالم بشریتدن خارج برمخلوق نظریله باقلمق لازم کلیر .

. . . . . .

تجددات عصریه علوم عقلیه‌یه احتیاج کلی کوسترمش اولدیغندن حربیه ، بحریه ، طبیه، ملکیه مکتبلرنده فنون حکمیه تدریساتنه بدأ اولنه‌لی افکارجه خیلیدن خیلی ترقی حصوله‌کلمش ایسه‌ده اصول‌غامضهٔ اسلامیه اوزره مدلل ومکمل کتب اعتقادیه واخلاقیه تدریس ایدلمدیکندن معارف ملیه‌مز مجهول ومعدوم حکمنه کیره‌جك قدر تدنی ایله‌مشدر . بوتدنی فضائل اصلیه‌مزی ستر ایتمش وذاتاً عقلیاتك افکاره بخش ایتدیکی ترقی ، منقولات عادیه‌یی تلقی‌یه مانع اولوب حکمته موافق عقائد واخلاق عالیه‌یه لازمهٔ تمایلی کوسترمش وبوایسه ایدیٔ عمومده ومکاتبده تداول ایده‌کلن کتب ورسائل مطبوعهٔ معلومه‌ده کوروله‌مدیکندن السنهٔ افرنجیه‌تحصیلیله آثاراجنبیه‌ده تتبع معقولاته‌خواهشلر چوغالمش، اسلامیته مغایر افکار مزخرفه انتشاره باشلامشدر .

بوحالدرك امتداد واشتدادی ملیتی افساد ایله افنای عصبیته بادی اولاجغندن تهذیب اخلاق وتصحیح اعتقاده چاره آرامق ، یعنی کتب معتبرهٔ کلامیه وصوفیه‌ده بیان اولونان دقائق دینیه وحقایق شرعیه‌یی ظاهره چیقاروب اسلوب حکیمانه‌ده برحسن ترتیب قویمق بویولده مصحح ومنقح کتابلر تدوین اولونوب

وحدانیتله تنویر ایدر. عقائد واخلاق وافکار وعاداتی برلشدیرر. هویات مختلفه‌دن برهویت خصوصیه حصوله کتیرر، بین الافراد اتفاق واتحاد ایله اخوتی تقرر ایتدیرر . عصبیت، بو اخوتك تقرریله حسیات ملیه‌نك تشـدد ایتمسـندن ایلری کلوب جبلت حکمنده تکون ایلیه‌ن بر حالت غریزیه‌در . نیته‌کیم، اقوام جنسیتله متحیز ایسه ملتلر دخی ملیتله متمایز اولارق هر برینك اوصاف وآمالی کندیلرینه مخصوص باشقه بر مشوار و منوال اوزره‌در

.....

بشریت ، قومیت وملیتله محاط اولدیغندن ابنای آدمك بر قوم ویا برملتـدن معدودیتی طبیعی اولدیغی کبی شخصیت دخی البته برخاکك محصولی بولوندیغنـدن هرفردك بروطنه منسوبیتی ضروریدر . شوحقیقته نظراً **کرك بشریت وکرك قومیت وملیت** وشخصیتك مدار نشو ونماسی **وطندر. مایهٔ اجزای بدن، خاك وطن** اولمق ملابسه‌سیله انسانك دوغدیغی یره میل وارتباطی بر امر جبلی ایسه‌ده وطنجه اهمیت اساسیه بوکا منحصر دکلدر. وطنك قدر ومزیتی مدنیت ، حکومت ، امنیـت ، حیثیت ، تجارت ، ثروت ، مملکتله قائم اولدیغنـدن مناسبات مشـترکهٔ عمومیه‌دن حصوله کلن محاسن ومنافع اعتباریله‌در .

هردرلو ترقیات صوریه ومعنویه‌نك جولانکاهی ، جمعیتلرك تحصنکاهی وطندر. حقیقتده وطنی محافظه نفسنی محافظه دیمکدر.

شواهمیت اساسـیه نه قدر تفهم وتقدیر ایدیلیرسه کوکلرده اوقدر حب وطن تقرر ایدر .

.....

« لوامع الافكار » دن :

لمعه

معلومدركه قوميت باشقه ، مليت باشقه‌در.

قوميت؛ مناسبت جنسيه‌دن ، مليت، متابعت دينيه‌دن ايلرى كلير. مثلا چركسلر طبيعت اصليه‌لرى ايجابنجه بر خصلت مخصوصه‌يه مالكدركه او خصلتك تأثير و تقابليله تعين ايدن « خاصيت جنسيه » يه قوميت تعبير اولونور.

كلمهٔ واحدهٔ اعتقاديه اوزرينه اجتماع واتفاق ايله عندالعموم تقرر ايدوب لايتغير حكمنه كيرمش اولان اصول وقواعد مرعيهٔ دينيه واونك ماحصل تعليم و تربيه‌سى بولونان احوال و اداب عموميه‌نك خارجده‌كى مجموعه‌سنه «مليت» اطلاق اولونور.

قوميت، طبيعى؛ مليت، عارضيدر . چركسلر عن اصل جنسيتله ياشارلر ايكن، صوكره‌دن دين اسلامى قبول ايتملرى حسبيله قوميتلرينه برده مليت انضمام ايده‌رك جنسيتك حكمى قالمامش ، اونك يرينه مسلمانلق قائم اولمش.

كذلك تاتار ، ترك ، عرب ، ارناوود ، كرد دخى بو قبيلدن اولوب هر برى جنسيت مخصوصه ايله متميز ومتفرق اولدقلرى حالده جهت جامعهٔ اسلاميه جمله‌سنى بر دائرهٔ مليته ادخال ايتمش، قوميت، اخوت دينيه‌يه منقلب اولارق جنسيتلرى متروك ومنسى حالنه كيرمش، كافه‌سى بر « امت احمديه » عد ايدلمشدر.

مليت، يالكز آباء اولادن ايشيدلمش مأثر منقوله‌دن عبارت دكلدر. مليت، شعائر دينيه‌دن متحصل اولان روابط معنويه‌نك اك مقدس بر خلاصهٔ خالصه‌سى دركه قلوب و اذهانى

حريتك لوازمندن بريده حق مساواتدر . حكومت بوكا رعايت ايتمليدر . حكومت افراددن برينه امتياز اعطا ومساعده ايدوبده ديكرينه ايتمزسه بونك حريتنى سلب و قواعد حريته منافى حركت ايتمش اولور . بعض شيلر واردركه اونلرده اساس حريت محافظه ايدلمك ايچون بعض افرادك حريتى سلب ايديلير . بوحال صورتا سلب حريت ايسه‌ده حقيقتده حريتدر : مثلا چوجق سن رشده‌و صولنه ومجنون افاقتنه قدرمال وملكلرنى تصرفدن وطبيب جاهل اجراى طبابتدن منع اولونماسى كبى . بوكبى قيود وقواعد استثنائيه هپ منافع عموميه ملاحظه‌سيله موضوعدر ، بو حريت دينلن شى تلفظندن حسن تأثير حاصل اولسون! ايچون عقلانك ايجادى اولميوب بقاى شخصى ونوعيمز ايچون جناب حقك وضع ايتديكى قواعددن استنباط اولونمشدر .

منيف پاشا

Münif Paşa, *Bedâyi'-i Edebiyye*, İstanbul ١٣٢٦, s. ٣٦٣-٣٨٣'den kısaltılarak.

بر نوع وظيفه يعنى بورج اولديغندن بونده افراد جمعيت كمال درجه‌ده حر اولاماز . الحاصل عسكرلكدن ماعدا خصوصاتده جبر ايتمك حريتى اخلال ايلهمكدر .....

خلاصه : شيمدى‌يه قدر انواع ونتايج حسنه‌سى بيان‌اولونان حريت بر منبعدن صدور ايدر ، وبونلر بر اغاجك داللرى مثابه‌سنده‌در . وزنجير كبى يكديكرينه مربوطدر . جمله‌سى بربدنده نشوونما بولور . وبويله بينلرنده رابطهٔ قويه اولديغندن برينك قوت بولماسى‌ديكرلرينيده تقويه‌وبرينك ضعف بولماسى‌ديكرلرينيده اخلال ايدر .

معلومدركه انسانك مقصدى حيات ، وصوكره وجودينك تماميتى ، دها صوكره جسمانى وروحانى صحتى ايدى . ايشته بونلرك هپسى انواع حريتدن استفاده ده متفقلردر . يعنى انواع حريتك جمله‌سى بومقاصد انسانيه‌نك حصولنه مداراولور . معمافيه بونلرك الك باشليجه‌سى والك مهمى حريت عقليه وتعبير ديكرله حريت علميه la liberué intellectuelle در . چونكه حريت عقليه اولورسه انسان بونك واسطه‌سيله نيك وبدى خير وشرى . حق وناحقى ، نفع وضررى بيلوب تفريق ايدر . اساس ، حريت عقليه‌در . حريت مذهبيه واخلاقيه وتجاريه وصناعيه‌وخصوصيه وسياسيه وسائره بوندن صوكره‌در .

اكر حريت عقليه اولماسه‌يدى انسان ديكر حريتلرك حدود وقواعدينى وحق وباطل وخير وشر وسائره‌ينى بيلوب ادراك ايده‌مز ايدى . حريت عقليه ممنوع ومسلوب اولدينى كبى انسان كندى مقاصدينه مالك اولاماز . دها دوغروسى حريت جناب

وارکه بو دیدیکمز علوم و صنایع معقول ومشروع اولان علوم و صنایعدر.

علوم وصنایع حریتنه خلل کتیرمك، نورحقیقت ایله انسانلر بینده بر سد چکمك دیمکدر. انسان دائما حقیقتی کشف وادراك ایتمك املنده بولونمق خاصه‌سنه مالك اولدیغنه وبوکشف وادراك ایسه احتیاجات روحانیه‌مزی دفع وتسکین ایلدیکنه نظراً حریت عقلیه‌یی سلب ایتمك، بو احتیاجاتی نزع ایله‌مك وخلاف طبیعت انسانیه برحال میدانه کتیرمکدر .....

ـــ حریت خصوصیه la liberté civile هیئت اجتماعیه افرادندن هرفردك باشقه‌سنه مضر اولمیان حرکاتنده حر اولماسیدر. بو حریتك حدودی باشقه‌سنك حریتنك حدودیدر. بر فرد حرکاتنده غیرك حریتنه تجاوز ایده‌جك اولورسه تجاوزی مقداری حرکاتندن منع وزجر اولنور. بو حریت شخصیه اولوب برده حقوق حریت سیاسیه واردر.

حریت‌سیاسیه: la liberté politique برمملکتك انتخابات ومطبوعات واسطه‌سیله وقوعبولان سربست مباحثات و ادارهٔ نواحی وولایات وهیئت اجتماعیه‌یه وکالت خصوصاتنه متعلق امور ومصالحنك اجراسنه اشترا کده سربست وحر اولمقدر. بوحریته حریت‌خصوصیه وشخصیه کبی هرفرد مالك ومتصرف اولمیوب انجق هر مملکتده حقوق سیاسیه‌یه یعنی حکومته‌متعلق اوکبی شیلره دائر اولان حقوق اهالی‌یه مالك ومتصرف اولانلر مالك ومتصرفدرلرکه مثلا مجلس مبعوثانه اعضا انتخاب ایتمك و ایتمه‌مك واعضا اولمق واولمامق ودولت مأموریتنده بولونمق وبولونمامقده حردرلر. عسکرلك حقوق سیاسیه‌دن اولمقله برابر

ايتمك ايستر» دير ايدى. يعنى وجدانك حاكميتى جناب حقه منحصر اولوب اورايه باشقه‌سى قاريشه‌ماز.

بوحريت مذهبيه تجويز اولونميوب ده‌سلب ايديله‌جك اولسه ملل مختلفه‌دن هربرى ديكرلرينه خالق تعالى حقنده‌كى فكرلرينك خطا اولديغنى اخطار ايتمك واونلرى اقناعه چاليشمق لازم كله‌جكندن بونك نتيجه‌سى اولارق بين‌الملل منازعات ابديه ومنافرت عظيمه تحدث وتكون ودنياده بويوك‌بويوك فتنه‌لر ظهور ايدر ايدى.

هيچ بر حكومت انسانيه‌وجداندە حكومت ايتمك واورادە كندينه اطاعت ايتديرمك‌ادعاسنه قيام ايتمه‌ملدر. دنياده‌كوريلن حكومتلر حكومات جسمانيه اولوب قواعد عدالته توفيقاً جسمه حكومت ايدرلر. حكومت روحانيه باشقه‌در، بو الهه عائددر.....

— حريت اخلاق la liberté morale اخلاقه متعلق حركاتده هركسك حر اولمسيدر. اخلاقه متعلق حركات دخى طبقى حريت مذهبيه كبى خارجده سؤ اثرى كورلمدكجه محفوظ ومداخله‌دن مصون اولماليدر. اما برينك سؤ خلقنك خارجده اثرى كورولورسه منع اولونور.

— حريت عقليه علوم وصنايع la liberté intellectuelle dans lessciences, les art et l'instruction يعنى علوم وصنايعده‌كى حريت عقليه هردرلو علوم و معارف وصنايعك توسع و انتشارينك منع وتضييقدن محفوظ قالمسيدر.

علوم وصنايعى غير مشروع برطاقم قيود ايله‌تقييد بوحريتى سالبدر. علوم وصنايع سعادت وسلامت انسانيه‌نك منبعيدر. حريت‌عقليه‌يى منع‌وتضييق‌ايتمك، اومنبعى‌قاپاتمق ديمكدر. شوقدر

اولان حریتدر . عصرمزده خصوصا شمدیلرده افراد واقوام وملل انسانیه کرك شخصیت ذاتیه وکرك شخصیت قومیه‌لرینك حریتی حقنده دها واسع معلوماتلر استحصال ایتمه‌لریله هرکسن قید اسارتدن قورتولوب اسب اختیاری میدان سعادت وترقیه کیف مایشاء سوق ایتمکده وحریت افکارده او نسبتده توسع وترقی ایتمکده‌در . الحاصل حریت افکار زمانمزده ترقی ایتمش وآن بان ترقی ایتمکده بولونمشدر .....

انسان حر اولمالی، و قوای روحانیه و جسمانیه‌سنی توسیع ایتملیدر . ایشته حریتك اهمیتی بوندن نشئت ایدر . یوقسه بعض جهلانك ظن ایتدیکی کبی حریت بر کیمسه‌نك ایسته‌دیکی صورتده حظوظات و اغراض نفسانیه‌سنی اجرا و انسانیته مناسب اولمایان امالنی استیفا ایتمکه دیمزلر .

حریت ، حد ذاتنده بر — یعنی بر منبعدن ظهور ایدر ایسه‌ده انسانك مقاصد مختلفه‌سنه کوره تعدد و تنوع ایده‌بیلیرکه باشلیجه‌لری حریت مذهبیه ، حریت ادبیه ویا حریت اخلاق حریت عقلیه ویا حریت علمیه، حریت صنایع ، حریت تجاریه، حریت شخصیه و حریت سیاسیه‌در .

— حریت مذهبیه؛ la liberté réligieuse وجدان انسانینك جناب حق ایله مناسبتنی محافظه ایدر. یعنی هر برفردك کندی علم وتربیه‌سنه کوره جناب واجب الوجود حقنده پیدا ایلمش اولدیغی فکر مخصوصنه مداخله اولنماملیدر . مداخله اولنورسه حریت مذهبیه اخلال ایدلمش اولور. راهب مشهور luther «١٤٨٣-١٥٤٦» «وجداندہ جناب حق منفرداً حکم

ايتمك ايستر» دير ايدى. يعنى وجدانك حاكميتى جناب حقه منحصر اولوب اورايه باشقه‌سى قاريشه‌ماز.

بوحريت مذهبيه تجويز اولونميوب‌ده‌سائر ايديله‌جك اولسه ملل مختلفه‌دن هربرى ديكرلرينه خالق تعالى حقنده‌كى فكرلرينك خطا اولديغنى اخطار ايتمك واونلرى اقناعه چاليشمق لازم كله‌جكندن بونك نتيجه‌سى اولارق بين‌الملل منازعات ابديه ومنافرت عظيمه تحدث وتكون ودنياده بويوك‌بويوك فتنه‌لر ظهور ايدر ايدى.

هيچ بر حكومت انسانيه‌وجداندە حكومت ايتمك واوراده كندينه اطاعت ايتديرمك‌ادعاسنه قيام ايتمه‌ملدر. دنياده‌كوريلن حكومتلر حكومات جسمانيه اولوب قواعد عدالته توفيقاً جسمه حكومت ايدرلر. حكومت روحانيه باشقه‌در، بو الهه عائددر.....

— حريت اخلاق la liberté morale اخلاقه متعلق حركاتده هركسك حر اولمسيدر. اخلاقه متعلق حركات دخى طبقى حريت مذهبيه كبى خارجده سؤ اثرى كورلمدكجه محفوظ ومداخله‌دن مصون اولماليدر. اما برينك سؤ خلقنك خارجده اثرى كورولورسه منع اولونور.

— حريت عقليه علوم وصنايع la liberté intellectuelle dans lessciences, les art et l'instruction يعنى علوم وصنايعدكى حريت عقليه هردرلو علوم و معارف وصنايعك توسع و انتشارينك منع وتضييقدن محفوظ قالمسيدر.

علوم وصنايعى غير مشروع برطاقم قيود ايله‌تقييد بوحريتى سالبدر. علوم وصنايع سعادت وسلامت انسانيه‌نك منبعيدر. حريت‌عقليه‌يى منع‌وتضييق‌ايتمك، اومنبعى قاپاتمق ديمكدر. شوقدر

انسان كندى وجودينى حريت واسطه‌سيله ادراك ايدر . وسعادت وسلامتنك طلب واستحصالنده استعمال ايده‌جكى خواص وقوى حريت سايه‌سنده بالتدريج توسع وترقى ايلر .....

علماى حقوق ، حريتى اوچ زمانه تقسيم ايدرلر . يعنى حريته نظر اولونورسه اوچ نوعى كورولور:

برنجيسى قرون وسطا حريتيدر . يعنى روما ايمپراطورلغنك انقراضندن استانبولك فتحنه قدر زمانده اولان حريت افكاريدر اووقت حقوق شخصيه وحريت حقنده حكومتلر طرفندن جبر وقهر وتحكم ايديليردى . او زمان مقصد حكومت وهر كس حكومتك ترويج مقصدينه الت وواسطه ظن اولنمش وهمده اولمش ايدى . بو اصولك فنالغندن بتون حياتك منبعلرى قورومش وحركات عقليه وسعادت وسلامت قاپيلرى هپ قاپانمش وبتون اوروپا ظلمت جهالت ايچنده قالمش ايدى . نهايت استانبولك فتحى صيراسنده اوروپايه كيدن شرقليلر سايه‌سنده علوم ومعارفك انتشارى امريقانك كشفى ، باروتك وفن طباعتك ايجادى قرون اخيره‌يه مبدأ اولدى .

ايكنجيسى اوروپاده روما انقراضندن صوكره‌كى جهالتدن صوكره حكمت وعلوم وصنايعك تكرار احياسى ، „la renaissance de la philosophie des science et des arts„ زمانده اولان حريت افكاريدركه بوندن يوز سنه اول اولان حريت افكارى ديمكدر . او زماندن اولكى افكارحريتى رومايه مستولى اولان باربارلر محو ايتمشيدى . او زمانده‌كى حريت دخى نيم حريتدن عبارت ايدى .

اوچنجيسى ، ايكنجيسندن صوكرا يعنى شمديكى زمانده

حقوق حریت

عالم حسیده ذاتیت ویاجوهریت بشریه‌نك فعلی آثاری وحیثیت انسانیه‌نك برشاهدپر تونثاری وهردرلو ترقیاتك سائق ذی‌اقتداری اولان حریت ، بوعالم تعاون ومدنیتده ظهور ایتمش ، وعالم‌مادی وروحانینك هربرمقاصدینی جستجو وتحری ضمننده انسانك استعمال ایده‌بیلدیکی قوای روحانیه وجسمانیه‌یی ، وبالخاصه کندی وجدانی انسان ادراك ایتدکجه توسع وترقی ایده‌کلمشدر. حریت، هرفرد امور مشروعه‌ده کیف مایشاء حرکت ایتمکدر . تعبیر دیکرله حقوق مشروعه‌سنه متصرف اولمقدر . حقوق حریت باشقه‌سنك حقوق حریتنه دوقونمیه‌جق قدر ایلرلیه‌بیلیر . یعنی حریتك بشقه حدودی اولمیوب ، بونك حدودی دیکرك حدود حریتیدر . اشته بونکچون، حریتی ؛ «عالم مدنیته نافع اولان وهیچ برکیمسه‌یه مضراولمیان حرکاتده‌هرکسك سربست‌اولمسیدر» دیه تعریف ایتمشلردر .

حریت ، عالم شهود ومحسوساتده شخصیت عملیه‌نك علامت خارجیه‌سیدر یعنی حریت اولماسه اوزمان شخصیت تمیز ایتمیوب وانسان انسان اولمیوب الات مثابه‌سنده وجمادات قبیلندن‌اولور؛ انسانك موجودیتنه حریتله حکم اولونور. حریت ، حیثیت انسانیه‌نك شاهدیدر . حریت اولمسه حیثیت قالماز . حریتی اولمیان آدمك حرکاتی کندی حرکاتی دکلدر .

حریت ، هردرلو ترقیاتك منبعیدر . حریت اولمسه بو ترقیات حاصل اولماز حر اولمیان آدمك ترقی احتمالی یوقدر . چونکه حر اولمق ؛ سعی ایتمك ، اسبابنه تشبث ایتمکی‌که ترقی اولسون . حریت ، جمعیت عالمنده وجوده کلمشدر .

طوپدن آلایم ، دیرسه کز چوق طوغری وچوق طاتلی کورونور ؛ پراکنده جی کوزیله باقدیکزمی ، یوزلرجه محذورینی کشف ایدرسکز : فکر حریت بونلردندر . بر آز « ئەزوب » لك دیل فقره‌سنی خاطرلاتیر ؛ هم الك ایی ، هم الك فنا شیدر ؛ صالحه‌سنه کوره افساد ویا اصلاح ایدر ... حریت نره‌ده بیتیور ، آنارشی نره‌ده باشلایور : بو حدودی هرکس کوره‌مز . بوندن باشقه ساحهٔ حقوق او قدر محدوددرکه جوارمزده کیلری ازعاج ایتمکسزین ایستدیکمز کبی کزینه‌میورز . همده قلادهٔ استبدادی حاضرلایان حریت غیر محدوده طرفدارنی کلیدر ؟... ایشته بوتون بو اندیشه‌لر حریت فوندولرینی دوشوردی . ارتق : « یاشاسون ... » صیحه‌سی بوغازلرده دوکومله‌نیوردی . بو تردد واشتباه دورنده تصادف ایتدیکم زنکین بر ذات دیمشدی که :

— حریت ، او بهالیجه بر شیدر ، آنجق احتیاجی اولمایانلر ایدینه بیلیر ، بنم کبی ... سز ، هپکز ، مادام که محتاجسکز ، اسیرسکز . حایقریکز ، سوینکز ، افتخار ایدیکز : زنجیریکزك شاقیردیسی سزی تعقیب ایده‌جك .. بن ، ثروتم سایه‌سنده ، ساکت ، دیلسز حریتمدن ممنونم !

دوشوندم ، فی‌الحقیقه آیلق ایسته‌ین مأمور ، مشتری بکله‌ین صاتیجی نصل حر اوله‌بیلیردی ... ارتق تأمین حریت نامنه بری برینی تعقیب ایدن قانونلرك قلمی وحقوقنزی تضییق ایتمه‌سنی پك طبیعی بولدم . بزم کبی ، مأموریتلره کیتلنمش ، معاشلرینی أمکله بسیله‌ن آدملره دوشن آنجق تحسر حریتدر .

. . . . . .

جناب شهاب‌الدین

افكار پياسه‌سى

هر مملكتك برماكيان غيبى واردركه بيك برگيجه حكايه‌سنك طاووغى گبى آره صيره جواهر يومورطلامقدن فارغ اولماز . بو محصوللرك هربرى كنديسنه كوره قيمت وحياته مالك برفكردر ؛ دوشن قالقار ، تزيد ويانتقيص اعتبار ايدر .

اعلان مشروطيتى متعاقباً بزده طوغان فكرلرك اجمال سركذشتى فائده‌سز اولميه‌جغى اعتقادنده‌يم . حريت ، مساوات ، ترقى ، عدم مركزيت ، تشبث‌شخصى ، ارتجاع ، فلان كبى قبل‌الانقلاب پياسه‌يه چيقامايان بعض‌افكار درت سنه‌دنبرى ـ بورسه‌ده فوندولر طرزنده ـ ميدان تداولده طالغه‌لانيور . بوكونكو مصاحبه‌مزده بوحركاتى اشارت ايده‌جكم .

حريت :

مشروطيتك ايلك كونلرى برنوع تعصب‌حريت واردى . تەنور، پارتيون ، باصو ، هركس‌وهرسس‌حايقريبوردى . ياشاسون‌حريت!.. برقاچ قطرهٔ بادهٔ سربستى اورته‌لغه اويله شديد برباش دونمه‌سى ويرمشدىكه مملكتمزه عادتا «خرابات احرار» ديه بيليرديكز . حريته قارشى غليان‌ايمانى هرعثمانلى برنطق شكلنده كوكسندن چيقاريوردى . خورلايان وخارلايان جمله‌لرله درت پول اغزلرى هفته‌لرجه تتره‌دى ، اكرچه بونلرك چوغى او قدر سيال لقردىلردىكه خطيب سكوت ايدنجه آووجكزه باقسه‌كز اك پارلاق سوزلرك بيله پارماقلركزك اره‌سندن صيزوب كيتمش اولدىغنى كورورديكز . اوصره‌ده يازدقلريمى تخطر ايديبورم : اك سمين وملحم مقاله‌مى تضييق ايتسه‌كز ايچريسندن بلكه بر : « غوغوق ! » چيقاردى ... بعض فكرلر واردركه

fondo : Tahvil.

مکملی بوکون سویله‌دیکمز ترکجه‌در. لسانمزك فصاحتی اوکرنمك ایچون بر قاچ بیك سنه‌لك آثاره مراجعت ایتمکه، اومیروسلرك[1]، امرؤالقیسلرك آکلاشیلماز اشعارینی ازبرلمکه، احتیاجمز یوقدر. چوچقلرمز، آنالرندن امدکلری سوتله برابر کوزل و فصیح بر لسان اوکرنمش اولورلر. اکر ادبیاتمز سویله‌دیکمز لسان اوزرینه مؤسس اولسه‌یدی. نظریاتینده بر ایکی سنه‌ده ایدینوب اوندن صوکرا ده بو قدر قولای اولان لسانلرینك معاونتیله آز زمانده ایسته‌دکلری علوم و فنون و السنه سائره‌یی تحصیل ایده‌رك کمال سهولتله عالم و متفنن اولاجق و بزده ده هر یردن زیاده ترقی و تمدن قاپیلری عمومك اوکنده آچیق بولوناجق ایدی.

شیمدی ایسه مکتبه کیدن چوچقلرمز سویله‌دکلری او کوزل لسانی بطال و معطل براقوب یالان یاکلیش صنعی بر لسان اوکرنمکه باشلارلر. بونك تحصیلی ایسه بر قاچ سنه‌لك سعی و امکه محتاجدر. بوکا حصر همت ایدنلر، نهایت یاکلیش و اویدورمه تعبیرات سقیمه‌یی حاوی کرفت و غیر منقطع جمله‌لردن مرکب صنعی و غیر طبیعی بر عباره یازمق صنعت غریبه‌سنی اوکره‌نیرلر. فنونه زیاده اهمیت ویرنلری ایسه بو صنعتدن محروم قالوب ارتق عمرلری اولدقجه ایکی سطرلق بر مکتوب یازدیرمق ایچون بر «کاتب» ه احتیاجدن وارسته اولامازلر.

سوزی نتیجه‌لندیره لم: لسانمز پك کوزلدر، دنیانك اك کوزل لسانیدر دیسه‌ك مبالغه ایتمش اولمایز! کوزللکی نسبتنده‌ده قولایدر. بو ایسه نائل اولدیغمز بر نعمت عظمادر. ادبیاتمز ایسه لسانمزله متناسب دکلدر. ادبیاتمز پك کریدر. و یاکلیش بر یوله صاپمشدر. بو سببله لسانمزك کوزللکی ساده تکلمده قالوب قولایلغندن ده استفاده ایده میورز. ادبیاتمز محتاج اصلاحدر، محتاج ترقیدر. و دها طوغریسی سویله‌دیکمز لسانك اساس اتخاذیله اوکا کوره محتاج تبدیل و تجدیددر. بوکا هر صاحب غیرت و حمیتك چالیشماسی اقتضا ایدر. بونك عکسنه و اصول قدیمه‌نك دوام و بقاسنه چالیشانلر ایسه انصافسزلق ایتمش اولورلر.

شمس الدین سامی

---

[1] Homeros.

لسان، هیچ بر وقت صنعی اولامز. السنه نك نه صورتله تحصل و تکون ایتدیکی بحثنه کیریشسه‌ك سوز چوق اوزایه‌جغندن یالکز شو قدر دیرز که دنیاده هیچ بر لسان یوقدرکه انسانلر طرفندن صورت مخصوصه‌ده یاپیلمش اولسون. بو صوك زمانلرده صنعی بر لسان چیقارمغه چالیشانلرك سعیلری هبایه کیتمشدر. و هیچ بر وقت نتیجه‌پذیر اولمیه‌جقدر. طبیعته قارشی سعیك ثمره‌سی اولماز. لسانلر طبیعیدر. ادبیات، خلقك سویله‌دیکی لسانه تابعدر. اونك داخلنده اصلاحات و تزیینات یاپه‌بیلیر فقط خارجنه چیقاماز.

.....

دیدك، ینه تکرار ایده‌رز: لسانمز پك کوزل بر لساندر. سویله دیکمز کبی یازاجق و او شیوه و قاعده دائره‌سی داخلنده اصلاح و ترقیسنه چالیشه‌جق اولورسه‌ق لسانك کوزللکیله متناسب مکمل بر ادبیاته مالك اولاجغمزده شبهه یوقدر.

عربیدن، فارسیدن بر چوق کلمه‌لر لسانمزه کیرمشدر، پك اعلا! اونلر ترکجه لشمش، هرکس بیلیور، آکلایور، بزده ترکجه کبی قوللانیرز.

اصطلاحات فنیه‌یه کلنجه : اونلریده هر لسانده اوللدیغی کبی فن اربابی آکلار، بو وجهله لسانمزه کیروب یرلشمش اولان عربی و فارسی کلمه‌لر لسانمزی بر قات دها زنکینلشدیرمشدر. احتیاجمزله متناسب تعبیراتمز اولدقدن صوکرا قاموسه، برهانه ال اوزاتەرق بو کونکی کونده عربلرك، ایرانیلرك دخی آکلامادیقلری آووچ دولوسی لغات غریبه آلوب قوللانمقده نه احتیاجمز واردر؟ عربیدن مأخوذ «قلم» کبی ساده، فصیح، هر کسك اکلادیغی بر کلمه‌مز وار ایکن «خامه» و یا «یَراعه» کبی لغات غریبه‌یی نیچون قوللانیورز؟

.....

بر لسان، نه قدر قولای اولورسه اونکله متکلم بولونانلر ایچون او قدر بیوك بر نعمتدر. چونکه او قدر قولای اوکره‌نیلوب علوم و فنون متنوعه ایله سائر لسانلرك تحصیلنه وقت قالمش اولور. اوروپا اقوامی بوندن چوق استفاده ایتمشلردر. و تمدنلرینك اسباب اساسیه‌سندن بریده بودر.

بو جهتجه بز، اوروپا اقوامنك جمله‌سندن دها بختیارز. ترکجه‌مزك اك فصیحی، اك کوزلی، اك

اینجه‌لدی. عربیدن فارسیدن مأخوذ کلمه‌لره‌ده بویله خفیف و لطیف بر تلفظ ویرلدی. کیده‌رك، ترکجه‌مز اسکی خشونتندن اصلا اثر قالمیه‌جق درجه‌ده لطیف و شیرین بر لسان اولدی. جنکاور و خشین بر عشیرت لسانی حالندن چیقوب اك نازك و اك کوزل پری پیکر و ملك سیما بر قیزك آغزینك لطافتی آرتیراجق بر حلاوت پیدا ایتدی.

دنیاده سمعه اك زیاده لطافت بخش لسان ایتالیانجه و یا روسجه‌در دییه‌نلر واردر. لکن تجربه ایدنلر تسلیم و اعتراف ایدرلرکه دنیاده سمعه اك خوش کلن و آکلامیانلری بیله مفتون و حیران ایدن بر لسان وارسه اوده استانبولده و دولتك بویوك شهرلنده تکلم اولونان ترکجه‌در. ترکجه ده نه ایتالیانجه نك بربریی تعاقب ایدن «ی» لری و شده لی «ر» لری، نه روسجه نك ییلان فیشیلتیسنی آندیران «س» تتابعلری، و پلتك «ث» و «ذ» لری واردر. قولاغی یوراجق، طبعه ناخوش کله‌جك هیچ بر حال یوقدر.

الحاصل مبالغه‌سز و مجرد غیرت ملیه سائقه‌سیله اولمیه‌رق اغیارك دخی تصدیقیله دییه‌بیلیرزکه لسان ملیمز اولان ترکجه، دنیانك اك کوزل لسانی دکل ایسه هله اك کوزل لسانلرندن بری اولدیغنده اصلا شبهه یوقدر.

.....

ادبیاتك ماهیتی و ادبانك وظیفه‌سی نه‌در؟ ابتدا بونی حل ایده لم :

ادبیات، اولا لسانك قواعدینی ضبط و شیوه‌سنی، لطافت طبیعیه‌سنی، فصاحتنی محافظه ایله فصاحته مغایر الفاظ و تعبیراتك لسانه دخولنی منع ایتمك و طریق فصاحتدن صاپمش جهتلری وار ایسه یولنه کتیروب لسانك بوزولماسنه میدان ویرمه‌مك؛ ثانیًا، عوامك بالطبع احتیاج کورمدیکی حسیات عالیه و معانئ دقیقه ایله مواد علمیه و فنیه و کشفیات جدیده ایچون تعبیرات و اصطلاحات بولمقدر.

ادبانك وظیفه‌سی بودر. ارباب فن، اصطلاحات فنیه تعینیچون ادبیاته مراجعت مجبوریتنده‌در. تعیین اولوناجق اصطلاحات قاعدهٔ لسانه و فصاحته مغایر اولورسه لسانی بوزار، بویله اصطلاحات وضع ایدنلر منتظم و مکمل بر باغچه‌نك چیچکلری ایچنه بر آووچ دیکن تخمی اکمش اولورلر. ادبیات، دائما لسانك محافظی و بکجیسی اولمق اقتضا ایدر. فقط ادبا بو احتیاجات فنیه خارجنده لسانی تغییر و تبدیل ایتمك صلاحیتی حائز دکللردر.

قالديقدن صوكرا تركلرك منتشر بولوندقلرى ممالك واسعه نك ايكى اوجنده همان بردن پارلامغه باشلادى. بر طرفدن ماوراء النهرده كى تركلر سويله‌دكلرى چغتايجه‌يى و ديكر طرفدن اناطولى و روم ايلنده كى عثمانليلر او وقت سويله‌دكلرى تركجه‌يى يازمغه باشلامشلردى. حيفا كه ادبيات تركيه‌نك بو ايكى محل ظهورى بربرندن مسافه‌جه پك اوزاق بولوندقلرى كبى مرور زمان و بُعد مسافه حسبيله لسان دخى چوق فرقلى ايدى.

ماوراء النهرده على شير نوايى ظهور ايدوب چغتايجه‌نك ادبياتنى مكمليتك اوج بالاسنه ايصال ايتدى.

چغتايجه ايچون بو كونكى كونده دخى على شير نوايينك طرز و اسلوبنه تابع اولمقدن باشقه طريق يوقدر. بزده ايسه اويله مقتداى عام اولاجق بويوك بر اديب و شاعر ظهور ايتمدى. دولت عثمانيه‌نك اوائل تأسسنده يازيلان اشعار وهله نثرلرى اولدقجه ساده، لكن اولدقجه ده قابادر. هيچ برنده دوزكون بر عباره، عالى بر فكره تصادف اولونميور. بوندن ماعدا لسان دخى بر حالده قالمادى. دوردن دوره، عصردن عصره كلى تبدل ايتمكه باشلادى. بر دورده يازيلان شى اونى تعاقب ايدن دورده قابا و صووق كورونمكه باشلادى، استانبولك فتحندن صوكرا ادبا و شعرا پك زياده چوغالدى. ايچلرنده اوقونابيله‌جك بر غزل، بر بيت سويليه‌نلر دخى يوق دكلدر. لكن اكثرى، تركجه دنيله‌ميه‌جك قدر الفاظ و تعبيرات عربيه و فارسيه ايله مملو و (صنايع لفظيه) ديدكلرى صووق و كلفتلى بر طاقم تشبيهاتدن و مناسبتسز مضمونلردن عبارتدر. بونكله برابر لسانك اسكى قابالغى بونلرده دخى مشهوددر بو قابالق اوننجى قرن هجرى آثارنده دخى موجود اولوب بيك تاريخندن صوكرا اون بر و اون ايكنجى قرنده مندفع اولمغه باشلايور. نابيلرك، باقيلرك آثارنده قابالق اثرى كورونميور، لكن طرز افاده ينه مسلك سقيم عجمانه‌سنده دوام ايدوب كيديور.

ايشته بوراده لسان، ادبياتدن آيريليور. و روم ايلنه كچيلدكدن، على الخصوص استانبوله كيرلدكدن صوكرا لسان تدريجًا اينجه‌لوب فوق العاده بر نزاكت و لطافت پيدا ايتدى. حتى شيوه و تلفظك لطافتيچون اساسًا بر تدنى عد اولونا بيله‌جك بر تبدله دخى اوغرايوب «خ»لرك صاغر «ك»لرك تلفظى اونوتولدى. «ق»لر «غ»لر عربى و فارسى «ك» و يا «ى» تلفظلرينه تقرب ايده‌جك درجه‌ده

لسان و ادبیاتمز

اقوام و املك موجودیت سیاسیه و معنویه‌لری باشلیجه لسانلرینك درجهٔ انتظام و مکملیتنه تابعدر. بر لسانك حسن و لطافت و مکملیتی ایکی درلو اولور: بری طبیعی و خلقی، دیکری کسبی و صنعی.

برنجیسی الله ویرکیسیدر. ایکنجیسی بر لسانی سویلیه‌نلرك جهد و اقداملرینه و ذوق سلیملرینه متوقفدر. برنجیسی لسان ایکنجیسی ادبیاتدر.

ابتدا برنجی جهتی نظر اعتباره آلارق عمومدن خصوصه نقل کلام ایله لسانمزك اوروپا و آسیا لسانلری آراسنده و علی‌الخصوص امم متمدنه السنه‌سنه نسبةً نه‌حال و موقعده بولوندیغنی دوشونه‌لم:

.....

ترکلر اساسًا جسور و جنکاور بر قوم اولوب اسکیدن بو صفتله شهرت بولمش اولدیقلری کبی لسانلری دخی اخلاق و طبیعتلرینه موافق اولارق حال ابتدائیسنده خشونتدن پکده عاری دکل ایدی. مع هذا السنهٔ تورانیه‌نك اك مکملی عد اولونوب اسکی ترکجه دیمك اولان «اویغور» لسانی قبل‌الاسلام دخی یازیلیر، اوقونور، و هر افاده‌یه الویریشلی بر لسان ایدی. ترکلر دین اسلامی قبول و علی‌الخصوص ممالك اسلامیه‌یه دخول ایله ابتدا بر طاقم امارتلر و بعده بویوك بویوك دولتلر تشکیل ایده‌رك دینداشلری اولان عربلر و ایرانیلرله قاریشمغه باشلادیقدن صوکرا اسکی اویغور خط و ادبیاتنی ذاتًا مذهب قدیملریله برابر ترك و فراموش ایتمش اولدقلریندن اشتراك مذهب سائقه‌سیله و بولوندقلری محللرك تأثیریله عربی و فارسی ادبیاتنه تابع و اونلره خادم اولوب کندی لسانلرینی اهمال ایتمش و بعضلری بسبتون اونوتوب، بعضلریده عربی و فارسی کلمات و تعبیراتله قاریشیق سویله‌مکه باشلامشلردی.

بو وجهله ترکجه بش آلتی عصر، ادباتدن محروم و یالکز تکلمده مستعمل قابا بر لسان حالنده

بو حاله کوره بزم ملتده طبیعی حال اوزره نه شعر و نه ده انشا وار دیمك اولور !

خیر، بزم طبیعی اولان شعر و انشامز طشره خلقی ایله استانبول اهالیسنك عوامی بیننده حالا دورمقدهدر، بزم شعرمز هانی شاعرلرك ناموزون دییه بکنمدیکلری عوام شرقیلری وطشرهلرده و چوکور شاعرلری آراسنده (دَییش) و (اوُچلمه) و (قایاباشی) تعبیر اولنان نظملردر. و بزم طبیعی انشامز مترجم قاموسك اتحاد ایتدیکی شیوهٔ کتابتدر.

واقعا بو نظم و بو کتابت مطلوب اولان درجهده بلیغ و طمطراقلی کورینمز ایسهده امت عثمانیه ایلریلهدیکی صیراده بونلره رغبت ایدملدیکندن اولدقلری حالده قالمشلر، بویویه ممشلردر. هله برکره رغبت او جهته دونسون، آز وقت ایچنده نه شاعرلر نه کاتبلر یتیشیرکه عقللره خیرت ویریر.

والحاصل، شعر طبیعی اودرکه شاعر جزئی بر ملاحظه اوزرینه قلمی النه آلوب ارتجالاً قرق اللی بیت نظم ایدهبیلملی؛ کتابت ملیه اودر که الی قلم طوتان ، ذهنندهکی مرادینی ایی کوتو کاغد اوستنه قویمالی.

شیمدیکی شعر و انشاده ایسه ترتیب معانی ایله برابر برده تشکیل و ترتیب الفاظ دردی ذهنی اشغال ایتمکله نه شعرده، نهده نثرده اصول ارتجال ممکندر.

هر ملتك شاعرلری حتی بزم چوکور شاعرلرمز بداههً بر چوق شعرلر سویلرلر. بز ایسه بش بیت بر غزلی طوقوز آیده دوغورور کبی سویلرز. سائر ملتلرده کبرا و حتی مصنفلر بالذات النه قلم آلوب مکتوب و تألیفات یازمازلر. بلکه یانلرندهکی کاتبلرینه آغزدن سویلرلر، اونلرده یازارلر. نتهکیم بزده دخی کوی آغالری اماملره سویلهیوب یازدیرلر. بو سببدن کرك مخابرات و کرك تألیفات اونلرده سرعتلی و سهولتلی اولور. اما بز، بر مکتوب یازدیغمزده بر ایکی کره تسوید و تبییض ایتمدکجه ایستهدیکمز کبی اولامادیغندن هم مخابرهلرمزده تأنی و بطائت و هم ده افاده لرمزده نقصان و رکاکت بولنور.

بو فنالغی دفع ایچون طبیعته اتباع ایتملی.

ضیا پاشا

اسملرینی او ملتك لساننده آلوب آز چوق بوزارق قوللانمش و هر کاتب بر لغتی سکون و حرکاتنك ذهننجه اویان بر شکلنی یازوب سائرلری دخی دیکر صورتده ضبط ایتمش اولدیقلرندن املا اوکرنه‌جك کیمسه اوّل امرده بونلرك هانکیسنه تابع اولاجغنده متحیر اولور.

هله یکرمی سنه‌دن بری باب عالیده تفرد ایدن مأمورلرك هر بری بر جانلی لغت اولمق هوسنه دوشه‌رك کیمیسی "ی" ایله "بیلدیریر" و کیمی "ی"سز "بلدرر" یازمغه باشلایالی کوچوك کاتبلر نه یاپاجقلرینی شاشیردیلر.

ثانیاً عربی و فارسی املا بیلمك لازمدر. بو ایکی لسانك املاسنی بیلمك، قواعدنی بیلمکه موقوف اولدیغندن آز چوق صرف و نحو کورمینجه دوغری بر ترکیب یازمق قابل اولاماز.

ثالثاً بونلردن صوکرا اقلام دولتدن برنده بر قاچ سنه‌لر استخدام اولنمق ایستر، بویله اولمادقجه (ایدوکنه)یی (اولدیعنه)یه ربط ایتمه نك یولی بیلنه مز. و بو مرتبه کمانکش سری کبی کاتبلرك درس اخیری اولدیغندن هر نه زمان بو ملکه‌یی حاصل ایدرسه باب عالینك قوللاندیغی کاتبلرك صیراسنه کچر، کویا بر یازی ماکنه‌سی اولور.

لکن بو قدر زحمتلرله شو ملکه‌یی اله کتیرمش اولان ذات، اصحاب قریحه و قابلیتدن ایسه بو تحصیلنه متلذذ اولاجق یرده متأسف اولمالیدر؛ چونکه مألوف اولدیغی روابط ترکیبات کندینی بر دائرهٔ محدوده ایچنه صوقمشدر که ذهننه تبادر ایدن معانیدن یالکز ملکه سنه اویابیلنلری یازوب سائرلری ،که غایت نازك و غیر مأنوس دقایقدر، ترك و فدایه مجبور و مادامکه بو زنجیر ایچنده باغلیدر، امثالی رادەسندن ایلری کیتمکدن محروم و معذور اولور. بو سببله کرك شعرمز و کرك کتابتمز نه درجه کری قالمشدر !...

او یره کچه‌جك اصول قلم سیأتندندر که تألیفلرده، مطبوعاتده آثار معرفتلرینی ابراز ایله ادبیاتده بر انقلاب عظیم حصولنه سبب اولان ذواتك اکثری (اولمغله، بولنمغله، اجلدن، حسبیله، مبنی، طولایی، درکار، آشکار...) دائرهٔ فاسده سنده انحصاره تنزل ایده‌مدکلریچون قلملرنده لایقیله مستخدم دکللردی. عالی کبی، مشفق کبی، اسماعیل پاشازاده غالب بك کبی بر چوق کرانقیمت جواهر فطانت، قدرلرینه لایق اولان رعایتی کورمیه‌رك کیمی جنون کتیردی، کیمی عشرتله تلف نفس ایتدی.

واه بزه ! یازیق بزه !

حالا باب عالی و دوائردن یازیلان محررات رسمیه اکرچه اسکی زمانلرده کلن ارباب معارف اقتدارنده کاتبلر اولمادیغندن اوّلکه منشأت درجه‌سنده معقد دکلسه ده ، بونلرده او بابانك ولد زناسی اولدیقلریندن ینه سجع و ربط و معناسی موهوم و مشکوك عبارات ایله مملودر.

اسکی انشالرده لغات غریبه و عبارات مخیله وار ایدیسه ده باری ضمننده ایی کوتو بر معنی دخی چیقاردی. شیمدی ایسه عصر نازکلشمش و افکار و پولیتیقه اینجلمش اولدیغندن بعض فرمانلر و مکتوب سامیلر و تقریرلرده اویله عباره‌لر کوریلیور که لغتلر هرکسك بیلدیکی شیئلر ایکن معنای صحیحی نه اولدیغی آکلاشلمق قابل اولمیور !

غریبی شوراسی که بویله آکلاشلمایاجق عباره یازابیلمك حسن کتابتدن عد اولنیور! مثلا مفصل بر مکتوب صدارتپناهی که اوچ یوز سطر سوزدر، بو یولده ملکه‌سی اولان اك معروف بر ذاتك النه ویریلسین، اوقوتلسون، ختامنده شو اوقودیغکز ماده‌یی لساناً تقریر ایدکز دینلسین، او وقت کتابتمز نه کتابت، کاتبمز نه کاتبدر، میدانه چیقار.

واقعا، شعر و انشانك بو حاله کیرمسی بو عصرك یاپماسی دکلدر. عجملر قبول اسلامیتدن صوکرا علوم شرعیه‌یی تحصیل ایچون لسان عربك تحصیلنه دوشدکلری صیراده کندی لسانلرینك شعر و انشاسنی دخی اوکا تقلید ایتدیکلری کبی بزده دولت علیه‌نك بدایت تأسسنده ایران علماسنی جلبه محتاج اولدیغمزدن اونلرك تربیه‌سی اوزره کندی لسانمزی براقوب عجم شیوه‌سنه تقلید خطاسنه دوشمشزدر که علمای رومك بو خصوصده ایتدیکلری اهمال و قصور عفو اولنماز بر خطادر! زیرا بنی آدم آراسنده مدار تعاطئ افکار، لساندر.

بر ملتك لسانی قواعد مضبوطه آلتنده اولمیوبده هر النه قلم آلان کیمسه‌نك کیفنه متابعت ایدر و حال طبیعیسندن چیقارسه او ملتك بیننده واسطهٔ معاملات بوزلمش دیمك اولور.

تعجبه شایان دکلمیدر که، بزده یازی بیلمك باشقه، کاتب اولمق ینه باشقه‌در. حالبوکه سائر یرلرده یازی و املا بیلن کاتب اولور. واقعا، هر لسانده ادیب اولمق خیلی معلوماته توقف ایدرسه‌ده عدتا مرادینی کاغد اوزرنده افاده ایتمك ایچون یازی یازمق کفایت ایلر.

بزده ایسه یازی اوکرندکدن ماعدا بر چوق شیئلر دها بیلمك لازم کلیر :

اولا تورکجه املا بیلنملیدر؛ حالبوکه اك کوچ شی بودر. زیرا وقتیله تورکجه‌یه مخصوص لغت کتابی یاپلمامش و عثمانلیلر ملل سائره‌یی دائرهٔ حکومتلرینه آلدقجه هر برنده کوردیکلری یکی شیئلرك

شعر و انشا

چونکه محصول تحصیل بزم ممالکه کوره یالکز شعر و انشا جهتنده‌در، بر نبذه بحث ایدلمك فائده‌دن خالی دکلدر.

شعرك تعریف عمومیسی کلام موزوندر؛ یعنی ایکی سطر سوزك هر برنده کی سکون و حرکاتك مساوی اولماسندن عبارتدر. حتی قافیه اصولی ملل متأخره بیننده عادت اولمشدر، اسکی یونانیلر، یالکز وزنه رعایتله قافیه التزام ایتمزلردی.

شعر، هر قومده طبیعی‌در، روی ارضده نه قدر ملل و اقوام کلمش ایسه، جمله سنك کندینه مخصوص شعرلری وار ایدی.

عثمانلیلرك شعری عجبا ندر؟ نجاتی و باقی و نفعی دیوانلرنده کوردیکمز بحر رمل و هزجدن مخبون و مجتث قصائد و غزلیات و قطعات و مثنویاتمیدر؟ یوقسه خواجه عطری کبی موسیقی شناسانك ربط مقامات ایله دیکلری‌ندیم و واصف شرقیلریمیدر؟

خیر! بونلرك هیچ بری عثمانلی شعری دکلدر، زیرا کوریلور که بو نظملرده عثمانلی شاعرلری شعرای ایرانه و ایرانلیلر ده عربلره تقلید ایله ملز بر شی باپمشلردر و بو تقلید یالکز اسلوب نظمده دکل، بلکه افکار و معانی‌یه بیله سرایت ایده‌رك بزم شعرای اسلاف ادای نظم و افاده‌ده و خیالات و معانیده عرب و عجمه ممکن مرتبه تقلیده سعی ایتمکی معارفدن عد ایتمشلر و عجبا بزم منسوب اولدیغمز ملتك بر لسانی و شعری وارمیدر و بونی اصلاح قابلمیدر، اصلا بوراسنی ملاحظه ایتمه‌مشلردر.

انشا یولنده ده حال تمامیله بویله اولمشدر. منشأت فریدون و آثار ویسی و نرکسی و سائر منشأت معتبره اله آلنسه ایچلرنده اوچده بر تورکجه کلمه بولنماز و بر مصلحت افاده ایدرکن بدیع و بیان فنلری قاریشدریلارق ابراز بلاغت ایچون اویله مشوش و متتابع اضافتلی عباره‌لر یازمشلردرکه قاموس و فرهنك برابر اولمادقجه و بر آدم فن معانی و آداب عربده کمال مهارتی اولدقدن صوکرا عادتا بر درس مطالعه ایدر کبی بر چوق زمانلر صرف ذهن ایتمدکجه معنی‌سنی استخراجه مقتدر اولامازلر!

فکری وسیاسی منظر

كنجلكه خطابه

محترم افندیلر ؛ سزی کونلرجه اشغال ایدن، اوزون و تفرعاتلی بیاناتم، نهایت، ماضی اولمش بر دورك حکایه‌سیدر. بونده ملتم ایچون و مستقبل اولادلرمز ایچون دقت و تیقظی دعوت ایده‌بیله‌جك بعض نقطه‌لر تبارز ایتدیره‌بیلمش ایسه‌م ، کندیمی بختیار عد ایده‌جکم.

افندیلر؛ بو بیاناتمله ملی حیاتی ختام بولمش فرض ایدیلن بویوك بر ملتك؛ استقلالنی ناصل قزاندیغنی و علم و قلنك اك صوك اساسلرینه مستند، ملی و عصری بر دولتی ناصل قوردیغنی افاده‌یه چالیشدم.

بو کون واصل اولدیغمز نتیجه، عصرلردن بری چکیلن ملی مصیبتلرك انتباهی و بو عزیز وطنك هر کوشه سنی صولایان قانلرك بدلیدر.

بو نتیجه‌یی تورك کنجلکنه امانت ایدییورم.

ای تورك کنجلکی! برنجی وظیفه‌ك، تورك استقلالنی، تورك جمهوریتنی الی الابد محافظه و مدافعه ایتمکدر.

موجودیتکك و استقبالکك یکانه تملی بودر. بو تمل، سنك اك قیمتلی خزینه‌کدر. استقبالده دخی، سنی بو خزینه‌دن محروم ایتمك ایستیه‌جك داخلی و خارجی بدخواه‌لرك اوله‌جقدر. بر کون، استقلال و جمهوریتی مدافعه مجبوریتنه دوشرسه‌ك، وظیفه‌یه آتیلمق ایچون ایچنده بولونه‌جغك وضعیتك امکان و شرائطنی دوشونمیه‌جکسك! بو امکان و شرائط چوق نامساعد بر ماهیتده تظاهر ایده‌بیلیر. استقلال و جمهوریتکه قصد ایده‌جك دشمنلر بوتون دنیاده امثالی کورولمه‌مش بر غالبیتك ممثلی اوله‌بیلیرلر. جبراً و حیله ایله عزیز وطنك بوتون قلعه‌لری ضبط ایدلمش، بوتون ترسانه‌لرینه کیرلمش، بوتون اوردولری داغیتلمش و مملکتك هر کوشه‌سی بالفعل اشغال ایدلمش اوله‌بیلیر. بوتون بو شرائطدن دها ألیم و دها وخیم اولق اوزره، مملکتك داخلنده اقتداره صاحب اولانلر غفلت و ضلالت و حتی خیانت ایچنده بولنه‌بیلیرلر. حتی بو اقتدار صاحبلری شخصی منفعتلرینی مستولیلرك سیاسی أمللریله توحید ایده‌بیلیرلر. ملت فقر و ضرورت ایچنده خراب و بیتاب دوشمش اوله‌بیلیر.

ای تورك استقبالنك اولادی ! ایشته بو احوال و شرائط ایچنده دخی وظیفه‌ك، تورك استقلال و جمهوریتنی قورتارمقدر ! محتاج اولدیغك قدرت، دامارلرکده کی اصیل قانده موجوددر!

مصطفی کمال

بويوك و اصيل تورك ملتى

غرب جبهه‌سنده ٢٦ آغوستوس - ٣٨ دنبرى باشلايان حركات تعرضيه مز آفيون قره‌حصار، آلتون طاش، دوملى پيكار آراسنده بويوك بر ميدان محاربه‌سى حالنده بش كون بش كيجه دوام ايتدى، تركيا بويوك ملت مجلسى اوردولرينك شجاعت، شدت و سرعتى توفيقات سبحانيه‌يه وسيله تجلى اولدى. ظالم و مغرور دشمن اورردوسنك عناصر اصليه‌سى عقللره دهشت ويره‌جك قطعيتله امحا ايدلدى. تشكيلات و تجهيزاتى كبى عنعنات و مظفرياتى و اسمى منحصراً ملتمك شعورندن و ازلى - ابدى ايماننندن وجود بولان اوردولريمزى، فداكارلقلره لايق اولارق سزه تقديم ايدييورم. الك بويوك قوماندانندن الك كنج نفرينه قدر اوردولريمزده حاكم اولان فكر، ملتك كوستردبكى وظيفه اوغورنده شهيد اولمقدر. بونى محاربه ميداننده ياقيندن مشاهده ايده‌رك بويوك ملتمه خبر ويرييورم. ملتمزك بنيه‌سنده كى قدرت و مفكوره‌يى اوچ بچق سنه اول رفقاى مساعيم ايله افاده ايتمكدن باشلايارق تحملسوز مشكلات ايچنده دوام ايدن مجاهداتمزك نتايجى تظاهر ايدييور. ملتك رأى و اراده‌سنه استناد ايدن هر ايشك نتيجه‌سى ملت ايچون خير و سلامت اولديغى ثابتدر. ملتمزك استقبالى امينلر و نصرت موعوده‌يى اوردولرمزك استحصال ايتمه‌سى محققدر.

تركيا بويوك ملت مجلسى رئيسى باش قوماندان

مصطفى كمال

بو سچیم بوتون آناطولو خلقنی عادتا سوینچدن جوشدردی. اك جاهل، اك قارانلق طبقه‌لردن اك ممتاز، اك منور زمره‌لره قدر هرکسك کوزنده یکی بر امید، یکی بر شوق و فرحلق پارلایور. بوتون سیکیرلره بو تازه قوتی ویرن بویوك ملت مجلسیدر. اوراسی مجادله‌مزك بو زور دوره‌سنده بکا ایلك دفعه اولارق ملی عزمزك، ملی اراده‌مزك بر قایناغی حالنده کورونوندی. کرچه بو قایناق او درجه دورو و آری دکلدر ، اما محقق صویی کور و چاغیلتیلی بر قایناقدر.

٢٦ آغوستوس ١٩٢١

یعقوب قدری

باش قوماندان میدان محاربه سی ظفری

١ ایلول ٣٨ : بو کون باش قوماندانك اوردویه ویردیکی امرك ملته تبشیراتنك صورتلری آتیده در :

تورکیا بویوك ملت مجلسی اوردولری

١ - ٩ - ٣٣٨

آفیون قره‌حصاری، دوملی پیکار بویوك میدان محاربه‌سنده ظالم و مغرور بر اوردونك عناصر آصلیه سنی اینانیلمایاجق قدر آز بر زمانده امحا ایله‌ین بویوك و نجیب ملتمزك فداکارلقلرینه لایق اولدیغکزی اثبات ایدییورسکز. صاحبمز اولان بویوك تورك ملتی استقبالندن امین اولمغه حقلیدر. محاربه میدانندەکی مهارت و فداکارلقلریکزی یاقیندن مشاهده و تعقیب ایدییورم. ملتمزك حقکزده کی تقدیراتنه دلالت ایتمك وظیفه‌می متوالیاً و متمادیاً ایفا ایده‌جکم. باش قوماندانلغه تکلیفاتده بولونیلماسنی جبهه قوماندانلغنه امر ایتدم. بوتون آرقاداشلریمك آناطولیده دها باشقه میدان محاربه‌لری ویریله‌جکنی نظر دقته آلارق ایلروله‌مه‌سنی و هرکسك قوای عقلیه‌سنی، منافع جلادت و حمیتنی مسابقه ایله ابذاله دوام ایله‌مسنی طلب ایدرم. ایلك هدفکز آق دکزدر؛ ایلری !

تورکیا بویوك ملت مجلسی رئیسی باش قوماندان

مصطفی کمال

آكلامق ممكن دكلدر. چونكه افكار عموميه‌يي هيجانلاندران مهم وقعه‌لر قارشيسنده بردن بره بوتون پراكنده مجلسي يكپاره بر وجود حالنده كورييورز. نته‌كيم كچيردكمز صوك امتحان صيراسنده‌ده مجلسك بويله متحد و متجانس بر كتله حالنده حركته كچديكنه شاهد اولدق. او آيرى آيرى باقدغمز زمان معنوى دكرلرينى كركى كبى آكلايامديغمز انسانلر هپ بر آرايه كلوب ده حسلرينى و فكرلرينى بر آغيزدن سويلدكلرى وقت بوتون ملتك شعورينى و اراده‌سنى أشى كورولمش بر اولغونلق و آچيقلقده تجلى ايدر كورييورز.

بوندن اوكجه‌كى ملت مجلسلرينك هواسنده ياپمه و رسمى بر شى واردى. هله بيك دورلو باغلرله باغلى بولونان صوك ايكى مجلسمزك برر شورای دولت اجتماعندن هيچ فرق اولميان جلسه‌لرنده بوتون چيپلاقلغى، بوتون صميميتى ايله خلق روحنك و ملت شعورينك خفيف بر قوقوسنى آلمق بيله ممكن دكلدى. او زمانك مبعوثلرى كرچه شيمديكيلره كوره دها اوقومش يازمش، دها زياده بيلكيلى كيمسه‌لردى؛ فقط برر باب عالى مأمورندن فرقلى دكلديلر و او رسميت باصقيسى آلتنده هيچ بر زمان وكالتنى طاشيدقلرى خلقك كرچك دويغولرينى تبليغ و افاده ايتمك امكانى بولاميورلردى. ملتك شيمديكى وكيللرى هيچ دكلسه دوغرودن دوغرويه بو دويغولرى اولديغى كبى تمثيل ايده‌بيله‌جك اوستونلكده‌يديلر. بونلرك هر برى كندى مملكتنك قيافتيله كرسيه چيقوب‌ده سوز سويلمكه باشلر باشلاماز بوتون آناطولو خلقنك سسنى هپ بر آرايه طوپلانوب بر خلاصه حالنده تك بر حنجره‌دن چيقمه‌ده‌در ظن ايدييورم. دييه‌بيليرم كه، هيچ بر مملكتده، هيچ بر چاغده وكيل موكلنه بو قدر ياقين اولمامش و هيچ بر دموقراسى بو قدر دموقراتيك بر منظره عرض ايتمه‌مشدر. بو باقيمدن، بويوك ملت مجلسى ملتك بوتون أمللرينه، آرزولرينه، اراده و مفكوره‌سنه، حتى كونك حادثه‌لرندن دوغما هيجانلرينه اك صادق بر عكس بولمقده‌در. ويرديكى قررلرك چوغى بزم بيلديكمز معناده سياسى و علمى قيمتدن محرومدر؛ فقط تركك، هله آناطولو تركينك اك بويوك، اك طبيعى بر حسى اولان "صاغ دويو" سايه‌سنده بو قررلرك چوغى، دائما پك اصابتلى و تام زماننده آلنمقدن كرى قالمايور.

صوك حربلرى متعاقب خلقك وجدانى كبى و خلقك وجدانى ايله برابر حركته كلن، جوشان بويوك ملت مجلسنك كونلرجه و حتى كيجه‌لرجه دوام ايدن كيزلى و آچيق جلسه‌لردن صوكره رئيس مصطفى كمال پاشايى بوتون آناطولو اوردولرينه باش قوماندان سچيشى اشته بو نوع قررلردن بريدر.

بويوك ملت مجلسى

سزه، بويوك ملت مجلسندن هيچ بحث ايتمدم. بوراده قورولان دموقراتيك اداره‌نك روح و دماغى بو خلق شوراسى اولديغنه كوره، بلكه ايستديكز كه، سزه هر شيدن اوكجه اونكله علاقه‌لى كنيش معلومات ويره‌يم. حالبوكه بن آناطولويه چيقديغم دقيقه‌دن باشلايارق قلممى سرسرى كوكلمك حركتلرينه ترك ايتدم. مكتوبلرمده هيچ بر اصول و انتظامه طابع اولمادم، نه كوردمسه، خاطرمه نه كلديسه، نه دويدمسه اونى يازدم. دائما على العاده بر غازته مخابرينك تدقيق و قوشقولرندن اوزاقده قالدم. نته‌كيم صوك كونلرده بويوك ملت مجلسنده ميدانه كلن بعضى مهم حادثه‌لر بكا مبعوثلردن متشكل بو اوچ يوز كيشيلك هيئتك مشترك پسيقولوژيسيله علاقه‌لى برقاچ شايان دقت وثيقه ويرمش اولمسه‌يدى بلكه اوندن دونوشمه قدر بحثه هيچ لزوم كورميه‌جكدم.

مشترك پسيقولوژى دييورم؛ زيرا بو هيئتى ميدانه كتيرن اعضالر آيرى آيرى اله آلىناجق، آيرى آيرى اينجه‌لنوب تحليل ايديله‌جك اولورسه انسانده بو شورانك فكرى و معنوى قيمتنه دائر پك اكسيك بر انطباع ايدنمش اولورز. هيچ كيمسه ادعا ايده‌مز كه بوكون آنقره‌ده مبعوث عنوانى طاشيان كيشيلر، ملتك اك آيدين، اك سچكين و اك چوق علم و درايت صاحبى شخصلريدن تمثيل ايدييور. بونلرك چوغى دوغريدن دوغرييه خلقدن چيقمش بسيط، متواضع كيمسه‌لردر. حسن نيتلرندن، مليت و ايمانلرينه آشيرى باغليلقلرندن باشقه بر فضيلتلرى يوقدر. حتى بعضيلرى تورك ايلنى باشدن باشه الَهى بر آتشله طوتوشدران مفكوره‌نك انكينلكى و عظمتنى تماميله قاورايامياجق درجه‌ده داردرلر.

ايشته بو سببلر دولايسيله‌در كه بو ساده و بسيط اكثريت آراسنده بولونان ممتاز بر زمره، مجلسى هنوز آوروپا پارلامنطولرينه كوره دوزنليوب قورمايى باشارامامشدر. بورانك نه صاغى نه صولى نه ده اورتاسى واردر. هر نه قدر حكومتى طوتان بر غروپ قورولمشسه ده بو غروپ ده تماميله اوبر اكثريتدن آيرى بليرلى بر وارلق كوسترەميور. اعضالرى آراسنده ملى دعوامزى قازانمق املندن باشقه ثابت و براق بر فكر و پرنسيب تساندى يوقدر. بونكله برابر اسكى زمانلرده اولديغى كبى اورتاده شيمديدن مخالف و موافق صفتلريني طاشيانلر واردر. فقط بو مخالفلرك مخالفتى نره‌لره قدر دايانيور؟ بو موافقلرك موافقتلرى نه تمللره دايانمقده‌در؟ ايشك بو جهتلرينى آچيق و كسين اولارق

بر بویوك مسلمانك وفاتی . روسیه مسلمانلرینه یوز بیکارجه روبله خیراتیله نیك نام قزانمش ، میلیونر محمود بای حسینوفك وفاتی خبرینی آلهرق چوق متأثر اولدق . مشارالیه برادرلری مرحوم احمد وعبدالغنی بایلرله برابر بیش پارهسز تجارته باشلامش ایدی؛ صوك کونلرنده ایسه سنوی یدی سکز میلیونلق ایش کوریوردی . الله رحمت ایلهسون !

خیوه :

امیرك وفاتی — بوهفته طاشکنددن آلنان برتلغرافدن اکلاشیلدیغنی اوزره خیوه امیری عبدالرحیم بهادر خان وفات ایتمشدر . مرحومك کیمسه یه نهایلکی، نه ضرری طوقونمشیدی. صوفی برذات اولوب ناموس دائرهسنده اکمال حیات ایلمشدر .الله رحمت ایلسون. ولیعهداوغلی اسفندیارتوره خانداحوال زمانه واقف ، هوسکار ترقی ومحب معارف درایتلی برکنجدر . امیداولنورکه ماورای حزر مسلمانلری بوذات محترمك غیرت و همتیله انتباه ایدرك فعالیته کلیرلر ومظهر رفاه وسعادت اولورلر .

ایران :

ایرانه مستشارلر دعوتی — ایران مجلس ملیسنك ناشرافکاری اولان « مجلس » غزتهسی ایرانه خارجدن جلب ایدیلهجك مستشارلرك ملل معظمهدن اولهلرینی طلب ایدییور . زیرا ملل غیر معظمهیه منسوب مستشارلرك کافهسی یا روس ویاخود انکلیز تحت نفوذنده اولهجقلرینه قناعت تامهسی واردر . بوکبی مستشارلر طوعاً وکرهاً روس وانکلتره اللرنده آلت اولهجقلرنده شك وشبهه ایدیلهمز . حالبوکه ملل معظمهدن مستشارلر جلب ایدیلیرسه بونلرك سربستئ حرکاتی منسوب اولدقلری حکومتلرتأمین ایدهبیلیرلر. دییور

« مطبعهٔ خیریه » وشرکاسی مدیر مسئول : اشرف ادیب

قرغز - روس غوغاسی . — روسیه حکومتی اسیای وسطاده مسلمان عنصرینك حائز اولدیغی بویوك اکثریتی اکسیلتمك عینی زمانده مسلمانلرك مدار تعیشی اولان طوپراقلرینی تحدید ایله قوهٔ اقتصادیه‌لرینی قیرمق ایچون سنه‌لردنبرو اورالره روس مهاجری سوق ایتمکده‌در. صوك کونلرده آلدیغمز روسیه‌مسلمان غزته‌لرینك ویردیکی خبرلردن اکلاشیلیورکه بوتضییقات زوالللی قرغز- قازاق قرداشلریمزك آرتق جانینه تاق ایتدیکندن، بوقدر بیك قرغز، صوپا ، قلیچ، تفنك اللرینه نه کچمش ایسه آلوب روس مهاجرلرینك اوزرینه هجوم ایتمشلر وبویله‌جه باشلایان روس قرغز غوغاسی نهایت قرغزلرك غلبه‌سیله ختام بولمشدر. فقط صکره‌دن سمرقند طرفندن برطابور روس عسکری کاوب قرغزلری پوسکورتمشدر .

روسیه‌لی مسلمانلره قرداشلرمزده همت . — برقاچ سنه اول وفات ایدرك ، مکاتب ومدارس اسلامیه‌یه صرف اولنمق اوزره ، یارم میلیون روبله قدر وقف براقمش اولان اورنبورغلی احمد بای حسینوفك برادری محمود بای حسینوف ، « وقت » رفیقمزك استخبارینه کوره بوکونلرده ٤٠٠ بیك روبله قیمتنده برمالکانه‌سنی اورنبورغ وقارغالی مکتب ومدرسه‌لری فائده‌سنه وقف ایتمشدر . بوندن بشقه مشارالیه ١٠٠ بیك روبله قدر برمبلغی‌ده قیوه کوپرو اعمالی کبی خیراته ویریور .

الله محمود بایك خیراتنی قبول‌ایله اجرینی ویرسین واغنیای مسلمین آراسنده امثالنی آرتدیرسون !

ایرقوتسکی شهرنده مسیونر قونغره‌سی . — کچنلرده قزان شهرنده ارتودوقس مسیونرلری بویوك برقونغره عقد ایدرك غیرخرستیانلر وعلی‌الخصوص مسلمانلر آراسنده نشر نصرانیت ایتمك اونلرك نشردین ایتمه‌لرینه مقابله‌ده بولنمق ایچون استشاره ایلمشلردی . عین مقصدله بوکونلرده ، سبیریانك ایرقوتسکی شهرنده دیکر بر مسیونر قونغره‌سی دها طوپلاندی . هرنقدر بوقونغره‌یه ارباب مطبوعاتی کتیرتمیورلرسه‌ده اورنبورغلی « وقت » رفیقمز ، قونغره‌دنك بعض مقرراتی استخبار ایلمشدر .

غیر روسلر آراسنده کلیسالر ومحله مکتبلری آچمق ، اورالرده پاپاس ومعلملره غیر روس دیللرینی اوکرتدیرمك، مسیونرلرك معاشلرینی آتدیرمق، مسیونرلرك محافظهٔ حسن اخلاق ایتمه‌لرینی شدتلی نظارت آلتنده بولندیرمق، خرستیان اولمیان اقوامی اعاشه‌ایله خرستیانلغه جلب ایچون برسرمایه تأسیس ایتمك ، بومقرراتك باشلیجه‌لرندن معدوددر .

باقکز ، باشقه‌لر تاصیل کندی دینلرینك توسعنه چالیشیور .

تأسف ايله مخابرك مفتريات رديئه‌سنى ردوتكذيب ايديبورلر . بزم بوراده‌كى غزته‌لر تكذيب شويله‌طورسون مكتوبلرك موجودينندن بيله قارئلرينى خبردار ايتديلر .

عزت هولو غزته‌سنك دين عليهنه نشرياتى واسلامارك هيجانى — قاهره‌ده انتشار ايدن وعزت هولونك معاونت نقديه‌سنه مظهر اولان المؤيد غزته‌سنك ٦١٣٨ نومرولو نسخه‌سنده شريعت مطهرهٔ اسلاميه‌عليهنه لئيمانه وقوعبولان تعرضات ونشرياتدن‌طولايى محلى افكار عموميهٔ اسلاميه‌سى متهيج بولنمقده وجرائد سائره‌يه تقبيح‌وپروتستوتلغرافلرى كشيده‌اولنمقده‌در .

مصرده حريت مطبوعات عليهنه — مصرده مطبوعات حقنده وضع اولنان تعقيبات شديده‌دن بريده مطبوعات جرائمنه دائر وبريله‌جك حكملرك قابل استيناف اولمامسيدر . قانونك بوحكمى برنجى دفعه‌اولەرق غايانى مسئله‌سى مناسبتيله تطبيق اولنمشدر . مصر مطبوعاتى اظهار تأسف‌وتأثر ايله حكومتك نقطهٔ نظرينى ادلهٔ حقوقيه ايله جرح ايديبورلر .

فاس :

صلح قونفرەسى وفاس — اخيراً انعقاد ايدن‌صلح مؤتمرى فرانسه واسپانيانك فاسده‌كى حركات عسكريه‌لرنده مشهود اولان آثار توقفدنطولايى بيان‌ممنونيت ايتمش‌وفرانسه اردوسنك‌بر آن اول ممالك مذكوره‌دن چكيلمسى تمنياتنده بولنمشدر .

روسيه :

حقوق اسلاميه‌يى جامع قواعد فقهيه — كنيج علماسندن موسى افندى بيكيف بوكونلرده قرائده « قواعدفقهيه » نامنده بيوك براثر يازوب باصدرمقله مشغولدر . قواعد فقهيه ، حقوق اسلاميه‌يى جامع اولەرق بشيوز صحيفه‌لك بركتاب اولەجقدر . اربابى ايچون پك فائده‌لى براثر اولەجغى اميد اولنور . « ترجمان »

روسيده مسلمانلره تضييقات — چيلابى شهرنده‌كى مسلمان كتبخانه‌سى ، اوزون اوزادى‌يه تحرياتدن صوكره مغاير قانون برشى بولنمادينى حالده سد ايدلمشدر . — كذلك اقاژينبورغ شهرنده مسلمان كتبخانه‌سى ، بلاسبب‌مشروع ، پوليس طرفندن‌تمهير اولنمشدر . — اورسكى شهرنده مسلمانلر « شرق قلوبى » نامنده بر مؤسسهٔ مليه تأسيسى ايچون مرجعنه مراجعت ايتدكلرى حالده ، استدعالرى رد اولنمشدر . — قرغزلى اراسنده اسباب سياسيه‌يه مبنى دنيله‌رك پوليس طرفندن متصل تحريات اجرا ايدلمكده‌در .

شئون

دولت عثمانیه :

رمضان شریفده موزیقهٔ همایونك تعطیلی — موزیقهٔ همایونك هراقشام سرای همایونده نوبت چالمسی معتاد اولدیغی حالده رمضان شریفك برنجی کونندن اعتباراً بتون رمضانده نوبت‌چالنمامسنی خلیفهٔ دیانتپرور افندمز حضرتلری اراده بیورمشلردر .

اوروج بیکلر ایجونده — رمضان شریفده اوروج بیکه جرأت ایدنلر بولندیغی تقدیرده حقلرنده مجازات شدیده اجرا اولنه‌جغنك بیانیله بویله‌برفعل مذمومه میدان ویرلمه‌مسی باب مشیختدن امنیت عمومیه‌مدیریتنه یازلمشدر .

ساحهٔ چارشافلیلر — امنیت عمومیه مدیریتندن : کچنده بر ایکی کون فاصله ایله اسلام قیافتنه کیرمش ایکی خرستیان قادینی بك‌اوغلی جاده‌لرنده وفنا برحال وحرکتده کورلمش وحقلرنده تحقیقات اجراسنه باشلانمشدر . بونك نه کبی برمقصده مستند اولدیغی آشکار بولندیغندن بعدازین چارشاف کیبنمش اولدیغی حالده بوکبی‌احوال وحرکاته‌تصدی ایدنلرك مأمورین‌انضباطیه طرفندن تعقیب ودوچار جزا ایدیله‌جکلری اعلان اولنور .

تونسلی وجزایرلیلر وعثمانلی دوستلری — جزایروتونسلی‌مسلمانلردن مرکب برهیئت یکی کلن زرهلیلر ایچون مراسم استقباليه‌ده حاضر بولنمق اوزره برواپور مخصوصله ایاستفانوسه کیتمشلر ، باربارووسك کلیسنی تماشا ایتدکدن‌صوکره اقشام اوزری عودتلرنده مسعودیه زرهلیسنی زیارت ایتمشلر وپك زیاده مسرور اولمشلردر . اوندن‌صوکره‌ده تونس وجزایرلیلرجه پك طاتلی خاطرات تاریخیه وجهانکیرانه‌سی اولان باربارووسك قبرینی زیارت ایتمشلردر . تونسلی شیخ‌صالح‌الشریف ، تونس قاضیٔ حنفیسی شیخ اسماعیل ، مکتب طبیه‌طلبه‌سندن‌حبیب‌افندیلر طرفندن کرك مسعودیه‌ده ، کرك‌باربارووسك تربه‌سنده پارلاق نطقلر ایراد ایدلمشدر . بو جمعیتك الرنده عربجه ، ترکجه بیتلرله مزین بایراقلر واردی .

ارناوودلوق مقننه‌نامیمك مفتریاتنی مصرمطبوعاتنك رد وتکذیبی — حکومت عثمانیه‌نك آرناوودلقده‌کی اجرا آتی‌تقبیح قیلقلی‌تایمس مخابرینك غزته‌سنه کوندردکلری مکتوبلری حرفیاً ترجمه‌ایدن مصرغزته‌لری اوچ‌ولایت اهالیسنی حکومت عثمانیه علیهنه تحریك دیمك اولان نشریات واقعه‌یه بیان

چیچك چیقدیغی نادر اولوب انلرك دخی اصلا لکه‌سی قالمز وسکز کون ظرفنده برؤتام کلور . چیچکلر تمام اولدقلری وقت آشی اوریلان یرلردن برصولی ماده آقار هیچ شبهه ایتمم‌که تخفیف مرضه بونك چوق مدخلی واردر نیجه بیك کشیلر هرسنه بوعملیاتی اجرا ایتدیریورلر . فرانسه ایلچیسی دیورکه بزلرده اکلنجه ایچون ایلیجه‌لره کیدلدیکی کبی بوراده دخی هرکس چیچك چیقارمغی برتفرج اتخاذ ایده‌یور . آشیلانوبده تلف اولان هیچ یوقدر وبوتجربه‌لرك نتیجه‌سندن بکا نه درجه‌لرده امنیت کلش اولدیغی کندی سوکیلی چوجوجاغمه یاپدیره‌جغم دیدیکمله سزك دخی معلوم ومجزومکز اولور .

Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I, ٣٥٣-٣٥٤.

* چيچك آشيسنه دائر مادام مؤنته كونك انكلتره يه يازديغى *

* مكتوبك ترجمه‌سى *

علل وامراض بحثنده سزه برشى سويليه‌مكه بالذات بوراده بولنمقلقكزى آرزو وتمنى ايتديرر بزم بينمزده غايت وخيم العاقبه وعمومى اولان چيچك علتى بوراده آشى تعبير اولنور برايش اختراعيله بتون بتون ضررسز برشى اولمشدر بوراده برطاقم قادينلر وارکه بونى صنعت اتخاذ ايدوب يازك شدتلى صيجاقلرى كچدكدن صكره كوز فصلنده ايلول آينده اجرا ايدرلر . شويله‌كه نيچه آدملر احبابنه خبر كوندروب آشيلانمق استرميسين ديو استفسار ايدرلر . وجمعيت ايدوب تفرجه كيدرلر تمام اون بش اون التى كشى برره اجتماع ايتدكلرنده براختيار قارى برجوز قبوغى ايچنده اك ايوچيچك چيقارمش اولنلردن برينك چيچكى جراحتى كتوروب قنى طمركدن آشيلانمق استرسين ديو هركسدن سؤال ايدر واكا كوره اول طمرى‌دلركه آچيسى انجق برطرمق آچيسى قدر اولهبيلور اورايه اكنمك آله‌بيلديكى قدر جراحت القا ايدر واوزرينه بريارم جوز قبوغى قپادر وبوصورتله درت بش طمر آچر رومللر اكثريا متعصب اولدقلرندن برالكلرينك اورتمسندن وبرر قوللرندن وبرر كوكسلرندن آچديروب خاج وارى آشيلانمق اعتياد ايتمشلردر اما بوآشيلرك برر پارچه اثرى قالديغندن صوكى پك فنا اولهيور . بوجهتله متعصب اولمينلر ديزلرندن وياخود قوللرينك كورنمز يرلرندن آشيلاديرلر . كرك چوجقلر وكرك سائرلرى آشيلاندقدنصكره اخشامه قدر اويناپوب اكلنورلر واخشامدنصكره كندولرينى حمى الوب ايكى كون ونادراً اوچ كون قدر يتاقده طورمغه مجبور اولورلر يوزلرنده يكرمى اوتوز قدر

ناسدن خوف خدا وملاحظهٔ عقبا ماده‌سنی رفع وازاله ونیجه افعال شنیعه اباحه‌سیله عار وناموسی کلیاً اماحه ایدرك فرانسه اهالیسنی بهایم قیافتنه قویمق مقدماتنی بسط وتمهید ایتدیلر . ویالکز بوکا دخی قناعت ایتیوب هرمحلده کندولرینه مماثل هوادارلر پیدا ایدرك دول سائره کندو نظام وملکارینی وقایه قیدینه دوشمك وبونلره هجوم وتعرض ایتمك وسائلنی استحصال ایچون حقوق انسان تعبیر ایتدکلری بیانامهٔ طغیان مألرینی جمیع السنه‌یه ترجمه ایتدیروب هرطرفه نشره ابتدار وعامهٔ امم وملل متبوعلری اولان ملوکك علیهنه طغیانه وطرح دعوت خصوصنی پیشه‌وکار ایدندیلر لکن اکثر اوروپا دولنك عهد ومیثاق وقهر وتدمیرلرینه اتفاق ایلدکارینی مشاهده ایتدکلرنده همان حیله وخدعه‌یی باز وتغلیط واغفاله آغاز ایدوب بعض دولی تفریق وبوتقریب هجوم عامه‌یی تخفیف‌ایچون برطرفدن توسیع ممالك ودول سائره‌نك امور داخلیه‌سنه وطور حکومت ونظامنه قطعاً مداخله وتعرض نیتنده اولدقلرینی ومحاربه‌دن مرادلری مجرد وقایهٔ ملك واغیار واجانبك نابرجا تعرضنی منع‌ورفع برله فرانسه ممالکنده مختار اهالی اولان جمهوریت صورتنی تأسیس وابقا ایتمك اولدیغنی اعلان برله اظهار نصفته ابتدار وبوطرفدن نیجه مواعد وفوائد عرضیله بعض دولی جلبه سعی بیشمار ایدوب اختلاف مصالح حسبیله بعض دول داخل شیرازهٔ اتفاق اولمقدن مجانبت وبی‌طرفلق مسلکنی اختیار وبعضیسی دخی زمرهٔ متفقینه داخل اولمشیکن اوائل محاربه‌ده اجرای لوازم اعانت وغیرتدن فراغت وشق عصای میثاق ایله سلم ومهادنه‌یی موافق مصلحت عد وشمار ایتمکله شیرازهٔ اتفاقه کلی خلل تطرق ایدوب فرانسه‌لونك هجمات مأیوسه‌سنه بروجهله تاب آور طاقت اوله‌میان دولتلر دخی شقاقی وفاقه وفرانسه‌لو ایله دشمنلری علیهنه اتفاقه تبدیله مجبور اولدقلرنده میدان معرکه‌ده یالکز نمچه ایمپراطوریله انکلتره دولتی قالوب انکلتره دولتی قوت بحریه‌سی جهتیله هرنقدر فرانسه‌یه ومتفقلرینه غالب ایسه‌ده براً ایصال مضرت ایده‌مدیکندن نمچه ایمپراطوری منفرداً مقاومت ایده‌میوب نوجهله مصالحه‌یه مجبور اولدیغی معلوم اولان کیفیاتدندر .

. . . . . .

Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. VI, s. ٢٢٧-٢٢٨.

﴿ موازنهٔ پولتیقه‌یه دائر رئیس الکتاب عاطف افندینك لایحه‌سی ﴾

برقاچ سنه مقدم فرانسه‌ده شعله‌انداز ظهور واطراف واکنافه شراره فشان شروشور اولان آتش فتنه وفساد سنین وفیره‌دنبرو ملاعین ملاحده‌نك تصور کرده‌سی اولوب ایقاظنه فرصت بین اولدقلری برفتنهٔ نائمه اولدیغی ارباب وقوف عندنده معلوم اولان موادندندر . شویله‌که وولتر وروصو دیمکله معروف ومشهور اولان زندیقلرك وآنلر مثللو دهریلرك حاشا ثم حاشا سب حضرات پاك دامنان انبیا وقدح وذم ملوك کبرادن رجمیع ادیانی رفع والغا وشیرینهٔ مساوات وجمهوریتی ایمادن عبارت اولان الفاظ وتعبیرات سهل المأخذ ایله صورت استهزاده لسان عوام اوزره طبع ونشر ایتدکلری تألیفات متعدده‌لرینه (ولکل جدید لذة) دیه‌رك صبیان ونسوانه وارنجه اکثر ناس میل ورغبت ومطالعه‌لرینه مداومت ایتدکجه الحاد وفساد مرض فرنکی کبی عروق دماغلرینه ساری اولهرق اعتقادلرینی افساد ایتمکله اختلالك اشتدادی هنکامنده سد کنائس وقتل وطرد رهابین ایله رفع دین ومذهب ماده‌سندن کسنه کوجنمیوب تألیفات تلبیس غایات مذکوره بیان واجرای نفسانیت ویاخود جلب منفعت ایچون ایقاظ فتنه وفساد ایدن کروه مکروه طرفندن لاینقطع عوام ناسه اعلان اولندیغی اوزره کویا سعادت کاملهٔ دنیویه‌یی احراز ایتمك امنیه‌سیله لفظی مراد اولان اشبو مساوات وسربستیته جان آندیلر مع هذا هردولتك اس اساس رابطه ونظامی التزام اصول وفروع شرع ودین ومذهب اولوب آسایش بلاد وضبط وربط عباد یالکز اجرای سیاست ایله میسر اولهمدیغی وقلوب عبادالله‌ده خوف خدا وملاحظهٔ عقبا وجودینه محتاج ایدوکی قضایای مسلمةالثبوتدن وازمنهٔ سالفه وبو اوقاتده کافهٔ دول وجماهیرك کرك حق وکرك باطل بر دین مخصوصی اولدیغی معلوم ایکن فرانسه‌ده ظهور ایدن ارباب فتنه وفساد مثلی نامسبوق وجه اوزره شمدیلك همان اغراض فاسده‌لرینی اجرایه مدار سهولت اولمق ایچون وخامت عاقبتی قطعاً ملاحظه ایتمکسزین اعلان الحاد برله عوام

وكسنه نك مالنى آلمق و ياخود طوتديغكزى و يرك ديسم قبول ايتمزلر نه چاره قزاقيه واوز بكيه اختلالى اشبو عرض ايتديكم وجه اوزره در اكر عون حقله اوز بكيه‌نك مخالفتى موافقته مبدل اولوب بزه اطاعت ايدرلر ايسه خدمت شاهانه‌لرينه جانمى فدا ايدرم بودخى عرض اولنوركه نامهٔ همايونلرى ورودينه‌دك بودياركٔ اهالى وتجارينك وطائفهٔ قزاقيه‌نك اكثر بيع وشرا ومعاملات سائره‌لرى روسيه‌لولرايله اولوب بودفعه طرف دولت عليه‌دن كفرهٔ مسفوره ايله مقاتله‌يه مأمور اولمله بربرلرينه كلوب كيتملرى منقطع وطريق معامله بالكليه مسدود اولور اكر دولت عليه كفرهٔ مرسومه ايله صلحه رغبت بيورير ايسه دولت عليه‌لريله صلح اولوب بوطرفلره تعرض وخسار ايتمامك ايچون بودياركٔ اهاليسنى دخى صلحه ادخال بيوره‌لر . زيرا قريب وبعيد جملةً اهل اسلام سايهٔ دولت عليه‌ده راحت وآسايش اميد ايدرلر باقى بديع بكٔ تقرير شفاهيسنه حواله ايله كلامه ختام ويرلمشدر .

Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. V, s. ٢٧٩-٢٨٠.

بخارا خانینك عثمانلی پادشاهنه مکتوبی

﴿ بخارا حاکمی محمد معصوم خان طرفندن ایلچیسی محمد بدیع وساطتیله عتبهٔ علیای ﴾
﴿ جهانداریه وارد اولان نامه‌سنك خلاصه وجهله ترجمه‌سیدر فی غره ل سنه ۲۰۳ ﴾

بعدالالقاب بوندن اقدم کوندریلان نامهٔ همایون ایکی یوز ایکی سنه‌سنده وصول وپدرم وفات ایتمکله کمال حزن ایله متأثر وغایتله پریشان خاطر ایکن غریب نوازلق بیوریلوب نامهٔ همایون شهریاری وارد اولمغله بزاده قوت قلب اولوب جمعیت خاطرمزه بادی اولمش ایدی آنك کبی بودفعه دخی برقطعه نامهٔ شاهانه لری احسان بیوریلوب درونده روسیه طائفه‌سنك نقض عهد ایلدکلری بیان و بودیارده اولان علما و صلحا وکافهٔ اهل اسلام منصوریت دین مبین ایچون دعایه اشتغال واهتمام ایلدری فرمان بیورلمش فرمان ملوکانه‌یی استماع ایتدکاری کبی دعوات خیریه‌یه قیام ایلشلردر وما وراء النهرده اولان طوائف خصوصاً ماوراء النهر ایله روسیه بینده دشت کبیرده ساکن اولان جماعت قزاقیه وقرغزیه وغیریلرك کفرهٔ مسفوره ایله محاربه‌یه اشتغال ایلدری بابنده صادر اولان فرمان عالیلرینه امتثالاً مقاتلهٔ دشمنه متوجه اولمرایچون اولطرفلرده اولان خانان ورؤسا وقبائل ایلاته متعدد ایلچیلر وامرلر کوندردم بلکه جمله‌یه فرض اولان محاربهٔ کفاره بالنفس کندم کیدوب رضاءً لله جانمی فدا ایدرم اما نه ایشلیم جمیع آرزو میسر اولمق دنیاده اولمیوب آخرته مخصوصدر مسموع شریفلری اولمشدرکه درت اطرافزده اهل کفر اولان اوز بکیه طائفه سی اولوب وکندولریله بیتمز خوش اولمیوب خصوصاً اوچ درت قبیله‌که بیوجه شرعی مخالفت ایدرلر آنلرك فتنه‌لرینی تسکین ایتمك غائله‌سی جهاد ایله مشغول اولمغه فرصت ویرمامشدر . بودخی عتبهٔ علیایه عرض اولنورکه طائفهٔ مرقومه‌ده انتظام ورابطه اولمدیغندن احتمالدرکه دشمن ایله محاربه ومقاتله واشیالرینی اخذ وغارت ایچون امرمزه اطاعت ایده‌لر . لکن اکر کسنه‌یه دخل ایتمك

و ینه اعیان شهر چاغریلوب محضرلرنده اوقندی برکره ویریلجك اولورایسه قانوندر دیو هربیل استرسز ویرمکه قدرتمز یوقدر دیوقطعی جوابلرین یازدی و همان البته‌بو بیلاق امداد ایده‌سز مضمونده برخط همایون دخی خاصه صلاخورلرندن کوچك حسن ایله کوندرلدی و اعیان شهر یالی کوشکنه دعوت و عظیم جمعیت اولوب اوقندقده و هرکس عجز یوزندن ینه اولکی جوابی ویروب یردن کوکه ظلمدر دیملریله حسن‌اغا جمیه خطاب ایدوب بلغراد خلقی ایمانلرین اچمیه دکشمکله هم ایمان و مالدن وهم‌اهل و عیال وجاندن چقوب مملکتلرین دشمنه ویرمکه سبب اولدیلر سزده بونمی‌استرسز مضایقه حسبیله فتوی ویریلوب بو بیلاق پادشاهه امداد ایدك اوچ کره‌در خط همایون کوندردی اطاعت‌ایتمدیکز مطلوب اولنان مال کندو خظ نفسیچون دکل سزك راحتکزایچوندر پادشاهمزك بددعاسندن صاقنوب امر همایونلرینه انقیاد ایدوب هم دین و دولته یاردم ایتمش اولورسز و هم امرین طوتوب خیردعاسن المش‌اولورسز دیجك جمله‌سی اغلیوب ویرمکه رضا ایله فاتحه اوقنوب مجلس طاغلدی و اولکون ایاصوفیه محله‌سندن برکیسه اچمه باب‌همایونه تسلیم اولندوغن یازوب بلدردی وهمان‌انجق استانبول وغلطه واسکدارك خانه باشنه اوچر یوز غروش وسائر ممالك عثمانیه خانه باشنه یوزاوتوز اوچر غروش صالنوب هرولایته شدید فرمانلر ایله تحصیلدار ادملر تعیین وبو تقریب‌ایله مسلم وکفره‌دن قرق بیك کیسه‌دن متجاوز اچمه دوشریلوب فقرانك جکرین سوکدیلر کوزیاشی اولمغین برایشه‌ده یاره‌مدی وهمان‌بوقدر خاتمان یقلوب یین‌یدی‌وهبایرلره تلف اولوب کتدی ...

.....

Silahdar Tarihi, c. II, ٣٧٥-٣٧٦

ظهور بلای صالیانه بممالك اسلامیه

باش دفتردار وزیر فندق محمد پاشا سوقیله جمله ممالك اسلامیه‌دن امدادیه نامیله خانه باشنه اچه دوشیرلمك‌اوزره وکلای دولت وزیراعظم اوطاغنده مشورت و بوکا برمقدمه قورلمسین رأی ایدوب اول‌استانبولدن یاپشوب خانه باشندن اوچرآدم استیه‌لم رضالری اولور ایسه صکره بر بهانه ایله اچه‌یه تبدیل ایدوب خانه باشندن اوچر یوز غروش‌طلب ایتملرین اتفاق ایدوب رکاب همایونه تلخیص وموجبنجه خط شریف صادراولوب وماه ذی‌الحجه‌نك غره‌سی بازار کون وزرادن قنجی علی پاشا استانبوله کوندرلدی طوغری قائمقام‌عمرپاشا سراینه‌واروب استانبول قاضیسیله اعیان شهر وجمله محله امالری کوچك و بیوك آراسته و سراجخانه کتخدالری و یکید باشیلری دعوت و مواجهه‌لرنده خط همایونله فتوای شریف قرائت اولنوب سمعاً وطاعه دین اوغورینه امداد ایدرز دیو

ویرمکه وعده ایتملریله رضالرین وزیراعظمه عرض ایلدی و تکرار مشورت اولوب بزم استدوکمز ادملر هر بری قرقر اللیشر آدمدن انتخاب و نام و شان صاحبی رستم قیافت و آرقه‌سنده زره و باشنده سرپنك وبلنده قلیجی و چفته چاملقوسی و النده مزرق والتنده کیلان اتیله اولسون‌دیو یازوب علی پاشایه کوندردیلر و تکراراعیان شهر چاغریلوب فرمان اوقندی و بو قیافتده طلب اولونان آدملری بولامزز دیدیلر وبزبولورز همان خانه باشنه اوچر یوز غروش ویروك دیوب بومضمونده فرمان اوقنجق بوکا هیچ رضا ویرمیوب طاغلدقلرین عرض ایلدی وتکرار بو مقدار مبلغك‌ویرلمسنه مؤکد خط همایون صادر اولوب قپوجیلر کتخداسی بالطه‌جی حسن اغا ایله کوندرلدی

احمد پاشایه پایهٔوزارت ارزانی اولنوب وان‌بکلربکیسی سید یوسف‌پاشا بتلیس حاکمی‌اولان ظالم‌وشقی ابدالی برموجب امرعالی رفع‌ایدوب یرینه‌اوغلی بدرالدین بکی‌نصب‌ایلدوکی رکاب همایونه عرض‌اولندی ومصاحب مصطفی‌اغایه بروجه‌ارپه‌لق تره ومغنیسا سنجاقلری عنایت وخاص قدیمه‌سنه ضمیمه‌بیورلدی ویکرمی‌بشنجی جمعه‌کون استانبولدن یانغین خبری‌کلوب اودون قپوسی‌داخلنده قونداقجی‌دکانندن طوتلشوب زندان‌قپوسنه کلنجه وبرطرفی رستم‌پاشا جامعنه وبرطرفی اوزون‌چارسونك نصفندن‌زیاده‌سی وتحت‌القلعه واطراف وجوانبی وحمامی محترق‌اولوب تسکین بولدی وبونك سببی‌درکه مزبور حریفك ایکی‌نفر کوله‌لری کیجه دکانده یاتمغین محله‌لی منع ایلیوب یساغه مخالفت ایتمه دیدکلرنده بن‌کوله‌لرمه کفیل دیو جواب ایتدوکی رکاب همایونه عرض اولندقده مزبورلرك صلب‌اولنمسنه فرمان‌قضا جریانلری صادر اولدی بوندن‌صکره‌بعض‌حرام‌زاده‌لر ظهورایدوب‌شبانروز نیجه‌یرلره اتش براغوب یکرمی کون مقداری خلقه‌عظیم اضطراب الویرمکین حضور وراحتی ترك ایلدیلر واتش اندازدن بعضیلری طوتلوب صلب وسیاست اولندی واستانبول محلاتندن دخی بکجیلر چقاریلوب ناس‌بربرلرینه کفیله‌ویروب برزخلقه‌شفای صدورواستراحت اوزره‌اولدیلر ویکرمی‌طقوزنجی صالی کونی‌غلبه دیوان‌اولوب نمچه‌ایلچیسی دیوان‌همایونه دعوت وضیافت اولنوب قوله لذذ علوفه‌سی ویرلدی وزرادن صکره ایلچی‌یه قفتان الباس وعرضه کیروب حضور همایونده یوزلرین یره سوروب قرالندن کتوردوکی بی‌حد وقیاس هدایا وپیشکشن عرض ایدوب نامه‌سن تسلیم ایلدی صلح وصلاحه متعلق طرفیندن منعقد اولان شروط وقیودك رعایت اولنماسی بابنده قرالك رجاسن کندو لسانی اوزره ترجمانله بیان ایلدکده پادشاه جم‌جاه و عالیجناب حضرتلری کمال صلابت و مهابتله ایلچی‌یه خطاب ایدوب وکلای دولتمه تنبیه ایتمشدر عهد و شروطه رعایت ایدرلر همان مخالفت ادلرك جانبندن اولمدقدن صکره برو طرفدن خلاف صادر اولمز دیو جواب بیوردیلر برقاچ کوندن صکره وزیر اعظم ایلچی‌ء مرقومه شامی زاده باغچه‌سنده برضیافت ایدوب وافر جندیلر ایله خرخری جرید اوینا تدردی ملاعینك بومقوله شی کوردکلری اولمامغله بواویونی یوخسه دوکوشمی‌در سؤال تعجب کنان وانکشت حیرت بر دهان ایتدی

Silahdar Tarihi, c. I, ٣٨٤-٣٨٥

استانبولده چیقان یانغینلر و نمچه ایلچیسنك ادرنه سراینه کلیشی

سنه ست وسبعین والف

سنهٔ مزبوره محرمنك اونجی پنجشنبه کیجه‌سی غلطه اوکنده بر قالیونه آتش اصابت ایدوب بالکلیه احراق وایرتسی جمعه کیجه‌سی دخی سرای جدید پادشاهینك حرم خاصنه برجاریه مباشرتیله آتش اصابت ایلدی عموماً حرم شریف وعدل کوشکی ودیوان اولان قباب وطشره خزینه ودفتر خانه‌لرك بالاسی ودارالسعاده قپوسی وقره اغالر اوطه‌لری ووالده سلطان یری وایچ مطبخ ملحقاتیله محترق اولوب جمله حرم خلقی چایر کوشکنه قاچوب اندن اسکی سرایه نقل اولندقلرین مشعر محافظ استانبول وزیر سلیمان پاشانك عرضی ماه مزبورك اون یدنجی پنجشنبه کون ادرنه‌ده رکاب همایونه کلوب مفهوم معلوملری اولیجق اصلا بشرهٔ مبارکهٔ افتاب مثاللرینه ذره قدر تغیر وانفعال عارض اولمیوب امر الله‌ك دیمه‌دن غیری نسنه بیورمیوب قصده مقارن احراقه سبب اولان جاریه ادرنیه کتوریلوب بوستانجی باشی به تسلیم ومخنوق قلنوب بوغازینه برطاش باغلایوب طونجه‌یه اتدیلر وبامر همان عدل کوشکیله دیوانخانه وباب دارالسعاده مضافاتیله سرای سلطانی مجدداً بنا اولنمسنه فرمان صادر وکوچك میراخور کوردحسن اغا استانبوله ارسال ایکی کوندن صکره کلوب مباشرت اولندی وشهر مزبورك اون طقوزنجی شنبه کون نمچه ایلچیسی بش یوز کفره ایله ادرنیه کلوب داخل اولوب انجق بودفعه بنمك ایچون اون بش نفر بك زاده‌لرینه برر مکمل آت قادین کوینه‌دك قارشو کوندرلمشیدی منزل تعیین مأکولات ومشروباتی طرف میریدن امر اولندی وایرتسی پازارکون والده سلطان حضرتلری سلطان سلیمان وسلطان احمد وسلطان سلیم نام اوچ نفر شهزاده ایله استانبوله عزیمت ایدوب خدمت محافظه‌لریله چاوش زاده وزیر محمد پاشا تعیین بیورلدی ویکرمی ایکنجی صالی کون دفتردار

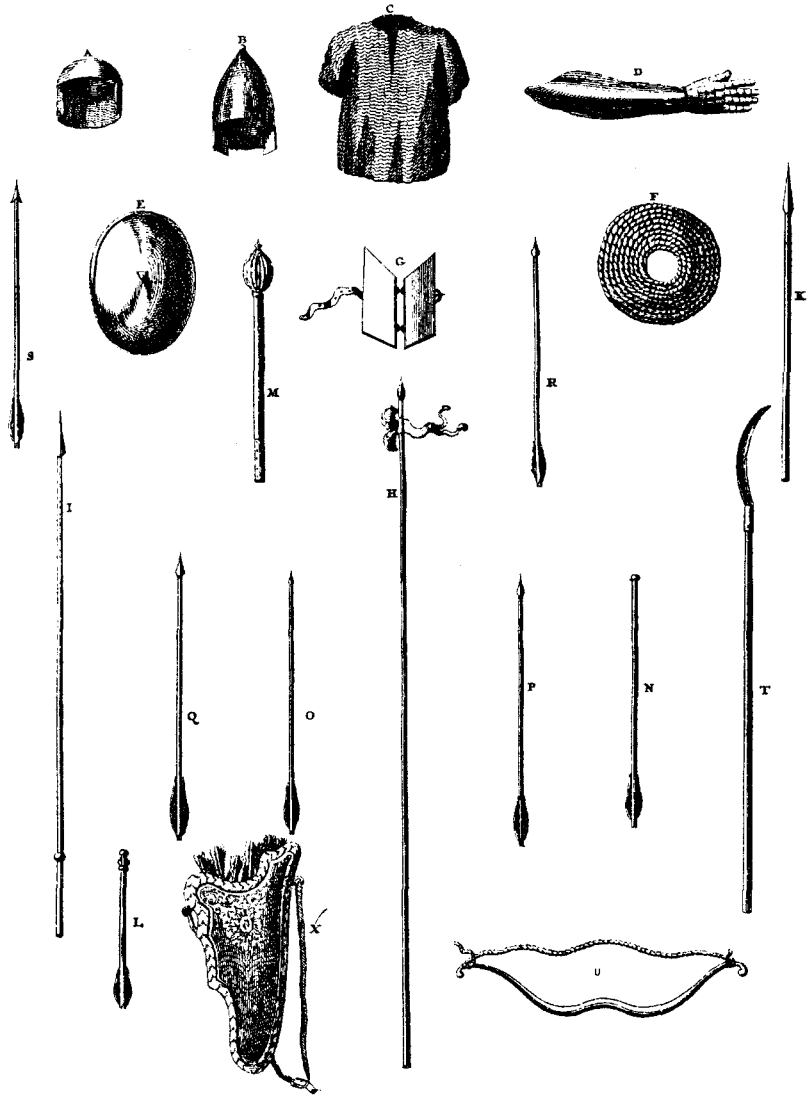
سلحدار تاریخندن

اتمام جامع شریف والده سلطان درداخل باغچه قپوسی

بوندن اقدم والده سلطان حضرتلری باغچه قپوسی داخلنده اتمام بناسنه مباشرت ایتدوکی جامع شریف تمام اولمغین شهر مزبورك یکرمنجی جمعه کون پادشاه حضرتلری ایله والده سلطان و خاصکی سلطان مکمل الای ایله جامع شریفه تشریف بیورب صلوة جمعه ادادن صکره اولا والده سلطان حضرتلری جامع شریف تهنیه وتشریفیچون رکاب همایونه یکپاره زمرد قبضه‌لی بر التون خنجر و صافی شیرق الماس ایله مزین برقوشاق و صافی الماس ایله مزین برغازی سرغوجی واون رأس دونمش کیلان ات عرض ایلدکده مقبول همایون بیوریلوب سلطان مشارالیها حضرتلرینك کتخدای مصطفی افندیه عواطف علیهٔ خسروانیلرندن بر سمور کورك ایله وافر التون احسان و ایکی نفر اوغلرینه متفرقه‌لق واتلری یدن اون نفر آدملرینه درلکلر عنایت اولندقدن صکره والده سلطان حضرتلری طرفندن وزیر اعظم احمد پاشا وقپودان وزیر قره مصطفی پاشا و نشانجی وزیر جعفر پاشا و دفتردار وزیر احمد پاشا و سائر قبه نشین وزرای عظام و علمای کرامدن اولا شیخ الاسلام منقاری زاده یحیی افندی ونقیب الاشراف قدسی زاده افندی و قاضیعسکر افندیلر وجمله قاضیعسکرلك پایه‌سنده اولنلر وبالفعل استانبول قاضیسی وجامع شریف و اعظی وانی افندی وخطبی علی افندی وامام‌اول فضل‌الله‌افندی باجمله سمورکورکلرایله اکرام اولندیلر وایکنجی اوچنجی دفترارلر ورئیس الکتاب‌افندی وچاوش باشی اغا واون یدی نفر قپوجی باشی اغالر وبیوك وکوچك میراخورلراغالر وقپوجیلر کتخدای ساده‌خلعت کیدی .....

... جمله‌سی مسرور وشادکام اولندقلرندن صکره پادشاه حضرتلرینی وزرای عظام مکمل الای ایله الوب سرای عامره‌یه ایصال ایلدیلر باامر همایون بنه درعقب جمله‌سی جامع شریفه واروب والده سلطان وخاصکی سلطان حضرتلرین دخی الوب انواع توقیروا کرام ایله کتوردیلر اول اثناده طرف سلطانیدن جامع شریف حولیسنه فراوان چیل اچمه‌لر والتونلر صاچلدی فقرانك دیدهٔ بخت خواب آلودلری اچلدی باجمله جامع‌شریف‌وتربهٔ لطیف وسبیل‌خانه وکارکیر دکاکین ورکاب همایونه ویریلن پیشکش و عموم البسهٔ فاخره مصارفنه قپو قیامه‌جه اوچ بیك سکسان کیسه اچه صرف اولدوغن والده سلطان کتخدای مصطفی افندی لساندن تحقیق اولمق اوزره نقل اولندی

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, c. I, ٣٩٠-٣٩١

Osmanlı ordusunda kullanılan savaş gereçleri

A, B : Miğfer, tolga, C : Zırh, D : Kolçak, E, F : Kalkan, G : Boyunluk, H : Kırgı, mızrak, I, Kostaniça, K : Hışt, L : Cirit, M : Topuz, N : Talim oku, O, P, Q, R : Çeşitli oklar, S : Tatar oku, T : Tırpan, U : Yay, X : Sadak, tirkeş.

اوچ بیك یرار ادم ایله مصلی بکی وعمر بکی اعدا اردوسنه کوندردی واولیه که اعدا بالکلیه سویندرمدن طو یوملغه بقه سزوهر یولدن ایکیشر بیراق اهسته اهسته واروب اردیکزه اعدا قومن قیره قیره کیرك دیو تنبیه ایلدی و بو محلده دخی واقع حالی یازوب سردار ه ادم کوندردی .....

Kâtip Çelebi, Fezleke, 166-167.

(صورت خط همایون)

الحمد لله الذی فضلنا علی کثیر من عباده المؤمنین وفوض الینا مقالید مصالح المسلمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین اما بعد سنکله قانیزه یکرمی بکیسی اختیار قولم وزیرم حسن پاشا سن بوسال فرخنده فاله ره مونی اقبال توفیق ذوالجلال امت محمده یاور اولوب ایلدوکك خدمت سده علیامه معروض اولوب سعی بی دریغك مشکور ونامك دفتر ینك نامان سلکنده مسطور اولمشدر برخوردار اوله سك سکاوزارت ویردم وسنکله محصور اولان قوللرمکه مقتضای ترتیب سلطنت ایله معناده اوغلار مدر یوزلری اغ اوله ملحوظ دن زیاده چالشوب جان وباشلرین بزم یولیزه ودین اوغرنه دریغ ایلامشلر ومقدور بشر اولان سعی جمیلی ریغه کتوروب راه حقده عظیم چالشمشلر اب واتش ار اسندمکاه غریق وکاه حریق اولمقدن پرهیز ایلیوب برج بدنده تعیین اولدقلری محلدن ایرلمامشلر وکاه نبرد کاهنه چقانلری اعدایه قاچیروب وجنکجیلرین قیروب یورو بش ایلدکلرنده جیوش اهن پوشلرین کریزان واموال غنایمی ریزان ایلشلر بارك الله فهم وندن ویله دخی سنك سوزو که رام اولوب بو پندنامه می غازی قوللرم محضرنده اوقیوب (اطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم) معنای شریفین انلره بیلدیره سك سنکله محاصره ده اولان قوللرومه جمله ویردیکك ویرکو مقبول همایونم اولمشدر جمله کزی حق تعالی یه اصمرلدم .

Kâtip Çelebi, Fezleke, ١٧٧.

(ظهور شدن شتابامر اله تعالی)

بوطرفدن اعدا کرجه بر یره کلوب اطرافنه خندق جکوب مجار ایله مابین اولدیلر لکن برایتالیاوفرنکستاندن اولمکه کلدك بوقلعه‌ء المینجه کتمزز قشلارز دیرکن محاصره نك یدمش بشنجی کونی که روز چهارشنبه ایدی اویله زمانی ناکهانی قره بولوت قاپلیوب مخالف شمال روز کاری اسوب اهسته اهسته یغمور یغماغه بشلدی اوچ ای قدر زمان برقطره نازل اولمش ایدی و یغمور کتدکجه ارتوب بادسرد ایله صولرطوکمه یوزطوتدی واخشامدن نصکره یغمور ایله قار یشق یاغوب نصف اللیلده صافی قارنازل اولدی اول کیجه پنجشنبه وجمعه کونی متصل یاغوب قارادم قوشاغنه چقدی اعداء خاکسار حالی مکدر ایکن کیرو غیرت جاهلیه یی الدن قومیوب طوپلری قلعه یه اتارلر وانکسار اظهار ایلرلردی جمعه ممازنده غازیلر دعاونیازی تمام ایدوب کیرو قوللاوقولونه کلدیلر جمعه ایرتسی دخی بومنوال اوزره یاغوب ریح صرصر اله برف وباران جهانی طوتدی بوائناده سردار سکتواره کلدی خبری شایع اولوب مکتوب مفهومی قرینه سیله اعدایه کلی دهشت واستیلاء خوف وخشیتدن غیری الوایاق طوتمدن قالوب مال واسباب واثقال دکل کندی باشلری خلاصنه درمانلری قالمیوب کروه کروه فراره یوزطوتدیلر .....

..... کوردیکه اعدا چادرلرین

براغوب کیدرلر حسن پاشا انجه قرایی شاهین طوپه کوندروب فردینانده چادرنی نشانه الوب اتدقده باذن اله خطا ایتمیوب فردینانده باشی اوزرندن کچوب اوتاغنی پاره لدی ونیجه اعدا هلاك ایتدی بو یکا غازیلر دخی حرکته کلدکده فردینانده اتباعنی اتلندیروب ایش ایشدن کچدی تورك کچیدی الدقده نصکره مشکل اولوردیوسوروب پاولیدکچدنه کتوروب خلق صاودی وکوجله کچوب بوقدر ادم ایله راه اده دوشوب فرار ایلدی اردوسی وخزینه سی وجله رخت وبختی برنده قالوب حسن پاشا دخی صلوة عصری اداایتدکدنصکره متریس وقلعه دن

دیو تعلیم اتدی اولدخی ال اوپوب روانه اولدی کیجه مکتوبی بول اورته سنده براغوب
برزنجه یه طوغری کتدی صباح براتلوادم مکتوبی بولده بولوب الدی کوردیکه
تورك مکتوبیدر طوغری قرالله کتوروب برتركایچردن چیقارکن اوزرینه هجوم
ایتدم المیقاسنده ایکن مکتوبی کوروب قویندن الدم بنا کامشغول ایکن
فرارایتدی دیو دروغ مصلحت امیرایله عرض ایلدی فردیناند مکتوبی اچوب
ترجمان کتوردیلر اوقودی بوکاغدی پیوك تورك سرداره کوندرمش ایچنده
جوق نسنه وار اشکاره اوقونمز دیو تنهایه کیروب مفهومنی بربردیدی قرال حیرته
واروب غمناك اولدی وزیرنی دعوت و بوبابده مشورت ایتدی وزیرایتدی
ایچرووده دوستمز عمراغا بزه مجار خیاتنی خبرویرمش ایدی نه دیدی ایسه کلدی
چیقدی شمدنصکره تدبیرندرديدکده اولی بودرکه بوکون چادرلری بربره جمع
ایدوب اطرافنه خندق جکدروز و یارین عظیم دیوان ایدوب مجار بکلربنی
کتوروب جمله سنی قراوز تورك اندنصکره اوزرینه کلزدیو مکتوبی کتورانه
وافر رعایت ایلدی بومکتوب الله کیررسه حال مشکل اولوردی فرستوس بزی
اسرکدی دیو در حال چادرلری بربره کتوروب خندق قازمغه ندا اولندی
حسن پاشا اعدائك حرکتنی کوروب کیجه دیل المغه ادم قودی ایکی اعدا
طوتوب کتوردیلر بربنی ایچری کتوروب طوغری سویله سزك اراکزده بزم
دوستلریمز چوقدر کوره یم سوزلك طوغریمدر دیوسویلتدی کاغد احوالنی خبر
ویروب مجارعسکری چادرلرینی براغوب قاچدی دیدی حسن پاشاره کرچکمی
دیوالین الله اوروب اغلرکبی کورینی سلدی واظهار تأسف ایلدی وتکرار مجار
احوالنی صوردی جمله چادرلرینی غما ایلدیلربن کوردم دیدکده کیرواغلمغه باشلدی
وسیاه دستمالیه صوغان صوبی قوبوب انکله کوزینی سیلردی بونی طشره چقاروب
اول برین کتوردیلر اول دخی اویله سویلدی انکله دخی اول معامله یی ایلدکدن
صکره پاشلرینی کسمکه الیله اشارت ایلیوب قره عمر کیروبونلری مجار ایچندن کچوردی
وجلاد الندن قورتاروب اللرینه بیاض اتمك ویروب وبن سزده نم بازارکونی صفته سز
زیرا قورتلان تورك زیره واروب کتورر مجارعسکری قاچدی ایسه ده اطرافده در
بومجار قومی انلردن کلدیلردیو کوندردی انلر دخی ضابطلرینه واروب خبرویردیلر
فردیناند کتوروب بونلری سویلتدی وعمراغایه وافر عطا ایلدی قازدقلری
خندقده جابجاقله لر یاپوب طوپلرقوردیلر وطوپجیلره یوز رالتون بخشش ویروب
هرکون قلعه یه ایکی اولکی قدرطوپ اتمغه امر ایلدی . . . . . .

اولدیلر کیجه نصف اللیلده اوچ دفعه کلبنك ایله طوپلره اتش ویروب عظیم شنلك
ایتدیلر وبرطاقم اعدا بکلسیوب اتارقه سنه کلدیلر واصلی نه اوله دیو تعجب
ایدوب درت طرفه مترقب طوردیلر بوطرفده حسن پاشا قانیزه دفتر داری شعبان
افندی یی دعوت ایتدی مز بور اهل قلم ومنشی ایدی ایکیسی تنها قالوب وزیره
برمکتوب یازدردی بومفهومده که سکنتواره کلمش سز قدومکز مبارك اوله بزه
ارسال ایلدوککز اوچیوز اللی یکیچری و یوز بیك التون و یوز قنطار باروت
وقورشون و یوز قنطار بکسماد دوشنبه کیجه سی نصف اللیلده کلوب قلعه یه
داخل اولدی لطف ایتمش سز لکن هیچ احتیاجز یوغیدی زیرا بر یلاق ذخیره
وباروتمز وار در اوتوز بیك قدر عسکر یمز مهیا در نهایت رجا اولنور که کله جك پازار
کونی بزم اسکندر کتخدایه اون بش بیك قدایی یرار عسکر قوشیلوب ارسال
بیوریله سحری کلوب ایریشه لروکندوکز زحمته کیرمیوب راحتده اوله بوطرفده
اعدا عسکری ایچنده مجبار بکلری بزم قدیمی دوستلریمز در قلعه محاصره اولالی
هر کیجه بیك نفر تفنك اندازلری بزه امداده کلورلر وطاشره ده نه اولورسه بزه
بلدررلر مز بور بکلرك الی التنده اولان اوتوز بیك مجار عسکری بزدن یکا اولوب
بویله اتفاق ایلدك که کله جك پازار کونی سحری بزایچردن چقارزانلر طشره دن
اسکندر کتخدا دخی سکنتوار جانبندن بوریوب اعدایی برباد ایدرز طابورلری
اطراقنده خندق بوقدر انشاالله فرصت بزمدر دعادن فراموش بیورمیه سز
بوندن اقدم ایکی ادم کوندرلمشدی واروب بو خصوصلری تجسس ایده وفرصت
بولدقده قرالی اولدوره لر بامر الله الله کیروب شهید اولدیلر لکن تکرار ایکی اینان
ادم دخی کوندرلدی امید در که قرالله ظفر میسر اوله دیو تمام ایدوب مهر لیوب صاری
اطلس کیسه یه قیوب مشمع ایله صاردی وقره عمری دعوت ایدوب بزه بر دیل بیلور
ادم بومکتوبی الی کیده دیدکده سامو سقودیرلر عثمان نام بر شخص کتوروب
فرنك هپشته قودی و یوز التون والتی بیك اچه تیمار ویروب وار بومکتوبی اعدا
اردوسنه براق دیو سراً قولاغنه سویلدی بعده طشره چیقاروب سنی وزیره
کوندررم وار دغکده قلعه خالی مکدر در اعدا تدبیرین کوردیلر بش اون کونه دك
ایرشمز سکز حال مشکل اولور دیه سن مکتوبی صوررسه بوقدر اله کیرمك خوفندن
ویرمدیلر دیو اغزدن سویلیه سن اکر اله کیررسك کندیکی التی بیك غروش بهایه
کسه سن چقاره یم وقلعه احوالنی سؤال ایدرلرسه مکتوب مفهومنی سویلیه سن

بوطرفدن اعدا کیجه جبه وجوشن ایله مزین اولوب فوج فوج بیراقلر ایله متریسلره طولدیلر و اول کیلره فدایی سردن کجدیلر طولوب صباح بری اغار مغه باشلدقده اشارت ایدوب طوپنه اود ویردیلر شدت ضربندن زمین حرکته کلدی سکنوار قپوسی یانده قرق ایاق دیوار دن کچوب محمود چوربایجی اوطه سنده قرار ایلدی و درعقب لشکر اعدا درت طرفدن هجوم ایدوب کیلری یورتدیلر تمام قلعه خندقنه یقین کلدکده ایچردن طوپلره آتش ویریلوب بعون اله هر بری کیلرك کمین اورتادن و کمین صویه برابر اوروب ایچنده اولان ملاعین ایله باتردی اعدا اول حالی کوریجك بللری بوکلوب نفسلری طوتلدی کیرو غیرت جاهلیه بی الدن قومیوب دامن حصاره صارلمغه بذل مقدور ایلدیلر غزات اسلام بوکثرت وازدحامی کوروب برازخوف وهراس کله داب عیون ناسدر کوکلرینه طاری اولدقده درحال حسن پاشا عسکر اسلامه قارشوطوروب ❁ حرض المؤمنین علی القتال ❁ فحواسنجه اغوای غزات وتحریض کمان ایدردی کروه مجاهدین دخی غیرت کرین درمیان وباش وجانلرین اه بولنه فدا وقربان ایلکی بی دریغ طوتوب هر بری غضنفر غضبان کبی حاضر باش طوروب قلعه جانبنه یورییان اعدای خاکسار ایله محکم صواش ایلدیلر ..... Kâtip Çelebi, Fezleke, 158-160.

(تدبیر باروت)

بوائناده قلعه باروتی توکمکه قریب اولوب حسن پاشا طوبجیلری ودزداری دعوت ایدوب وبو بابده مشورت ایتدی ودزدار ایتدی جبه خانه ده اعدادن قاله بی نهایه کبریت وکوهرچله واردرباروت اولورسه کده تفحص اولنوب محافظه ده قلان یکیچریلردن بشنجی اغابلوکنده اوزون احمد نجمی اوغلانی ایکن طوپ کارخانه سنده اشلمش ایلروکلوب بوفنده مهارتم واردرکبریت وکوهرچله اولیحق اساندرکورك ایوسی فندق اغاجندن اولور سکوت دخی ال ویررسه دی قلعه اطرافی صاقی سوکتلك ایدی کسوب کوریقدیلر وکوتوکلردن برهاون پیدا ایدوب برقاچ کسه اول خدمته تعیین اولدی هرکسون مراد اوزره باروت یتشدیررلر ایدی Kâtip Çelebi, Fezleke, 160

(قصهٔ مکتوب حسن پاشا)

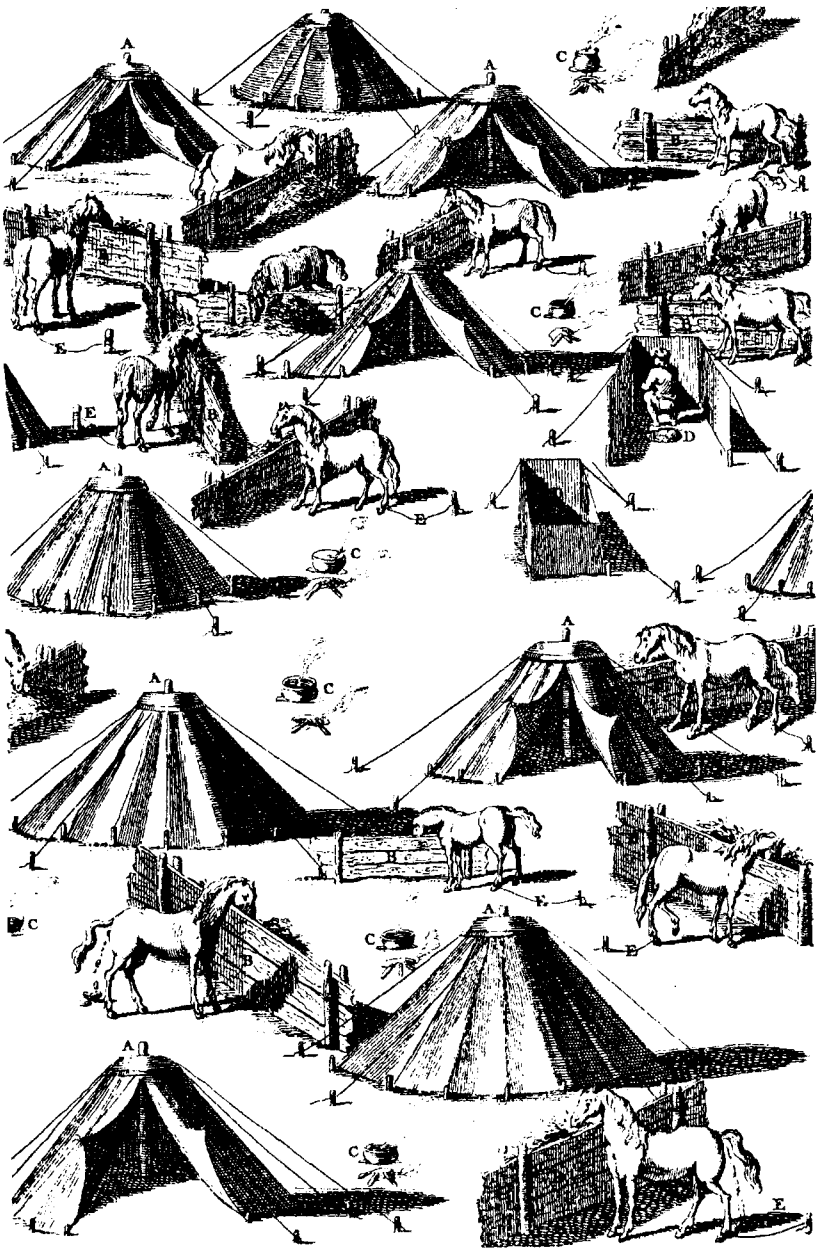
برکون سردار مشارالیه بکلری وضابطلری دعوت ایدوب ایتدی بوکیجه نقدر طوپ وتفنك وار ایسه اشارت زمانده شلك اوله انلر دخی نوله دیوکیدوب حاضر

(هجوم لشکر اعدا بر حصار قانیژه)

چون طوپ ضربنـدن قلعه‌نك اكثریسی خاكه بر ابر اولوب صواوزرنده انواع حیله ایله كوپرولر وطابیه‌لر احضار ایتمشلر ایدی وقره‌ده یاپدقلری كیلری اول كون صویه صالوب یورویش ندا وبركسه چادرده قالمسون دیو صلا ایتدیلر وایچردن دیل‌المغه اوچ ادم كوندروب قلعه‌النته كلدیلر وفلوری كوستروب البته برایكی تورك كلوب بزی ایچری كتورسون مسلمان اولمق استرز حسن پاشا دیل‌المغه كلمشلردر فلان طوپه اتش ویرك كوره‌یم سزی دیدی نشانه‌الوب اتدیلر باذن‌اه ایكیسین كتوروب بری یره دوشدی قرال غایت‌المچكوب ایكی بیك سكز یوز سردن چكدی فدایی ادم یازدی هر كیم بدنه چیقارسه اون پاره قریه ویره‌یم وحسن پاشایی كتوره‌نه قرق پاره كوی تملیك ایده‌یم دیو وعده‌لر ایتدی ایرتسی پازار كونی یوریش مقرر اولدی

(تدبیر حسن پاشا)

چون اعدا كیلری صویه صالدی حسن پاشا اول كیلر كلمجك یره قارشو قلعه‌نك طوله‌سن یاروب بال‌یمز طوپلرین قوردی وصاچمه ایله طولدروب مهیا اتدی بعده وجوه عسكری یانه كتورب خیر دعا ایلدی وهر برینه استمالت ویروب ای غازیلر اعدانك چوقلوغندن اوشمك انشاءاه فرصت بزمدر هر بار كه اعدا اهل اسلام اوزرینه نار فتنهٔ ایقاد اینسه حق تعالی كندی لطفندن اول اتشی سوندرر كوره‌یم سزی دین اوغرینه دلیرانه طوروب جنك ایدملم اولنلر یمز شهید وغازیلر سعید در هر بریكز قوللو قولو كزده حاضر باش اولوب طوپ وتفنك وادوات جنكله مهیا طورب اعدای خاكسار پورود كده مردانه دپره‌نك امید در كه بوتدبیرلری راست كلیه دیو سویلدی اندن جمله غازیلر قوی القلب اولوب یرلو یرینه واردقده هر كس توابع ولواحق ایله توزیع واستحلال وحقوق نان ونمك وسائر خدمت وامك حق واخوه‌ورسم ابوهٔ اولكه قاعدهٔ فتوندر حلال ایتدكدن صكره مابینلرنده عهد وپیمان ومنوال اوزره منعقد اولدیكه مادامكه تیغ یرافی ایله عرصهٔ هیجاده جمیعاكله‌لر غلطان اوله بوحصن ویرانی عدوی بدكمانه ویرمیوب اولمجه جنك ایدملم

Seferde Osmanlı ordu konağından bir görünüm

A : Sipahi çadırı, B : At için paravana, C : Ocak, D : Helâ çadırı, E : At kazığı.

سکتوار یقاسندن اون درت یرده متریس قوردیلر و بش طوپله الی بیك قدر عسکر بچ بقاسنده قالمش ایدی بعده برك صوین سازیله طولدیرمغه باشلیوب اوزرینه چبوقدن لسلر دوشه دیلر وقلعه دن یکا سبتلر قیوب ایچنی اوزون اودون ایله دولدیردیلر تمام خندق باشنه کتوروب بیوك طابیه باغلدیلر وخندقك عرضنه کوره برکوپری دوزوب قلقانلی چام وارواللری ایچنه عربه دنکلری کبی ایکی ادم یوروییجك قدر اولوب سوردکجه وارواللر حرکت ایتمیه بونك اوزرینه تکرلك واردوزردی تمام قلعه دیبنه کادکده ایکی دمور جنکالله قلعه یه محکم ایلشدیریلوب تا که کوپری حرکت ایتمیه بونك اوزرینه قرق کون یکوب هنوز کوپری صویه صالنمدی حسن پاشا برقاچ فدایلر یاقغه کوندردی برکوچك سفینه ایله کیجه واروب اعدا مست خوابده ایکن نفطایله اتش ویردیلر اوزرنده اولان اعدا ایله کوپری برساعتده برباد اولدی و یاپدقلری صیجان بوللری دخی یاندی کیرو تکرار برعمله دخی شروع ایلدیلر

(استمداد از سردار)

بوندن اقدم حسن پاشا تکرار مکتوب یازوب قره نیجه ایله سرداره کوندردیکه البته یارین سکتواره دك کلمك کرکسز تا که محصور اولان عسکره قوت قلب حاصل اوله والا قلعه الدن کیدرسه بزدخی الیمز صکره جواب ویره مزسز دیمشدی مزبور دخی اوغرین فیودن چیقوب سکتوارده اوده باشیلری الدی واوسکده عسکره واردی سردار مشاوره دنصکره اوستونی بلغراد ده طابور اوزرینه کتمك مقرر ایدوب دونوشده امداده ینشورزدیو استمالت نامه ویردی اوده باشیلر کیرو سکتوارده قالوب قره نیجه ایچری کیردی تنها مکتوبی حسن پاشایه ویردی مفهومی معلوم اولدقده اخر مکتوب یازوب وافر نوازش تحسیندنصکره بزدخی وارمق اوزره یوز معناسنی درج ایلدی ایرتسی دیوان ایلیوب سردار عظیم الشانك مکتوبی دیو تعظیم وتکریم ایله اوقوندی خلایق کرچك صانوب جان وکوکلدن دین بولنه باشمز فدادیو ثابتقدم اولوب عسکر اسلام کلسنه منتظر طوردیلر . . . . . .

Kâtip Çelebi, Fezleke, 154-155.

اراده جنك وجدال يوق ديدكده پاشا الطيفه يوزندن مسافرت كلمشلردر چون سز بحمداه ارشد يكز بوندنصكره اسى قرپوزايله ضيافتلرين السونلرديدى طوپلر اتلديغينك حكمتنى بوراده بيلديلرز راطوپلراتلسه قلعه يه ذخيره وعسكر كيره مزدى ديديلر بعده حسن پاشا طوپجيلرى يانه چاغردى بوقلعه ده نقدر طوپ واردر ديدى بيوك وكوچك يوزه يقيندر ايمدى جمله سن حاضرايدوب كلينك محمدى كتورلدكده ابتدا بيوك طوپه اودوروب بعده جمله سنى براوغردن اعدانك جمعيتكاهنه كوندره سز ديدى اول محلده يكيچرينك بشلو اغاسى يوسف اغا شاهين ديرلر بر بيوك طوپ واردر انى جمله دن اول كوندرملم برغزا ايدملم ديدكده حسن پاشا ايتدى نوله اه قولاى كتوره پس جمله طوپلرى طولديروب منتظر اولديلر پاشاى مومى اليه ايكى ركعت نمازقلوب دعا ايلدى بعده وجه مشروح اوزره ابتدا بيوك طوپه وصكره جمله طوپلره اتش وبريلوب زمين لرزه يه كلدى واعدابرى برينه كيروب نيه اوغرادقلرين بيلديلرفرديناند قرال ايله درت بكلر اوطوررکن اوچنى طوپ اوروب هلاك ايلدى ونيجه بيك نفوس ضايع وتلف اولدقدنصكره چادرلرين قالديروب صوبى كمك اردنجه اولديلر غازيلرچيقوب اخشامه دك عظيم جنك ايلديلر وبرق صوين كوب سكتوار يقاسنه قوندىلراعدا بكلرى فرديناند قرال يانه كلوب كوردىكزمى تورك بزه نه ال ايلدى ايمدى بونلره امان ويرميوب جمله سنى قرالم عاله موجب عبرت اولسون ديديلر قرال ايتدى كوره يم سرى انتقام كونيدروطوپلرى قوروب متريسه كيردىلر .....

Kâtip Çelebi, Fezleke, 151-153

(احوال قلعه)

بوطرفده اعداء خاكسارهركون حصاره گاه يدى يوز وگاه بيك طوپ اوروب ديوارلرى منهدم اولدقجه غازيلر لحاف وجامه سنى طولديرمغه هرشب كدكلرى منسد ايدرلردى حسن پاشا هر برينه استمالت ويرردى مقدما برهفته قدر قپولر قپاتميوب غازيلرطشره دن جنك ايتديلر وحيوانات دخى چيقارکزركن اعدا ردىل وبرحيوان المغه قادر اولدى اندنصكره محمد كتخدا لكدندن كوب

الحمد لله Bi-hamdillâh "Allah'a hamd olsun". Burada لله "Allah" kelimesinin kısaltmasıdır.

ایدوب الام اوسکه دك جمله قلعه لری ضبط ایدهلم بز بریدن انلر اوته دن تورکلری اورته دن کتوره لم دیدیلر زرین اوغلی انده ایدی فردیناند سن نه دیرسك دیدکده بن سلطان سلیمان زماننده سکتواره قپانمش ایدم دیش قلعه سی اساندر لکن ایچ قلعه سی محکمدر هر قله یه قرقر طوپ کرکدر واطرافنده اولان کولی سلطان سلیمان یوز بیك یوك بیغی ایله طولدردقدنصکره یر اولقدر طیرانمی صوا اوزرندن اشیروب قلعه یه حواله ایلدی وزور بازو ایله الدی اکر سزك دخی اولقدر قوتکز وارایسه وتورك عسکری اوزریکزه کلزسه بلکه بر مصلحت کورر سز امابنم بیلدیکم بودر که اکر بویل قانیژه یی قورتاره بیلورسکز بوندن بیوك خدمت اولمز لکن انده دخی برساحر مکار قپانمش درانك حیله لرینه عقل ایریشمز یکرمی یلدر بزانك طاس طاس زهرین ایچمیشو زهر بارکه خسته لکی یاموتی شایع اولسه درعقب ولایتمزك برنده ظهور ایدر بیجه دار ودیار خراب ایتمشدر بوانه دك کسه اوکنه دورمیوب معارضه ایدنلره حیله ایله غالب اوله کلمشدر دیو خاموش اولدی فرنك بکلری دکلیوب بوشخص بزم جنکمزی کورمامشدر یاخود ترك ایله یکدلدر بزه قورقوو یر دیو وجودو یرمدیلر فردیناند هله بارین واروب قانیژه التنه قونالم اکر تورك براغورسه خوش والامحاصره ایدهلم بومجار خاینلری کورسونلر قانیژه نیجه اولورالدنصکره انلرك حقندن کلمك کرك زیرا هر برده تورکك قلیجن صلارلر دیو بوسوز اوزره قرار ایتدیلر

(امدن طابوز اعدا بحصار قانیژه)

ربیع الاولك اون برنجی کونی اعدای خاکسار عظیم هیبت وصلابت ایله طبل وکوس ونفیرو ناقوسنی چاله رق کلوب قوشاق وقتنده نهر برق کارنده بیج سمتنه قوندیلر اول محلده برزنجه دن ذخیره عربه لرینك وعسکرك دخی ایلروسی کورندی عدولرانی کوروب قلعه اهلنی کتوره مکه عربه لر کایور دیدیلر وندا ایتدیلر که تورك یقه سنه کسه کچمیه حاضر باش طوروب تورکلر قلعه دن چیقوب کتدکلرنده اردلرندن ایروب جمله سنی قرالر بوطرفدن ذخیره وعسکر بالتمام ایچرو کیروب بکلر پاشانك حضورینه واردیلر و بوعسکرنه مقوله عسکر در

قانیژه مدافعه سی

(ذکر احوال حصار قانیژه در محاصرهٔ اعدا)

چون لشکر اعدا مکومور پایه و بکلر و ذخیره سکتواره کلمش ایدی بکلر برساعت اول ایرشمکه حسن پاشا ادم کوندروب انلر دخی قالقدیلر اعدا برمنزل قریب پره قونوب جاسوس کوندرمش ایدی ربیع الاولك سکزنجی کونی یوم الخمیسده بش بیك قدر اعدا عسکری قانیژه التنده دیل المغه کلوب قوشلق وقتنده بچ قپوسی سمتنده ظاهر اولدیلر حسن پاشا طوبجی باشیسیه اولیه که برطوپ اتمسن واتلودن برکسه چیقمیه زیرا اعدانك مرادی دیل المقدر همان پیاده غازیلر تفنك ایله جنك ایلسونلر دیو تنبیه ایلدیلر قپوله ادم قودی موجبنجه عامل اولدیلر اویله زمانده دك دوکشوب برقاچ اعدا یارالادیلر اعدا کیرو دونوب طابورلرینه کلدکده فردینانده احوالی نقل ایتدیلر بونلرك قلعه التنه واردیغنه اعتماد ایتمدی و چوق ازار ایلدی ایرتسی بکلرندن برینی تعیین ایدوب اولاکه بر دیل الاسزدیو کوندردی جمعه کونی صلا وقتنده کلوب قلعه نك طوپی التنه کیردیلر تفنك انداز غازیلر اویله زمانده دك کیرو اوسلوب سابق اوزره جنك ایتدیلر بعده اعدا طوروب دین محمد حقیچون برطوپ اتك دیه کوردی حسن پاشا تعلیمی ایله قلعه ده بردانه طوپمز یوقدر اولسه اتوب سزی الدیرمدن اجتناب ایتمز دك دیدیلر اعدا کرچك صانوب سرورله فردیناند قراله بواحوالی دیدیلر مزبور دخی اعدا بکلرینی دعوت ایدوب ایرتسی کیرو کوندردی اول کون دخی اسلوب سابق اوزره معامله اولنوب بودفعه چوق جنك ایتدیلر وطوپ اتك قرالمزاشتسون دیو نیازلرینه کالاول جواب و پروب بزبونده برایکی کونلك ایزبویله جزیره یرده انسان طورامز پادشاهمزك نیجه بیك بویله پارقانی واردر دیدیلر بعده اعدا دونوب سرورله فردیناندہ بوسوزلری سویلدیلر فردیناند عظیم مسرور اولوب بکلرینی مشورته دعوت ایتدی جاسوس کوندروب خبر الالم تحقیق کیدرسه جله سنی قرالم ویانق التنده اولان قرال هرسلك مانیاش نه طرفه عزم ایدرسه اکا کوره حرکت ایده لم دیو بعضلر عرض تدبیر ایتدکده کیمی بکمیوب سکتواری محاصره

سلطان مراد رابعك بر صولاغی قورتارماسی

قلعه قربنده واقع نهردیکی که انهار کبار دندر اول حینده غایت طغیان اوزره ایدی و جسر احداثنه مجال اولما مغله بالضروری عموما عسکر اسلام آیاقدن عبوره اقدام ایتدیلر سعادتلو پادشاه دخی وجه مشروح اوزره سوار اولدقلری اسب خوش خرام ایله عبوره اقدام اثناسنده موکب همایونلرنده کیدن صولاق طائفه سندن بری نهرك برصعب برینه اوغرایوب اول باشی دولتلو صولاغی صوپاروب بص بیاغی کتوررکن وغرق اولمسی مقرر مشاهده اولنورکن سعادتلو پادشاهك منظوری اولدوغی کبی آتنه مهموز ایدوب وسط آبده عقبندن ایرشدی ومبارك یدیمناری ایله صولاغك یقاسنه یاپشدی وکویا برالما ایدی مبارك الیله قاپدی وصودن طشره چیقاروب دخی صویه صالمدی وسلامت یقاسنه جقما ینجه یقاسندن الی المدی چون صولاغك اياغی قره یه باصدی سعادتلو پادشاه دخی مبارك اللرندن یقاسن صالیوروب وبرآوج التون احسان ایله صولاغی ایکی وجهله احیاایتدی بری بوکه غرقدن خلاص بری دخی اجل مقدری کلنجه سرمایهٔ بی قیاس ویردی بوقدر عسکر اسلام که حد وحصری خارج دفتر وارقام ایدی ثناکلبانکین عرش برینه ایرشدیردیلر وعسکر اسلامده اول سببدن برغریوانین قوپوب ینجه لر نهرزیکی وش کوزی یاشین روان وینجه لرباش آچوب اوغور پادشاه روان سارجان ایتمکله عهد وایمان ایتدیلر

Tarih-i Peçevi, s. ٤٣٥-٤٣٦.

سلطان سليم ثانی زماننده آیاصوفیانك تعمیر و ترمیم اولندیغیدر

محروسهٔ استانبول فتحندن کندی زمان شر یغلرینه کلنجه یوزاوتوزبش سنه مرورایتمش ایاصوفیهٔ کبیرجامع شریفی اطرافنده خلق عالم بروجهله کلوب جوانب اربعه سن احاطه ایمشلردیکه روشنایه مجال قالمیوب غایت تنك وتاراولمش ایدی وبناء ایاصوفیه که بیك بیلدن زیاده اولمغین خلل مترتب اولوب بنازراعیله بربچق ذراع برجانبه میل ایدوب آزقالدیکه منهدم اوله بعون الله تعالی ملهم بالصواب اولوب بالذات حضرت پادشاه عالمپناه ایده الله وقواه ارکان دولت واعیان سلطنت ووزرای عظام وعلمای کرام ایله اوستنه کلوب اطراف واکناف ندکلواولر بنایه متصل احداث اولنوب یاپلسدی ایسه جمله سنی هدم اولنمق فرمان ایلیوب وبعضی ملك دیو دعوا ایدنلره ادنابهاویرلمك بیوروب وقوجه معمارسنان اغایه مبارك اسانلریله فرمان ایدوب اقتضا ایدن یرلرینه محکم پاینلد انلریاپوب استحکام اوزره اطرافنی توسیع ایله که مرادم جامع شریفی احیا ایدوب اثرخاص ایدنمکدر دیوب سنان اغا خلعت فاخره ایله تشریف بیورلدی وهمان اولکون هرجا یندن پایه لر بناسنه شروع اولندی وکهنه بنالرایچنده مکان طوتمش فاره لر وکلنجکلر ویره سالر وسکسارلر عسکر فراوان ایمش محلا ته پریشان اولدیلروزیانکارحیوان نیجه زمان همجوار اولنلرضرر لرندن خواب وراحت یوزین کورمدیلر

Selânikî Tarihi, s. ١٢٠-١٢١

جنگك ابتداسی قوشلق وقتنده اولهرق غروب شمسدن صکره لره قدر ممتد اولوب اولوقته‌دك روی دریاده بویله برعظیم وغریب جنك وقوعی معلوم دکلدر . دشمن دونمای همایونه نسبتله چندقات مزداد وباالجمله اورپالولر بیننده جسارت ومهارتی مسلم اولان اندریا دوریا قوماندان ایکن دونمای اسلامك بویله مظفریتی خیرالدین پاشانك ومعیتنده‌کی امرانك محاربات بحریه‌ده مهارتلری وعساکر اسلامیه‌نك کمال شجاعتلری ثمرهٔ خیریه‌سیدر . بوهزیمتك اوزرینه اندریا دوریا قورفو جزیره‌سنه التجا ایدوب خیرالدین پاشا دخی چند روز مرورندن صکره کفالونیه اطه‌سنی غارت ایتدکدن صکره پارغا حصارینی احراق ایدوب اندن قورفو بوغازینه کلدیکنده برعظیم فورتنه چیقمغله اولونیایه واروب هوا آچلنجه انده اقامت وبعده موسم شتا ایرشمکله استانبوله عودت ایلمشدر . انجق اول فورتنه اثناسنده اندریا دوریا نوه قلعه‌سنی اوروب استیلا ایلمش اولدیغندن موسم بهارده خیرالدین پاشا یوز الی پاره کمی ایله آقدکزه چیقوب قلعهٔ مرقومه‌یی استخلاص ایتمشدر .

Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I, s. ١٣٨-١٤٠.

قوللانیلەرق مقدم ومؤخر جنکارده چکدیرر انواعی قوللانیلوردی . اولوقتك چکدیررلری ایسه عصرمزده‌کی جنك واپورلری مثابه سنده اولەرق قورصانلغه یارار ورآکد هواده قلیونلره غلبه ایدوب شویله‌که اوزاقدن قلیونلری طوپه طوتەرق رخنه‌دار ایتدکدن صکره چاتوب ضبط ایدرلردی . اما روزکار اولدیغی وقت چکدیرر قلیونك اوزرینه واره‌میوب بارجه‌لر قدرغه‌لری چکنردی . بناءً علی ذلك بوکره روزکارك اعدایه مساعد اولمسی جانب اسلامیانه موجب حزن اولوب خیرالدین پاشا خواص قرأنیه‌دن استمداد ضمننده ایکی آیت کریمه تحریر وکمیسنك ایکی دیرکنه تعلیق ایتمش وبحکمةالله تعالی درحال روزکار ساکن اولەرق بارجه‌لر حرکتدن قالمش وهمان صف باغلیوب طوپ انداختته باشلامش ایدی . قلیونلردن طوپ کله‌لری اگرچه یاغمور کبی یاغار وفقط انلرك طوپلری قیصه اولدیغندن سفائن اسلامیه‌یه ایرشمیوب بروطرفك کله‌لری ایسه قلیونلری طوتر ایمش . بناءً علیه اوزاقدن دوکەرك بارجه‌لری زبون ایلدکلرندن اندریا دوریا ووندیك قپودانی قدرغه‌لریله ایریشوب مدافعه قیدنده اولدقلری کبی خیرالدین پاشا انلرك اوزرینه چکدیروب آتش انداز اولیجق طیانەمیوب بارجه‌لرك ارقه‌سنه طولانمشلر وبرقاچ دفعه دونمای همایونی بارجه‌لریله چکدیررلری اره‌سنه المغه سعی ایتمشلر ایسه‌ده ممکن اوله‌مامشدر . خیرالدین پاشا دخی اوزرلرینه هجوم ایتدکجه بارجه‌لرینك بروطرفنه کچوب بارجه‌لر دخی قلعه کبی یکدیکره چاتلمش اولدیغندن آیرمق قابل اولمامغله سفائن اسلامیه نك زورندن اعدانك چکدیررلری بارجه‌لرینی طقوز طولاندقدن صکره خیرالدین پاشا تکبیر کتوروب همان بارجه‌لر اوزرینه هجوم ایله برشدید آتش ایدرك برنیچه سنی غرق ایله ارالرندن یول ایدوب دشمنك قدرغه‌لرینه کچمسی جمله‌سنه فوق‌العاده برخوف وخشیت ایراث ایتمکین ارتق چکدیررلری طوره‌میوب فراره یوز طوتدقلرنده ضرب طوپ ایله بارجه‌لرك کیمیسی غرق وکیمیسی رخنه دار اولمش واخشام ایریشوب صولر قرارمش بولندیغندن اندریا دوریا بوحالی کوریجك صقالین یوله‌رق چکدیررلرك ارقه‌سنه دوشوب فرار ایلمش عساکر اسلامیه تعقیب ایله برایکی قدرغه‌سنی الیقومش ومحل جنکده باتوب قالان بارجه‌لره دخی اعدا کندولری آتش اورمغله صباحه قدر قارشوسنده دونمای اهل اسلام بادهوا دریا دونماسی ایتمش ایدی .

پره‌وزه ظفری

قرق بش سنه سی جمادی‌الاولیسی غره سنده پروزه یه ایکی میل قریب یره دك کله‌رك دونمای همایونی محاصره شکلنده تیمور براقدیلرکه باش قوماندان اندریا دوریا اولهرق معیتنده اللی ایکی پاره قدرغه ایله غایت بیوك برقلیونی ووندیك قپودانلك یتمش پاره قدرغه سی اولدقدن بشقه اون قطعه دخی قراقه تعبیر اولنان عظیم‌قلیونلر وقرق پاره پایا ومالطه قدرغه‌لری وسکسان قطعه اسپانیا وپورتکیز بارجه‌لری وسائر طرفدن دخی براز بارجه‌لر اولمغله‌جمعاً یوزالتمش ایکی پاره‌قدرغه ویوزقرق قطعه قلیون اولهرق‌اوچیوزدن زیاده بیوك‌جنك کمیلری‌اولوب‌سائر خرده کوکلوکمیلر ایله‌التیوزدن زیاده‌یلکن کورینوردی خیرالدین پاشانك‌معیتنده‌کی دونمانیسه یوز یکرمی ایکی پاره چکدیرر کیدن عبارت اولدیغی حالده عسکری محاربه‌یه تشویق ایدرك جنك تدارکنه باشلادی وکمیلرك دیرکارینی الدیروب حرکت وسکونده بکا باقیکز دیو عسکره اجرای تنبیهات وکوکلوکمیلریدخی الایدن خارج طوره‌رق ایچینه کوره یاندن طوپ انداخت ایتملری ضمننده قپودانلرینه بشقه‌جه اعطای تعلیمات ایلدیکه مشهور طورغودجه نام قورصان دخی انلرك ایچنده ایدی . امرای بحریه طشره‌ده دشمن دونمانسنك چوقلغنی کوروب قره‌یه طوپ وآدم چیقارمق تدبیرین عرض ایتدکلرنده پاشا تنسیب ایتیوب انجق اعدا کیجه‌لین پروزه بوغازندن ایچرو کیرمك قصدنده اولدیغی استخبار اولنمغله کناره بیوك طوپلر ایله برمقدار عسکر اخراج اولنه‌رق محافظه‌یه ابتدار اولنمشیدی . ایکی کون صکره اعدانك برقاچ پاره یوکروك قدرغه لری پروزه بوغازینه کلوب سفائن اسلامیه طرفنه طوپ انداخت ایتدکلرنده اعدانك بونجه وقتدنبرو آقدکزده (منم‌دیکرنیست) دیین خیرالدین پاشایه بویله میدان اوقوملری پاشای غازی یه کران کله‌رك صبر وقرارینی سلب ایتمکله همان باجمله دونمای همایون ایله بوغازدن طشره خروج ایله یوز یکرمی ایکی پاره سفائن اسلامیه‌نك جمله‌سی بردن طوپلره آتش ایدوب یوریدکلرنده اعدایه باعث خوف وهراس اولوب اخشام دخی تقرب ایلمش اولدیغندن دشمن دونماسی طوره میوب‌فرار ایتدی . جمادی‌الاولینك اوچنجی کونی پروزه لیمانی آچیقلرنده ایکی دونما بربرینی کوروب آمادهٔ حرب وپیکار اولدقلرنده روزکار جانب اعدایه مساعد اولمغله اهل اسلامه خوف دوشدی . چونکه دول اوروپا دونماسی قلیون وچکدیرر انواعندن مرکب اولوب دولتعلیه ده دخی کرك قاتع عصرنده وکرك صکره‌لری قلیونلر یاپلمش ایسه‌ده انلر اکثریا نقل اشیا ومهمات ایچون

ایکی بلك اولمشلردی سلطان بایزید خان طرفی پوسوده طورمشلردی جمعه کون صباح اوّل بر بولك غازیلر همان هجوم ایدب انکرسك اوزرنه یوریب و ایکی طرفدن کافرلر دخی اول بر بلك اری ارایه النجه خنکار بوسده طورمشدی هماندم تکبیر ایدب بر کزدن کفارك ازرنه هجوم اتدلر کافرلر دخی کوردلر ترکك پوسده خلقی وار ترك پوسده ایمش دیب همان طکز کبی ارکب قرغه شاهندن قچر کبی یوز هزیمته طوتدلر اندن اوکده اولن غازیلر کفارك قرالنی بصب اللهك عونیله کافرلری قرمقدن عاجز قلب اسیر اتمکه باشلدیلر بر وجهله طویملقلر اولدیکه دللرله وصف اولمز بو غزانك تفصیلی و انده اولن ماجرایی قره تمرتاشك اوغلی اومور بکدن استفسار اولنب اول خبر وردیکه انده حاضردی و دخی ایتدی بزه متعلق اولن کشیلرك اسیرلری ایکی بیکدن زیاده ایدی الحاصل روم ایلی و اناطولی خلقنك هیچ اسیرسزی یوغدی بغایت طویم اولدلر و انکرس قرالی دخی بر قاچ کافرله قاچب کوجله باشن قورتردی بو غزانك تاریخی هجرتك یدی یوز طقسان یدیسنده واقع اولدی

Neşri, *Cihannümâ*.

جاسوس دخی کتمشدی کافر غافل دکلدر دیدی بکلر بکی قره تمرتاش ایتدی
هی دولتلو سلطانم بزه واجبدر کم اول استانبولك اوزرنه دوشوز بو
استانبولك تکوری غایت مفسد کافردر کرکمه بونی ارادن کتوره‌وز
ولایت اسلام اراسنده بو کافر نیلر دیدی اومیددرکه الاشهر کبی بو ملعونی
دخی آسانلغله فتح ایده‌وز دیدی بایزید خان دخی بو سزی صواب کورب
همان کوچب استانبولك ازرنه دشدی و بیوردیکه کلیبولیدن دخی کیلر
کلب دکزدن جنکه باشلیب محاصره ایدلر و بالجمله استانبولی المغا اقدام بلیغ
کوسترديلر اما اول زمانده شیمدیکی لین طوب چوق دکلدی بر نجه زمان
جنك ایدب کافری اجلقدن بوکلتدلر بونلر بو حالده ایکن ناکاه خبر کلدیکه
انکروس تکوری یوز اوتوز بیك ارله افلاق ایلندن تونهٔ کچب استانبول
تکوری تحریکیله کلب نیکبولی محاصره ایده‌یور دیدلر هماندم خنکار
بیوردی منجنیقلری اوده اورب قلقب انکرسك ازرنه یوریب اول طرفویه
واردی انده خنکار جبه کرب اورتز بکی دل المغه کوندردی کافر لشکرنی
بر وجهله حفظ اتمشدیکه اورتز بك دل المغه قادر اولمیب خجالتله بنه
سلطانه کلب ایتدی بو کافردن غافل اولمامق کرك دیدی و روایت ایدرلرکه
کیجیله بایزید خان صورت تبدیل ایدب کافر نیکبولیٔ محاصره ایدرکن
وارب بر یکسك یردن نیکبولینك دزدارنه چغردی خنکارك قلعده طوغان
نام بر قولی واردی اول خنکاری اوازندن بلب کلوب سیلشب اسباتز
چقدر خنکارك دولتنده کافره زبون دکلز دیدی خنکار دخی ایتدی
غیرت ایدك کوریم سزی اوشده فی‌الحال یلدرم کبی بندخی یتشدم دیدی
بعضی کافرلر اول خبری اشدب کلب قرالە خبر وردلر قرال دخی تجسس
اتدرب خنکاردن خبر بلیب ارتسی جنکه اقدام ایدب خنکار دخی یتشب
نیکبولی اوزرنده انکروسله بولشب کافرلر اسلام لشکرنی کورجك
چرسنی ایکی بلك ایدب اسلام لشکرنی ارایه آلمق استدلر اسلام لشکریدخی

حكايت

روايت ايدرلركه كلين آلمغه كيدنلر بروسا قاضيسى قوجه افندى و قاپو قوللرندن اميرعلم آق سنقور اغاكيم انك اولادندن شمدى دخى واردر چاوش باشى سوله چاوش اوغلى تمورخانى و قاپو خلقندن بيك يرار سپاهى بله كوندردلر و خاتونلردن دخى قوجه افندى خاتونى و بايزيد خانك دادسى دادى خاتون و آق سنقور خاتونى و دخى بونلرك امثالى بر نيچه يوز خاتون دخى واردى الحاصل اكى اوچ بيك مقدارى ار و عورت وارب و كرميان اوغلى دخى بونلره استقبال ايدب قوندرب كاهوحقه ضيافتلر ايدب هر برنه مقدارلو مقدارنجه عطالر ايليب قزى آق سنقور اغانك خاتونيله بايزيد خانك داديسنه تسليم ايدب كندونك چاشنكير باشى باشاجق اغايى كلينك آتن يدمكه بله قوشب و خاتونن ينكه ايدب كوندردى و اول وعده اولنان حصارلرك ايچنه كندو آدملرين قويب كلينى بورسايه كتردىلر صكره پاشاجق اغايى بايزيد خان قاين اتاسندن دلك ايدب قيوويرمدى چاشنكير باشى ايدنب صكره اوغلى الوان بك دخى چاشنكير باشى اولب انك اوغلنلرى دخى چاشنكير باشى اولب عثمان قپوسنده مقرر اولدلر بو دكون و كوتاهيه‌نك و سيماوك و اكرى‌كوزك و طاوشانلك فتوحى هجرتك يدى يوز سكسن اوچنده واقع اولدى

حكايت محاصرهٔ قسطنطنيه و محاربهٔ انكروس

شيله روايت ايدرلركه بايزيد خان چونكه سلانيك ولايتنك بعضى فتح ايدب فرنكله عداوت كوسترب كلب بروساده قشلدى بهار اوليجق عظيم لشكرله كليبوليدن كچب ادرنيه وارب قصد اتديكه انكروسه وارب غزا ايده اتفاق اول اثناده استانبولك بر جاسوسين طتب بر مكتوب بولدلر بايزيد خانه كتردلر انكروسه يازلمشكم نيه طوررسن تورك اوزركه واريور يراغكله اول جاسوس دخى خبرك طغروسن ديب ايتدى بندن اول بر

بزلرندن دخی مبالغه پیشکش کترمشدی اندن ایتدی قیزمزی سلطانم اوغلی بایزیده روا کوررسه قراوشلغه الی ورسون و بر قاج حصار دخی جهازنه طوته بله ورملم کوتاهیهٔ و سیاوی و اکری‌کوزی و طوشنلیٔ دیدی مراد خان غازی دخی قبول ایدب قول و قراری محکم برکتدیلر

حکایت

روایت ایدرلرکه کرمیان اوغلنك قزی سلطان خاتونی یلدریم بایزیده یاوق ایدب دوکون اسبابن تهیه ایدب سلطان مراد غازی دخی اطرافك بکلرینه اقویجیلر کوندرب قرامان اوغلنی و حمید اوغلنی و منتشا اوغلنی و صاروخان اوغلنی و آیدین و تکه اوغلنی و قسطمونیده اسفندیاری و مصر سلطانی دوکونه اوقودلر و کندو ولایتنده اولن سنجاق بکلرن دخی تمامت اوقدلر اورنز غازیه دخی کل دیدلر اندن صکره دکونه باشلدلر اطرافك بکلرندن ایلچیلرله صاچولر و تحفه‌لر کلمکه بشلدی ایو آتلر و قطارله دوه‌لر و درلو درلو عجایب و غرایب تحفلر کتردلرکه قیاسن الله بلور و هر بر بکه بونلر دخی مرتبلو مرتبسنجه صدرلر دوزب اجلاس ایدب مصرك که الچیسنی جمله‌سنك اوزرنه تصدیر اتدلر چونکه جمیع بکلر مرتبلو مرتبسنجه اوتوردلر آخر اورنز غازی دخی پیش‌کش کتردی سائر اسبابدن غیری یوز محبوب اوغلان یوز قز اوغلان جاریه جلسی مرصع‌لرله اراسته و پنه هر اوغلانك النده التوندن و کمشدن تبسیلر و التون تبسنك ایچنده کومشدن استورات طولو و کمش تبسنك ایچنده قزل فلوری طولو باجمله بر وجهله صاچو کتردیکه اطرافك بکلری متحیر قلدیلر اندن مراد خان غازی دخی بونك کتردکینی اطرافدن کلن بکلره و ایلچیلره اولشدردی و بو ایلچیلر کتردکی بخشی آتلردن اوره‌نز غازیه وردی و باجمله علمایه و فقرایه و صلحایه شولقدر نسنه ویردیکم اولکون دوکونه کلن درویشلر جمله غنی اولب کتدلر

چوق مال جمع اتدی اما وقتیله قلعیه یراق کورمکه ماله قیامدی شول وقتکم ضروری اولب ماله قیدی الاجق یراق بولینمدی بشنجی بوکم حصار بزه محبس اولب اجلقدن بوکلدق و بالجمله فکر اتدککه تبدلات و تغیرات عالمده اکسك اولمز برکون بزه دخی اولوب ترك النده جبراً هلاك اولمدنسه امانله ویرب خلاص اولمغی یك کوردك دیدی اورخان ایتدی یا بو قرغون کافرلر ندر دیدی صروز ایتدی بوتار هپ آچلقدن المشدر دیدی بو فتحك تاریخی هجرتك یدیبوز یکرمی ایکیسنده واقع اولدی بروسانك فتحی بوتاریخدن ایدوکنه هیچ نزاع یوقدر و قلعه فتح اولب مسلمانلر یریرین متمکن اولمغه باشلایجق ایل اری خواجه دیرلردی بر کمسنه واریدی اورخان بکك محرملرندن ادی قلعهٔ بله فتح اتمشدی بو ایل اری خواجهنك حاجی احمد آدلو بر اوغلی واریدی کندویله بله کلمشدی اول حاجی احمد همان بك سرایی یاننده برمسجد بنا اتدی ایل اری خواجه اوغلی مسجدی دیرلر بروسه قلعهسنده اول بنا اولن مسجد بودر صکره اخی حسن دخی بو مسجدك قربنده کندیه بر زاویه بنا اتدی

حکایت

روایت ایدرلرکه کرمیان اوغلی کوردیکه غایتده پیر اولدی اوغلی یعقوب بکی اوقیب ایتدی اوغل دلرسککه بو ولایت سنك الکده قلا عثمان اوغلیله برلکه بتب قیزمك برینی انك اوغلی یلدریم بایزیده ویر دیب همان بیوردی اسحاق فقیهی الجلیکه کوندردلر اسحاق فقیه دخی سلطان مراد غازیه کلب ایو آتلر پیشکشلر کتردی اول زمانده آناطولیده التون کمش از اولردی معتبر اولن طکوزلیده علملی آق بزلر اولوردی بر کمسیه خلعت کیرسلر اول بزدن صرتق تکله دیکوب الاشهرك قزل ایولادیسندن زنجف ایدب آنی کیورلردی اسحاق فقیه اول طکوزلونك

دوقنميه كوسه مخال كلب بو قضيهٔ اورخانه اعلام اتدى اورخان غازى دخى قبول ايدب كوسه مخالى تكرار كوندردى برس تكور ايتدى بكا بر قيج يارار آدم كوندەرك بو حصاردن چقن كافرلرى تركلر انجتميەلر ديدى كوسه مخال ايتدى خوش اولا اما اول سزى حفظ ايدەجك كسنەلره نسنجك ويرمك كركدر ديدى تكور برس ايتدى هر نه كم مصلحت كوررسن بن ويرەين ديدى ماحصل اوتوز بيك فلوريه صلح اتدلر برس تكور بوسوزى قبول ايدب اوتوز بيك نقد فلورى كوندردى و بالجمله چونكم تكور قلعەدن چقدى همان مسلمانلر تكبير و تهليل كتورب قلعيه قويلديلر معجزات محمدكدر ديو كوركور صلوات كتوزدلر اول قلعيه آخى حسن چقدى برج اوزرنده محكم طوردى اندن صكره باقى مسلمانلر قيولدلر اندن تكوره يرار ادملر قوشدلر استعجالله قلعدن چقرديلر شيلەكه مالنك ربعين بله اليدى اندن كميليكه ايلدب اندن استانبوله كچدى اندن صكره بونده حصارك خلقنه امان ويرب كسنك بر چوبنى الدرمديلر اما برس تكورك قويب كتدوكى مالدن چوق مالى بولندى جميع خزينەسن اورخان غازيلره قسمت اتدى جمله غازيلر غنى اولدلر برس تكورك بر وزيرى واريدى آدنه صروز ديرلردى اول كتمدى زيرا حصارك ويرلسنه اكثر باعث اول اولمشدى مبالغه مالى واريدى كندو اختياريله اورخانه مبالغه مال كتردى انيدخى غازيلره قسمت اتدلر اما قلعده كفاردن خيلى قرلمش آدم بولدلر اورخان اول وزيره صوردىكه بو قلعهٔ ويرمكه سبب نه اولدى و ندن بوكلدوكز ديدى صروز وزير ايتدى بو قلعهٔ ويرمكه بر نيچه سبب واردر اوّل سبب بوكم كوردكه سيزك دولتوكز يوماً فيوماً متزايد اولوب و بزم شوم بختمز منعكس اولوب وايكنجى بوكم باباكه ازرمزه حواله پاپب كتدى اطرافمزدەكى ايل الدن چيقدى شهرك دولتى اليله در ولايتمز سيزه منقاد اولوب بزه اطاعت اتمز اولديلر اوچنجى بوكم سيزه اطاعت ايدنلر راحتلقده بز دخى راحتلغه هوس اتدك دردنجى بوكم تكورمز كرچه

قضيه Kaziyyeyi. Kimi metinlerde, ünlü ile biten kelimelerden sonra yükleme hâli eki hemze ile gösterilmektedir. Bu gibi yazılışları bir tür kısaltma kabul edip, +yı/+yi şeklinde okumak gerekir.

حکایت فتح بروسا

روایت ایدرلرکه عثمان غازی چونکه بروسا قلعه‌سنك ایکی طرفنده ایکی قلعه یابوب بروسایه حواله ایدب کتمشدی بو حوالده اولنلر دخی بروسا کافرلرینی برمرتبه‌ده عاجز اتدیلرکه حتی برکون عثمان غازیه خبر کلدیکه بروسا حصارنك کافرلری آجلقدن غایت بوکلدیلر بهانه استرلرکه حصاری ویرەلر اما پادشاه‌دن کمسیه ویرمکه غیرت دخی ایدرلر دیو عثمان غازی بو خبری اشیدیجك اوغلی اورخانه ایتدی کل اول ادرنوزه وار اول کافرك اتاسی دینانوز غزاسنده بای خواجه‌مك (شهید) دوشمه‌سنه سبب اولمشدر دیدی اورخان دخی یر اوپب اطاعت کوسترردی وینه کوسه مخالی و طورغود آلپی اورخانه یولداش قوشدی و انده بر عزیز واردی اکا شیخ محمود درلردی انکله اده‌بالی دیدکلری عزیزك بر برادری واریدی اخی شمس‌الدین درلردی انك اوغلی اخی حسنی اورخان اتاسندن استیب عثمان دخی ویرب بلسنجه کوندردی اما عثمانك ایاغنده نقرس زحمتی واریدی اول سببدن ادرنوزه بله واریمدی وبونلرك ادرنوزدن بروسایه کلمه‌سنه توقف کوسترب اول دخی کوچدی باجمله بونلر طغرو ادرنوزه چقدیلر تکوری ترك ازرنه کلدوکن اشدب حصاری بوش قویب آلته طاغنه چقدیلر همان اورخان دخی غازیلرله پیاده اولوب سورب طاغه بله چقدلر بو قچان کافرلر کوردیلرکه قچمغله قورتلش یوق ضروری اولب قرشو کلب طابوب اطاعت اتدلر اما تکوری قچوب کیدرکن بر قیادن اوچب پاره پاره اولمش میتین بولدلر اندن کلب ادرنوزك قلعه‌سن بوزدیلر خلقنه امان ویرب یرلو یرنده مقرر قلدلر اندن اورخان بروسایه کلوب عثمان غازی دخی کلدی بیکار باشنده صویك اردنه قوندلر درحال بروسانك تکورنه که برس تکور دیرلردی کوسه مخالی کوندرب حصاری استدی تکور ایتدی عهد ایدککه بزی کمسه انجتمیه و کمسنك بزه ضرری

شو صورتله اسکی شهر بکی ایله عثمان بك آراسنده اهمیتلی بر رقابت باش کوستردی .

عثمان بك بر کون قرنداشی کوندز بك ایله قومشوسی ودوستی (اینـاوکی) حاکمی زیارته کیدوب نزدنده بولنمقده‌لر ایکن اسکی شهر حاکمی (کشیش طانی)انکنده‌و(اطرانوس)ك شمالنده کائن (خرمن قیا) حصارینك حاکمی اولان (کوسه میخال) ایله برلکده اورایه کلدی . عثمان بکك کندینه تسلیمی این اوکی بکندن طلب ایتدی ، مردلکه یاراشمیان بو تکلیف رداولندی. عثمان‌بك قرنداشی وآدملریله حصاردن چیقدی ، خصملری اوستنه صالدیردی ، اسکی شهر حاکمی قاچیردی ، کوسه میخالی اسیر ایلدی . فقط میخالی « غایت بهادرلغندن طولایی » عفو ایله تخلیه ایتدی .

N. Asım, *Osmanlı Tarihi*, s. ٥٧١-٥٧٤.

عثمان غازینك ریاست وامارت وحکومتی

عثمان بك ارطغرل اوغللرینك کوچکیدر . ولادتی سکوده ٦٥٦ [م١٢٥٨]) سنه‌سنده‌در . مشارالیهك ولادتی و خاندانك فروغ و چراغ سلطنتی مبشر اوله‌رق ارطغرل غازینك بر رؤیا کوردیکنی مورخلر یاد ایدرلر. کنجلکنده سلجوقی سلطانلرینك درکاهنه ملازمت ایتمش ایدی . عثمان بکك قرنداشلری آره‌سنده تمیزی حسبیله پدرینك اواخر عمرنده ریاسته توکیل ونامزد قلنمسی احوال ممالکده بك چوق کورلدیکی وجهله بین‌الاخوان استرقاباتله محل ویرمه‌مشدر . پدرینه وکالتی حسبیله ریاسته استحقاقی و نامزدلکی صورت رسمیه‌ده تصدیق اولنمش ایدی .

تاریخنویسلر بو اثناده عثمان بکك ازدواجنی انتاج ایدن بر وقعه‌یی کمال اهمیتله قید ایدییورلر: زهد وتقواسی وعلم وعرفانی ایله خلق آراسنده بك زیاده شهرت و حرمت قازانان مشایخ کرامدن (ادەبالی) نام ذاتی عثمان بك پدرینك حین حیاتنده اسکی شهره یاقین(ایت بورنی) دنیلن کویده صیق صیق زیارت وکمالاتندن استفاضه ایدردی. عثمان بك شیخ ادەبالینك (مال خاتون)اسمنده‌کی قیزینی بر آقشام کورمش، بك بکنمش، نکاح ایله آلمغی باباسندن طلب ایتمشیدی. ادەبالی قزینی عثمان غازی‌یه کفو بولدی، تکلیفنی رد ایتدی. اسکی شهر حاکمی‌ده مال‌خاتونی بکنمش، باباسندن ایسته‌مش ایدی؛ ادەبالی بونی‌ده ردایتدی. فقط شیخ ادەبالی عثمان بکك اغبارندن زیاده اسکی شهر بکینك قهرندن قورقدیغی ایچون بونك حکمی آلتنده‌کی اراضیده بولنان اوینی ترك ایله ارطغرل ملکی داخلنه نقل ایتدی .

صورتده برقاچ تورلو ضبط ایدلمشدر : مثلا عربلر کلمه‌یی تعریب ایله غزّ شکلنده قید ایلمشلردر . قدیم عرب مورخلری غز و تورکمنلری بر اصلدن اولمق اوزره تلقی ایلدکلری حالده بعض مورخین متأخره یکدیکرندن آیری فرض ایتدکلری افاده‌لرندن آکلاشیلیور . حال بوکه « الانباء فی تاریخ الخلفا » ده سلجوقیلرك ایرانه صورت دخوللری واوراده‌فتوحاتهابتدارلری حکایه ایدیلیرکن: « انتشرالترکمان فی‌بلادالاسلام وکان الناس یسمونهم‌الغزّ» فقره‌سیله ایلك روایت تأیید اولنیور. مورخ وزیر خواجه رشیدالدین فضل‌الله جامع‌التواریخ نام اثر مخلدنده بو ایکی اسمك بر قومه مخصوص اولدیغنی ، اوغوزلرك بشنجی عصر هجریدن اعتباراً کوریلن لزوم‌اوزرینه کندیلرنجه تورکمن اسمنی آلدقلرینی صراحةً بیان ایدییور .

ممالك اسلامیه‌ده ابتدا اوغوز ، صوکره تورکمان دیه شهرت آلان بوتورکلرك اسملری مناسبتده‌بولندقلری بیزانسلیلرجه تحریفاً(اوز Ouze) وقرون‌وسطی لاتینلری جانبندن‌ده (اوزی Uzi)دیه ضبط اولنمشدر .

اوغوزلرآراسنده‌من‌القدیم شایع‌اولان‌روایت ملیه‌یه کوره، کندیلری اوغوزخانك یکرمی‌دورت‌حفیدندن‌توره‌مش‌وهرحفیدك‌سلاله‌سی کندیلرینی آنك نامیله‌یاد ایده‌رك بوصورتله یکرمی درت شعبه حصوله کلمشدر. فقط شو یکرمی دورت شعبه « بوزاوق » و « اوچ‌اوق » نامیله مناصفةً ایکی بیوك قوله منقسم اولمش ایدی .

N. Asım, *Osmanlı Tarihi*, s. ٥٣٧-٥٣٨.

بشنجی فصل

عثمانلیلرك اصلی : اوغوزلر [تورکمنلر]

١

تاریخی یازیله‌جق بر مملکتك اول‌امرده خلقنی طانیمق ایجاب ایدر. « عثمانلی » نامی آلتنده یاد اولنان تورکلر ، بو عنوانی عثمان غازینك بر دولت اساسنی قوردقدن صوکره آلمشلردر . شو حالده عثمانلی کلمسی اتنوغرافی برتعبیر دکل، تاریخی بر تعبیردر. علی‌العموم آناطولی تورکلری دنیانك اك قدیم جهانکیری اولدیغی متواتر اولان اوغوز خان منسوبینندن واوغوز [تورکمن] قسمندندر . خاندان عثمانی ایسه طوغریدن طوغری‌یه اوغوز خان نسلندندر .

زمانمزده تورکمن دینیلن قوم وقتیله کندیلرینی دنیانك اك بیوك جهانکیری قیلان اوغوز خانه نسبت تاریخیه‌لرینی محافظه ایچون اوغوز نامیله شهرت بولمشلردی . صوکره‌لری او بیوك عنوان‌فاخری براقامقله برابر ایچلرندن یریر تشکل ایدن حکومتلرك مؤسسلرینه احتراماً سلجوقی ، عثمانلی کبی لقبلرده آلدیلر .

اوغوز اسمی مختلف ملتلرك تاریخلرنده اصلنی غائب ایتمیه‌جك

بك بن علیشیر) در. بوذات سلطان علاءالدین کیقباد ثالث اواخر ایامنده بر آرالق مأموریتله آنقره ده بولنمشدی. دولت سلجوقیه نك انحلالنده کرمیان تورکلرینك بولندیغی کوتاهیه وجوارینی الهکچیره رك بر حکومت تشکیل ایتمشدر.

بوحکومت بیزانس ایمپراطورلغی ملحقاتندن خیلی مواقعی الهکچیرمش ایدی. (سماو) ایله (تریپولیس) بونلردندر. کرمیان بکلکی بعده وزرای سلجوقیه دن صاحب آتافخرالدین علی سلاله سی النده بولنان قره حصار صاحب وجوارینك، دکزلی حوالیسنك التحاقلریله اتساع ایلمشدر. برنجیسی مناسبات صهریه سایه سنده و ایکنجیسی اینانج بك اوغللرینك انطفاسندن صوکره ملکه قاتلمشدر.

کرمیانلیلرك عثمانلیلرله مناسباتی پك قدیمدر. بو مناسبت سلطان عثمان خان دوری نهایتنه قدر خصمانه ایدی. بعده قره مانلیلرك تجاوزینه دوچار اولدقلرندن سلطان اورخانك معاونتنه عرض احتیاج ایده رك تخلیص کریبان ایلمشلر وبو صورتله آرالرنده مودت پیدا اولمش ایدی.

(سلیمان شاه بن محمد بك) نهایت مودتی مصاهرت ایله تأیید ایتدی. قزینی مراد خان اولك مخدومی یلدیرم بایزیده ویردی و ملکنك قسم اعظمی جهاز طریقیله دولت عثمانیه یه کچدی (م ۱۳۸۱ هـ ۷۸۳).

سلیمان شاهك مخدومی وخلفی (یعقوب بك) در. بو ذات قوصوه معرکهٔ عظیمه سنده سلطان مراد خان اولك شهادتندن واونك نتیجه سی اولهرق دولت عثمانیه یه قارشی حادث اولان وضعیتدن بالاستفاده مصاهرت سببیله عثمانلیلره کچن ممالکی استرداد ایلمش وآنلر علیهنه اتفاق ایدن آناطولی بکلریله برابر اولمش ایدی. جالس تخت عثمانی اولان یلدیرم بایزید خان قره مان اوغلی تأدیب ایچون آناطولی یه کچدکده یعقوب بك اتفاقه دخولدن تجاهل ایده رك سلطان مشارالیهی قارشولمش ایدی. لکن طوتیلوب روم ایلیده (ایپصاله) قلعه سنده حبس ایدلدی وکرمیان ممالکی علاوهٔ ملك عثمانی اولدی (م. ۱۳۹۰ هـ ۷۹۳).

N. Asım, *Osmanlı Tarihi*, s. ٤٩٢-٤٩٥.

حضرت فاتح طربزون تسخیرینه عزیمت ایدرایکن قسطمونی یولی تعقیب ایتدیکندن اوزمان موقع حکومتده بولنان ابراهیم بکك مخدومی (اسماعیل بك) قسطمونی شهرینی براقوب سینوب قلعه‌سنه قاچدی، اورادهده محمود پاشا قوماندانسنده اولان عثمانلی دونانماسی طرفندن محاصره اولندیغندن تسلیم اولمغه مجبور اولدی (م١٤٥٩هـ٨٦٤). یرینه برادری قزل احمد بك قسطمونی بکلکنه تعیین اولنمش ایسه‌ده چوق کچمه‌دن آق قویونلی اوزون حسن نزدینه فرار والتجا ایتدی وبو صورتله قسطمونی بکلکی منقرض اولدی وملکی عثمانلیلره انتقال ایتدی (م ١٤٦١ هـ ٨٦٦).

کرمیان بکلکی

کرمیان بکلکی قدیم فریکیا قطعه‌سنك غرب طرفلرنده تأسس ایتمشدر، مرکز حکومتی کوتاهیه ایدی .

کوتاهیه بلده‌سی سلجوقیلرك ایلك دورلرنده اللرینه کچمش ایسه‌ده برنجی اهل صلیب محاربه‌سنك نتیجه‌سی اوله‌رق تکرار بیزانس ایمپراطورلغنه انتقال ایلمش ایدی . سلطان علاءالدین کیقباد اولك اواخر ایامنده ازنیق ایمپراطورلغی الندن آلنمشدر .

کرمیان عائله، خاندان اسمی دکلدر . تورکلردن برقسم خلقدر . موغوللرك ایرانده ایلك جولانلری اوزرینه اورادن آناطولیه هجرت ایدنلردندر . اولجه ممالك سلجوقیه‌نك شرق طرفلرنده ساکن اولمشلر ایدی . سلطان غیاث‌الدین کیخسرو ثانی اولادلری آره‌سنده ظهور ایدن مجادله ومحاربه‌لر اثناسنده وموغوللرك دولت سلجوقیه‌یه تغلبی اوانسنده غربه طوغری هجرتله کوتاهیه جوارنده اختیار اقامت ایتمشلردر .

بو تورکلرك ریاستنده بولنان کیمسه‌لردن بعضیلری دولت سلجوقیه‌نك خدمتنده امارت مرتبه‌سنه واصل اولمشلردر . بونلردن بری‌ده (یعقوب

ابقا ایتمشدر. آندن صوکره کندی نامنه سکه ضرب ایله استقلالنی اعلان ایتدی (م١٣٣٥ ه ٧٣٦) . سلجوقی خاندانندن غازی جلی نك وفاتندن صوکره سینوبی دخی ضمیمهٔ ملك ایلمشدی .

عثمانلیلرله بو سلاله آره‌سنده مناسبات تاریخلرمزده « کوتوروم » دیه معروف اولان (بایزید بك) زماننده باشلامشدر. سلطان مراد خداوندکار عهدنه مصادف اولان بو مناسبات عداوتکارانه اولدی. سلطان مشار الیه بونك اوغلی (سلیمان پاشا) نك، حکومتی پدرینك الندن آلمسنه یاردیم ایلمشدر. ایکنجی سلیمان پاشا اول امرده سلطان یلدیرم بایزید خان ایله مناسبات حسنه‌ده بولندی ایسه‌ده بعده سلطان مشار الیهك آناطولی بکلکلرینی برر برر اورتهدن قالدیرمسندن قوشقولانه‌رق عداوته باشلادی. لکن وقوعبولان محاربه‌ده مغلوب ومقتول اوله‌رق قسطمونی ضمیمهٔ ملك عثمانی اولدی (م١٣٩٢ ه ٧٩٥).

اسفندیار بك برادری سلیمان پاشانك قسطمونی بکلکنی اله کچیردیکی زمان پدری بایزید بك ایله سینوبه التجا ایتمش و پدرینك وفاتی اوزرینه اورایه صاحب قالمش ایدی. برادرینك قتلی اوزرینه قسطمونی بی عثمانلیلر الندن قورتارمق ایسته‌مش ایسه‌ده موفق اوله‌مامش ومعمافیه سینوبده حکومتنی سلطان یلدیرم بایزید خانه تصدیق ایتدیرمش ایدی .

اسفندیار بك عثمانلیلره خصومتدن خالی قالمیه‌رق آناطولی یه کلمسی ایچون بالذات تیمورك یانینه کیتمش ایدی. تیمور ایله سیواسه قدر برابر کله‌رك اوردن سینوبه عودت ایتمش ودیکر آناطولی بکلری کبی آنقره محاربه‌سنده بولنمامشدر. آنقره وقعه‌سندن صوکره تکرار تیمورك نزدینه عزیمتله بیوك هدیه‌لر تقدیم ایتدی، اونك طرفندن ملك موروثه‌سنه تکرار نائل اولدی . تیمورك عودتندن صوکره عثمانلیلرله مخاصمانه باشلایه‌رق الندن کلدیکی قدر آنلره فنالق ایرانشه چالشدی، لکن جمله‌سنده مغلوب اولدی .

اسفندیار بکك اوغلی وخلفی (ابراهیم بك) قیزینی سلطان مراد خان ثانی یه ویره‌رك هر ایکی خاندان آراسنده صهریت پیدا ایتدی .

آناطولی بکلکلری

اسفندیار اوغوللری

قسطمونی بکلکی قدیم (پافلاغونیه) قطعه‌سندن عبارتدر . بورالری سلجوقیلرك الته پك اول کچمش ایدی .

بو بکلکی تشکیل ایله حکومت ایدن عائله‌نك اسم مخصوصی یوقدر ؛ تاریخلرده کوریلن (اسفندیار اوغللری) و(قزل احمدلیلر) آدلرندن ایلکی خاندانك آلتنجی حکمداری اسفندیار و دیکری صوك حکمران قزل احمد بکلرك اسملرندن مقتبسدر . خاندان تورکدر .

قسطمونی بکلکنك مؤسسی (شجاع‌الدین سلیمان پاشا) در. بوذات کیخاتوخان طرفندن قسطمونی طرفلرینه والی تعیین اولنان امیر شمس‌الدین تمر جاندارك اوغلیدر، آندن طولایی (جاندار اوغلی) دیه معروف ایدی، عائله‌یی بونامه نسبتله (جاندار اوغللری) تسمیه ایتمك اك طوغریسیدر. امیر تیمور جاندار دن صوکره قسطمونی‌ینه من القدیم اوطرفلرده والیلك ایدن قاییلردن چوبان اوغللرینه کچمش ایدی. سلیمان پاشا قسطمونی سپاهیلرندن اولەرق قالمش ایدی. تیماری (افلوغان) طرفنده ایدی. دولت سلجوقیه منقرض اولوب اوج مملکتلری استقلال قازاندیغنی کوردکده بو دخی طمعه دوشوب برازعسکر تدارکیله قسطمونی‌یی باصه‌رق (محمود بك بن یولوق ارسلان)ی اولدردی ، شهری ضبط ایتدی و تأسیس حکومت ایلدی .

سلیمان پاشا عاقل برذات ایدی . تأسیس ایتدیکی حکومتی ایلخانیلرك مهاجماتنه قارشی محافظه ایچون بو دولتك انحلالنه قدر آنلره صورت ظاهره‌ده اطاعتده بردوام کوروندی . قره‌مان اوغلنك الندن قونیه‌یی قورتارمق ایچون آناطولی‌یه کلان چوبان بکك دعوتنه اجابت ایده‌رك یانینه کیتمش و سلطان ابو سعید بهادر خانك وفاتنه قدر نامنی سکه‌لرنده

بونلردن ایدی. سلجوق شهر مذکور جوارنده توطنتدن پك آزمدت صوکره ویرکو تحصیلی ایچون ورودایدن آدملری مسلمینك مشرکاره خراجکذارلغی حوصله‌سنه صیغدیره‌مدیغندن طولایی طرد ایتدی ، بوحقارتدن اخذ انتقام ضمننده شهراوزرینه یورویان تورکلری دخی معیتی وشهراهالیسی ایله مغلوب ایلدی . ایشته سلجوقك مبدأ اشتهاری بووقعه‌در .

سلجوقك نام و شانی وقعهٔ مزبوره سایه‌سنده اطراف و اکنافه سرعتله یایلدی. اقصای تورکستاندن وشاش ایله ایلاق خطه‌لری آراسنده‌کی مرعالرده بریکن تورکلردن پك چوق آدملر وعشیرتلر لوای اشتهاری آلتنه طوپلاندی. خلق تورك عادتی اوزره سلجوق نامنی‌ده طاقیندی . سلجوق پیدا ایتدیکی بو قوت عظیمه سایه‌سنده دوستلرینه حرمت ودشمنلرینه حس حسد القاایتدی ومملکتنده ساکن اولدیغی آل سامانك‌ده رعایتنه مظهر اولدی .

N. Asım, *Osmanlı Tarihi*, s. ١٢٧-١٢٩

سلجوقیلرك اوائل احوالی وتأسیس حکومتلری

ایرانك خراسان قطعه‌سنده تأسیس حکومتله آز زمانده سوریه‌ساحللرینه ومرمره دکزینه وسیحون‌نهرندن وقافقاس طاغلرندن بحرمحیط هندی‌یه قدر ممتد بر دولت معظمه تشکیل ایدن سلجوقیلرك جد اعلالری (سلجوق) در .

سلجوق (دقاق) نامنده برکمسه‌نك اوغلی ایدی . دقاق اوغوزلرك اوچ اوق قولندن و « قنق » دنیلن شعبه‌سندن اولوب اویغور حکومتنك تبعه‌سندن ایدی . کندیسی بیوك بر سلاله‌یه منسوب اولمدیغی حالده محضا کیاست وفرط شجاعتی سائقه‌سیله (بیغوخان) ه کسب تقرب ایلمش ایدی. سلجوق ایسه پدرینك مزایای فطریه‌سنه‌مع زیادةٍ وارث اولمقله‌خان‌مذکور جانبندن تورکلرجه اودورده «سوباشی» تعبیر اولنان منصب سپهسالاری‌یه تعیین اولندی ، بو مأموریتدن طولایی اکتساب ایتدیکی نفوذ و قدرت خانك زوجه‌سنی قوشقولاندردی ، ازالهٔ وجودی ایچون زوجنی تحریکه باشلادی ؛ بونك اوزرینه اوراده بارینه‌میه‌جغنی حس ایدن سلجوق‌یوز قدر خدم وحواشی ودواب ومواشیسی ایله مملکتی ترك ایدوب سیحون نهری کنارنده (جند) نام شهر جوارینه کلدی . وصولی آننده دین اسلامی قبول واورالرده تمکن ایلدی . او اثناده ماوراءالنهر قطعه‌سنك شمال وشمال شرقی حدودلری جهت شرقیه‌دن ورود ایتمکده اولان تورك قبیله‌لرینك پامال حیول تعرضی اولوب ماورالنهرده حکمران اولان آل‌سامان مائل انحطاط وداخلی قاریشقلقلرك رفع وازاله‌سیله مشغول اولمغله تعرضات واقعه‌یه مدافعه ایده‌مامکده ایدی . حکومت متبوعه‌لرینك حمایه‌سندن قطع امیدایدن سرحد شهرلری اهالیسی ایسه متجاوزلره خراج وویرکی اعطاسیله تخریباتلرندن قورونمقده ایدیلر ، که جند شهری دخی

بو لفظ (تورەمك) ويا عرف وقانون معناسنه اولان (توره) كلەلرندن مشتق اولمسى محتملدر . تورکلرك حضرت نوحك حفيدى و يافثك اوغلى (تورك) نسلندن تناسل وتشعب روايتى اسرائيلياته عائد فرضياتدندر .

تورکلرك وطن اصليسى (اتل ـ وولغا) و (ياييق ـ اورال) نهرلرى حوضەلرنده اولديغنه دائر سرد ايديلان روايات علم انساب علماى قديمەسنك ويرديكى معلومات اولوب حقيقتده تورکلرك وطن اصليلرينك (پامير ـ بام دنيا) يايلاسنك الك شمالنده واقع (ايسيق كول) اطرافى اولديغى متظاهردر .

N. Asım, *Osmanlı Tarihi*, s. ١-٣

بو روايات مليه‌نك موغوللر لسانندن ضبط اولنانی ديكرلرندن دها مفصلدر ؛ زيرا حين ضبط وقيدده موغوللر كشور ايرانده حاكم ايدی . ايكنجی درجه‌ده اوغوزلرك و اوچنجی درجه‌ده اويغورلرك روايانی تفصيل ايدلمشدر .

موغوللرك روايانی الك اول رشيدالدين‌الوزيرك (جامع‌التواريخ) نام كتابنده كشيدهٔ سلك سطور اولمشدر .

اوغوزلرك روايانی (اوغوزنامه) اسميله معروف بر كتابده تلفيق اولنمش‌ايسه‌ده بوكتابك يالكز بعض پارچه‌لری‌تحريباتدن مصون قاله‌رق زمانمزه قدر يتشمش وتمامنی كورمك هنوز نصيب اولمامشدر .

اويغورلرك روايانی يدنجی‌عصر هجری نهايتنده (علاءالدين جوينی) نك تأليف ايتديكی (تاريخ جهانكشا) ده مختصراً بيان اولنمشدر .

موغول و اوغوز روايانتك اولياتی آره‌لرنده جزئی مباينت اولمق اوزره برى برينه مطابق اولديغی حالده صوكره‌لری هر ايكی طرف آريله‌رق كندی وقايع خصوصيه‌لريله مشغول اولمقده‌درلر . برده اسرائيليات اوغوز روايانتنه پك آز كيره‌بيلديكی حالده موغوللرکی آنكله تماماً ممزوجدر . چونكه آنی صدردن سطره نقل ايدن مورخين ايران معلومات ذاتيه‌لرينی مثلا توراتك انتشار اقوام حقنده‌كی بياناتنی و علم انساب‌قديمه‌نك فنه مخالف عنديانتی منقولات مليه‌يه قارشديرمشلر وصافيت ابتدائيه‌سنی بوزمشلردر .

اويغور روايانی كرك اسامی واعلام كرك وقوعات جهتيله ديكرلرينه اصلا بكزه‌ميوب كرچه اسرائيلياتدن آزاده فقط خرافات ايله‌آلوده‌در .

بناءً عليه تورکلرك مبادیٔ احوالنه طريق اطلاع اشبو منقولات مكتوبه‌در .

نام ملی اولان (تورك) لفظی ملته جد اعلاسنك بوآدله مسمی اولمسندن قالديغی مرويدر .

عثمانلی تاریخی

نجیب عاصم - محمد عارف

مدخل

برنجی فصل

تورکلرك اصل ومنشائی

مراحل مقدرهٔ تاریخدن کذران اولوبده صحائف شئونده اثر براقان باالجمله ملل و امملك اولدیغی کبی تورکلرك دخی منشأنه و اوائل احوال ووقوعاتنه دائر معلومات فقدان وثائقدن طولایی منقولات ملیه‌نك ناتمام وغیر کافی روایاتنه منحصر قالور .

واقعا غربی آسیا آثار عتیقه‌سنك تدقیقاتندن وهنده‌کی اقوام حقنده اتنوغرافیا و علم السنه علماسنك تتبعات اخیرهٔ فنیه‌سندن حاصل اولان بعض حقایقك منقولات ملیه‌یه یاردیمی اولمش ایسه‌ده بوجهت هنوز اکمال ایدیله‌مامش ، قطعیت کسب ایتمامشدر .

باالجمله بطون و شعوب تورکیه آره‌سنده من القدیم متداول و مستمر اولان بو منقولات ملیه هجرتك یدنجی وسکزنجی عصرلرینك صوك وایلك سنه‌لرنده تورکلرك اك بیوك جماعتلری اولان اویغورلر، اوغوزلر، موغوللر لسانندن علی طریق الحکایه ایران مورخلری واسطه‌سیله صحائف تاریخه انتقال ایتمشدر ،

طبیعی اولدیغندن علی العموم نوع بشرك بوفنه احتیاج معنویسی درکاردر . وحفظ نظامات دولیه علم تاریخ ایله اولوب اصول سالفهنك وقت وحاله تطبیقنده ایسه فوائد کثیره متحقق اولدیغندن بعض علما علم تاریخك تعلیم وتعلمی درجهٔ وجوبده در دیدیلر .

نقل اولنورکه خلفای عباسیه دن قائم بامر الله زماننده اهل خیبر دن برقاچ نفر متعینان یهود دارالخلافهٔ بغداده کلوب جزیه دن معافیتلرینی مشعر سند صورتنده برورقهاره ابراز ایله زعملرنجه حضرت علینك خطی اولمق اوزره طرف رسالتپناهیدن کندولرینه ویرلمش واصحاب کرامدن برقاچ ذاتك شهادتلری دخی تحریر اولنمش اولمغله سندلری نزد خلیفه ده قبول قلنه رق جزیه دن معافیتلری بابنده اصدار منشور اولنمق اوزره ایکن رئیس الرؤسا بولنان ابو القاسم بن مسلمه یه شك عارض اوله رق سند مذکور ساخته برشی اولمسون هله برکره مورّخ عهد اولان خطیب بغدادی یه کوسترلمسی مناسب اولور دیو خلیفه یه اخطار ایتمکله خطیب مومی الیهه عرض اولندقده فن تاریخچه سندك موضوع وساخته اولدیغنی اثبات ایتمشدر . شویله که سند مرقومده محرر اولان شهوددن حضرت معاویه هجرتك طقوزنجی سنه سی یوم فتح مکه ده شرف اسلام ایله مشرف اولدی . خیبرك فتحی ایسه هجرتك یدنجی سالنده وقوعبولمش ایدی . کذلك شهود محرره دن بریسی دخی سعد بن معاذ حضرتلری اولوب مشار الیه ایسه هجرتك بشنجی سنه سی یوم خندقده جسر فنادن کذار ایتمکله خیبرفتحنده بولنمدی . دیمکله موضوعیتی ثبوت بوله رق شق اولندی . بوجهتله مورّخ مومی الیه بیت المال مسلمینك انتفاعنه سبب اولمشدر .

Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c.I, s. ١٥-١٧.

فصل اول

علم تاریخك لزوم وفائده‌سی بیانندهدر

علم تاریخ افراد ناسی وقایع ومآثر ماضیه‌یه ووکلا وخواصی خفایا وسرائر مقتضیه‌یه مطلع ایدوب نفعی عامهٔ عالمه عائد وراجع اولدیغندن عامهٔ اشخاص مطالعه‌سنه مجبول و بین الخواص مقبول ومرغوب برفن کثیر المنافعدر . زیرا انسان مدنی الطبع اولوب یعنی بهایم کبی منفرداً یاشایه‌میوب محل بمحل عقد جمعیت ایدرك یکدیکره معاونت ایتمکه محتاج اولورلر . وبوجمعیت بشریه‌نك درجات متفاوته‌سی اولوب ادنی درجه‌سی خیمه نشین اولان قبائلك جمعیتیدرکه حوایج ضروریهٔ بشریه یی تدارك ایله شجرهٔ حیاتك ثمره‌سی اولان تناسل مقصدینه وصول بولورلر لکن شکل وهیئت مدنیتك نتیجه‌سی اولان معارف وعلوم صناعیه وسائر خصائص کمالیهٔ انسانیه‌دن محروم اولورلر واهل قری مدائن معظمه اهالیسنه نسبتله آثار ونتایج صحیحهٔ مدنیتدن مهجور عد اولندقلری کبی بونلر دخی قرا اهالیسنه نسبتله مدنیتدن دور قالورلر .

جمعیت مذکوره‌نك اعلی درجه‌سی دخی مدنیت یعنی دولت وسلطنت مرتبه‌سیدرکه بردولتك سایهٔ حفظ وحراستنده یکدیکره غدر وتعدیدن واعدا واغیار اندیشه‌سندن آزاده اولوب برطرفدن احتیاجات بشریه‌لرینی تحصیله وبرطرفدن دخی کمالات انسانیه‌لرینی تکمیله مشغول وآماده اولورلر شویله‌که دفع مضرت وجلب منفعت داعیه‌سی انسانده برامر جبلی اولوب بعضاً بر مقصدده برنیجه کیمسه‌لرك امل وآرزولری متحد ومزاحم اولدقده باشلو باشلرینه قالسه‌لر یکدیکره غدر ایتمك ایستدیکندن وبعضاً دخی برمصلحت عمومیه‌ده ومستقبل احوالنه واقف وبلکه ازل وابد اسرارینی عارف اولمغه انسانده برمیل

تاریخی مستلر

گئتمه ترسابالاسی

اذن وئر توی گئجه‌سی مَنده سَنه دایه‌گلیم
اَل قاتاندا سنه مشاطه ، تماشایه گلیم
سن‌بومهتاب گئجه‌سی‌سئیره چیخان‌بیرسَرواول
اِذن وئر ، منده دالونجا سورونوب سایه گلیم
منه‌ده باخدین او شهلا گؤزوله ، من قاراگون
جرئتیم اولمادی بیر کلمه تمنایه گلیم
من جَهنّم ده ده باش یاسدیقا قویسام سنیله
هئچ آییلمام‌کی دوروب جَنّت مأوایه گلیم
نه قارنینداندا سنله أکیز اولسیدیم اگر
ایسته مزدیم دوغولوب بیرده بو دنیایه گلیم
سن یاتیب جَنّتی رؤیاده گؤرَنده گئجه‌لر
منده جَنّتده قوش اوللام ،کی او رؤیایه گلیم
قیتلیغ ایللر یاغشی‌نک قورویوب‌گؤزیاشمیز
کویِ عشقونده گرک بیرده مصلایه گلیم
سَنده‌صحرایه‌مارال‌لارکیمی‌بیرچیخ، نولی‌کی-
منده بیر صیدَه چیخانلارکیمی ، صحرایه‌گلیم
آللاهوندان‌سن اگرقورخمیوب ، اولسان تَرسا
قورخورام منده دؤنوب دین مسیحایه گلیم
شیخ صَنعان‌کیمی دونقوز اوتاریب ایللرجه
سنی بیرگؤرمک ایچون معبد ترسایه گلیم
یوخ‌صنم! آنلامادیم ، آنلامادیم ، حاشا من
بوراخیم مسجد یمی ، سنله کلیسایه گلیم !

گل‌چیخاق طورتجلایه، سن اول جلوه‌ی طور
منده موسی کیمی ، اوطوره تجلایه گلیم
شیر دیر « شهریار » ین شعری ، الینده شمشیر
کیم دئیه‌ر من بئله بیر شیرله دعوایه گلیم ؟

حیدر بابا، غیرت قانون قاینار کن ،
قره‌قوشلار، سنن‌قوپوب،قالخار کن ،
اوسیلدیریم ، داشلارینان اوینار کن ،

قوزان منیم همتمی اوردا، گور
اوردان‌ایبل‌قامتمی‌داردا، گور!

حید بابا ، گئجه دور نا گئچنده ،
کوراوغلونون، گوزی قارا سئچنده،
قیرآتینی، مینوب، کسیب ، بیچنده ،

منده بوردان، تئز مطلبه چاتمارام!
عیوض گلیب، چاتمیونجان،یاتمارام!

حیدربابا، مرد اوغوللار دوغگینان ،
نامردلرین، بورونلارین او و گینان،
گدیکلرده،قوردلاری‌توت‌بوغگینان،

قوی قوزولار، آیین-شایین‌اوتلاسین،
قویونلارون، قویروقلارین قاتلاسین!

حیدر بابا ، سنون گـــویلون شاد اولسون !
دنیا وارکن ، آغزون دولی‌داد اولسون !
سنن گئچه‌ن،تانیش اولسون ، یاد اولسون ،

دینه منیم شاعر اوغلوم ، شهریار !
بیرعمر دور،غم اوستونه،غم قالار !

---

karakuş : kartal; sıldırım : sarp, yalçın; kavzan : yüksel, yükseklere çık; ayın şayın ; serbestçe; göylün : gönlün; deyne : söyle, de; galar : ekler, katar.

حیدر بابایا سلام

حیدر بـابـا، ایلدر یملارشاخـانـدا،
سللر، سولار ، شاقیلدیوب آخـانـدا،
قیزلار اوناصف باغلیوب باخـانـدا،
سلام‌اولسون شوکتوزه، ائلـوزه،
منیمده بیر آدیـم گلسین دیلوزه.

حیدر بابا، کهلیکلرون، اوچـانـدا
کول‌دیبینن‌دوشان‌قالخیب، قاچاندا!.
باخچالارون چیچکلنیب آچـانـدا،
بیزدنده بیرممکن اولسا ، یادایله
آچـلمیان اورکـلری‌شاد ایلـه.

بایرام یئلی ، چاردا خلاری‌بیخانـدا؛
نوروز گلی، قارچیچگی، چیخانـدا؛
آغ بولـوتلار کوینکلـرین‌سیخاندا؛
بیزدنده بیریاد ایلیه ن ساغ اولسون،
دردلریمیزقوی‌دیکلسین داغ‌اولسون.

حیدر بابا، گـون دالـوی داغلاسین.
یوزون گولسون، بولاخلارون آغلاسین.
اوشاخلارون بیر دسته گل بـاغلاسین
یئل گلنده ور کتیرسین‌بـویانا،
بلکه منیم یـا تمیش بختیم اویانا

şövketüze : şevketinize; elüze : ilinize, diyarınıza; kôl : çalı; dalıvı : arkanı, sırtını;

قالانك دیبنده بیر سوری قویون　　خینالی اللرك قوینومه قویون
یاریمی کورمدن من نجه دویوم　　بو نه یمان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

قالانك آلتیندان بیر بولاغ آخار　　آنام آغلار باجیم یوللارا باخار
نشانلوم کوکچکدی دنیانی یخار　　بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

آناما دیك سیز آتیمی ساتسون　　آینالی تفنکی چنکلدن آسسون
نشانلوم کوکچکدی قارداشم آلسون　　بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

نشانلوم کوکچکدر قارداشم آلسون　　قارداشم آلماسا یولداشم آلسون
یولداشم آلماسا ایویمزده قالسون　　بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

قالانك دیبنده سریلدیم یاتدیم　　یوز باشی کلنده قان تره باتدیم
آنامی باجیمی وطنه ساتدیم　　بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

اکیل داغلار اکیل اوستوندن آشیم　　تازه تعلیم چیخدی نجه آلیشم
قسمت اولماز نازلی یارله دانشم　　بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

Azerbaycan El Şairleri, Süleyman Mümtaz, Baku ۱۹۲۷.

(قارص) دعواسی

قالانك باشینده توپلار قوریلدی ایکی نظامی بیر بیرینه ووریلدی
آلا کوز عثمانلی تمام قیریلدی بو نه یمان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

آتیمی باغلادیم قارصك داشینه کلله آتیلانده ده کسون دوشینه
نشانلوم کوکچکدر کیتدیم قوشونه بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

یریدیم یریدیم یوریلدیم یاتدیم آینالی تفنکی ماسقووا آتدیم
آتامی اونودوب آنامی آتدیم بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

قالانك باشینده قاودیم مارالی ساری ماسقوو کلیر جیبی پارالی
آلا کوز عثمانلی تمام یارالی بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولارسان مختار پاشا جوان قالمادی

تفنکم دیره کدن آسیلی قالدی پالتاریم بوخچایا باسیلی قالدی
نشانلوم مندن کوسیلی قالدی بو نه یامان آلله آمان کیدن کلمدی
کور اولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

قالانك آلتینده بیر نار آغاجی یارپاغی شیرین دانه‌سی آجی
بیر درده دوشمشم یوخدر علاجی بو نه یمان آلله آمان کیدن کلمدی
کو راولاسان مختار پاشا جوان قالمادی

آغلارام

کنه یکی باشدان دردلره دوشدیم
آلیشدیم دوتوشدیم یاندیم آغلارام
یارك اوباسین کوچینی کوردیم
یوردین کوردیم اونی آندیم آغلارام

بلای محنته درده توش اولدیم
کیفیتم بودر زهره نوش اولدیم
غم خرقه‌سین کیدیم سیهپوش اولدیم
بلا کمرین قورشاندیم آغلارام

ترك وطن اولدیم خانمانمدن
لاله‌لر آل کئیدی آخان قانمدن
هجران الی دوتدی کریبانمدن
غم فوجنه من تالاندیم آغلارام

کیچیجیك چاغمدا دوشدیم قوجالدیم
بکلك مرتبه‌سین کوکلمدن سالدیم
دنیانی قاوماقدان داخی یورولدیم
کیچن کونلریمی آندیم آغلارام

(خورشید)م سیراندا یار سنی کوردیم
یوخ ایتدیم ئوزیمی وار سنی کوردیم
ناموسداندا کیچدیم عار سنی کوردیم
غفلتدن ایمدی‌جه اویاندیم آغلارام

منه

کون تکی پارلادی چیخدی قصردن
کوزیمه کوریندی ماهتاب منه
مژکانلاری دکدی باغریمی دلدی
دخی نیلیه‌جك او کتاب منه

قاییدوب جانانی من بیر بولئیدیم
حیرتدن قورتاروب حاله کلئیدیم
قویئیدك یاریمه قربان اولئیدیم
بیمروت نیچون سپدك آب منه

نازلی‌جه دلبریم یوزکا کلمن
عشقك سوداسندن اوزیمی بیلمن
بو دردی سن ویردك داخی آییلمن
کوندوز قرار کلمز کیجه خواب منه

جمالك شوقندان اولدیم سرسری
کوزیمك شعله‌سی عقلیم پرکری
بیچاره (خورشید)ك اولدك دلبری
تاپه بیلمن سندن غیری باب منه

ایللرك عرض مدتنده آغزلاردان ایشیدوب یازمشام. بعضی‌لەرینیده داغینیق کتابلارك بیاضلارك جلدلەریندن، بیرده قوپمش، دوشمش ورقلەردن دفترچەمه کوچورمشم. بونلاری یازانلارك سواد سیز اولمالاریده بکا بیر بویوك انکل تورەتدی. چونکه هیچ بیر پارچادان هانکی عصرده یازیلدیغی بللی‌دکلدی، که (املاسنی) حفظ ایتمکه چالیشا ایدیم. اما هر حالده شعرلردەکوزه چار پان بیلمن، کیتمن، کیدرمن، قمو، اولایم، آند، آید، موندە شول، ایشکه کلمەلەرینی قاوروماقلا اوقوجیلار ایچون شعرلەرك اوقونماسنی آسانلاشدیردیم. یوقاریداکی کلمەلەر بیزه هەللك بیر ایزچی خدمتی کوسترە بیلەجکلەر. بو شعرلەر ایچریسنده تاریخمزه، و اجتماعی حیاتمزه دائر قیمتلی وثیقەلەردە واردرکه اونلار بیزه بیر چوق قارانلیق نقطەلەری آیدینلاتماقلا برابر شعرلەرك هانکی عصردە سویلەنیلدیکنی اوکرنمکەده بویوك کومك ایدەجکلەر. مثلا (قربانی): بو شاعر أیل شاعرلەرینك اك قوتلی و اك کورکملی‌لرینك بیریدر. (شیخ اوغلی شاه)ك کیم اولدیغنی بیز معین ایتدیکده (قربانی)نك شاه خطایی و فضولی ایله معاصر اولدیغنی کورەجکیك. آسان اوقونماق ایچون شاعرلەرك آدلارینی و تخلص‌لەرینی الفبا سیراسیله قید ایتدیم. دوغولدوغی یرك هانسی یر اولدیغنی معین ایدە بیلمەدیکده و ینه معنی سنی آکلامادیغم کلمەلەرك قارشولارینا بیر سوآل اشارتی قویدیم. ائل شاعرلەرینك ایچریسنده قادینلارك پارلامالاری ایله برابر ارمنی أیل شاعرلەرینی‌ده تورکجه شعرلر سویلەدیکلری ایچون بورایه قید ایتدیم. قادینلاریمزك باجا ریقلی اولدوغلارینی بورادا یازیلان شعرلردن درك ایتمك اولاجاقدر.

بوراده قید ایدیلەن أیل شاعرلەری بارەسنده معلوماتی اولان شخصلەردن رجا ایدیرمکه غزیته و مجموعەلەر واسطەسی ایله اوز معلوماتلارینی تنقید و یا مقاله طرزنده یازماقدان — چکینمه سونلەر. بوکبی یولداشلارا ایمدیدن تشکر ایدیرم.

باکو: ۱۰ ایون ۱۹۲۷

سلمان ممتاز

آذربایجان خلق ادبیاتندن

بیر ایکی سوز

آذربایجان خواص ادبیاتنك تاریخی نه قدر قدیم ایسه آذربایجان أیل ادبیاتنك تاریخی‌ده اوندان داها اسکی و داها قدیمدر. اقلابه‌دك أیل ادبیاتی نامنه بیر شئمز یوق ایدی. آز چوق هر نه میدانه چیقمشسه اودا ایکرمنجی ایلدن سوکرا چیقمشدر. خواص شاعرله‌ری ایله أیل شاعر له‌رینك اثرله‌ری بوتون وارلیغی ایله میدانه چیقمادان (آذربایجان تاریخ ادبیاتی) دوغرو، یعنی یالان یاکلیش سیز یازیلا بیلمیه‌جکدر چونکه أسکی‌دن قالما بیر اثر بویوك بیر تاریخ ادبیاتنك آلتینی اوست و اوستینی آلت ایده بیلمر. شهرلر اولمادان کندلر، کندلر اولمادان اوبالار آلاچیغ‌لار وار ایدی. خواص ادبیاتندن‌ده قدیم أیل ادبیاتی اسلامیتدنده اول بیر تورك ادبیاتی موجود ایدی. بعض لهجه‌ده اولدوغی کبی آذربایجان لهجه‌سی‌ده بو خصوصده کری‌ده قالمامش‌در. مذهب و دین دیل و اولوسا نسبتاً داها کنج، داها جواندر. تورکلرك اسلام دینی قبول ایتمه‌دن اول معین بر ادبیاته مالك اولدوغلاری بللی‌در. (لغات الترکده) کی کلمه‌لرك شعرلرك چوقی آذربایجان لهجه‌سینده‌در. (ده‌ده قورقوت) أوزیده آذربایجانلی و دربند شهرینده مد فوندر (۱)

آذربایجان ادبیاتی کوزللکی حقنده وقت ایکن عثمانلی ادیبلرینك بیری بر بویله شعر دیمشدی:

«کیمسه کسه‌مز بویله قبا شاهد نظمه شیروانی (۲) زر دوز عجم باشقا کسیمدر»

أیل — شاعرلری آدیله آدلاندیردیغم بو اثر دورلو — دورلو موضوعلاردا یازیلمش مختلف أیل شاعرله‌رینك اوچ یوزه بالغ پارچا شعرله‌رینی حاویدر.

بونلارك یالکز اون بیر پارچاسی یتمش سکسان ایل بوندان قاباق بیرکره طبع ایدیلمشدر. یرده قالان اوچ یوز پارچا اثرلر غیر مطبوع اولماقلا برابر ایشیدیلمه‌مش شعرله‌ردر که بو آنه‌دك بونلارك هیچ بیر پارچاسی تذکرهٔ نواب ریاض‌العاشقین و فریدون بك کوچرلینك کتابلارینادوشمه‌دیکی کبی هیچ بیر یرده طبع و نشر ایدیلمه‌مشدر. بوشاعرلر اونلارجا مجهولدر. بوشعرلرك یوزده‌اون‌فایضی (عروض) دوقسان‌فایضی ایسه هجه‌وزننده‌در. بوپارچالارك قائله‌رینن ناظمله‌رینن بکاهله‌لك (۱۵۶) سیما معلوم‌در که اونلارك حقنده‌ده نقصانلار ایله دولو معلوماته مالکم. اودر که أیل‌خلقی آلداتماق یالان یاکلش یازی یازماق بکا لایق اولمادیغیندان اونلاری یازماقدان ایمدیلك اجتناب ایتدیم. و آدلاری تخلصله‌ری اولمایان شعرله‌ریده تمامیله آیروب کتابك آیاغنا کوچوردیم. بو شعرله‌ری بن اوزون

---

(۱) دربند زیارتکاهلارینی سادیلارکن اولیاچلبی — ده‌ده قورقوت حقنده بویله معلومات ویریر: زیارتکاه دره «دده خورخوط» اولو سلطاندر. شروانلیلر بو سلطانه معتقددرلر». اولیاچلبی سیاحتنامه‌سی ج ۲ ص ۳۱۲.

(۲) شیروانی: پالتار آدیدر.

Azerbaycan Türkçesi Örnekleri

Arap harfleri yalnız Osmanlı sahasında değil, Türkçenin farklı şivelerininin konuşulduğu bütün coğrafyalarda kullanılmıştır. Doğuda genellikle Çağatayca olarak isimlendirilen Türk edebiyat dilini kullanan Türk halkları, Kuzeyde Çağatayca ve Osmanlı Türkçesinin tesirinde olmakla birlikte kendi bağımsız gelişmesini de sürdüren Kıpçakçayı kullanan Türk halkları bu alfabeyi kullanmışlardır. Bu yazı dilleri arasında şive farkları dışında yazıda kimi imlâ farkları da vardır. Türkiye'ye komşu olan Türk halkları arasında Kuzey ve Güney Azerbaycan'da da güçlü bir edebiyat dili oluşmuş ve bu edebiyatın ürünleri Arap harfli olarak gün ışığına çıkmıştır. Kuzey Azerbaycan'da XX. yüzyılda önce Latin, arkasından Kril esaslı bir alfabeye geçilmiş; nihayet 2001 yılında yeniden Latin harflerine bütünüyle dönülmüştür. İran sınırları içinde bulunan Güney Azerbaycan'da hâlen Arap harfleri kullanılmaktadır. Bunların dışında Irak'da Türkmenleri ile Çin'de Uygur ve Kazak Türkleri de Arap harflerini kullanmaktadırlar.

Aşağıda Azeri Türkçesi örneği olmak üzere birkaç metin sunuyoruz. Bunlardan Azerbaycan Halk Edebiyatı hakkında olanı Baku'da neşredilmiştir. Diğer metinler İranlı meşhur Türk şairi Şehriyar'ın (d. 1906- ö. 1988)* Haydar Baba'ya Selam adlı uzun şiirinin ilk ve son kısımlarıdır. Ayrıca Şehriyar'ın bir gazelini de örnek olarak veriyoruz. Bu metinlerin şive özellikleri dışında, imlâ özelliklerinin de Osmanlı Türkçesi metinlerinden farklı olduğuna dikkat edilmelidir.

---

* Şehriyar'ın hayatı ve Türkçe şiirleri hakkında bkz. Dr. Yusuf Gedikli, *Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.

اوراده خواننده وسازنده جاریه‌لرك استماع تغنی وترنماتیله اکلنمکه مألوف
اولدیغندن دایهٔ مزبوره تصور ونیت ایلدیکی حکایه‌لری صباحلری
فرحنازك برمعتاد حمامه صوبندیغی وقت خلوته تعلیق ایدرك ایرتسی
کون علی الصباح فرحناز سلطان حمامه صوبندقده دایه‌سی همان
بو فرصتی فوت ایتمیوب سلطانم جاریه‌کزیك چوق تحف حکایه‌لر
بیلورم اکر مساعده بیورورسه کز نقل ایده‌یم اثنای غسل واستحمامده
هم وقتکز صحبتله کچمش اولور وهمده کوله کیرلنه جککز مثلنجه
کوله کوله ده بیقانه‌رق اکلنمش اولورسکز دیدکده فرحناز
حکایه‌استماعی اودرجه ده‌مراقی دکل ایسه ده‌اطرافنده بولنانلرك حکایه
دیکلمك مراقلری اولدیغندن بوسایه ده کوکللرینی اکلندرمك اوزره عادتا
وبر دقیقه اول نقل اولنمسی خصوصنده تعجیل ایتمکده اولدقلرینی فرحناز
کورنجه نقل وحکایه ایلسنه رخصت ویردیکندن دایه‌سی مزبوره
بروجه اتی حکایه یه ابتدا ایلدی

خائفلکنه ذاهب اولمش وهرنصل ایسه برکره کوزی اورکمش اولدیغندن بوسببدن ناشی ارککلردن کالیله تنفر ایدهرك الی آخر العمر ازدواجه رضا کوستر مامسنه باشلیجه سبب بودر . دیوافاده ایلدی دایه‌نك اشبو افادهٔ واقعه‌سی شاهك بوسبتون تعجبنی موجب اوله‌رق بویله برروّیانك تأثیری کریمه سنی شوحال کدورت مآله اجبار ایدیشسنه برمعنا ویره مدیکندن وبوحالك کندی ذاتی وحکومتی حقنده داخلی وخارجی انواع محاذیری مستلزم اوله جغنی دخی قویاً جزم ایلدیکندن شاه توران بك کریمه‌سی فرحنازك ارککلر علیهنه اولان عدم امنیت افکارینی تبدیل واصلاح ایلنك تحری وتدارکی چاره‌سی دردینه دوشه‌رك بونك‌نه وجهله ممکن اوله‌بیله جکنی دایهٔ مزبوره ایله استشاره‌یه مباشرت ایلدکده مزبوره دخی شاهم شوخصوصك چاره سنی جاریه کز اراده بیوررسه کز سایهٔ دولتکزده عهده ستدن کله‌رك حق نان ونعمتك یوزبیکده برینی یرینه کتورمش اولغله وسلطانمك شویله درد دن بنم واسطه ملهٔ قورتلمسیله افتخار ایدرم دیمسنه شاه مشار الیه بویله برامر مهمك حلی نصل ممکن اوله بیله جکنی سؤال ایدنجه شاهم جاریه کز غایت حصه النور واستفاده اولنور تحف اکلنجه‌لی پرچوق حکایه لر بیلورم . بونلری نقل ایدیشمله هم فرحنازی اکلندیریرم . وهمده ارککلر حقنده ذاهب اولدیغی ردیه دن وازکچوررم . وارککلرك همان جمله‌سی متانت اوزره مخلوق اولوب خصوصیله کندو لرینه مخصوص اوله‌رق ایچلرنده نه راده‌ده صادق دوستلر بولندیغنی وکمال صدق محبتلرینی نه وجهله فدا کارلقلر اثاریله اثبات ایتمش اولدقلرینی بالمثا سبه حکایه لرده کوسترهرك اعتماد ورفته رفته افکارینی اصلاح ایلرم دیو تأمین ایتمسیله شاه توران بك یوصورته قرار ویروب مساعد ومناسب وقتده اجراسنه بدأ ومباشرت ایلسنه فرمان ایلدی

فرحناز سلطان اکثرا وقاتده طعامدنصکره پدری شاهك یانه کیده‌رك

ایلچیلر بردر ورود ایدرك هر بریسی بالمناوبه حضور شاهه دخول ایله
مشروط علرینك عظمت وثروت وحسن حال وشوکتلری ثناسیله کریمهٔ
ممتاز یعنی فرحنازك طلب ازدواجی امر نده اولان مأموریت
مخصوصه لریني عرض وافهام وبو بابده بحسب المأمور به انواع
الحاح وابرام ایلمشلر ایسه ده قیزینك ارادتی کندی النده اولدیغنی
وکریمه سنك شوخصوصده اولان میل وافکارینك خلافنه حرکت ایده
میه جکنی وبونك اوزرینه آل (کسایا) اوزرینه پك پیوك قسم
ایتدیکنی وکریمه سنك ایسه هیچ برکیمسه یی زوجلکه قبول ایتمیه جکنی
لسان زاکتله بیان ایلمسی اوزرینه بالضرور ایلچیلر مأموریتلرنجه
بر ایش کوره مدکلرینه آشوری محجوب اولهرق مأیوساً عودته مجبور
اولدیلر ٠

شاه توران بك ایلچیلرك کمال مأیوسیت ایله چیقوب کیتملرینك اوزرینه
بونلرك منسوب اولدقلری دولتلرك اولوجهله وقوع بولان تکلیفلرینك
عدم قبولندن طولایی کوجنه رك قوهٔ جبریه ارائه سیله اخذ انتقامه
قالقیشه جقلری افکار وتلاشنه دوشه رك خونریز برحربك ظهورینه
سبب وبره جك شی ایچون بیوك قسم ایلدیکنه زیاده تأسف
ایتدیکندن درعقب فرحنازك دایه سنی حضورینه جلب ایله کریمه
سنك شوحال وحرکتی غایت موجب استغرابم اولیور ٠ عجبا کریمه مك
تزوج خصوصنده تنفرینه سبب ندر ٠ وبوسنك تعلیماتك ثمره سی
دکلیدر سویله دیو وقوع بولان امر و فرمانه جواباً دایهٔ مزبوره
خیر شاهم بوشیده علم لاحق دکلدر بوجاریه کز آدملرك دشمنی
دکلم ٠ بوکیفیت فرحنازه یررو یابلیه سی اولدیغنی خبرویردکده شاه
کمال حیرتله عجایب کریمه مك افکارینه بررؤیانك بودرجه زده نصل
حکم وتأثیری اولهبیلور دیو بتکرار استکناه ماده ایلمسی اوزرینه
دایهٔ مزبوره کیفیتی بالاده بیان اولندیغی وجهله برتفصیل حکایه
ایدوب ایشته شاهم بورؤیادن کریمه کزمتأثره اولدی وعالم معناده
مشاهده ایلدیکی ارکان کیکك حال و حرکتنده جمیع ارککلرك

ارکك کیك انی قورتارمیه رق براغوب کتدیکنی کورمسیله شو رؤیا فنا حالده افکارینه طوقوندیغندن طولایی بوصورت جمیع ذکوردن کالیله تنفرینی موجب اولدی . فرحناز اویخودن بیدار اولدقده کورمش اولدیغی رؤیادن بغایت متأثر اولوب و بورؤیانك أثر تفکر وتخیلندن حصولنه ذرهجه ذاهب اولیوب بلکه کندوسنه آل (کسایا) نامیله اولان صمندن زوج مقدری حقنده شورؤیا بربرهان و بونکله برابر طائفهٔ رجالك خیانت وطائفهٔ نسائك رقت قلب وشفقتنه مقابل معاملهٔ کفران نعمت ایتدکلرینی ارائه دیمك اولدیغنه جزم یقین حاصل ایلدیکندن اشبو قرینهٔ معنویه دن یقینده کله جك اولان ایلچیلرك متبوعی بولنه قلری حکمدار اندن برینه البتده کندوسنك عقد ونکاح اوله جغنی بالاستدلال پریچو تاب وکرفتار انواع اضطراب اولدیغی حالده پدری شاهك حضورینه واروب بروجه محرر طائفهٔ مذکوره حقنده نفرت قلبیه سنی کوسترمیه رك بالکز هرنه مطالعه یه مبنی ایسه کندوسنك رضاسی حاصل اولدقجه برکسنه یه عقد اولنمامسنی دوچشم مخمورندن اسالهٔ دموع نازونیاز ایدرك هزار سوز وکداز ایله عرض مرام الملسی شاه مشار الیهك آشوری مرتبه رقت قلبنی موجب اوله رق باق قیزم سنك میل وافکارینك خلافنه بوخصوصده سنی مجبور ایتمم ودانشمند قجه وسن راضی اولدقجه امثالنه اوله کلان معامله ده بولنمام وآل (کسایا) ایله قسم ایدرمکه ولوهند پادشاهلرینك وارثی اولان شهزاده لردن بری دخی طلب ایلسه سنك حسن قبول و رأیك اولدقجه سنی تزویج ایلم دیه رك پدرینك وقوعبولان تأمینات وتعهدات قویه سندن اولدقجه تحصیل اطمئنان ایله کمال ممنونیت اوزره دائره سنه چکیله رك مادامکه بوایش رضاسته باغلنمش اولدیغنه بناءً ارتق بعدازین هرکیم طلب ایدرایسه قبول ایتمیه رك ردایتمکی قویاً جزم وقصد ایلدی .

بونك اوزرندن برقاچ کون مرورنده حکومتلرطرفندن کوندریلان

(ایلچیلر)

متحسرینه مثال آفتاب عرض دیدار ایلینجه اهالیء دریاخروش
طرفندن یاد اولان اوازهٔ ماشاءاه واصل کنکرهٔ آسمان اولور ایدی.
جوار یٔ مزبوره هرنقدر بربرندن حسندار ایسه ده نجوم ایچنده
ماه منیر کبی بونلرك اورته سنده فرحنازك حسن وادای عالمك نظر بنی
بشقه جه کندویه جلب ایلدیکندن نه بونلرك اطرافنی قوشاتمش
اولان برجم غفیرونه ده رکابنده کیدن عساکر مسلولة السیوف تماشاده
اولان خلقك منعنه قادر اوله ماملریله زیاده جه یناشان بختسزلری
جرح وتلف ایتکه مأذونیتلری اولدیغی حالده فرحنازهر نه وقت
شکاره چیقمش اولسه خلق باشلرینه کلان شوفلاکتلردن اصلا متنبه
اولیوب بالعکس انك نظر کاه دلبرانه سنده فدای جان وباصدیغی
تراب اوزرنده نفسلرینی قربان ایدرك دملرینی سیل مثالی اقتفعه
کمال شوق ومسرتله منتظر و یونك وقوعیله مفتخر بولندقلرندن وخلق
شوحالدن منع ایتمك ممکن اوله مدیغندن پدری توران بك کریمه سی
فرحناز سلطانك حسن خونریزینك باعث اولدیغی فلاکتلردن خلقك
محافظه سیچون ارتق کوزلرندن نهان ایدرك کریمه سنك سرایدن
طشره چیقمسنی منع ویساق ایلمش وواقعا اهالی شوبلای حسرت
دلدارایله دها بترمجروح الفؤاد اولهرق ضروری قاتلانمش ایسه ده
فرحنازك آوازهٔ حسن وآنی بتون ممالك شرقیه یه عکس ایتدیکندن
وصفنی ایشیدن حکمداران شرقیه غیاباً تعشق ایدرك بونلردن
هر بری فرحنازی کوکل تخته اجلاس ایتمك افکاریله مستقلاً برر
ایلچی چیقارتمش اولدقلری کشمیر حکومتنده کرکی کبی شیوع بولمغه
باشلامش ایدی

فرحناز برکیجه عالم منامنده برارکاك کیمك طوزاغهٔ دوشه رك بردیشی
کیمك کاوب انی تخلیص ایلمسیله برابر کندوسی طوزاغه طوتلدقده

ماشا اه maşa'allâh "Allah ne isterse" sözünün kısaltması. Allah(الله) sözü metinlerde kimi zaman اه şeklinde kısaltılabilmektedir.

الف النهار نهار

زمان قدیمده کشمیر مملکتنك حاکمی توران بکلك حیرت بخش جهان فرخ روز اسمنده برارکك وفرخناز نامیله پرده‌قیز اولادی اولوب شهزادهٔ جوانبخت انواع فضائل وکمالات انسانیه ایله متصف کنج برقهرمان نادر الزمان وهمشیره سی فرخناز دخی مالکهٔ لطف وجمال وصاحبهٔ حسن خصال برآفت دوران ایدی

فی الحقیقه فرخناز حسن عالم بها سندن بشقه نهایت درجه ده جاذبه صاحبه سی اولدیغندن جمال حوری مثالنه عطف نظر ایدنلر ازدل وجان کندوسنه حیران ومسخر اولهرق نائل وصال اوللری امر محال اولغله انجام کار تأثیر درد عشقیله یامجنون کبی سرسری و یاخود اسیر فراش اولهرق بالاخره حیاندن بری اولورلر ایدی فرخناز سرایندن چیقوب عزم شکار ایلدکده تماشای رخسار دلارای نازکانه سیله تنویر عیون حسرت ایتمك اوزره رهگذارنده صف بستهٔ سلام وانتظام اولان اهالیٔ مملکت فرخنازی البسهٔ نفیسه کیمش وتاج همالانه سی برطرفه اکمش اولدیغی واسب صبارفتار اوزرنده اطرافنی یوز بیاض جاریه تیرنظردن سپرلرجه سنه احاطه ایلدکلری حالده

غزل ندیم

مست نازم کیم بیوتدی بویله بی پروا سنی — کیم یتشدیردی بو کونه سرودن بالاسنی
بویدن خوش رنکدن پاکیزه در نازك تنك — بسله‌مش قویننده کویا کیم کل رعناسنی
کللی دیبا کبیدك اما قورقارم آزار ایدر — نازنینم سایهٔ خار کل دیبا سنی
بر الکده کل بر الده جام کلدك ساقیا — قنغیسن آلسه‌م کلی یاخود که جامی یا سنی
صاندم اولمش جسته بر فوارهٔ آب حیات — بویله کوستردی بکا اول قد مستثنا سنی
صاف ایکن آیینهٔ اندامدن سینه م دریغ — آلمادم بر کره جك آغوشه سر تا پا سنی
بن دیدکجه بویله کیم قدیکی قیلدی ناتوان — کوستریر انکشت ایله مجلسده‌کی مینا سنی

غزل شیخ غالب

نو سالكِ نو طرحِ جنونِ دکرز بز — چون ترکشِ پر تیرِ وطن درسفرز بز
بی سوزشِ عشق ایستمزز طولِ حیاتی — مانندِ شرر بویله اولنجه کیدرز بز
مرغِ قفس آموزِ شفاخانهٔ موجز — زنجیر بگردن نیجه دیوانه‌لرز بز
مرآتی‌یز اول ماهِ پری صورتك اما — غمخانه‌مزه کلسه دخی بیخبرز بز
مژگانلریمز گوهرِ مرآتِ قدحدر — حیرانِ نظربازده او مخمور سرز بز
بر گرم نگاهیله کچیرمکده‌یز عمری — شمعز بو صفا بزمنه محو نظرز بز
بر رنگِ نمایشدن عبارتدر ادامز — بی سود و زیان شعلهٔ یاقوتِ ترز بز
معنی کبی بر بیتده کنجیده یز اما — کزمکده آغیزدن آغیزده دربدرز بز
یاقوتِ سرشکز یرمز دیده و دلدر — آتشله صودن حاصل اولور بر گهرز بز
اسکندره زهرآبِ فنادن ویررز جام — خضرز ولی راهِ عدمه راهبرز بز
بی پا و سر اویدق رویشِ مرشدِ رومه — دوندکجه بو گردون ایله غالب دونرز بز
یاد ایله‌مز اولدق خبرِ یوسفِ مصری — سوتلیجه‌ده بر ماه ایله شیر و شکرز بز

بو غزل لیلی دلندندر

یار رحم ایتدی مگر ناله و افغانمزه — که قدم باصدی بو گون کلبهء احزانمزه
اشك باران مگر قلدی اثر کیم ناگه — دوکدی بر شاخ کل تازه کلستانمزه
بزه آه آتشنك یاندیغی آندن بلنور — که چراغ ایلدی روشن شب هجرانمزه
بو وصاله یوقو احوالی دیمك ممکن ایدی — اکر اولسیدی یوقو دیدهء گریانمزه
بر خیال اوله مکر گوردیکمز یوخسه نکار — مطلقا خاطره کلمزکه کله یانمزه
یار مهمانمز اولدی کلك ای جان و گو کل — قیله لم صرف نمز وار ایسه مهمانمزه
دلبرك جانه ایمش قصدی فضولی کل کیم — جان ویروب دلبره منت قویه لم جانمزه

غزل باقی

آبِ حیاتِ لعلکه سرچشمهٔ جان تشنه در — صون جرعهٔ جامِ لبك کیم آبِ حیوان تشنه‌در
جان لعلك ایلر آرزو یار ایچمك ایستر قانمی — یارب نه وادیدر بو کیم جان تشنه جانان تشنه‌در
آبِ زلالِ وصلکه محتاج دل تنها دکل — خاك اوزره قالمش خشك لب دریای عمان تشنه‌در
بزمِ غمنده جان و دل یاندی یاقیلدی ساقیا — دیرت الك سور آیاغی مجلسده یاران تشنه‌در
جانا زلالِ وصلکی آغیار اومار عشاق اومار — آبِ سحابِ رحمته کافر مسلمان تشنه‌در
کریان او لَیلی‌وش نوله صحرایه صالسه باقی‌یی — مجنونك آبِ چشمنه خاكِ بیابان تشنه‌در

غزل ندیم

مست نازم کیم بیوتدی بویله بی پروا سنی
کیم یتشدیردی بو کونه سرودن بالاسنی

بویدن خوش رنکدن پاکیزه در نازك تنك
بسله‌مش قویننده کویا کیم کل رعناسنی

کللی دیبا کبیدك اما قورقارم آزار ایدر
نازنینم سایهٔ خار کل دیبا سنی

بر الکده کل بر الده جام کلدك ساقیا
قنغیسن آلسه‌م کلی یاخود که جامی یا سنی

صاندم اولمش جسته بر فوارهٔ آب حیات
بویله کوستردی بکا اول قد مستثنا سنی

صاف ایکن آیینهٔ اندامدن سینه م دریغ
آلمادم بر کره جك آغوشه سر تا پا سنی

بن دیدکجه بویله کیم قدیکی قیلدی ناتوان
کوستریر انکشت ایله مجلسده‌کی مینا سنی

غزل شیخ غالب

نو سالكِ نو طرحِ جنونِ دکرز بز
چون ترکشِ پر تیرِ وطن درسفرز بز

بی سوزشِ عشق ایستمزز طولِ حیاتی
مانندِ شرر بویله اولنجه کیدرز بز

مرغِ قفس آموزِ شفاخانهٔ موجز
زنجیر بگردن نیجه دیوانه‌لرز بز

مرآتی‌یز اول ماهِ پری صورتك اما
غمخانه‌مزه کلسه دخی بیخبرز بز

مژگانلریمز گوهرِ مرآتِ قدحدر
حیرانِ نظرباده او مخمور سرز بز

بر گرم نگاهیله کچیرمکده‌یز عمری
شمعز بو صفا بزمنه محو نظرز بز

بر رنگِ نمایشدن عبارتدر ادامز
بی سود و زیان شعلهٔ یاقوتِ ترز بز

معنی کبی بر بیتده کنجیده یز اما
کزمکده آغیزدن آغیزده دربدرز بز

یاقوتِ سرشکز یرمز دیده و دلدر
آتشله صودن حاصل اولور بر گهرز بز

اسکندره زهرآبِ فنادن ویررز جام
خضرز ولی راهِ عدمه راهبرز بز

بی پا و سر اویدق رویشِ مرشدِ رومه
دوندکجه بو گردون ایله غالب دونرز بز

یاد ایله‌مز اولدق خبرِ یوسفِ مصری
سوتلیجه‌ده بر ماه ایله شیر و شکرز بز

بو غزل لیلی دلندندر

یار رحم ایتدی مگر ناله و افغانمزه
که قدم باصدی بو گون کلبهء احزانمزه

اشك باران مگر قلدی اثر کیم ناگه
دوکدی بر شاخ کل تازه کلستانمزه

بزه آه آتشنك یاندیغی آندن بلنور
که چراغ ایلدی روشن شب هجرانمزه

بو وصاله یوقو احوالی دیمك ممکن ایدی
اکر اولسیدی یوقو دیدهء گریانمزه

بر خیال اوله مکر گوردیکمز یوخسه نکار
مطلقا خاطره کلمز که کله یانمزه

یار مهمانمز اولدی کلك ای جان و گو کل
قیله لم صرف نمز وار ایسه مهمانمزه

دلبرك جانه ایمش قصدی فضولی کل کیم
جان ویروب دلبره منت قویه لم جانمزه

غزل باقی

آبِ حیاتِ لعلکه سرچشمهٔ جان تشنه در
صون جرعهٔ جامِ لبك کیم آبِ حیوان تشنه‌در

جان لعلك ایلر آرزو یار ایچمك ایستر قانمی
یارب نه وادیدر بو کیم جان تشنه جانان تشنه‌در

آبِ زلالِ وصلکه محتاج دل تنها دکل
خاك اوزره قالمش خشك لب دریای عمان تشنه‌در

بزمِ غمنده جان و دل یاندی یاقیلدی ساقیا
دیرت الك سور آیاغی مجلسده یاران تشنه‌در

جانا زلالِ وصلکی آغیار اومار عشاق اومار
آبِ سحابِ رحمته کافر مسلمان تشنه‌در

کریان او لَیلی‌وش نوله صحرایه صالسه باقی‌یی
مجنونك آبِ چشمنه خاكِ بیابان تشنه‌در

بو غزل ليلى دلندندر

خلاف رأيميله اى فلك مدار ايتدك
بنى كل ايستريكن مبتلاى خار ايتدك

مرور عمرده بر دونمدك مرادمله
دونه دونه بكا ظلم ايتمكى شعار ايتدك

اهانتمده ندر بيلمزم مرادك كيم
عزيز عالم ايكن خوار و خاكسار ايتدك

اميد وار ايدم اول كه بر نشاط گورم
بناى محنتمى شمدى استوار ايتدك

جفا اليله قيلوب چاك پردهء صبرم
نهان اولان غممى خلقه آشكار ايتدك

وفا ده ويرمكه جان ويرمدك بكا مهلت
بنى بو وعد وفاسنده شرمسار ايتدك

مگر بلندى فضولى سكا فلك حالى
كه وارنى بو جهانك يوق اعتبار ايتدك

بو غزل مجنونك مناجاتيدر

يا رب بلاى عشقله قيل آشنا بنى
بردم بلاى عشقدن ايتمه جدا بنى

آز ايلمه عنايتكى اهل درددن
يعنى كه چوق بلالره قيل مبتلا بنى

اولدقجه بن گوتورمه بلادن ارادتم
بن ايسترم بلايى چو ايستر بلا بنى

تمكينمى بلاى محبتده قيلمه سست
تا دوست طعن ايدوب ديميه پى وفا بنى

كيتدكجه حسنن ايله زياده نكارمك
كلدكجه دردنه بتر ايت مبتلا بنى

بن قاندن و ملازمت اعتبار و جاه
قيل قابل سعادت فقر و فنا بنى

اويله ضعيف قيل تنمى فرقتنده كيم
وصلينه ممكن اوله يتورمك صبا بنى

نخوت قيلوب نصيب فضولى كبى بكا
يا رب مقيد ايلمه مطلق بكا بنى

لیلی و مجنون'دن غزللر

غزل

آه کیم بردم فلك رأیمجه دوران ایتمدی — وصل درمانیله دفع درد هجران ایتمدی
یاردن بیك درد دل چکدم بوهم بر دردکیم — بیلدی بیك درد دلم بر درده درمان ایتمدی
وادئ غربتده جان ویردم بنی اول شاه حسن — بر کیجه خوان وصالی اوزره مهمان ایتمدی
دوستلر چاك گریبانم کوروب عیب ایلمك — کاول کلی گیم گوردیکم چاك گریبان ایتمدی
فقر ملکین طوت گر استرسك کمال سلطنت — کیم بو ملکك فتحنی فغفور و خاقان ایتمدی
تیغ بیدادیله هر دم قانمی دوکمك ندر — ای فلك هر کیم دم اوردی عشقدن قان ایتمدی
عهد و پیمان ایتدی یارم کیم سکا یارم ولی — یارلق وقتی وفای عهد و پیمان ایتمدی
عقل میدانی زندان بلا بیلمز هنوز — کیمکه بر مدت جنون ملکینی سیران ایتمدی
سرّ عشقن ایتمدی انجق فضولی آشکار — بو مبارك ایشی هر کیم ایتدی پنهان ایتمدی

غزل استاد

جان ویرمه غم عشقه که عشق آفت جاندر — عشق آفت جان اولدیغی مشهور جهاندر
سود ایستمه سودای غم عشقده هرگز — کیم حاصل سودای غم عشق زیاندر
هر ابروی خم قتلکه بر خنجر خونریز — هر زلف سیه قصدیکه بر افعی بیلاندر
یخشی کورینور صورتی مهوشلرك اما — یخشی نظر ایتدکده سر انجامی یماندر
عشق ایچره عذاب اولدیغن آندن بیلورم کیم — هر کمسه که عاشقدر ایشی آه و فغاندر
یاد ایتمه قره کوزلولرك مردم چشمن — مردم دیبوب آلدانمه کیم ایچدکلری قاندر
گردیرسه فضولی که گوزللرده وفا وار — آلدنمه که شاعر سوزی البته یالاندر

اتقیای امتدن اولامادم، مذنبم. اونك ایچوندر که دامن عفویکه جمله‌دن زیاده خاشعانه صاریلیورم.

تکرار ایدرم: گناهم عظیمدر، لکن سنك عفوك البته اوندن اعظمدر.

لطف شاملکی یادایله‌دکجه سوزش قلبم تسلی‌یه تحول ایدییور. ذنوب گذشته‌می درخاطر ایتدکجه کوزم سرشك افشان پشیمانی اولیور. شانکه یاقیشان، بنم کبی برمقر خطیئاتی مظهر غفران ایله‌مك ده کلیدر؟

علی‌یی باب معالی مآب فضلکدن باشقه بر یره مراجعت ایده‌مه‌یه‌جك بر طبیعتده یاراتدك. حلقه‌زن در احسانکدر؛ هرنه اومارسه آنجق سندن اومار.

اك‌بویوك قورقوم شودر: بنی‌قاپیکدن طرد واذلال ایده‌جك اولورسه‌ك نه یاپارم؟...

ای عوالم آفرین! بیلیورسك، کورویورسك که گروه غافلون اویویورلر. محبتکده صوك‌درجه‌یه قدرثبات ایده‌جکنه‌قسم ایتمش اولان بندهٔ‌خاصك ایسه ایشته شوقارانلق کیجه‌ده حضور عزتکدن دورطوتولامایاجق قدر پاکدلانه‌ندالرله، دعالرله مشغول بولونیور.

هرکس طمعدار نوالکدر، هرکس جنت جاودانکه کیرمك آرزوسنده‌در.

سیئات سابقه‌م بنی‌تشنیعدن خالی قالمادینی حالده امیدم کوکلی آرزومند سلامت ایدییور.

ای مرسل الرسل! رسول هاشمی حق ایچون، سنی دائما تقدیس ایده‌ن ابرار امت حرمتنه بنی محمدی اولارق حشر ایله.

شفاعتخواه رسولم، بنی‌اوندن ده محروم ایله‌مه...

معلم ناجی

امام علینك بر مناجاتی

ای صاحب جود! حامدکم. ای یکانه معبود! ساجدکم.

متعالیسك. عبادکدن ایسته‌دیککی مظهر احسان بی‌پایان‌ایدر. سك، دیله‌دیککی دوچار خسران وحرمان ایلرسك.

خالقم! التجا گاهم آنجق سنسك. عسر حالنده‌ده، یسر حالنده‌ده سکا مراجعت ایدرم، سکا یالواریرم.

آلهی! اگرچه گناهم بویوکدر، فقط سنك عفوك اوندن‌داها بویوك ده کلیدر؟

بنی دوچار زیان ایده‌جك ویا درگاهکدن طرد ایله‌یه‌جك اولسه‌ك آرتق کیمدن امیدوار اولابیلیرم؟ کیم شفیم اولور؟

یارب! حقیقت حالمی کورویورسك، درجهٔ فقرمی بیلیور‌سك، مناجات نهائمی ایشیتیورسك، بنی سندن قطع رجا ایده‌نلره الحاق ایلمه. رحمتکه طمع برکمالدر. کوکلمدن ذوق محبتکی اکسیك ایتمه.

حضور عظمتکده خاضع بر بی‌چاره‌یم، بنی عذابکدن آزاد ایتمزمیسك؟

عالم‌ناسوتدن متجرد اولدیغم زمان بنی‌سوزمده‌ثابت بولوندور.

بکا عذاب ایتمك ایسترسه‌ك ایت. بیك ییل معذبك اولسه‌م، جهنم نشین بولونسه‌م ینه سندن حبل امیدم منقطع‌اولماز.

مال و بنوندن فائده امید اولونامایاجنی کونده ذوق آشنای عفوك اولمق ایسترم

رهبرم سن اولورسه‌ك هیچ بر وقتده گمراه اولمام. سن‌بکا یول‌کوسترمزسه‌ك الی‌الابد ضلالتدن قورتولامام.

عفوك ارباب حسناته مخصوص اولمق لازم کلیرسه اصحاب سیئاتك غفاری کیم اولاجقدر؟

لیال زاهره

اودم که لیلهٔ پاکیزه برقع مهتاب
اولور کشاده بیاض سحرله هریرده ،
اودم که عکس ضیا نقش ایدردکزلرده
بیوك برآینهٔ روشنای سیم وسراب ،

اودم که ساحل جوی رشاشه کسترده
یومار دوچشمنی مستانه بلبل بیتاب ،
اودم که عالمی بازوی نرم راحت وخواب
ایدر شکوفه‌لی رؤیالریله پرورده ..

اودم زمینه اینوب برضیای بلوری
تماس لین غشی آوریله اطرافی
ایدر غریق بحیرات پاك مخموری !

صانیر ، برلوحهٔ براقی ایله‌ین رؤیت ،
لیال زاهره‌نك دست صاف وشفافی
یاقار سماده برآویزهٔ قمر هیئت !

دست‌یار

جبههٔ پرظلالم اوستنده
تیتره‌نجه سنك‌الك ای‌یار ،
آسمان خیالم اوستنده
آچیلور برشکوفهٔ نوار

قلبمك اوستنه تبسمله
الکی وضع‌ایدنجه سن‌جانا ،
مقبر روحمه ترحمله
برکبوتر کلیر قونار کویا !

نه‌لرایلر بکا نه‌لر احساس
اوکوچك‌دست خارق‌العاده
که‌طوتاردہ زمان زمان اوپرم

دستکه لبلرم ایدنجه تماس
صانیرم تاسمایه کیتمش‌ده
لب دریٔ ماهی بوس ایدرم !

Cenâb Şehabeddin, *Müntahabât-ı Sahâif-i Nefîse*, İstanbul, ١٣٣٠, c. ٢, s. ٢٩٨-٢٩٩

آناطولی حصارنده مزارلق

بوسکوت بلیغ وحزن فصیح ،
خطبهٔ بی مقال روحانی ،
صنعت قدرتی ایدر توضیح.
بونه علوی جهان نورانی،
نه نشاط وصفای وجدانی !

بونه وحشت ایچنده انسیت،
بونه ظلمت یچنده نور بقا !
بو فضای سماده ، بیك حیرت ،
نیچه بیك آفتاب فکر آرا
یاغدیریر نور هیئتنده صفا !

طاش دکل کوردیکك اوسنك خراب،
شاعر معجز طبیعتدر .
نه بلیغانه ایلهمکده خطاب
صانکه برنسخهٔ فصاحتدر ؛
متحجر مثال عبرتدر.

هرکیاه زمینی باشقه زبان ،
هر آووج خاکی بردکر عالم ،
هر ورق بیك کتاب ایله یکسان.
بو فیوضاتی فکر ایدوب هردم
متحیرمی قالماسین آدم !

بوراده منزوی سکون وادب ،
بوراده جانشین دیمك عظمت .
ظاهر اولمش کمال قدرت رب .
صانکه برکائنات پرحیرت،
برق اورور هرطرفده حریت .

اوغرادقجه صبا بوفردوسه
کچهمز درعقب صفاسندن .
باشلایوب هر شکوفهیی لمسه
بر طراوت آلیر تماسندن ،
حصه آلمق دیلر هواسندن .

نه قدر نازلی نازلی کیتمهدهدر
هله بر عطف دقت ایت دره یه ،
اوده اعلان حیرت ایتمهدهدر ؛
صانکه مفتون کبی بو مقبره یه
کوکسو حسرت چکر بومشجره یه!

سرولر اهتزاز ایتدکجه
نغمهٔ دلفریب اولور پیدا ؛
ابدیت ایچنده کیتدکجه
غیب اولور موجزن اولوب اوصدا،
او نه قدسی هوا، نه طاتلی نوا !

نابی زاده ناظم

ساقاریه و اوردو

طوفان دالغه‌لری حالنده اوردو
ساقاریه یولندن ایلریلیوردی .
بیریکمش قلبنده کمین داملا داملا ،
یوروییوردی جوشقون بر اتفاملا . . .

تو کلرك غضبدن شاخلانان آتی
تاریخده بکیدن بر شان پارادی .
کوکلره دیکلندی داستانی ،
آکلاندی دنیایه تورك ایمانی . . .

ساقاریه ، ساقاریه . . . شرفلی نهر ،
هشمتی یوغوب‌ده یاناعکه کیبر .
أبدی شانلرله دولو بر صوسك ،
یکلر روحکده شرف اوقوسون !

حلمی نجیب

بیوك فکرلر

آزاده‌کی فرق کوچوك اولدقجه اورتاده‌کی اوچورم داها درینه‌شیر .

عالمده کوزللك وصنعتکارده‌دوغروانی نقطهٔ‌نظرینك بولونماسی لازمدر .

ملتله‌وزیر بر روس سیاست پروغرامی دکل ، دنیایه شامل برسیاست پروغرامیدر . اکر هر طرفده بردن موفق اولمازسه عدم موفقیته اوغرامش صایلیلر. پروپاغاندا سایه‌سنده پاشار و هجوم ایتمکدن فراغت ایدر ایتزده نحو اولور .

میرسمیل

برین نزله‌سه طوتولاجق قدر بنی وار !

روبه‌دوفوه‌ر وقاپیاده

آبونه شرائطی

شهر وطشره	٥٠٠	سنه‌لك
	٢٦٠	آلتی آیلق
ممالك اجنبیه	٥٥٠	سنه‌لك
	٢٨٠	آلتی آیلق

اعلان اجرتی (ایلری) اداره‌سیله قرارلشدیریلیر

رقابت قبول ایتمز فیئتردن استفاده ایدیکز .

لوندره ، پاریس وروماده برنجیلکی واك بیوك مکاتبی قازانان (حسن قوت شروبی) مستحضری حسن بکك اثر ترتیبی اولوب اك ممطر چیچکلردن ونه‌سانسلردن مرکب .

آیدینلق

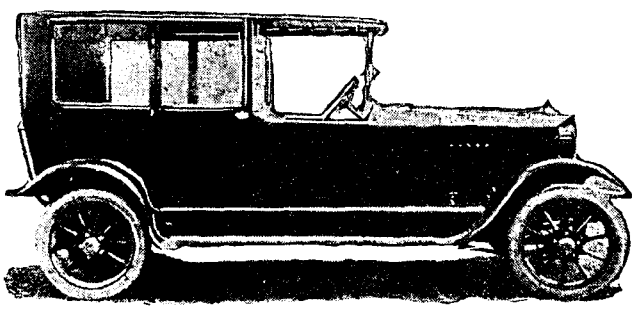
برنجی ایکنجی اوچنجی وردنجی نسخه‌لری انتشار ایدن بو مجموعه مملکتك اك جدی بر مسلك مجموعه‌سیدر .

آیدینلق کنجلکه بالخاصه فن ودماغ ایشجیلرینه خطاب ومملکتده چالیشان وترله‌یه‌ن عضولرك رفاهی غایه‌سنی استهداف ایدن وقادینلقك جدی بوکه‌لشرله اجتماعی وظیفه‌لرینی ایفایه قادر اولابیلمسی کوستردصمیمی برمجموعه‌در . قارئلرمزه مطالعه‌سنی توصیه ایدرز . .

دمیر قپوده
کمال بك سینه‌ماسی
ایاصوفیه جوارنده
علمدار سینه‌ماسی
سرکه‌جیده
علی افندی سینه‌ماسی

کوچوك فقط تمیز
صحتکز وضرافتکز ایله برلکده پاره
کزی دخی محافظه ایتمك ایسترسه کز
کوچوك فقط تمیز اولان (نظافت)
پروکارینه دوام ایدیکز.
ادرس: سرکه‌جیده بشیر کمال اجزا
خانه‌سی یاننده ،مصطفی جودت

اکر ذوقکز سلیم ایسه
مطبعه ایشلرینه عائدبالعموم سیارشاتکزی
باب عالی قارشوسنده « حسن طبعیت » مطبعه‌سنه
وررسکز .
اکر تاجر ایسه کز . . مکتوب ،
ظرف ، فاطوره ومقبوضلریکزی
اکر اولنه‌جکسه کز . . نکاح دعوتنامه‌لرینی
اکر هیچ بر شی دکلسه کز . . کدی
قارتلرکزی باصدیریکز .

اوروپانك اك یکی واك کوزل اوطوموبیللری
مشهور مانیفر سلاح فابریقه‌سنك صوك سیستم اعمالاتندن آلتی سیلندیرلی

شتایه‌ر

اوطوموبیللری

یوزکیلومتره‌ده یکرمی لیترا بنزین ، لاستیك ویاغدن اعطی اقتصاد . استانبول آزانسی : ز . فوبوجیان
آتلیه‌سی : تقسیم حره سلوی نومرو ٣ وجایجی سوقاق غارازی .

ظن اولونوردی . بوغاز ایچندن کچه‌رك سرای بورنی کذار ایدنجه بردنبره اتساع ایدن دریای نور اوقدر صاف ایدی که وجدان پاك کبی اوزرنده نه کوچوك برلکه ، نه خفیف برکولکه کورونوردی . اوقدر صاف ، اوقدر شفاف ایدی که ایچنه باقلسه کافهٔ اسرار مکونات اونده مشهود اولاجق برآینهٔ کائنات قیاس ایدیلردی .

بولندیغم یردن علم طاغنه قدر امتداد ایدن انیشیلی چیقشیلی وبعض برلری دوز اولان مسافه ، تأثیر ضیا ایله یره ایتمش بیاض بولوطلره بکزییوردی . هله قارشی طرفده کی افقلرده ضیا اوقدر نرم ولطیف اوله‌رق تموج ایدییوردی که بایاغی شعاعی قلبه دوقوندیغی حس اولنیور وشیمدی اوافقلردن ملك حمیتلری ظهور ایده‌جك ظنیله نظر تماشاسندن کندینی آیره‌میوردی .

ایشته بومنظرهٔ عمومیه برصباح ابدینك سحری قدر کسب علویت ایدنجه کوزلرم کورویوردی که دکزده ، یرده ، سماده ، افقلرده تیتره‌ین آیك تموج نورانیسی دکل ، انوار الهیه‌نك ، مالامال مخلوقات اولان هر ذرهٔ کائناتده حاصل ایتدیکی : قلبلرك هیجانیدر .

میال اعتلا اولان فکرم بردها عودت ایتمه‌مك اوزره نامتناهیلکك ایچنده غائب اولوب کیتمکه چالیشیوردی .

منجذب الهی اولان کوکلم کندینی ـ هرشیدن تجرید ایدرك ـ کافهٔ موجوداتك متوجه اولدیغی ابدیتك ایچنده حس ایتمك ایسته‌یوردی : بر زمانده که بولندیغم نقطه‌یه منظرهٔ ما فوق الکائنات دینسه بجا ایدی . بر زمانده که مست نشئهٔ بقا اولان روحم نزد کبریایه قدر اعتلا ایلمشیدی .

سامی پاشا زاده سزائی

الك برنجی اسبابندن اولان شمال روزکاری وزان اولمایه باشلانجه هوای محبتله بی قرار اولان کوکلر کبی اشجار ونباتاتی‌ده اهتزازه کتیردی .

هوای معطر اوقدر خفیف ولطیف ایدی که خالق کریمك چاملیجه یه اوکیجه احسان ایتدیکی بدایع قدرتی تماشا ایچون برچوق ملکلر کوزلره کورونمیه‌رك انسانك باشی اوجنده اوچوشیورلرده اوروزکار اونلرك قانادلرینك اهتزازندن حاصل اولویور دینیله‌بیلیردی . عشق ومحبت عالملرینك روح افزای علویتی اولان ماه تابان کمال سکون وسکونتله درجه درجه اعتلایتمکه باشلادی . چاملیجه‌نك اوتەسنده بریسنده حاصل اولان نورانی ایزلر پرتو عرفان ایله منور عالم معنایوللری کبی روحپرور ایدی . ضیای ماه ایله تتوج ، لباس طبیعتله تزین ایدن آغاچلر ، چمنزارلر خیالات وتصورات شوق انگیزانه ایچنده تصادف اولونان موقعلر کبی پرزیب و فر ایدی .

تپه‌لره، قیرلره چیقان انجه اینجه بوللر خیال شاعرانه‌نك عوالم علویه یه اعتلاسنده قطع ایتدیکی کذرکاهلر کبی نظرربا ایدی ، ضیای ماه آغاچلرك اوزرلرینی اوقدر تنویر ایتمشیدی که بوتون اشجار بیاض چیچکلر آچمش ظن ایدیلیردی

چاملیجه‌دن بر بویوك باغچه‌نك « لاقی » ویا مواقع طبیعیه‌دن کچن برنهر کبی کورونن بوغاز ایچی اوقدر ضیا ایچنده جریان ایدییور ایدی که برنورانیت عالمی پارالانمش ، اوندن دوکولن ضیادن برطوفان انوار وجوده کلمش صو یرینه نور آقیور کبی کورونوردی .

انهار ابدیتدن بری، منصبنی دکشدیرمش ده بوغاز ایچنك منبعنه دوکویور

ظن ایدر ، وقتا که زمان غروب حلول ایدر ، کونش افقه دوغرو تقرب ایتدکجه اطرافنده‌کی بولوطلر یوکسلمکه باشلار . او زمان سمانك همان یاریسندن بویوك بر قسمی آتشین آل بر رنکه غرق اولور . کونش تحول ایتدکجه او رنك تبدل ایدر . سماده ، هرآن بر رنك دیکرله تزین ایلر

او منور ، او ملون بولوطلر کاه پارچه پارچه آچیلیر ، انسان دنیاده نه‌قدر رنك وارسه او دقیقه‌ده همان هپسنی جامع کورونن کونش داغیلیور ، ذراتی سمانك ایچنه یایلوب کیدییور قیاس ایدر ؛ کاه اوبولوطلر افقك اوزرنده طوپلانیر ، نوردن برطاغ شکلنه کیرر ، ملکلرك آشیانه‌سی مطلق بر جبل نورك ذروه‌سیدر دینلمکده تردد اولونماز .

هیچ خاطرمدن چیقماز : بر بدر کیجه‌سنده یالکز باشمه چاملیجه‌نك ذروه‌سنه چیقمشدم .

هوایی هیچ اوکونکی قدر صاف ، براق ؛ ساکت کورمه‌مشدم. کوك یوزنده بر بولوط پارچه‌سی کورونمز ، یر یوزنده بر یاپراغك قیمیلداندیغی ایشیدلمز ایدی .

ماه منیر او سکونت ایچنده ظهور ایتدی ، شعاعنی علم طاغی ارن‌کویی ، قیزیل‌طوپراق ، کوچوك چاملیجه ، بکلربکی طرفلرنده‌کی اورمانجقلره ، آغاج آتلرینه ، صوکنارلرینه ادخال ایتمکه باشلار باشلاماز غایت عمیق بر سکونتك حکم ایتدیکی هر جهتده بر فریاد اویاندیردی . بلبللر ، اسحاقلر ، دیکرقوشلر ، اوزاقده‌اولان دره‌لردن قوربغه‌لر دمدمه‌یه باشلادیلر . او زمان استانبولك اعتدال ولطافتنك

چاملیجه

چاملیجه شو عالم سفلینك سمایه الك قریب بر محلی ویا سمانك ارضه الك یاقین بر برجیدر دنیله‌جك قدر علویدر .

چاملیجه بر بویوك شاعرك ذهنی کبی عالم بالای قدرتدن نزول ایدن فیوضاتك هریردن زیاده مهبطی ، مشتاق علویت‌اولان خیالاتك هریردن زیاده محل ترصدی ، خالقنی دوشونمك نعمت بقا جویانه‌سنه متحسر اولان بر روحك آرایوب‌ده بولامادیغی شو جهانك برکوشهٔ انزوای مستتناسیدر .

چاملیجه ده‌نیلن موقع ممتاز ، قدرتك عطایای بدیعه‌سنی جامع بر مجسم لوحهٔ طبیعتدر . سمانك هیچ بر علوی تماشاسی ، هیچ بر رنك لطافتی ، هیچ بر روحپرور منظره‌سی یوقدرکه چاملیجه‌نك طلوعنده ، غروبنده ، لیل مکوکبنده مشهود اولماسین .

طبیعتك هیچ برروتق صفا بخشی ، هیچ برنقطهٔ دل آشوبانه‌سی یوقدرکه چاملیجه‌نك او کوزل قیرلرنده ، او جهان نما موقعلرنده نظرکاه اشتیاقدن کندیسنی صاقلیه‌بیلسین .

اویله فیاض صباحلری کورولور ، کوکل او صباحلرك اوقدر وقف تأثیراتی‌اولورکه انسان ، بوکونش غروب‌ایتمه‌مك اوزره طلوع ایدییور دیمکده بی‌اختیار قالیر .

بعضاً اویله غروبلره تصادف اولونورکه انسان ، جناب حق مانع رؤیت بشر اولان سرادق غیبندن برینی کندی دست قدرتیله آچمش بر باشقه رنکده بر باشقه تجلیده عالم دیکر لطافت کوستریور

بتون تفاصیل اشکالی تماشا ایلین بر آدمك بو محیط مستثنایه لایق برقیافت رنکینه بورونمسی ، بوپارلاق تیاترو ایله متناسب بر آقتور اولمسی لازم کلزمی؟ ایشته بونك ایچون اسکندریه‌لیلر تزیید ملاحته خادم نه وارسه هپسنی استعماله هوسکاردرلر؛ بو مملکتك خانه‌سنده ، دکاننده ، سوقاقلرنده ، میدانلرنده بتون برشعر آرایش وار. فقط بو آرایش هنوز پك ظاهری ، پك جعلی برشی: اورانك خصوصیت مصریه‌سی همان همان غائب اولمش، اوروپالیلغی دها بتون بتون میدانه چیقه‌مامش ؛ دوه قوشنی کبی نه دوه‌یه بکزییور ، نه قوشه ...

بن بونلری سیر ایده‌رك ، بونلری کوره‌رك محمودیه قنالنه طوغری ایلریلیوردم . هوا پك کوزل، سما بتون بتون براق!.. ایشته ماوی ، کنیش، متموج برانتاری ایچنده کوچك وجودینك کوچك برپارچه‌سنی صاقلایان برعرب چوجغی ؛ ایشته قوللری کوموش بورمه بیله - زیکارله بوغوق ، قولاقلری کنیش حلقه‌لرله دلیك ، کوزلری مکحل قیز چوجقلر . . ایشته قوجه صاریقلی برمصریٔ سالدیده که مینی‌مینی برمرکبك قویروغنه یقین برنقطه‌سنه قورولمش ، صیق وقیصه خطوه‌لرله کیدییور.. ایشته بر قهوه اوکنده باجاقلرینی بری بری اوزرنده چاپراز لیه‌رق نارکیله‌لرینی غورولداتان کیف مراقلیلری ، بتون بو شیلر طار بر طوپراق سوقاغك یردن قالقان توزلری ایچنده بوغولیور ؛ صاری پابوجلر بیاضه ، بیاض صاریقلر سیاهه یاقلاشیوردی ...

Cenab Şehabettin, *Hac Yolunda*, İstanbul ١٣٢٥.

مدانیه وبروسه یوللرینی کوستریبور .. داخلده یوجیلر یرلشیورلر .. ایشته هپسی بوقدر. آرتق توتون ایچنلره مخصوص کوچك صالونه کیروب برسیغاره ایچملی ..

. . . . . .

اسکندریه‌دن

بوکون آقشامه قدر شهری طولاشدم . بیوك بر تعب‌عضلی ایچنده مشهوداتمی‌یازه‌جغم. بتون کوردکلرم — احاطه ایتدکلری تموجات حیاتیه اعتباریله — شایان قید ایدی . بتون خلق سوقاقلرده برکروان بین‌الملل کبی آقوب کیدییور . بیکلرجه هوام طیاره‌نك ویزلتیسیله مملو اولان چارشولرده بیکلرجه رنك وشکلده اشخاص طولاشیور ، قارشیلاشیور ، اوچ ربعی امراض عینیه ایله معلول اولدیغندن چارپشیور، باغریشیور ... بریانده الك روحفریب شعشعه‌سیله زینت وسفاهت ، بر یانده الك دلخراش بر منظرهٔ فقر وسفالت . شیمدی چیلاق بردیلنجی کوریبورسکز، کندیسنه آجیمق ایستیورسکز : اوسزه اوضاع وحرکاتنده اویله بروقار کوستریبورکه آنجق سوسلنمك ایچون دیلنجی قیافتنه کیردیکنه ذاهب اولیورسکز . اسکندریه خلقنك رنك وشکله ، بر شاعریت ظاهریه دیمك اولان شیلره جبلی بر محبت وارتباطی وار : برسمای کبودفام آلتنده ، برافق آتشینه قارشی یاشایان ، بتون الوان ضیایی عکس ایتدیرن بر خاك متجانس اوزرنده طولاشان ، برضیای براق‌ایچنده

سرای برونی طولاشدق ؛ حصار محیطك برقسمی اویمه‌لی برنطاق سیمین کبی کوروندی ... برطرفده بك اوغلی طبقات ابنیه‌سنك سیمای سنکینندن برر چشم تهی طرزنده باقان نامتناهی پنجره‌لر ، برطرفده قویومنکشه رنکلی برکولکه ایچنده قالان اسکدار محله‌لری ، بر طرفده مرمره‌نك خاره‌لی سطح کبودی ... آقشام کونشی بولوطلر ، تپه‌لر ، آغاچلر اوزرنده بیکلرجه ملاعب ضیائیه ، بیکلرجه دستهٔ انوار والوان ایله اثبات وجود ایدییور . سما صاف ، دکز برسمای مستوی کبی راکد .. « القاهره » برکتلهٔ سحاب کبی اوسمای‌را کد اوزرندن قایوب کیدییور .

آیاستفانوسی کچدك : آرتق استانبول بر قطع زائد شکلنی آلدی ؛ بوشکل منحنینك ایکی نهایتنده ایکی فنار کورونیور ، برحدی فنار باغچه‌سی ، برحدی آیاستفانوس .. اورته‌ده ، بوخطك خارجنده آطه‌لرکه دکزك سینهٔ کبودی اوزرنده برر پستان سیاه کبی مرئی اولیور ...

صولرك انشقاقندن متولد برخیشیرتی ، ماکنه‌نك غمغمهٔ موزونه‌سی ، بر رعشهٔ منتظمه .. اطرافده تنها ساحللر .. ملایم ، فقط سرین بر روزکار ؛ واپور کیدییور ، برقاچ مارطی سمت رأسمزده کشاده بال تشییع . اوزاقده بیاض قانادلری آچیق برقاچ یلکن کمیسی .. صولده بوز بورون‌که کمليك کورفزینك مدخلنی

اوكوچك ، او متواضع قارتك اوزرنده شو بيوك اسمى اوقودم : خالد ضيا !.. تشكر ايدرم، عزيزم ، امين اوليكز كه او وداعنامهٔ قيمتدارى قيصقانج بر اعتنا ايله محافظه ايده‌جكم ..

باجادن چيقان قالين ، حلزونى دومان استانبول اوستنه ياييلوردى؛ كوكرته‌ده انجق يولجيلرقالمشلردى . واپوره قدر كلن برقاچ يار مشفقله وداعلاشدق ؛ آرتق بوكوزل كوزلرده مرديونه توجه ايتدى؛ «كوزل كوزلر» ديبورم ، چونكه هپسنده برر قطره اشك شفقت واردى ...

بردودك دها .. صوكره واپور حركت ايتدى . هركس جبندن منديلنى چيقارييوردى؛بعضيسى كوزلرينى سيلمك ، بعضيسى‌ده صوك اشارت وداعيه ايچون ..

بو آره‌لق هركس واپورك اسكله طرفنه قوشدى : طلبهٔ علومدن برى آنجق — قالديرملق اوزره اولان ، مرديونك صوك قدمه‌سنه صاريله‌جق قدر بر وقت بوله بيلمشدى ؛ بيچاره ، شالوارينى ايصلاتمامق ايچون باجاقلرينى قيصمش ، مرديونه آصيلى قالمشدى .. برايكى دقيقه بويله قالدى ، قوتى كسيلوب دكزه كيتمسنه پك آز برزمان دها ايسترى .. ايكى جسور طائفه‌نك مساعئ جديه‌سى او احتمال مهلكى برطرف ايتدى .

هرطرفدن منديللر صاللانيور ، صوك تلاثيم وداعيه بوتموجلره توديع اولنيوردى ..

بنی تشجیع وتسلیه ایچون آغلامامغه چالیشیور ، کوزلرینك کناریني براحمرارحزین ایله شیشیرن یاشلری حبس ایچون روح شکیبنی آووجنه آلمش صیقیور .. بکا بر نظرله ، اویله برنظرله باقیورکه موته محکومیتندن خبردار اولان برخسته آیینه‌ده‌کی خیالنه انجق اویله باقه‌بیلیر .. بن الك عادی بهانه‌لرله باشمی باشقه طرفلره چویریبیور ، بو مشفق قادینك سیالهٔ نظرندن آلدیغم تأثر شدیدی تعدیله غیرت ایدییوردم .. بردنبره دیدم‌که :

— هایدی، آرتق سن چیق ؛ صوکره واپورده قالیرسك ..

واپور ایچنده ایکی ساعتدنبری دوام ایدن کورلتی آرلق کسیلمش، باش قپودان ـ اوزون ، صیق قمرال صاقاللی .. اورته بویلو ، طیقنازجه ، پنبه چهره‌لی بر ایتالیان ـ واردیاده ایلك قوماندالرینی ویریبیور، آره صره طاقه‌لردن بری قوشیور، چوزولن خلاطلرك طوپلاـ نمسندن متشکل برخرخرهٔ منقطعه ایشیدیلیوردی ؛ وینجك ولولهٔ آهنینی صوصمش ، ماکنه‌نك غمغمهٔ رعشه‌داری باشلایه‌جقدی ..

برآقشام اول شرفیاب ملاقاتی اولدیغم بر ذات یاشمه کلدی ؛ النده برقارت واردی ؛ قارتی اوزاتدی :

— خالد ضیا بك : « بوکون حرکتلرندن امین اولهیدم ، مطلقا واپوره کلیردم . » دیدی .

حج یولنده

« القاهره » واپورنده

صوك دودوك هوایی چاچاك ایتدی: تشییع ایچون کلنلرك صوك نظرلری کیده‌جکلرك کوزلرندن بوسهٔ وداع ایستیور .. مردیون تلاش ایله چیقانلردن زیاده تلاش ایلم اینلرله مملو . . کوکرته کیتدکجه تنهالاشیور . بعض کوزلرده یاش ، بعضیلرنده برتبسم محزونانه ، بعضیلرنده درین برطورغونلق وار . آرتق بتون السنه سهل الاستفهام برووللاپوك حکمنی آلدی : هپسی یکمأل .. هپسی تحسر واشتیاقدن ، تمنیٔ سلامت وملاقاتدن بحث ایدییور ؛ ترك ، عرب ، روم ، فرانسز ، ایتالیان . . هپسی کندی لسانیله عین شیلری سویلیور .

خارجده قایقجیلرك آوازهٔ دعوتی ، دها اوزاقده قوجه شهرك غمغمهٔ نهاریه‌سی .

برقادین المدن طوتمش ، کریان برسسله توصیه ایدییور :

— صاقین مکتوبلرکی اهمال ایتمه ، هراسکله‌دن بردانه ایسترم ؛ هرپوسته ایله برخبر ایسترم .. ایکی سطر ، بر سطر برشی ؛ بکا اوقدری یتیشیر ..

اوت ، بر قادین : والدهم ! . . زوالللی والدهم که اونوتلمش برقاچ شیئی وسیله اتخاذ ایده‌رك ، کاغده صاردیغی برپاکتله برلکده ، آرقه‌مدن واپوره قدر کلمش ؛

Volapük : İngilizceye dayanan basit bir uluslar arası dil.

مقبر

ای زائر اعتبارپرور،
سیر ایت نه کوزل طورور شو مقبر !
یالکزلغی خوشنما ده کلمی ؟
یاساده لکی ده کلمی دلبر؟
غایتله حزین ایکن او طوپراق
اوستنده یاقیشیمش او مرمر!
نافنده بیتن نهال کلبیز،
باق، باق، نه قدر لطیف منظر!
اولمازمی نظر ربای وجدان،
نزدنده اوموج اوران چنلر ؟
ویرمش اوکا باشقه برلطافت
پیشنده کی سروسایه کستر.
دوشسه بوقدر دوشر موافق
بر ظله ضیای مهر انور.
سیرایت بونی، کورمه دکسه شاید
محزونلق ایچنده شاد بر یر .
سویله، هله یك کوزه ل ده کلمی
شو سرو ونهال وقبر یکسر؟
هپسندن اونك کوزه لدی، ایواه،
آلتنده یاتان زواللی دختر!

رجائی زاده اکرم

قورولدی ایشته ، مسافات ایچنده ، لال‌مسا
بتون معابد حس ومعابد خولیا
بوتون معابد مجهولهٔ امید بشر ...

غروب ایچنده بواشکال بی‌حدود ذهب
زجاج صنعت وفکرتله یوکسلیرلر هپ ؛
بیوك دکزلره بکزر اتکلرنده سکوت ،
سکوت نامتناهی ، سکوت نامحدود ،
سکوت عفو وأمل ..

بر أل
دریچه‌لرده برآلتون ضیا یاقوب ایندی ،
آقدی آب سکوته بیلدیزلر
بتون صولر ذهبی لرزه‌لره ایشلندی .

تا اوته‌دن ،
شمدی زر کوزلریله تا اوته‌دن ،
غم ارواحی وجده دعوت ایدر
بوتون معابد مجهولهٔ امید بشر .
بتون معابد وجدك صولوق آلهه‌لری
برر برر اینیور ، کوزلرنده رؤیالر ؛
دوداقلرنده ضیادار ومحترز تیتره‌ر
آقشامك بوسهٔ خضوع اثری .
صولوق وگولگه‌لی سیمالرنده رنك‌مسا
نقش ایدر بر تهیج رؤیا :
بری یورغون سمای لاله باقار ،
بری برگولگه مشی وغشییله

میاه راکده صمت وخواب ایچنده اقار ؛
بری برارغنون ابعادی
دیکله‌یور ، کولکه‌لرده سربزمین ،
بری آلتون کوزیله ، کویاکه ،
سکا ای قلب مبهم وباکی
« کل ! » دییور .
لکن
اینیور
ایشته لیلك ظلام بی‌دادی ...

یوللر ،
آه ای کیمسه‌سز کیدن یوللر ،
یوللرك ای سکوت حزن اثری ،
بوکونك اینه‌دن شب کدری ،
معابد امل وحسده سونه‌دن بوضیا ،
اوله‌دن اونلرك آلهه‌لری ،
آه کیتمزمی ، کیمسه‌سز ، سسسز
یوللر ،
آه کیتمزمی خطسا کتکز ،
شمدی زر کوزلریله ، تا اوته‌دن
تا اوته‌دن
غم ارواحی وجده دعوت ایدن
اوزاق معابد پرنور وجدورؤیایه
که جابجا قاپیور باب وعدنی سایه .

ویرمکده آیری بر لذت ، درین بر مسرت دویاردق . صوکره بالقونده قهوه‌لر ایچیلیر ، لطیفه‌لر تمادی ایدردی . صالونه چکیلدیکمز زمان شطارتلی محاوره‌لر آره‌سنده کویك حیاتنه متعلق مسئله‌لر حل ایدیلیویریر ، هرشیدن بحث اولونور ، صوکره براز پیانو چالینیر ، براز شعر اوقونور ، ساعتلرك طیرانندن بی‌خبر قالینیردی . کوچوك ملکلرك پاك نظرلری مخمورلاشه‌رق کوز قاپاقلری دوشمکه باشلادیغی زمان آرتق آکلاردق‌که وقت مفارقت کلمشدر ، عادتا درین تحسرلرله وداع ایدر ، آیریلیردق . هرکس چوجوقلرینی الندن طوته‌رق کندی یووانسنه چیفت چیفت دونردی .

.....

Hüseyin Cahid, *Hayat-ı Muhayyel*, İstanbul ١٣١٥, s. ٣-٦

یوللر

برلامبه حزنیله
قیصلدی آلتون افقلرده آقشامك کونشی ؛
سوندی کوللرده عکس کریه وشی
کیجه‌نك عودت سکونیله ..

یوللر
که کیدر کیمسه‌سز ، تنهی ، ابدی ،
یوللر
هپ برر خط پرسکوت اولدی
آقشامك سینهٔ غبارنده .
اونلر
هانکی بربلدهٔ خیاله کیدر
بویله سسز وکیمسه‌سز شمدی ؟
مفتور
ومحترز بنه برنفحهٔ خیال أسییور ؛
بونفحه دالاری بی‌تاب وبی‌مجال اویوتور ،
صوکره ایلر کیاهی‌نالنده ،
صوکره آغوش افق ایچنده اولور ..

ای‌قلب !
سنی اولدورمه‌سین بو سایهٔ شب ،
ایشته بردست ساحر ومخفی
سکا نور نجومی ایندیردی .

بویوك ایش اوطه‌سی ، برر کوچوك صالون ، چوجوقلرمز ایچون برر کوچوك اوطه ، برر یاتاق اوطه‌سی واردی . احتیاجاتمزی‌ده ممکن اولدیغی قدر آزالتمشدق ؛ ذاتاً سوسلی صالونلردن ، غیر طبیعی ، ملوث حیاتلردن قاچیوردق . بزی ساده ، الزم ، یالکز الزم اولان اثاث بیتیه ممنون ایده‌بیلیردی. بز بختیار اولمق ایچون یالدیزلی دوشه‌مه‌لره ، ایپکلی خالیلره ، آنتیقه مصنوعاته مفتقر دکلدك . حس عائله ، بورفاقت محبانه ، سعی و غیرت بزی مسعود ایدیه‌وردی . بربرمزك یانده یاشامقدن ، ذهنلرمزده انسانیت ایچون لایق کوردیکمز برحیات ایله یاشامقدن ، بربرلرمزی سومکدن ، چالیشمقدن چوجوقلرمزی بویوتمکدن ، بوصاف حیاتدن ، بوساده حیاتدن ، ــ آه ، بوحیات مخیل ومعززدن ، ــ مسعود ایدك .

کویمزك اورته‌سنده مشترك بر بنا وار ایدی . بوراسی ، هپمزی استیعاب ایده‌جك قدر کنیش بر یمك صالونندن ، بنه بویوك بر صالونله بر کتبخانه‌دن ترکب ایدییوردی . صباح ، اقشام بوتون عائله‌لر بوسفره‌نك اطرافنده برله‌شیردك . چوجوقلرمز یانلرمزه اوطورور ، بر ولوله شطارت ، بر هوای صمیمیت ایچنده نشئه‌لی بر طعام باشلاردی . خدمتجیلرمز یوقدی ، هپمز بربرمزك خدمتجیسی ، اسیری ایدك ؛ هراقشام بر عائله متناوباً ایفای خدمت ایدردی . وبویله سودکلرمزك برایشنی کورمکده ، اونلرك طاباقلرینی قالدیرمقده ، یمکلرینی

ویریر ، قوشلر بزه برر نشیدهٔ متانت اوقور ، بوتون طبیعت محیطه ـ پاك وطبیعی بر حیات ایله‌زنده ، فعال کورونن بووالدهٔ مشفقه ـ بزی آغوشنه آلیر ، باغریسنه باصار ؛ بودرین، بوعمومی حیات ایچنده کدرلرمزی اونوتدورر ، اطرافده‌کی آهنك‌حیاته قاریشمق ، یاشامق ـ ، اوح ، سربستجه ، انسانجه یاشامق ـ آرزولرینی بزه ویریردی .

کویمزك اوکنده ، افق مواجك بیاض کوپوکلریله حسبحال ایدر کبی حال آشنا دوران رحیم وسالدیده ، بویوك بر اغاجك آلتنده ایلك اقشاملر طوپلاندیغمز زمان یانمزده اویناشان پارلاق صاچلی سوکیلی چوجوقلرمز ، متحیر کوزلرله‌باقدقلری جسیم وادیلرمزه ، دها جسیم اورمانلرمزه ، سمالرمزه دوغرو قوللرینی بعضاً آچارلر ، صانکه بونامتنا هیلکلری روحلرینه دولدورمق ایسترلردی . وبوطورلریله‌ده بزه وظیفه‌مزی تجسم ایتدیریرلردی: اوت، بوعزیز چوجوقلر بویوتیله‌جك،بو وادیلر ایشله‌نه‌جك ، چالیشیلاجق ، دائما چالیشیلاجق ایدی

بز بو چالیشمه‌یه ابتدا کویمزی انشادن باشلامشدق . ذاتاً پلانلر حاضر ایدی ؛ بونلر اوزون اوزون مناقشات صمیمیه نتیجه‌سنده هپ قرارکیر اولمشدی. کوشکلرمز اویله بویوك ، مزین دکلدی . احتیاجاتمزه ، آنجق احتیاجاتمزه کفایت‌ایده‌جك قدر کوچوك ، قیشك فیرطینه‌لرینه دایانه‌جق قدر متین ، فقط ظریف ، سویملی ، ساده ، بالخاصه ساده ایدی . هپسنده برر

حیات مخیل

بو شیمدیکی عالملردن بك اوزاقلره کیتمشدك ؛ ماضی ایله آرامزده ابدی فیرطینه‌لرله جنکله‌شن بویوك دکزلر وار ایدی. شیمدی هرشی یکی ایدی: حتی قلبلرمز، حتی حسلرمز، حتی ایلك کونلرده قبهٔ صاف ولاجوردیسی آلتنده مسافر اولدیغمز سمای مکوکب بیله یکی ایدی. شوچمنلرینی چیکنه‌دیکمز طوپراقلر، افق اوزرنده ترسم ایتدیکنی کوردیکمز اورمانلر رهکذارمزی تعطیر ایدن چیچکلر بیله یکی، باکر ایدی. وبوصاف ومعصوم طبیعتك سینهٔ مشفقنده بزم ایچون یکی باشلایان بوحیات، ــ آه، بوحقیقته اقتران ایتمه‌یه‌جك حیات مخیل ! ــ بالخاصه بو حیات معزز هپسندن یکی، هپسندن صاف وطبیعی ایدی.

کویمزی ساحلك اك شیرین، اك سویملی برنقطه‌سنده انتخاب ایتمشدك. اطه‌مزی احاطه ایدن بحرخروشانك هیبتلی دالغه‌لری بزم‌ساحلمزه کلنجه‌یه قدر ایلریده‌کی قایالره چارپه‌رق‌قیریلیردی. وبرر الماس کبی پرلایان بیاض، تمیز قوملرمزی خفیف خشیرتیلرله تهزیز ایتدیکی زمان، ظن ایدردك که بوعمان بی‌پایان شو ایصسز ساحلك هپ بر حس اخوتله برله‌شن غریب‌الدیار مهمانلرینه برترانهٔ تبریك وتشجیع اهدا ایدییور.

ذاتاً بوتون طبیعت بزه بو حسن قبولی کوسترمشدی. جسیم اورمانلرك نسیم مفرحه تودیع ایتدکلری تودهٔ روایح، برحس اغتراب ایله‌اختلاج ایتمك ایسته‌ین سینه‌لرمزه قوت تخش بردوای تسایت کتیریر، ایلریده چاغلایان صولر بزه جسارتلر

کتی اکلنجه ایچون ده‌کل، کندیسندن داها ضررسز بر دیگر حیوانی اکل وبلع ایچوندر! دوشونمزکه برقوینك بر ضعیفی دائما مغلوب ومحکوم ایتمه‌سی بوعالم کون وفسادك اك حزن انگیز، اك یأس بخش اولان قواعد جاریه‌سندندر! هله هیچ خاطرینه کتیر- مزکه کندیسندن ایکی‌سنه داها اول دنیایه کلمش دیکر بر صبی ایسته‌دیکی حالده بونك اویونجاقلرینی جبراً الندن آلیر. ایسترسه یاناغنه برده شامار اورور!

شیمدی بر قاییغك کچدیکنی کورور، بشوشانه چیریلیر.. کندیسنك‌ده او قاییق ایچنده بولونماسنه آرزو کوستریر. ادراك ایده‌مزکه او بربالقجیدر.. او مشقتی حظ وتنزه ایچون ده‌کل، فقر واحتیاج کبی برسائقهٔ آرام سوز ایله اختیار ایتمش.. قولوبه- سنده اکمکسز، کومورسز قدومنه منتظر اولان عائله‌سنه کفاف نفس تدارکنه چیقمش. احتمال که اوکاده موفق اولامادیغندن یأس وفتوری قوتنی کسمش. او حال ایله صوئوق کیمکلرینه قدر ایشله‌مش!...

آه... غافل چوجق! کرهٔ قمر ارضه سقوط ایتسه.. طاغلر هوایه فیرلاسه.. ده‌کیزلر قعر سافلینه چکلسه. عالمی باشدن باشه طوفان احاطه ایله‌سه.. جهان یکپاره بر یانارطاغ کسیلسه، قیامت قوپسه کندیسنه اذا ویره‌جك بر حال اولمادقدن و اویو- نجاقلرینه برضرر کلمه‌دکدن صوکره قطعیاً وظیفه‌سنده بیله‌اولمایا- جق!... فقط غریبدرکه بعضاً برکوپك یاورسنك فریادمتظلما- نه‌سنی ایشیتمکله عادتا محزون اولیور!

رجائی زاده اکرم

Recaizade Mahmud Ekrem, *Kırâat-ı Edebiyye*, İst. ١٣٣٥.

نشئهٔ معصومانه

هله شو معصومك نشئه‌سنه باق! شو تپي عالمی.. شوقور- قونج فيرطينه‌يي‌ده كندیسنه بازيچهٔ خيال‌ايتمش. شويلغان صوئوق شيلر نظرنده گويا قار ده‌كل‌ده ياسمن چيچكيدركه ملائكهٔ سما اتك اتك زمينه سرپيورلر! هواده اوچان قوشلری قاپاجق كبی كوپوكلر ايچنده قاباران شو امواج خروشانی سير ايتدكجه شو- قدن اللرينی، قوللرينی اويناتيور. روح لطيفی عوالم علويه ايله ادامهٔ مناسبت ايدركن قوهٔ فكر ونظری حالا پيش نكاهنده‌كی جسم شفافك اوته طرفنه كچمكدن عاجز!... شو دقيقه‌ده كيم بيلير نه‌قدر صبیٔ بی‌گناهك.. نه‌قدر يتيم بی‌كسك اللرينی، آيا- قلرينی طوندوران- كيم بيلير نه قدر عليل درمانده‌نك.. نه قدر پير ناتوانك اضطراب وآلامنی تزيد وتشديدايده‌ن- كيم بيلير نه قدر غريب خانه بردوشك.. نه‌قدر فقير بی ظهيرك حالنی پريشان ايله‌ين- كيم بيلير نه‌قدر بيكلرجه نفوسك اسباب هلاكنی حاضر- لايان بودهشتلی حالك نه‌اولديغندن بی خبر!...شيمدی شو پنجره- لری آچيويرسه‌م تأثير برد ايله وجودنده بر اضطراب شديد حس ايدنجه‌يه قدر اوندن‌ده ممنون‌اولاجق!... شيمدی قولندن طوتوب باغچه‌ده‌كی قار پيغنتيسنك ايچنه براقيويرسه‌م كنديني‌ك بويوك بر املنه نائل اولمش قدر بختيار صاياجق!...

نه غريب شی!... شيمدی بر قاراباتاغك ده‌كزه دالديغنی كورور، سوينجدن حايقيرمغه‌باشلار. بيلمزكه اوحيوانك بوحر-

کورونجه کلدی چوجوقلق زمانلرم یاده ..
نه‌لر دوشوندم او ساعتده بیلسه‌کز اورادہ !
سکز یاشنده قدردم . بابام کلیر : « بو کیجه
سز کله جامعه کیتسه‌ك چوجوقلر ایرکنجه .
کیدرسه‌کز کلیك اما نمازده اوصلو طورك ؛
مرامکز یارامازلقسه ایشته أو ، اوطورك ! »
دیبوب آلیردی برابر بنمله قارده‌شمی .
کیرنجه جامعه حالیله قویوریر پشمی ،
نماز قیلاردی . بن آرتق قالنجه آزاده
نه عاشقانه قوشاردم حصیرلر اوستنده !
خیال اوتوز سنه اولکی حالی پیشمدن
کچیردی ، باشلادم آرتق یانمده کورمه‌یه بن :
بیاض صاریقلی ، تمیز ، یاشجه اللی بش آنجق ؛
وجودی زنده ، فقط صاچ ، صقال زیاده‌جه آق ؛
مهیب یوزلو برآدم: ادب کزین نماز ؛
یانده بر کوچوجك قیزجغزله پك یاراماز
یشیل صاریقلی براوغلان که: باشده پوسکول یوق.
امامه‌سنده فسك باغلی ساده بر بونجوق !
صاریق همان بوزولور ، صوکره شویله بر طولانیر،
بر آز کچر ، ینه رایت مثالی طالغه‌لانیر !
قوشار قوشار طوره‌ماز ، عاقبت دینیر « آمین »
نماز بیتر . او زمان قالقه‌رق او پیر کزین ،
آلیر چوجوقلری ، اوغلان فنار چکر اوکده .
کلوب دوشر أوه یورغون ، دالار پك آسوده
درین بر اویقویه ...

دیرکن بو خاطرات لطیف
چکیلدی اصلنه ، آرتق حقیقتك او کثیف
لقاسی باشلادی قارشیمده جلوه ایله‌مه‌یه ؛
زمانده قالمادی ذاتاً خیالی دیکله‌مه‌یه :
صاغم ، صولم ، اوکم ، آرقه‌م خشوعه مستغرق
ظلال آدم ایکن، بر صدا بلند اوله‌رق ،
سکونی دیکله‌ین آذان مستی چینلاتدی ؛
او کائنات خضوعی یرندن اویناتدی !
صفوف آیاقده مسلسل جبال ولوله‌دار
کبیدی . هر بریسندن طوبولدی سینه فکار
برر انین تضرع ، برر نیاز حزین
که قلب رحمتی صیزلاتدی شبه‌سز اوانین !
اکیلدی صوکره اوطاغلرحضور عزتده ؛
کورولدی صوکره او طاغلر زمین خشیتده !
عنایتیله خدا قالدیرنجه هربرینی ،
سمایه طوغری اوطاغلرده آچدی اللرینی .
او آنده قوبدی یورکلردن اویله بر فریاد،
که روحم ایلیه‌جك تا ابد او دهشتی یاد !
کسیلدی بر آرالق ایکله‌ین حزین آواز ...
نه اولدی عرشه قدر یوکسلن او سوز وکداز ؟
او جوش صفوت وجدان ؟
أوت ، خروشه کلوب بحر رحمت سبّوح ،
قلوبه ایندی سمادن ده بر الهی روح :
روح اطمینان .

محمد عاکف

فاتح جامعی

یاتارکن یرده الحادیله حشر اولمش سفیل افکار ،
یاروب ادواری یوکسلمش بومدهش هیکل اقرار .
سپهرنك ضلالت بربولوط شکلنده ماضیلر ،
قاچار پیرامنندن بولمایوب برلحظه استقرار ؛
ضیاریز حقیقت برسحر طورنده مستقبل ،
کلیر فوقندن ایلر سرمدی بیکلرجه نور ایثار .
در آغوش ایتمك ایستر نازنین بزم لاهوتی :
قول آچمش هرمناری صانکه براتمید جرأتکار !
او روزنلر، نظرلردن نهان دیداره مستغرق ،
برر کوزدرکه صیریلمش اوکندن پردهٔ اسرار .
بوقدسی معبدك اوستنده تابان فوج فوج ارواح ،
بوعلوی قبهنك آلتنده جوشان موج موج انوار .
تجسد ایلهمش کویا که صبحك روح مخموری ؛
سمادن یاخود اینمش خاکه، سینارنك اولوب،دیدار !
طبیعت پرده پوش ظلمت اولمش ، خوابه طالمشکن ،
او ، کویا قلب نورانیسیدر لیلك، طورور بیدار .
أوت برقلبدر ، برقلب جوشا جوش عاشقدر ،
کهجوفندن دمادم یوکسلیر بیك نالهٔ اذکار .
نمایان جبههسندن صدر اسلامك معالیسی :
اوصدرك فیض انفاسیله کویا بربیغمبر احجار ،
قیام ایتمش ،علو دینه برتمثال نور اولمش ؛
نصل تمثال نور اولماز؟ شویك ساکن طوران دیوار،
عصرلر کچدی حالا باطلك پیش هجومنده
کوکس کرمکدهدر برکره اولسون اولهدن بیزار .
بوبر معبد دکل ، معبوده یوکسلمش عبادتدر ؛
بوبرمنظر دکل ، دیداره واصل موکب انظار .
سمادن اینمهمشدر ، شبهسز،لکن سماویدر :
زمینی اولمیان برجلوهٔ فیاضی حاویدر .

بر انفلاق صفادرکه یار جانمدر ،
صباحی پك سوهرم ، الك کوزل زمانمدر .
ردای لیلی هنوز آچامشدی دست سما ،
صباده خواب سکوندن آیلمامشدی دها ،
فضای روحده عکس ایتدی ، الصلا پرداز
مؤذنك دم مخموری ، بر حزین آواز .
ایچمده جوشه کلوب لجهلجه استغراق ،
اذان اوقوندیمی بیلمم ، آچیلمهدن آفاق ،
ظلامی سینهیه چکمش یاتان سوقاقلردن
کال وجد ایله کچدم ، اوکمده بر میدان
کورووندی ؛ فاتحه کلشدم آکلادم ، آزیحق
کیدنجه جامعه باقدمکه بکلیور اویانیق !
صوقولدم آرتق اونك سینهٔ منورینه ،
اوطوردم اوکدهکی مقصورهجکلرك برینه .
فضای معبدك انجم نما مشاعلنی ،
او لمعه لمعه دیزیلمش ضیا قوافلنی

— رجوع ١١ تموز ٣٢٤ —

خایر ، خایر ، سکا راجع دکل بوتلعینات ،
بوتون بولوم وتألم ، بوابتکای حیات ،
حیات ماتی تغذیب ایدن ، محقرایدن
جامورلایان نه‌قدر لوث وارسه هپ بردن
قوجاقلامش ، طاشیمش برمحیطه عائددی ،
اوملعنت کیجه‌سندن اوزاقده‌یز شمدی ،
قاریشدی لیل مصیبت لیال نسیانه ؛
آچیلدی کوزلرمز برصباح رخشانه ؛
سن ای محیط تجدد ، اولیل منحوسك
سنکله نسبتی یوق ، سن شرفلیسك، اولوسك .
نه‌سیس یوزکده ، نه‌ذل؛ بالعکس صفا ووقار ؛
دوغان کونش کبی صافی بر انفلاقك وار .
افقلرك بوتون انظاری سنده ، پرحیرت ،
بوکون سنك مدنیت ، مسالمت ، صفوت ،
عدالت ایسته‌ین آواز حقنمونکله ،
بوکون سنك حرکاتك ویا سکونکله
تقرر ایلیه‌جکدر حضور استقبال ؛
سنك سلامت فکرك دیمك سلامت حال !
کوزل دوشون ، ایی حس ایت، یاکله، آلدانمه،
نه‌وارسه دوغروده در، دوغرولق شاشار صانمه
قوش اتحاده ، ترقیه ، سعیه ، اقباله ،
فقط اونوتمه‌که یول انتظام مشیتله
یاقینلاشیر ، قیصالیر ... دوغرو آت آدیملریکی
دوشون ؛ بوکونکی آدیملر حاضرلایور یارینی !
وسز ای اردومزك آنلی شانلی افرادی ،
سزای کوزه‌ل وطنك برکزیده اولادی ،
سزای کشاده آلنلر ، کزیده وجدانلر ،
سزای یورکلی ، وارسلان یورکلی انسانلر !
ایچمده شمدی نه‌حسلر ، ناصل تمنیلر ،
نه‌نشئه‌لر جوشیور ، بیلسه‌کز نه وجدآور
ترانه‌لر جوشیور .. بونلرك حقیر وکزین ؛
مأللی ، شعری ، سنوحاتی، روحی ، لفظی ،سزك ،
سزك ، نه‌وارسه سزك، هپسی هپسی‌سزك!

توفیق فکرت

ای قبه‌لر ، ای شانلی مبانیٔ مناجات ؛
ای دوغرولغك محمل اذکاری منارات ؛
ای سقفی چوکوك مدرسه‌لر ، محکمه جکلر ؛
ای سرویلرك ظل سیاهنده برر یر
تأمین ایده‌بیلمش نجه بیك سائل صابر ، :
« کیمسلره رحمت ! » دییه‌ن الواح مقابر ؛
ای تربه‌لر ، ای هریری پرولوله بریاد ،
ایقاظ ایدرك صامت وساکن یاتان اجداد ؛
ای معرکهٔ طین وغبار اسکی سوقاقلر ،
ای هرآچیلان رخنه‌سی بروقعه صاییقلار ؛
ویرانه‌لر ، ای مکمن پرخواب اشرا ،
ای قاب قاره طاملره‌برر ماتم برپا
تمثیل ایدن آسوده وفرسوده مساکن ،
ای هر بری بر لیلکه، برچایلاغه موطن
غمدیده اوجاقلرکه مرارتله صوموتمش ،
بیللرجه زماندنبری توتمك‌نه ... اونوتمش ،
ای معده‌لرك زهر تقاضاسی اوکنده
هرذلتی بلع ایلیه‌ن افواه قدیده ،
ای فضل طبیعتله الك آماده ومنمع
برفطرته مقرون ایکن آج ، عاطل وعاقم ،
هرنعمتی ، هرفضلی ، هپ اسباب رهایی
کوکدن دیله‌نن ذل توکلکه ... مرایی !
ای صوت کلاب ، ای شرف نطق ایله ممتاز
انسانده شو نانکورلکی تلعین ایدن آواز ،
ای کریهٔ بی‌فائده ، ای خندهٔ زهرین ،
ای ناطقهٔ عجز والم : نظرهٔ نفرین ،
ای جوف اساطیره دوشن خاطره : ناموس ،
ای قبلهٔ اقباله چیقان یول : ره پابوس ،
ای شخصه — مصونیت وحریته مقرون —
برحق تنفس ویرن افسانهٔ قانون ،
ای وعد محال، ای ابدی کذب محقق ،
ای محکمه‌لردن متمادی سورولن حق ؛
ای صولت اوهام ایله بی‌تاب تحسس
وجدانلره تمدید ایدیلن کوش تجسس ،
ای بیم تجسسله کلیدلنمش آغزلر ،
ای شهرت ملیه‌که مبغوض ومحقر ؛
ای سیف وقلم ، ای ایکی محکوم سیاسی ،
ای بهرهٔ فضل وادب ، ای چهرهٔ منسی ؛
ای بار حذرله ایکی قات کزمکه مألوف ؛
اشراف وتوابع ، قوجه برعنصر معروف ؛
ای رأس فروبرده‌که آق یاق ، فقط ایکرنج ؛
ای تازه قادین ، ای اونی تعقیبه قوشان کنج؛
ای مادر هجرانزده ، ای همسر مغبر ،
ای کیمسه‌سز آواره چوجقلر ... هله سزلر ،
هله سزلر !
اورتون، اوت، ای‌هائله... اورتون. اوت ای شهر
اورتون ومؤبد اویو ، ای فاجرهٔ دهر ! ..

سیس ۱۸ شباط ۳۱۷

صارمش ینه آفاقکی بردود معند ،
برظلمت بیضاکه پیاپی متزاید ،
تضییقنك آلتنده سیلنمش کبی اشباح ؛
برتوزلو کثافتدن عبارت بتون الواح ؛
برتوزلو وهیبتلی کثافتکه نظرلر
دقتله نفوذ ایلیه‌مز غورینه ، قورقار .
لکن سکا لایق بو درین سترهٔ مظلم ،
لایق بوتستر سکا ، ای صحن مظالم ؛
ای صحن مظالم ... اوت ای صحنهٔ غرا ،
ای صحنهٔ ذی شعشعهٔ هائله پیرا !
ای شعشعه‌نك ، کوکبه‌نك مهدی ، مزاری ؛
شرقك ازلی حاکمهٔ جاذبه داری ؛
ای قانلی محبتلری بی‌لرزش نفرت
پرورده ایدن سینهٔ مسهوف سفاهت ؛
ای مرمره‌نك مائی دراغوشی ایچنده
اولمش کبی دالقین اویویان تودهٔ زنده ؛
ای کهنه بیزانس ، ای قوجه فرتوت مسخر
ای بیك قوجه‌دن آرته‌قالان بیوهٔ باکر ؛
حسنکده هنوز تازه‌لکك سحری هویدا ؛
حالا تره‌ر اوستکه انظار تماشا .

خارجدن، اوزاقدن آچیلان کوزلره سوزکون،
چشمان کبودکله نه‌مونس کورونورسك .
مونس ، فقط الك کیرلی قادینلر کبی مونس ؛
اوستکده جوشان کریه‌لرك هپسنه بی‌حس .
تأسیس اولونورکن داها ، بردست خیانت
بنیانکه قاتمش کبی زهرابهٔ لعنت .
هپ لوث ریا دالغه‌لانیر ذره‌لرکده ،
برزرهٔ صفوت بولامازسك ایچرکده .
هپ لوث ریا ، لوث حسد ، لوث تنفع ،
یالکز بو ... ویالکز بونك امید ترفع .
میلیونله بارینده‌ردینك اجساد آراسندن ،
قاچ ناصیه واردر چیقه‌جق باك ودرخشان ؛

اورتون، اوت، ای‌هائله..اورتون‌اوت ای شهر؛
اورتون ومؤبد اویو ، ای فاجرهٔ دهر !...

ای دبدبه‌لر ، طنطنه‌لر ، شانلر ، الایلر ؛
قاتل قوله‌لر ، قلعه‌لی زندانلی سرایلر ؛
ای دخمهٔ مرصوص خواطر ، اولو معبد ؛
ای غره ستونلرکه برر دیومقید .
ماضیلری آتیلره نقل ایتمکه مأمور ،
ای دیشلری دوشمش ، صیریتان قافلهٔ سور ؛

كوزلسك

كوزلسك پاك برعشقك تجلای جمالندن ،
كوزلسك كائناتك برقيز اولمق احتمالندن ،
كوزلسك،طورمعصومانهٔ سودا نوازكله :
حياتك شعره بكزر هرصفاسندن ، ملالندن ،
آكلماز داستان كل وبلبل بحث آنكده ؛
كوزلسك بر پرينك بر چيچكله حسبحالندن .
كوزلسك، حسن مطلق وارسه قربان جمالكدر؛
امين اول حسنكك عالمده فقدان مثالندن ،
مأل بی مقالندن كوزلسك سن شو ازهارك ،
كوزلسك برصبينك سن مقال بی مألندن .
كوزلسك اولين كلبوسهٔ عشقمله حسنكده
صباح عصمتك بيدار اولان انوار آلندن ،
كوزلسك برخزان پرورده مهر مغرب آرانك
او نوميدانه سودادن كوزل حال زوالندن .
كوزل عالمك حيرتفزا بيك اختراعندن ،
كوزل شاعرلرك وجدانربا يوزبيك مقالندن ؛
كوزل كندك كبی بردلربانك بر دل زاره
شب هجرانده دوغمش فجر اميد وصالندن؛
كوزلسك بونلرك هپسندن البت، بلكه ای جانان،
كوزلسك حسنكك كوكلده نقش اولمش خيالندن !

توفيق فكرت

کانون اول

هر یر بیاض.. لفافهٔ امواتی آکدیرر
یکپاره بر بیاضلغك آلتنده نعش خاك.
یکپاره بر بیاضلغك آلتنده رعشه‌ناك،
هر شی ختام هائلهٔ برفه منتظر..

کویا بو انتظارك او رنك سکونیدر..
بر قاچ - نظیر طیف عدم - زاغ بدنکاه،
تشکیل ایدر بو صحنه ده بر تودهٔ سیاه،
بونلر قیشك نمونهٔ راز درونیدر..

کانون ثانی

بینه قار... بر سکون جامدله
بینه هر یر ملول و موت آلود؛
بر دونوق پرده، بر نقاب عنود،
صاقلایور چهرهٔ سماواتی
بشرك چشم ابتهالندن؛
بشرك نظرهٔ مناجاتی
تیتره‌یور بر هراس باردله
او دونوق پرده‌نك ظلالندن.

ایشته عریان و زار و مستغرق
ایکی تمثالی فقر مشئومك..
- هر یانندن شو لوح مغمومك
آقیور دالغا دالغا رنك ممات!-
ایکی عاجز قدیدلر زنده،
ایکی مطعون شکوه کار حیات،
چاتلامش اللریله یوقلایارق
آرایورلر حیاتی مزبله‌ده.

شباط

موسم وداع ایدر کیبیدر، زار و بی مجال،
صوك لرزش جناحی دوکر خاك نائمه
قارلر، امیدلر.
سیلابله‌لرله شرحه‌لانیر سینهٔ جبال،
هر شرحه بر بَهار حیات احتوا ایدر.

هر موسمك سقوطی اولور، باشقا موسمه
بر منبع نما...
باقدقجه بن ظهور و سقوط مواسمه
ای طالع بشر،
بیلمم نیچین تألم ایدر، آغلارم سکا!

توفیق فکرت

ایلول

نه زمان زرد و محتضر ایلول،
ایتسه کریان بولوتلریله حلول،
آغلاتیر یادمی بو شعر ملول،
بن بو تشبیه زاری نك سوه‌رم:

«بر قیزك حین ارتحالنده
دولاشان خنده‌یی جمالنده
آکدیریر حالت زوالنده...
آه، بن صوك بَهاری پك سوه‌رم!»

تشرین اول

صولوق یاپراقلی بر نخل خزانك
پریشان ظل حسرت پرورنده
اوطورمش؛ بللی بر حس نِهانك
بوتون اکداری وجه دلبرنده؛
آرار بر شعر کریان دفترنده...

موافق موقعك حزنیله حالی :
بر آز صولغون، بر آز مخمور سودا ؛
دوشن یاپراقلرك راز ملالی
نمایان جبههٔ صافنده کویا؛
نمایان جبههٔ صافنده خولیا...

تشرین ثانی

دونر آواره سر تَهزیز باد پر تَهورله،
مشابِهدر برر پروانهٔ سکرانه یاپراقلر.
قیریق داللر، بوزولمش آشیانلر هپ تحیرله،
خزانك پنجهٔ قهرنده وقف اغبرار آغلار...

قیشك جامد نکاه لرزه بخشاسیله رنجیده،
آرار بیچاره قوشلر بر ملاذ نوبَهاری‌یی.
اوزانمش، خاستا، عریان، بستر سنکین خاکیده،
آرار جسم طبیعت بر شفا، بر فیض، بر محیی.

تموز

مائی یلدیرمه‌سنك ینلرینه
سیلرك آلنی، یورغون آرغین،
کزینیر تارلاده بر کویلو قادین.
خوشه چین اولمغه چیقمش بللی؛
سمت رأسنده کونش پر فوران،
ایدییور نشر شعاع نیران...
اکیلوب دوغرولارق فاصله‌سز،
طوپلایور قوت معیشت یردن،
طوپراغك ویردیکی نعمتلردن.
کاه بر نظرهٔ شفقتله باقار
زوجنك غیرت غولانه‌سنه،
قیزینك نشئهٔ طفلانه‌سنه.
بو سعادت اوکا کافی کورونور:
بر قوی عائله، بول بر محصول،
باشقا شی فکرینی ایتمز مشغول.
او کوچوك عائله‌در بسلیه‌جك،
عالمی بر سنه انعامیله،
تحفهٔ کمتر اقدامیله...
بنجه تمثالی بودر تموزك:
مائی یلدیرمه‌لی بر کویلو قادین،
چالیشیر تارلاده یورغون آرغین!

آغستوس

سنبلی بر هواکه مست رکود،
دورویورکن محیط نامحدود،
بردن
آجی بر حسله صانکه رعشه‌لنیر.
خاستا بر نغمه، بی مجال صعود،
دوکولور قطره قطره اشك آلود.
بو سونن
نفس واپسین موسمدر...
بوصولوق نغمه دیرکه : «أی بی سود
عمر نالنده، کچدی فصل سرود؛
سن قدوم بَهاری بکلرکن
یاز وداع حیات ایدوب کیدییور،
سنی دست خزانه ترك ایدییور.»

وریقه‌لرده‌کی شرمنده بر تحاشیله
ایدر بو جرأت آواره‌سندن استحیا..
حقیقةً اونه هنکامهٔ تجددر،
که دالللریله، سماسیله، قوشلریله بوتون
شو کهنه طوپراغی ترویح ایدر؛ قیشك داهادون
حیات رقص ایدییور ظن ایدرسکز؛ ازهار
اولور تلألؤ باران ایچنده خنده فشان..
بو ابتسام ایله کویا شکفته روح بَهار..
لبنده بر صاری نیلوفرك دوغار نیسان..

مایس

مایس بر کویلو قیزدر؛ صاف و دلبر، شوخ و سوداکار؛
چیچکلر، قوشلر اطرافنده فوجا فوج و رنکارنك.
چیچکلر خنده سندن سرپیلن الوان رونقدار،
طیور آواز شوقندن اوچان ارواح ذی آهنك.
منور نرکس چشمانی خندان طراوتدر،
معطر سنبل گیسوسی تالان شطارتدر،
مزهر سینهٔ عریانی لرزان محبتدر...
مایس بر کویلو قیز، بر شوخ فتان طبیعتدر.
مایس بر کویلو قیزدر، صاف و دلبر، شوخ و بی‌آرام،
دوغوب کلچین اولورکن ژاله لر صبح بَهاریدن،
سونر بیچاره، الك پارلاق دم شوقنده بر آقشام،
اکینلر الك مذهب رعشهٔ عشقیله تیتررکن.

حزیران

آلتین باشاقلی تارلاسنك بر کناریی
تزیین ایدن آغاجلرك آلتنده، بی خبر،
دالمش تخیله؛
مسعود کویلو! ناصیهٔ پر غباریی
اوقشار بر انجلاکه، بَهیمی و خنده‌در،
بکزر توکله..
کل، سوکیلم؛ سنکله بو مظلم حظیره‌دن
بر لحظه‌جق فرار ایده‌لم.. باق تفرجه
شایسته هر طرف؛
«مسعود کویلولو!» دییه اولسون ترانه زن
کلدکجه قارشیمزده اکینلر تموجه
پر نشئه، پر شغف.

قدسی برر مثال وطندر.. وطن، غیور
انسانلرك اوموزلری اوستنده یوکسلیر.
کنجلر، بوتون امید وطن شیمدی سزده در:

اوغراش، دیدین، دوشون، آرا، بول، قوش، آتیل، باغیر؛
دورمق زمانی کچدی، چالیشمق زمانیدر!

توفیق فکرت

آونك شهور

مارت

جامد نظرلریله، صوغوق چهره‌سیله قیش،
آیریلمق ایسته‌یور، فقط آیریلمایور کیبی..
اورتر، آچار باقار، بینه اورتر سحابی..
بر چوق سوره‌ر بو رنك تردد، بو نازلانیش..
قوشلر، زواللی یاوروجغزلر بو جلوه‌دن
سرسمله‌نیر، تحصن ایدرلر صاچاقلره
هر لحظه بر تحول باردله منظره،

بر لحظه اوکجه آلدانارق انکشاف ایدن
ازهاره دهشت آور اولور؛ شیمدی مبتسم
بر نظره، شیمدی کریه‌لی بر چهرهٔ ملال
بر آن فرد ایچنده سوینمك و انفعال.
چیرکین دکل، فقط آجی بر یوزکه مرتسم
اك نازلی خطلرنده خشونت علائمی..
خیرچین، سیکیرلی بر قادینك حال دائمی.

نیسان

چیچیکلی بر داله قونمش قاناتلی بر خولیا..
قلم، بَهاری بو تصویر ساده نقشیله
خلاصه أیلمك ایستر؛ و ناکهان پیدا

النده خیرپالانیرکن، باقارسکزکه بو کون
بر انبساط مزهرله هپ طبیعت پر..
صولر آقار، قوزولر اویناشیر، صفاسندن

فردا

بو کونك کنجلرینه

فرداسنك؛ سنك بو تجدد، بو انقلاب...
هر شی سنك دکیلمی که ذاتًا؟ سن، ای شباب،
ای چهرهٔ بهیج امید، ایشته معکسك
قارشیکده: بر سمای سحر.. صاف و بی سحاب،
آغوش لرزه‌داری آچیق؛ بکله‌یور... شتاب!
ای فجر خنده زاد حیات، ایشته هر کسك
انظاری سنده؛ سن که حیاتك امیدیسك،
آلنکده بر ستارهٔ نو، یوق، بر آفتاب،
آفاقه‌دوغ، اوککده شو ماضیٔ پرمحن سونسون مؤبدًا.
سونسون مؤبدًا او جهنم؛ سنك بو کون
جنت قادار کوزل وطنك وار. شو کوردیکك
زومرود باقیشلی، اینجی شطارتلی قیز جغز
کیمدر بیلیرمیسك؟ وطنك.. شیمدی صایغیسز
بر کوز، بو نازلی چهره یه، الله اسیرکه سین،
کم بر نظرله باقسا تحمل ایده رمیسك؟
ایسترمیسك شو آق صاقالك صاف و محتشم
پیشانیٔ وقارینه، بر کیرلی ال دیمم،
حتی یابانجی بر ال اوزانسین؟ شو مقبری،
راضی اولورمیسك، طاشه‌طوتسون شو سرسری؟
ألبت خایبر! او مقبر، او پیشانیٔ وقور،
هر شی سزك، وطن ده سزك، هر شرف سزك؛
لاکین اونوتمایك که زمان، تند و مطمئن
بر خطوهٔ صموت ایله تعقیب ایدر بزی.
اوکدن قوشان، فقط بینه دقتله هر ایری
تعمیقه یول بولان بو یانیلماز معاقبك
شرمندهٔ عتابی قالیرساق، یازیق!.. دمین
«فردا سنك» دیدم، بنی آلقیشلادك؛ خایبر،
بر شی سنك دکل، سکا فردا ودیعه‌در،
هر شی ودیعه‌در سکا، أی کنج، اونوتما که
سندن ده بر حساب آرار آتیٔ مشتکی.
ماضی یه شیمدی سن باقیورسك پر انتباه،
آتی ده سندن أیلیه‌جك بویله اشتباه.
هر عضوی کردباد حوایجله صارصیلان
بر نسلك اوغلیسك؛ بونی یاد ایت زمان زمان،
عصرك، اونوتما، بارقه‌لر عصر فیضیدر:
هر ییلدیرمده بر کیجه، بر کولکه دوریلیر،
بر افق اعتلا آچیلیر، یوکسلیر حیات؛
یوکسلمه‌ین دوشر: یا ترقی یا انحطاط!
یوکسلملی، دوقونمالی آلنك سمالره؛
دویماز بشر دیدکلری قوش اعتلالره...

بونلرك آغوش سياهنه آتيلمق ، يارين دوغه‌جق اولان اوكونشك سفالت حيات ايله استهزا ايدن ضياسندن قاچمق ، الى الابد بوظلمت هيچي ايله شو آسودكئ بزم عدم ايچنده يووار- لانوب كيتمك ...

اوزمان كنديسنى بو دالغه‌لرك آراسنده سوزولوب لطيف بر مستئ عدم ايله غشى اوله‌رق ، اعصابى اويوشه‌رق دكزك او بى پايان اوچورومليرينه دوغرو اينيور و هم ايتدى . اينيور ، بر سقوط بى نهايه ايله ، ظلمتلرى طبقه طبقه ياره‌رق ، شو امواج سياهى كتله كتله صيرتنه آله‌رق ، يواش يواش ، بر آهنك منتظمله ، عدمه برسكون تسليميتله اينيوردى . اوت ، برحملهٔ قرار ، يالكز بركوچك حركت ، بى نصيب كچن حياتيله شو بى فائده وجود آراسنده بو دكزك بوتون طبقات ظلامنى برسلسلهٔ اسداد كبى براقه‌رق تاشيو عمان ديجورك عمق قعر نايابنه قدر اينه‌جكدى . ناكهان سيلكندى ...

تا يانى باشنده برسس :

— جميل ، نيچون قرا كلقده يالكز اوطوريورسك ؟ ديبوردى

او وقت تيتره‌يه‌رك آياغه قالقدى : « كليوردم ، آننه ! ... » ديدى ، و ، بو نوميد حيات ، يواش يواش ، بو سياه كيجه‌دن ، شو رنك جاذب عدمدن آيريله‌رق ، آننه‌سنى تعقيب ايتدى ...

صوك

خالد ضيا

پیش نکاهنده او مائی کیجه ایله بوسیاه کیجه تقابل ایتدی:
مائی وسیاه .

آه! بیچاره حیات پژمرده ! . . مائی بر کیجه ایله سیاه برکیجه آراسنده کچن شو بیچاره عمر برهوا! . . بر باران. الماس آلتنده انکشاف ایده‌رك شمدی برباران درسیاهك آلتنده کومولن او ازهار فرسودهٔ آمال!..

ایشته ، ایشته ، کوریپور ، کوزلرینك اوکنده یاغان بو سیاهلقلر، دکزه دوکولدکجه برزمزمهٔ واپسین ایله بوغولان بو ظلمتلر، ایشته بونلر او حیات خولیا اوزرینه چکیلن بر کفن ماتم دکلمیدی ؟

او وقت دکزه باقدی: سیاه بردکز.. قراکلغك ایچنده احمد جمیل واپورك کنارندن اسمر بر کوپوکله قاپناشه‌رق فرار ایدن اوسیاهلقلری کوریپور، بوتون زیرنکاهنده مخوف ، موحش ، وهم آور عدم سیاهلقدن بشقه برشی کورمه‌یوردی .

آه ! بو دکزك خفایای ظلامی! . . . بر حملهٔ قرار، یالکز برکوچك حرکت، اورایه کیده‌بیلیردی. اورایه کیتمك، بو سیاهلغك ایچنه ، بر دها چیقیله‌ماز ، عودت اولنه‌ماز درینلکلرینه کیتمك . . .

دالغه‌لر اوزون، قالین برسیاه ییلان کبی قیورانه قیورانه ، یووارلانه یووارلانه آچیلیور؛ بلیسز برلسان ایله زیر نکاهنده ظلمتلرك ابعاد بی‌نهایه‌سنه دوغرو سریله‌رك اونی دعوت ایدییوردی .

مائی وسیاه دن

بو سیاه بر کیجه ایدی . . اویله بر کیجه که کویا سماوات بوتون قندیللرینی سوندیره‌رك دکزلره خفایای بزم غیبی دوکمك ایچون حاضرلانمش ایدی . یالکز ایلریده دیرکلرله باجه‌نك بر سرسریٔ لیال شکلنده یوروین کولکه‌لرینه ظلمتلر ایچنده رهبرلك ایدن واپورك قرمزی فناری بو سیاهلقلر آراسنده آچیلمش اوزاق برقرمزی کوز کبی پارلایوردی. بوسیاهلقلر...

احمد جمیل ایشته شو صاچلرینك اراسنده اوشوته‌رك کچن روز کارك، قادلرینی چیرپه‌چیرپه بو سیاهلقلری سمالردن دکزلره دوکدیکنی حس ایدییور، کوریيور، اونلرك فشافش سقوطنی ایشیدییوردی: کویا بر باران در سیاه...

بردن، بوسیاه کیجه‌نك قارشیسنده عقلنه بر بشقه کیجه‌نك خاطره‌سی کلدی .

تا مبدأ حیات خولیاسنده، تازمان انجلای امیدنده تپه باشی باغچه‌سنده خلیجه باقه‌رق سیر ایتدیکی مائی کیجه‌ایله او باران الماسی تخطر ایتدی .

صنفلر آراسنده قوتلی «ایران حرثی» تأثیری آلتنده آلدیغی شکلی ایله، کوچیه‌لر واصل خلق کتله‌سی آراسنده حکمران و «ملی حرث» تأثیری آلتنده قالمش شکلی، بربرندن اپی فرقلی ایدی. ایشته بو فرق، آشاغیده کوره جکمز وجهله، برطرفدن «قلاسیق تصوف شعری» نی، دیکر طرفدن ده ـ ایلك اورنه کلرینی «یسوی» وَمعه‌لرینك «حکمت» لرندن آلان ـ «خلق تصوف شعری» نی میدانه کتیردی. ینه بودورده، خلق آراسنده، اوردولرده، حتی سرایلرده، اللرنده قوبوزلریله کزه‌ن و «دده قورقوت» حکایه‌لرینی، «بطّال غازی» و «دانشمند غازی» منقبه‌لرینی سویله‌ین «اوزان» لر واردی. بونلر، برقسم آناطولی تورکلرینك اوائناده حالا یاشامقده اولدقلری «دستانی» و «قهرمانانه» حیاتك مترنملریدی؛ «اوزانلر»، مدنی شهرلرده اولدیغی قدر کویلیلرك اجتماعکاهلرنده، عشیرت رئیسلرینك اوبه‌لرنده، اوجلرده کی «غازیلر» آراسنده‌ده مقبول ایدیلر. بوتون خلق صنفلری آراسنه داغیلمش اولان بو «دستانی ادبیات» ك کوردیکی رغبت، شاعرلری واوزانلری، موضوعلرینی اسلام وایران عنعنه‌لرندن آلان برطاقم «قهرمانلق حکایه‌لری» داها وجوده کتیرمکه مجبور ایتدیکه، اون اوچنجی عصرده قوتله‌باشلایان بوجریانك، متعاقب عصرده، مختلف عاملرك تأثیریله بوسبوتون انکشاف ایتدیکنی کوره جکز: بو قهرمانلق حکایه‌لری، الك زیاده اسلام عنعنه‌سنك تأثیریله، و «ابومسلم» ك، «حمزه» نك، «علی» نك شخصیتلری اطرافنده وجوده کلیوردی. اون دردنجی عصر باشنده تولن مشهور «ابن تیمیه»، تورکمنلر آراسنده «حمزه‌نامه» لرك منذولیتندن بحث ایده‌رکه، پك شایان دقتدر. خلق آراسنده بوکبی «قهرمانلق حکایه‌لری» نك انتشاری ومقبولیتی، متصوفلری ده برطاقم صوفیانه موضوعلری ومنقبه‌لری بویله خیالی «حکایه‌لر» طرزنده یازمغه سوق ایتمش، وبوصورتله، ادبیاتمزده «تصویری» اثرلرسرعتله چوغالمشدر. ایشته بو ایضاحات، اون اوچنجی عصر آناطولیسنده، مختلف اجتماعی محیطلرك بدیهی احتیاجلرینی تطمین ایچون مختلف ماهیتده اثرلر وجوده کلدیکنی، وبویله‌جه، تورك ادبیاتنك اولدقجه وسعت وتنوع قازاندیغنی کوستره بیلیر.

Köprülüzade Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul ١٩٢٦, s. ٢٩٤–٢٩٧.

اون اوچنجی عصرده «ادبی دیل» ماهیتنی ده آلمش اولان ـ «تورکجه» یی البته قوللانمق مجبوریتنده ایدی. نیته کیم داها [٦٧٦] ده قارامان اوغلی «محمد بك» سلجوقی شهزاده‌سی اولدیغنی ادعا ایده‌ن «غیاث الدین سیاووش» نامنه «قونیه» یی ضبط ایتدیکی زمان، «دیوان و درکاه و بارکاهده تورکجه دن باشقا برلسان قوللانیلمه‌مه‌سنی» امر ایتمشدی که، اکر «تورکجه» اسکیدن بری دولت ایشلرنده هیچ قوللانیلمامش اولسه، بویله برتشبثده بولونولماسی امکانسز اولوردی. بك موقت برزمانه منحصر قالان بواستیلا نظر فنده «تورکجه» یه ویریلن اهمیت، هیچ شبهه‌سز، «تورکجه» نك رسمی لسان اولارق داها اوزماندن سائر دیللره تفوق ایده‌بیلدیکنه دلالت ایتمز. آنجاق، بو واقعه‌دن صوکرا، «تورکجه» نك، دولت تشکیلاتنده‌ده یاواش یاواش اهمیت قازانمغه باشلامه‌سی پك طبیعیدر. بوعصرده سلجوقی دیوانده «سیاقت» یازیسی و «ارقام دیوانی» قوللانیلدیغی، تورك دیلنك املاسنده ایسه، عربجه‌یی تقلیداً، صائلر استعمال ایدیله‌یه‌رك «حرکه» اصولندن استعانه ایدیلدیکی معلومدرکه، بو، آناطولی تورکلرنده اسکی اویغور یازیسی عنعنه‌سنك اونوتولدیغنه بردلیل اولابیلیر. حالبوکه شرق تورکجه‌سی محصوللرنده، اسکی اویغور یازیسنك تأثیریله، «املا» بوسبوتون باشقا بر مجرا آلمشدی.

§ ١٠ ملی ادبیاتك انکشافی

آناطولینك اون اوچنجی عصرده‌کی حیاتی حقنده ویریلن ایضاحات، اوراده نه کبی «ادبی محیطلر» موجود اولدیغنی، یعنی، ادبیاتك مختلف «اجتماعی زمره‌لر» آراسنده ناصل برتکامل مجراسی تعقیب ایتدیکنی آکلاتمیلیر. سلجوقی سرایلرنده وبویوك مرکزلرده «شعر» و «قارشی بویوك بر انهماك اولدیغنی، وحتی محیطك بوتضییقی آلتنده شعرلرینی وجوده کتیردیکنی، بالذات «مولانا» اعتراف ایتمکده‌در. قلاسیق عجم ادبیاتنك بوقدر انتشار و تعممی نتیجه‌سنده، آرتق بویوك آناطولی مرکزلرنده «قلاسیق تورك شعری» نك‌ده تشکل ایده‌جکی طبیعیدی. تصوف جریانك انتشاری‌ده، هیچ شبهه‌سز، «صوفیانه تورك شعری» نك انکشافنه سببیت ویره‌جکدی. بالکز، عین منبعدن کلن بوقوتلی جریانك، شهرلرده ومنور

وارمنیجه‌دن الدینی عناصرك چوق داها فضله‌سنی اونلره اعاره ایدییوردی. موغول استیلاسندن صوکرا بوطرفلره کلن یکی تورك زمره‌لرینك، بالخاصه شرقی آناطولیده، محلی شیوه‌لرك تکاملی اوزرنده آز چوق مؤثر اولدقلری طبیعی ایسه‌ده، ادبی غرب تورکجه‌سنك عمومی انکشافی خصوصنده بوکا اوقدر بویوك وَفضله براهمیت اسنادی پك دوغرو دکلدر.

آناطولیده «تورکجه»، بالخاصه «تحریر لسانی» اولمق خصوصنده، عربجه وفارسی ایله چوق اوزون برمجادله یه مجبور اولمشدر. مدرسه‌لرده دینی وَعلمی لسان اولان وَسلطانلرك عباسی خلیفه‌لریله، ایوبی پرنسلریله، مؤخراً مملوکلرله مخابره‌لرنده رسمی لسان اولارق قوللانیلان «عربجه» نك بوحاکمیتنی، بودوره ـ حتی مؤخر عصرلره ـ عائد کتابه‌لرده، وقفیه‌لرده صراحةً کوریبورز. علم وادبیات لسانی اولارق عربجه‌ایله فارسینك اوآغیر تحکمی، منور محیطلرده «فارسی»نك «قونوشمه‌دیلی» اولمق اوزره استعمالنی بیله انتاج ایتمشدی: سلجوقی سلطانلرینك وبعض عاما وَامرانك مجلسلرنده آرا صیرا فارسی ده قونوشولدیغی ودائما فارسی شعرلرا وقوندیغی معلومدر. کذلك، موغول تحکمی دورینه عائد بعض وقفنامه‌لرده ـ پك نادر آ ـ اویغور یازیسیله بعض موغولجه قیدلره ده تصادف اولونمقده‌در. مع‌مافیه دولتك رسمی معاملاتنده وقیودات‌نده حاکم اولان لسان، غالباً «عربجه» ایدی؛ متعاقب عصرده آناطولیده یازیلمش پك مهم برتاریخی منبعده، عربجه بیلمه‌ین وزیر «صاحب فخرالدین علی»نك دیوان معاملاتی [هر حالده ۶۵۷ دن صوکرا] عربجه‌دن فارسی یه چویرتدیکی مقیددر. «بارتولد» بوروایتك صحت وَشمولی حقنده چوق شبهه کوسته‌ریبورکه، فارسینك اوذورده کی بویوك اهمیتی دوشونولنجه، پك محقدر. آنجاق، اودوره عائد بوتون کتابه‌لرده ووقفیه‌لرده عربجه‌نك حاکم اولماسی ده، بوروایتك اویله‌بوسبوتون اساسسز اولمادیغنه بردلیلدر. بز، مخابرات خارجیه‌ده ومصالح شرعیه‌ده «عربجه» نك، دیوان ایشلرنده وداخلی معاملاتده داهازیاده «فارسی» نك، خلق ایله‌اولان معاملاتده ایسه حتی قسماً «تورکجه» نك قوللانیلدیغنی ظننده‌یز. سلجوقی دولتی، کندی تورك تبعه‌سیله مناسباتنده، ـ یالکزه تکلم دیلی» دکل

مختلف لهجه‌لر ادبياتلرينى ، آيرى آيرى وَ « تقويمى » برصيرا تعقيب ايده‌رك تكامل تاريخيلرينه كوره ـ عمومى مدنيت تاريخى جرچيوه‌سى ايچنده ـ ايضاحه چاليشدق . بويوك ادبى شخصيتلره ياخود بعض بويوك تاريخى جريانلره كوره ياپديغمز تالى تقسيماتده ـ اعظمى درجه‌ده ـ عندى تقسيماتدن اوزاق قالمغه وتاريخى ايجاباته اتباعه غيرت ايتدك . كذلك ، مختلف لهجه‌لر ادبياتلرى داخلنده خصوصى برخط تكامل تعقيب ايده‌ن بعض زمره ادبياتلرينى‌ده بنه تقويمى صيرايه كوره نظراعتباره آلدق ؛ وادبياتك عمومى تكاملى آراسنده‌اونك خصوصى خط تكاملنى‌ده مستقلاً كوسترمك ايسته‌دك . بوعمومى اساسلر داخلنده ، تورك ادبياتنك تكامل مجراسى ، هيچ اولمازسه آناخطلرى اعتباريله ، توضح وتنور ايتمشدر قناعتنده‌يز .

Köprülüzade Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul ١٩٢٦, s. ٥-١٠.

تورك لسانه وادبياتى

§ ٩ آناطوليده لسانلر وحرفلر مجادله‌سى

آناطولى توركجه‌سنك داها اون اوچنجى عصردن اولكى موقعى ومدنيت لسانى اولارق عربجه وعجمجه ايله متقابل وضعيتلرى حقنده ، يوقاريده براز معلومات ويرمشدك [اونجى مبحث § ٢٥] . بواون اوچنجى عصر اثناسنده ايسه ، موغول استيلاسنك انتاج ايتديكى برطاقم اتنولوژيك تحوللر ديكى تورك عنصرلرينك بوساحه‌يه كله‌سى ، « محلى لسان » اولارق توركجه‌نك نفوذ وقدرتنى آرتيردى ؛ معمافيه بوعصرده دكل ، اون دردنجى عصرك ايلك نصفنده بيله ، آناطوليده « ارمنيجه » وَاوندن داها قوتله « روميجه » ده قونوشمه‌ديلى اولارق مستعملدى ؛ « مولانا » نك ـ بلكه‌ده روم اولان زوجه‌سندن اوكرەنديكى ـ « روميجه » ايله بعض صوفيانه شعرلر يازديغنى بيلديكمز كبى ، مؤخراً « عاشق پاشا » نك غالبا براز « ارمنيجه » بيلديكى‌ده معلومدر . فقط ، تورکلرك سياسى حاكميتى ولسانلرينك بويوك تمثيل قدرتى سايه‌سنده ، « تورکجه » متماديا ساحه‌سنى كنيشله‌تيور ، روميجه

§ ٦ ادبيات تاريخمزك مجهوليتى و بونك سببلرى

يروزنده كى مدنى لسانلر آراسنده ، ادبياتنك تاريخى شيمدى يه قدر الك مجهول قالان ، تورك‌جه در . اسكيلك اعتباريله آوروپا ادبياتلرندن چوغنه تقدم ايدن ، اشغال ايتديكى ساحه‌نك بويوكلكى اعتباريله سياسى وَمدنى آيريلقلره معروض قالارق بر طاقم لهجه فرقلرينه اوغرايان ، آراده كى مدنى وَ ادبى رابطه‌لرى غيب ايتمه‌مكله برابر اكثريا بربرندن مستقل برحيات تكامل تعقيب ايده‌ن تورك ادبياتى ، بوكونه قدر ، لايق اولديغى اهميتله تدقيق ايديله‌مه‌مشدر . شيمدى يه‌قدر حتى آوروپاده پاپيلان تدقيقلرك بيله چوق ابتدائى وَعلمى ماهيتدن محروم برطاقم محصوللر ويرمه‌سى ، « اصول » اعتباريله طوتولان يولك يا كليشلغندن ايلرى كليوردى : تورك ادبياتى ، منشأ لرندن بوكونه‌قدر ، منتظم ومتسلسل بر « كل » شكلنده تدقيق اولونمايور ، طبقى اسكى « تذكره‌لر » طرزنده ، منفرد شاعرلرك ترجمهٔ حاللرينى صيرالامقله « تاريخ ادبيات » وجوده كتيريلديكى ظن اولونيوردى . بو كونكى تاريخك علمى اصوللرينه يعنى « مثبت » وَ « علمى » ذهنيته تماماً مغاير اولان بوخط حركتك آرتق براقيلمه‌سى لزومنى ، بوندن اون بش سنه اول ، آچيقجه سويله‌دك ؛ وَتعقيب ايديله‌جك اصوللرى بوتون تفرعاتيله تثبيت ايتدك . بومختصر ادبيات تاريخى ، اون بش سنه اول توصيه واوزون سنه‌لردن برى مطرداً تعقيب ايتديكمز اصوللرك ناصل مثبت نتيجه‌لر ويرديكنى ـ بوتون قصور واكسيكلرينه رغماً ـ كوسترمك ايلك عمومى تجربه‌در .

§ ٧ ادبياتمزك دورلره تقسيمى

ادبيات تاريخنك بويوك دورلره تقسيمنده ، تاريخى ايجاباته رعايت ضروريدر . تورك تاريخى ، بالكز ادبياتك دكل بوتون اجتماعى مؤسسه‌لرك تدقيق خصوصنده ، باشليجه اوچ بويوك دوره آيريلير كه ، بزده ادبياتمزى بوكا كوره تقسيم ايتدك :

١ . — اسلاميتدن اول تورك ادبياتى

٢ . — اسلام مدنيتى تأثيرى آلتنده تورك ادبياتى

٣ . — آوروپا مدنيتى تأثيرى آلتنده تورك ادبياتى

بربرندن تماماً آيرى وَچوق بارز سجيه‌لره مالك اولان بواوچ بويوك دورده ،

وضعیتنده‌در. جدی ادبیات تاریخلرینك، معاصرلرحقنده‌چوق مختصر وعمومی برماهیتده اولماسی ، ایشته بوسببلردن طوغیورکه، تماماً حقلیدر.

§ ٥ زمره‌وصنف ادبیاتلری

ادبی اثر ، « معین برذوق سویه‌سنه منسوب قارئلره هرهانکی برتأثری تلقین و تبلیغ ایده‌ن » اثردر . ذوق سویه‌لری ، مترقی جمعیتلرده بربرندن چوق فرقلیدر . چونکه «اجتماعی ایش بولومی» ، برجمعیت داخلنده‌کی فردلری آیری آیری وظیفه‌لره تخصیص ایتمك‌صورتیله ، اونلر آراسنده یاشامق ، کورمك وطویمق اعتباریله برچوق فرقلر تولید ایدییور ؛ اجتماعی صنفلری ، مسلکی زمره‌لری وجوده کتیره‌ن بوعامل ، طبیعتیله ، مختلف برطاقم ذوق سویه‌لری‌ده وجوده کتیرییور . بو کونکی‌دکل، مثلا بوندن او چ‌درت‌عصراولکی «آناطولی‌تورکلری» نی برمثال اولارق کوز اوکنه کتیرسه‌ك ، فکروذوق سویه‌لری اعتباریله بربرندن چوق فرقلی بر طاقم صنفلرك ومسلکی ـ مذهبی زمره‌لرك موجودیتنی کورورز . اوزاقدن باقارکن عمومی برحیات ومدنیت چرچیوه‌سی ایچنده کوردیکمز او جمعیتی، داها یاقیندن تدقیق ایدنجه، آراده‌کی‌صنف فرقلرینی کورمه‌مك قابل اولماز : « خلقیات Folklore » ساحه‌سنه داخل «خلق ادبیاتی » محصوللریله بدیعی احتیاجنی تطمین ایده‌ن بسیط برکویلو ، قلاسیق‌ادبیات تأثیری آلتنده قالمش درویش ـ عاشقلرك دستانلرینی دیکله‌ین بر یکیچری ، عرب ـ عجم ادبیاتلرینك‌بوتون ایچه‌لکلرینه‌واقف برمدرسه ویاسرای‌منسوبی، البته‌بربرندن چوق فرقلی ذوق سویه‌لرینه منسوبدرلر؛ حیات وکائناتی کوروش اعتباریله، آرالرنده البته ده‌رین فرقلر واردر . دیکر طرفدن ، ماهیتلری وعنعنه‌لری بربرندن آیریلان مختلف‌طریقت‌منسوبلری ، مسلکی‌زمره‌لرارابی‌ده، کندیلرینه مخصوص « زمروی ادبیاتلر » وجوده کتیرمشلردر . ایشته سوسیولوژینك بوکونکی اساسلرندن ملهم اولان « ادبیات تاریخی » ، برملتك عمومی‌تکامل ادبیسنی‌شأنیتده اولدیغی‌کبی تصویر واحیا ایچون ، بوتون‌بونلری تدقیق‌ایتمك، آرالرنده‌کی بکزه‌یش وآیریلیش نقطه‌لرینی ـ سببلری ونتیجه‌لریله‌ـ آکلامق مجبوریتنده‌در . «تام intégral» برادبیات‌تاریخی، باشقاصورتله تأسس‌ایده‌مز.

« فردی » برمحصول اولدیغی نتیجه‌سی چیقاریلامه‌لیدر : « داهیلر » ، منسوب اولدقلری هیئت اجتماعیه‌نك حاله وَیا استقباله عائد بر مفکوره‌سنی اعظمی موفقیتله تمثیل ایده‌ن انسانلر اولمق حیثیتیله‌درکه ادبیات تاریخنده باشلیجه هدف اولورلر .

§ ٤ ادبیات تاریخی و ادبی تنقید

« بویوك صنعتکار » وَ « شاه اثر » دیدیکمز زمان، بوحکمی هانکی « اولچو » یه کوره ویردیکمزی تعیین ایتمك لازمدر. چونکه، هرهانکی ادبی بر اثری تدقیق ایدرکن، بربرندن تماماً فرقلی ایکی نقطهٔ نظر واردرکه ، ابتدا اونلردن برینی قبول واوکا کوره حرکت ضروریدر :

١ . — اعظمی درجه‌ده « آفاقی » اولان «تاریخجی» نقطهٔ نظری

٢ . — منحصراً « انفسی Subjectif » اولان «تنقیدجی» نقطهٔ نظری

ادبیات مورخی ، براثرك قیمتنی تقدیر ایدرکن ، وثیقه‌لره استناداً اونك عصرلرجه خلق آراسنده ناصل بررغبت قازاندیغنی ، سببلری وَ نتیجه‌لریله، آ کلامغه چالیشیر ؛ حالبوکه « منقد » دوغرودن دوغرویه کندیسنك او اثردن آلدیغی « تحسس حصه‌سی »نی ، شخصی ذوق وقناعتنه کوره ، ایضاح ایدر . مورخ ، شخصی ذوق وقناعتنی اعظمی درجه‌ده نظر اعتباره آلمامغه وَ امکان مرتبه‌سنده « آفاقی » بر شکلده دوشونمکه مجبوردر ؛ منقدك نقطهٔ نظری ایسه منحصراً « انفسی » در. ادبی براثر، زمانمزدن نه‌قدر اوزاقسه، اونك حقنده ادبیات تاریخنك « آفاقی » برحکم ویرمه‌سی اوقدرقولایلاشیر؛ چونکه، عصرلرائناسنده ، « یاکیلماز بر حاکم » اولان « خلقك ذوقی » اونك حقنده‌کی حکمنی ویرمشدر ؛ مورخ، وثیقه‌لرك تدقیق وتصنیفیله، اوحکمی استنتاج وتثبیت ایدر. حالبوکه، زمانمزه یاقلاشدقجه ، بوحکملرمز « آفاقی » اولمقدن زیاده « انفسی » برماهیتده ، یعنی « تاریخی » اولمقدن زیاده «تنقیدی» برشکلده اولور . ادبیات مورخی ، وظیفه‌سنی نه‌قدر بیطرفلقله ایفا ایتمك ایسترسه‌ایسته‌سین، کندی زمانی حقنده‌کی مطالعه‌لرنده نهایت بر جدی «منقد»

طرزلرینی، او دورانسانلرینك حیات وَ کائنات حقنده ناصل تلقیلر بسله دکلرینی اوکرهنمهمز ایجاب ایدر . دیمك اولیورکه ادبیات تاریخی ، بر ملتك محیط جغرافیسی ، دین ، حقوق ، اخلاق ، اقتصاد ، بدیعیات کبی مؤسسهلرینی وَ سیاسی حیاتی هیئت عمومیهسیله کوسترهن « مدنیت تاریخی » نك ـ یاخود عمومی وَ شامل معناسیله « تاریخ » نك ـ چرچیوهسی ایچنده تدقیق اولونمالیدر. « فیلولوژی » یعنی « لسانیات » وَ « تاریخ » اوزرینه استنادایتمهدن « ادبیات تاریخی » وجوده کتیریلهمز . سادهجه شاعر ومتفکرلرك ترجمهٔ حاللرینی صیرالایان بر « ادبیات تاریخی » ، اصلا بواسمه لایق دکلدر .

٣ § بویوك صنعتکارلر « شاه اثرلر »

ادبیات تاریخنك موضوعی اولارق سادهجه « بویوك صنعتکار » لری وَاونلرك « شاهاثر » لرینی استهداف ایدهن اسکی تلقیلر آرتق اورتهدن قالقمشدر. فی الحقیقه بوکون دهادبیات تاریخی تدقیقلرنده «بویوك صنعتکار»لری وَاونلرك «شاهاثر» لرینی برمحور یاپمقدهبز؛ لکن، بونکله، اسکی ترجمهٔ حالجیلرك یاپدقلری ایش آراسنده، «اصول» وَ « غایه » اعتباریله چوق دهرین برفرق واردر :

اولا : یکی تلقیلرمزه کوره ، ادبیاتك تکاملی منتظم وَ متعاقب برسلسله حالنده کوستهریلمکدهوَتاریخی عاملرله تماماً « آفاقی Objectif » برصورتده ایضاح ایدیلمکدهدر . برطاغ سلسلهسنك شاهقهلرینی آکلامق ایچون ناصل اوحوالینك تشکلات ارضیهسنی وَسلسلهنك بوتون امتدادلرینی بیلمك لازمسه، اوشاهقهلرهبکزهتهبیله جکمز «شاه اثر»لرایچون دهعین اصولی تطبیق مجبوریتندهیز.

ثانیاً : بر « شاه اثر » ی تدقیقدهکی غایهمز، اوملتك ادبی تکاملنی لایقیله وَصحتله آکلامق ایچوندر؛ چونکه بر «شاه اثر» ، بالنتیجه ، مطلقا « اجتماعی برمفکورهنك افادهسیدر» . حتی بونك ایچون، هردورك ایکنجی وَ اوچنجی درجهدهکی محصوللرینی ده لایقیله تدقیق ایجاب ایدرکه ، بویوك سنعتکارك محیطندن آلدیغی عنصرلری وَ اونلرك طرز ترکیبنده کندی شخصیتندن نهلر قاتدیغنی تفریق قابل اولسون . مع مافیه بوندن ، « شاه اثر » لرك صرف

مدخل

منشأ اردن بوكونه كلنجه يه قدر تورك وجدان ادبيسنك نه كبى تظاهر لرده بولوندیغنى، اجتماعى شأنيتده اولديغى كبى ياخود اوكا الك ياقين بر صورتده كوسترمه بيلمك: ايشته باشليجه غايه مز!

§ ١ ادبيات تاريخى

ادبيات تاريخى، عموميتله تاريخك ـ داها صريح افاده ايله مدنيت تاريخنك ـ الك مهم بر قسميدر. برملتك اوزون عصرلر اثناسنده كچيردیكى فكرى وَ حسى تكاملى مشعر بالعموم محصولات قلميه يى تدقيق ايله، اونك معنوى حياتنى، شأنيتده اولديغى كبى تصويره چاليشير. برملتك ادبياتى، ملى روحى وَ ملى حياتى كوسترمك ايچون الك صميمى بر آينه عد اولونه بيلير: «بر ملت حياتى ناصل كورويور؟ ناصل دوشونيور؟ ناصل حس ايدييور؟» بز بونى الك دوغرو وَ الك جانلى اولارق اوملتك فكر وقلم محصوللرنده بولابيليرز. شوحالده ادبيات تاريخى، برملتك معنوى وَ مادى تكاملنى ادبى اثرلرك منشورى آرقه سندن كورەن وَكوسترەن جانلى برتاريخ شعبه سيدر.

§ ٢ ديكر تاريخ شعبه لريله مناسباتى

ادبيات، جمعيتك بر مؤسسه سى اولمق اعتباريله، كنديسنى وجوده كتيرەن جمعيتك سائر مؤسسه لريله مربوط وَاونلرله آهنكداردر. فى الحقيقه بر ملتك محيط جغرافيسيله، صوكرا دينى، اقتصادى حقوقى، اخلاقى، بديعى، سياسى حياتيله ادبياتى آراسنده كى رابطه لر اوقدر صريحدركه، بوخصوصده ايضاحاتى بيله زائد كورييورز. كچمش زمانلره عائد بر «ادبى اثر» ى لايقيله وَ ـ تاريخى معناسيله ـ آكلامق ايچون، ابتدا اودورك عمومى حياتنى، ياشايش وَدوشونوش

اقبال ایچین احبابی سعادت یکی چیقدی،
بیلمه‌ز ایدك اول بو درایت یکی چیقدی.
سرقت چوغالوب لفظ صداقت مودالاندی،
ناموس تمام اولدی ، حمیت بکی چیقدی .
دوشمانلره أخبابی ذم اولدی ظرافت ،
دلداردن أغیاره شکایت یکی چیقدی .
صادقلری تحقیر ایله رد قاعده اولدی ،
خیرسیزلره اکرام وعنایت یکی چیقدی .
حق سویله‌ین أول دخی منفور ایدی کرچه،
حائنلره آما که رعایت یکی چیقدی .
أوراق ایله اعلان اولونور جمله نظامات ،
ألفاظ ایله ترفیه رعیت یکی چیقدی .
عاجز اولانك کتم اولونور حق صریحی
محمیلری هر پرده حمایت یکی چیقدی .
اسناد تعصب اولونور مرد غیوره .
دینسزلره توجیه رویت بکی چیقدی .
اسلام ایمش دولته پابند ترقی
أول یوغیدی ایشبو روایت یکی چیقدی .
ملیتی نسیان ایده‌رك هر ایشمزده ،
أفکار فیره‌نکه تبعیت یکی چیقدی .

أیواه ! بو بازیچه‌ده بیزلر بینه یاندق ؛
زیرا کەزیان اورتاده، بیلمه‌م نه‌قازاندق.

پك رنكنه آلدانما فلك أسكى فلكدر ؛
زيرا فلكك مشرب ناسازى دونكدر .

يا بستر كمخاده ، يا ويرانه‌ده جان ويرر ؟
چون باى وكدا خاكه برابر كيره‌جكدر .

آللهه صيغيك شخص حليمك غضبندن
زيرا يوموشاق خويلى آنك چيفته‌سى پكدر .

ياقدى نجه جانلر اونزا كتله تبسم
شيرك دخى قصد ايتمه‌سى جانه كوله‌ركدر .

بد أصله نجابتمى ويرير هيچ اونيفورما ؟
زردوز پالان اورساك أشك ينه أشكدر .

بدمايه اولان آ كلاشيلير مجلس ميده ،
عشرت كهر آدمى تميزه محكدر .

نصح ايله يوله كلمه‌ني ايتمه‌لى تكدير ،
تكدير ايله اوصلانمايانك حقى كوتكدر .

نادانلر ايده‌ر صحبت نادانله تلذذ ،
ديوانه‌لرك همدمى ديوانه كركدر .

عفو ايله مبشرميدر أصحاب مراتب ؟
قانون جزا عاجزه‌مى خاص ديمكدر ؟

ميليونله جالان مسند عزتده سر افراز ،
بيرقاچ غروشى مرتكبك جايى كوره كدر .

ايمان ايله دين آقچه‌در أرباب غناده
ناموس و حميت سوزى قالدى فقراده

ترکیب بند دن

ساقی ، کتیر اول باده‌یی کیم مایهٔ جاندر ،
آرام‌ده عقـل ملامتزدکاندر.
اول می که اولور صیقل دل اهل کماله ؛
نابخته‌لرك عقلنـه بادیٔ زیاندر .
پیر جام‌ایله یاب‌خاطری،زیرا دل ویران،
مهجور خرابات اولالی خیـلی زماندر .
ساقی ایچه‌لم عشـقنه رندان خدانك .
رندان خـدا واقف أسرار نهـاندر
ساقی ! ایچه‌لم رغمنه صوفیٔ حریصك ،
کیم مقصدی کوثر، أملی حور جنـاندر .
عشق اولسون او پیر می‌پرورده‌ٔ عشقه،
کیم باده‌سی صدساله وساقیسی جواندر .
پیر میه صور مسأله‌ده‌وار ایسه شبهه‌ك :
واعظلرك أفسـانه‌لری هپ هـذیاندر .
بن آ کلادیغم‌چرخ‌ایسه‌بوچرخ چپ‌انداز
یخشی کورونور صـورتی أما که یاماندر .
بکزر فلك اول چنبر فانوس خیـاله ،
کیم نقش تمـاثیلی سریع الجریاندر ،
ساقی! بیزه‌می‌صون، که‌دل‌تجربت‌آموز،
أندیشهٔ انجام ایله وقف خلجـاندر .

ایچ باده ، کوزه‌ل سه‌و وار ایسه عقل وشـعورك،
دنیـا وار ایمش ، یا که یوغ اولمش نه امورك ! !

لاله زارلر ، سنبللكلر ، كلستانلر استانبولی رنكلره وقوقولر بورودی! شیمدی اووقتكی استانبول كوزمك اوكنه كلیور: تپه‌لرده صیقیشیق ، آغیر و یوكسك طاش بنالر یوق ، باصیق وصومورتغان تخته أولریوق . لیمانك ایچنده نه راحت قاچیران بردودوك یایغره‌سی، نه لكه یاپان برسیاه دومان پارچه‌سی! مناره‌لی‌وقبه‌لی، باغچه‌لی وسرایلی پایتخت بررؤیا بلده‌سی‌قادار شمشعه‌دار، برخیال‌قادار نارین وسس‌سز! بوتون بوكوزللكلری دویا دویا طاتمق ایچون براحمد ثالث، براراهیم پاشا اولمالیدی !

مثلا ایلیق بر بهار كونی بیكده‌كی « همایون آباد » دن ، سلطنت قایغنه بینه‌رك قورولرك ، ساحلسرایلرك وقصرلرك اوكندن كچمك ، داغلرك مرزنكوشلرینی، آقاسیالرینی، چارداقلرك صالقیملرینی قوقلایه قوقلایه ، قوشلرك بیتمه‌ز جیویلتیلرینی ایشیده ایشیده پارلاق صولرده آقمق ! وبوجاذبه‌نك فسونی آلتنده لیمانه كیرمك ! یاربی اونه شعر ! نفتی سرویلرآره‌سندن فیشقیران كوموشی‌قبه‌لی‌سرایك باصاماق‌باصاماق لاله‌زاری ، سرای بورنده یكی بر سه‌میرامیس باغچه‌سی ، اونك تنوعی، اونك‌عطرلری!... قارشیده طوپخانه‌ده « امن آباد » ك لطیف سنبل كوبه‌كلری ، بودور شمشیر سایه‌لری ، یكپاره چام كولكه‌لری!

ایشته استانبول مدخلی ! ایشته كوكلر آلتنده براشی داها یوق: براق، سحركار خلیفه شهری؛ ایشته چیچكلرك، قوشلرك محاصره‌سنه اوغرامش، ذوقه مغلوب خلیفه شهری !

.....

Ruşen Eşref, *Geçmiş Günler*, İstanbul ١٩١٩, s. ٥-٧.

Merzengûş : Güzel kokulu, fesleğene benzeyen bir saksı bitkisi: mercanköşk.

لاله دورنده سعدآباد آقشاملری [١]

سعدآباد ، پازار : ١٣ : مارت : ١٣٣٢

بورایه‌هرکلیشمده کندی کندیمه صورارم : عجباعصرلرك سنه‌لرینی کوره کوره بللری بوکولمش بوآغاچلر، هربهارده اوظریف ماضی‌یی تکرار بولمق ایچونمی یاپراقلانیرلر، اونك ایچونمی شوچامورلی صولره اسکی کولکه‌لرینی صالارلروهبهات، هرصوك بهارده اوکونلرك داها اوزاقلاشان خاطره‌لرینی بیله یاشاتامادقلری ایچونمی صولارلر ، شو مرمرلری سوکولمش، طاشلری قومش ریختیملره دوکولورلر ؟

صانیرم ، خرابه‌سی قارشیسنده طوردیغمز سعدآبادن و اورادهکچمش دوردن بحث ایتمك ایسته‌دیکمی آکلادیکز !

أوت لاله دوری ! أوللری ظفرلر ، صوکرالری بوزغونلرله دولو تاریخمزك رقیق ، بایغین ، رنکلی ، وقوقولی لاله دوری !

پساروفجه معاهده‌سندن صوکره یورغون پادشاه ، دولتك آغیر ایشلرینی ذوقك خفیف بوغوسی آلتنده اویوتمق ایسته‌ردی !

طاوول وطوپ سسندن اوصانمش شاهانه قولاقلری، شعرلرك، سازلرك ، بلوری سسلرك ، چاغلایان صولرك آهنکنی آراردی . کوزلری بوغوشان قاووقلیلر ، سپاهیلر دکل ، شفاف کردانلر ، آهو باقیشلر ، صیرمه‌لر وابیکلر ، ألماسلر وزمردلر أوزله‌ردی .

احمدنالك هم خزینه‌سنده چوق پاره ، هم شهرنده چوق أکنجه ایسته‌ین آلاجه‌لی آرزوسنی برکیشی یرینه کتیرمشدر : ابراهیم پاشا . سرایده بر حلواجی چوجوغی اولان بو نوشهرلی وزیر اعظم ، شوکتلیسنك روحنی نه کوزل آکلامشدی ! غربدن و شمالدن

---

[١] خصوصی امتحانلردن صوکره‌کی تنزهلردن برنده سعدآباد قصری قارشیسنده دارالمعلمین افندیلرینه یاپیلمش برمصاحبه :

متمادی سکون وصمتی آرار ؛
شعلهٔ بی‌ضیای حزن قمر
ملتجی صانکه ساده اللرینه .
اوقدر ناتوان که، آه، اونلر،
اونلرك حزن‌لال‌ومشترکی ،
صوکره دالغین‌مسا، اوخسته دکز
هپسی بکزر او یرده بربرینه ..
اوبلده
هانکی برقطعهٔ مخیلده ؟
هانکی بر نهر دور ایله محدود ؟

بریالان یرمیدر ویاموجود
فقط بولنمیه‌جق برملاذ خولیامی ؟
بیلمم .. یالکز
بیلدیکم سن وبن ومائی دکز
وبوآقشام که ایلیور تهزیر
بنده اوتار حزن والهامی ،
اوزاق
ومائی کولکه‌لی بر بلده‌دن جدا قاله‌رق
بو نفی وهجره مؤبد بو یرده محکومز .

احمد هاشم

اوبلده

دكزلردن
اسه‌ن بوانجه هوا صاچلركله أكلنسين .
بيلسه‌ك
ملال حسرت وغربتله افق شامه باقان
بوكوزلركله بوحزنكله سن نه دلبرسك !
نه سن ،
نه بن
نه‌ده حسنكده طوپلانان بومسا ،
نه‌ده آلام فكره بر مرسا
اولان بومائى دكز
ملالى آكلاميان نسله آشنا دكلز .
سكا يالكز بر اينجه تازه قادين
بكا يالكزجه اسكى بر بدلا
ديين بوكونكى بشر
بوسفيل اشتها بوكيرلى نظر ،
بولاماز سنده بنده بر معنا ،
نه بوآقشامده برغم نرمين
نه‌ده دورغون دكزده برمغبر
لرزهٔ استتار واستغنا .

سن وبن
ودكز
وبو آقشام‌كه لرزه‌سز سسسز
طوپليور بوى روحكى كويا ،
اوزاق
ومائى كولكه‌لى بربلده‌دن جدا قاله‌رق
بونلى وهجره مؤبد بو پرده محكومز ..
اوبلده ؟
دورور مناطق دوشيزهٔ تخيلده ؛
مائى بر آقشام
ايدر اوستنده دائما آرام ؛
اتكلرنده دكز
دوكر ارواحه برسكون منام .
قادينلر اورده كوزل ، اينجه ، صاف ، ليليدر ،
هپسنك كوزلرنده حزنك وار
هپسى همشيره‌در وياخود يار ؛
دلده تنويم اضطرابى بيلير
دوداقلرنده‌كى كريزده بوسه‌لر ، ياخود ،
اوكوزلرنده‌كى نيلى سكوت استفهام .
اونلرك روحى شام مغبردن
متكاثف منكشه‌لردركه

شاعر نه‌در ؟

طبیعتك اك سودالی زمانلرنده‌کی حزین حزین تبسملرندن یاراتلش برمخلوق ! .. خنده‌لرندن — کلده شبنم کبی — کریه اثرلری ، کریه‌لرندن — بولوطده قوس قزح کبی — ابتسام علامتلری کورونور. طبیعته هرمخلوقدن زیاده اسیر ایکن طبیعتك فوقنه چیقمق ایستر. کندی وجودینی لایقیله اداره‌یه مقتدر دکل ایکن کرهٔ زمینی ضعیف قوللریله سوروکلیه سوروکلیه باشقه برنقطهٔ فیضه ، باشقه برمرکز کماله کوتورمکه چالیشیر . بوقدر طاقت کلمز اقدام ایله تاب وتوانی کسیلنجه یاقفسده سیاه پرده‌لر ایچنده محبوس اولمش بلبللرك نغمه‌سی قدر حزین ، یاکره‌دن تنفسه کافی هوابولونامیه‌جق درجه‌ده آیریلوبده حدتله اشاغی سوزولن شاهینلرك صداسی قدر آجی فریادلره باشلار . ایشته شعر اودرلو فریادلر، شاعر ایسه اومزاجده، اوفطرتده یارادیلان بیچاره‌لردر. یالکز اونبش هجایی افاعیل وتفاعیله توفیق ایتمکه، یکرمی سکز کلمه‌یی بربرینه قافیه یاپمغه مقتدر اولانلر دکل . . .

نامق کمال

قورقو، لكن، عزمی تحكيم ايله‌مك ايجاب ايدر :
قورتولورسك شدرحل ايتمش ده كيتمشسه‌ك اكر .
چونكه دوشمشسك حياتك ـ ازقضا ـ فيفاسنه
كيتمه‌ك ايجاب ايليور تامنزل اقصاسنه .
دوشمه‌مك مادام الكدن كلمه‌مش اول سنك ،
أولمه‌دن اولسونمی ای مسكين، بوچوللر مدفنك !
اتخار ايتمك دكلسه يولده طورمق كيتمه‌مك ،
آسماندن رفرف ايندير سون ديمكدر برملك !
« ليس للانسان الاماسعی »* ديركن خدا ؛
آكلامام هيچ مسكنتدن سن نه بكلرسك دها ؟
طاوران آرتيق كاربانك آرقه‌سندن طورمه ، قوش
محواولورسك بردقيقه‌ك كچسه حتی بويله بوش .

منزل آلمشلرده يورغون ، بلكه سندن بی‌مجال !
بلكه يوق، البته اويله ! سن نه ايتمشدك خيال ؟
شويله كوزدن كچسه برخلقت تماشاخانه‌سی :
چيقميور برذره فعاليتك بيكانه‌سی .
آسمانی ، خاكدانی جمله موجودات ايچون
قورتوليش يوق سعی دائمدن ، ترقيدن بوكون !
يرچاليشسون، كوك چاليشسون، سن صيقلمازسه‌ك اوطو،
بونلرك حقنده بيلمم برهانه‌ك وارمی ؟ طور !
ماسوی برشيميدر، بوش طورميور خالق بيله :
باق تجلی ايليور بيك شأن كونا كون ايله !
يوق ، اكر حالا صيقيلمق بيلميورسه‌ك خلقدن ؛
باری ، الله‌ك قولی ، الله‌دن اولسون اوتان !

محمد عاكف

* "İnsan için kendi sa'yinden (çalışmasından) başka bir şey yok." Necm sûresi ٣٩. ayet.

طورمایه‌لم !

سعدی دیبورکه : « برکیجه بزکاربان‌ایله
آهسته سیر ایکن یولزدوشدی برچوله .
سرعتله طی‌ایچون اوبیابان وحشتی ،
هپ یولجیلر فدا ایده‌رك استراحتی ،
کیتمکده‌لردی . برآرالق بنده مشیه‌تاب ،
هیچ قالمامش‌ده دوشمشم آرتیق‌زبون خواب .
آواره برپیاده‌یی بکلرمی قافله ؟
ناچار شد رحل‌ایده‌جك تابمرحله .
طورمش ، دیبوردی ، برده‌اویاندم‌که ، ساربان :
« قالق‌ای زواللی یولجی ، اوزاقلاشدی کاربان !
اویقوم بنم‌ده یوق دکل‌اما بو دشتزار
آرامکاه اولورمی که‌بیك دورلو قورقو وار ؟
سرمنزل مرامه واریر طورمایوب کیدن ؛
یوقدر نجات امیدی بوچوللر کچیلمه‌دن .
هیهات ، یولده بویله‌دوشن اویقو دردینه ،
هپ‌یولجیلر کیدرده قالیرکندی کندینه ! »
وقعه هیچ‌برشی دکلدر ؛ حقلیسك ، لکن دوشون ،
باشقه بردستور حکمت وارمی ، انصاف‌ایت ، بوکون ؟
وارمق ایسترسه‌ك ـ دیبور سعدی ـ اکربرمقصده ؟
طوتدیغك یولدن توکنمکدن مدی اولسه‌ده ؛
شد رحل‌ایت ، طورمایوب کیت ، یولده قالمقدن صاقین !
مرد صاحب عزم‌ایچون نه‌یمش اوزاق ، نه‌یمش‌یاقین ؟
هانکی مشکلدرکه همت‌اولسون آسان اولماسون ؟
هانکی دهشتدرکه انساندن هراسان اولماسون ؟
عبرت آل ارباب اقدامك باقوب آثارینه :
طاغ‌دایانماز أرلرك طاغلرسوکن پیکارینه !
برمنوم سس‌دکل یریر خروشان ولوله :
فوج‌فوج آقمقده انسانلر یوتون مستقبله .
نهرفیضا فیض انسانیتك آهنکینه
اویمادن قابل دکلدر دوشمه‌مك برانکینه !
منزل مقصوده وارمازسك اویانمازسه‌ك اکر ..
وارمی‌باق یوللرده هیچ‌بیدار اولانلردن اثر ؟
ایشته آتیدر اوسرمنزل دینن آرامکاه ؛
کاربان اقوام ؛ چول ماضی ، عطالت سد راه .
طورمه ، ماضی‌برمغیلانزار دهشتنا کدر ؛
کیت‌که ، آتی‌قورقوسزدر ، هم‌نه‌قدسی‌خاکدر !
چوق شدائد اقتحام ایتمك کرکدر ، طوغرودر ..
وهلهٔ آواره برسیاحی یوللرقورقودور ؛

حرب آچدی عدوبه آل عثمان — مردم دیانه کورندی میدان
اورنك شهامتمدن اینـدم — آت صیرتنه نقل مرکز شان
تیر اولمش ایدی المـده نیزه — بکزردی کمانه سـیف بران
میـدانه کیرنجه ظن ایدردم — هربرق بلایی ورد خنـدان
یانمـده قضـا ایدردی دائم — باشمده اجل دونردی هرآن
طوپ اولـه آتلسه باغرمه ارض — اولمزدی بنه کوکل هراسان
جان قورقوسنه دکرمی برعمر — باقیمی اولور جهانده انسان
کوسـتردیکم اقتدار ونجدت — ایتمشدی بتون جهانی حیران
حیفـا که بنه صـدای غیبی — بربویله مأل ایدردی اتیـان

یوکسل ! که بونك ده فوقی واردر
انسـانلغك آیری ذوقی واردر

بختم نه سـیاه ایمش که بیلمم — حاله دکشدی حال عالم
بر عرصهٔ کیرو داره دوشدم — هیچ مثلی کورمامشدر آدم
بر حزب قلیـل ایدی معینم — اعدا ایسـه لشـکر عرمرم
بر تیغه بدل کلیردی بیك تیر — بر آتشـه قارشی بیك جهنم
حالبجـه اجللـه پنجه لشـدم — ایتـدم اوقدر عدوبی درهم
سیفم قیریلوب آنم اورولدی — دوشدم یره واردی کوکسمه دم
نه کاره یارار سـنان وخنجر — نه جانلی کزر معین وهمـدم
کلـدی دم ذلت اسـارت — موت اوزلر ایکن دل مؤلم
اغرب که بنه ایدردی تکرار — هاتف بوسـوزی بکا دمادم

یوکسل ! بوده شیوهٔ خدادر
اسرارینی صورمه کیم خطادر

نامق کمال

کلدی دم رغبت معارف — اولدم نجه فنه بن‌ده واقف
هرعلمه که صرف دقت ایتدم — برمشکله اولمدم مصادف
هرهانکی کتابی درس ایدنسه‌م — کویا بن ایدم اکا مؤلف
ادراکمه سعیم اولدی یاور — تحقیقمه حافظه‌م مرادف
بربحثی اونوتمدم جهانده — براصل ایله دوشمدم مخالف
ایلردی خوله هر کلامم — تعیین مقاصد ومواقف
عرفان ازل مسائلنده — فکرمدی بنه بکا معرف
تحقیق صفحات خالق ایتدم — اسرارینه اولمدمسه عارف
دور مازینه اعتلای جاهه — بوبیت ایله سوق ایدردی هاتف:

یوکسل ! هنرکله قانع اولمه
احسان خدایه مانع اولمه

خان اولدی قریمه بربرادر — چکدی بنی تختنه برابر
اول هوس شباب متروك — کلدی برینه امور کشور
اولمشدی مقلدم جهانده — عدل عمری ، عطای جعفر
عزم ایتمشیدم قلمرومده — ترك ایتمه‌مکه خراب برير
بر رأیمه بولمادم معارض — بر امرمی کورمدم محقر
دورمده عبادی کبریانك — دلسیر سرور ایدی سراسر
هرکسده‌کی خندهٔ نشاطك — عکسیله آچاردی دلده کللر
حکمده صفاسورن رعیت — اوصافمی ورد ایدردی پیر
اما که بنه ایدردی هاتف — کوکلم بو عتاب ایله مکدر

یوکسل ! که جهان سفیل ودوندر
رغبت اکا عادتا جنوندر

جزميدن

مادرله پدر اولوب بهانه — سوق ايتدی قضا بنی جهانه
خان زاده ايدم ولادتمده — دوغدم بنه بك قلندارانه
عريان وسفيل ايدی وجودم — محتاج دكلسه اب ونانه
برقطره سوده دهان آچاردی — مألوف ايدی كريه وفغانه
بكزتسه بنی خطا دكلدی — بركيمسه باقوب ده عارفانه
زنجيرده ايكه بن اسيرك — قوينده كی طفل ناتوانه
فطرتده تساوئ ظهوری — بوحال ايله خالق يكانه
اطفالده كوستروب دوورركن — بيك حجت ايله جهانيانه
بيلمم نه سبيله واردی دائم — كوشمده شو هاتفی ترانه

يوكسل ! كه يرك بويو دكلدر
دنيايه كليش هنر دكلدر

كلدی بدن ضعيفه قوت — اولدی يوريمك ده بشقه عادت
يرلرده سورونمه وقتی كلدی — دوغرولدی سمايه دوغری قامت
محو اولدی بشيك بيك صالنجق — اكلنجه يه ذوقه كلدی نوبت
يانمده كی دايه لر ايدردی — هر حالمه آيری آيری دقت
اما بنه كندی عالمده — مخصوص ايدی كنديمه حكومت
رؤيا كبی كچسه ده چوجقلق — بردركوزه خواب ايله حقيقت
حالا اوزمانه طالبم بن — دوندرمكه عمری اولسه قدرت
اطرافمی سيرايدر ؛ صانيردم : — انسانی ملك ، جهانی جنت
ديردی بنه متصل باشمده — اما كه اوهاتف هدايت :

يوكسل ! كه بويك قدر قاليرسك
سعی ايله كه بی هنر قاليرسك

ديوان

فلاكت باغنى كزدم سرسرى
فرياد وزارمى دويان قالمامش
آرادم اوشاهين ، يكيت أرلرى
ياتدقلرى يرده نشان قالمامش .

*
* *

قاپيلر قاپانمش ، باجەلر توتمز
كيمسەجك اوچولده برقويون كوتمز
آغاچلر قورومش ، بلبللر اوتمز
بايقوشلرده بيله فغان قالمامش .

*
* *

كللرى صولديرمش كدرياشلرى
قارالر بورومش ياشلى باشلرى
كويلرى قوشاتمش مزار طاشلرى
سسمه سس ويرن برجان قالمامش .

*
* *

طالعك اويامان قانلى اللرى
أشندن آيرمش هپ كوزللرى
شهيدلرله دولمش غربت ايللرى
قان آغلامدق برجوان قالمامش .

*
* *

خاندان كشيلر هپ يوقسول اولمش
دشمن قپوسنده باغلى قول اولمش
اونازلى كلينلر شيمدى دول اولمش
جمعيت داغلمش جانان قالمامش .

*
* *

هيچ آكلماز اولمش آنالر آدى
بشيكده براقمش آنا اولادى
قيرلمش يتيمك قولى قانادى
ظلم پنجەسندن أمان قالمامش.

*
* *

دشمنك ستمى يوركلر أزەر
بوقهر ايله آدم جانندن بزر
كلشنده يابانجى كوپكلر كزر
أرلر ميداننده انسان قالمامش .

*
* *

سرحق آشكار هربهانەده
كل بيترمى آرتق بو ويرانەده
شوخراب اولەسى ماتم خانەده
بزدن اوزكه غريب مهمان قالمامش .

رضا توفيق

گوهری'دن

آرتار چشمم یاشی یکیلمز بنم
بیلمزم بو گوگل کیمه مائلدر

آشینادی زخم اوکولماز دردم
دردلیدر درونم غمه مائلدر

درونمدن گیتمز بو آلم ، کدر
قالمامش خوبلرده عهدینی گودهر

بنده سین آغلا دیر صفالر ایدر
گوزلرمدن آقان نمه مائلدر

قائم بو یولده سردن گچمکه
آیریلمش رقیبلر بلین قوچغه

یار ایلهن اوطوروب بیوب ایچمکه
بوگوگل جمله جمه مائلدر

قوماك شو ظالمی قصد جان ایدر
زیرا هر بقشی یوز بیك قان ایدر

گورك « گوهری » بی نه فغان ایدهر
بهلر ایله غنجه فمه مائلدر

★

بن گوزهلم دیو هوادن اوچه
ایندیریرلر سنی ایل یامان اولور

سیاه کاگللرك گردانه صاچه
باد أسر داغیتیر یل یامان اولور

گوزهلسك سهودیگم سن ده بیلورسك
ایتدیکك ایشلره پیشمان اولورسك

گل آقشاملایالم یولده قالیرسك
قاراناق گیجهده یول یامان اولور

بیچاره « گوهری » دیر حالم یامان
داغ باشنده اکسیك اولمایور دومان

افندم بن سنی صاردیغم زمان
عشقمز آرتارده حال یامان اولور

★

گوزهل سکا برمراده کلشم
ویرمز ایسهك حق مرادك ویرمهسین

گل یوزکدن بر شفتالی قولکه
ویرمز ایسهك حق مرادك ویرمهسین

مائل اولدم سنك سروی بویکه
جانم فدا اولسون طاتلی دیلکه

آق گرداندن بر پوسهجك قولکه
ویرمز ایسهك حق مرادك ویرمهسین

بن خیلی زماندر سنی سهویرم
گوزلرمدن قانلی یاشلر دوکهرم

لبلرکدن بر شفتالی اومارم
ویرمز ایسهك حق مرادك ویرمهسین

یوسفیل « گوهری » قاپوکده قولدور
افندم سلطانم کرم ایت گولدور

سکا عاشق اولدم ایسترسهك اولدور
ویرمز ایسهك حق مرادك ویرمهسین

Sadettin Nüzhet, *Halk Şâirleri, Gevheri*, İstanbul .

کوچوك بر فقره

اشکلرك جانی یوکدن یانار ، آمان، دیرلر ،
نه‌در شوچه کدیکمز درد، اوچیفته چیفته سه‌مه‌ر!
بریله اوغراشیورکن گه‌لیر چاتار اوبری؛
گه‌لیرکه طاش کیبی خائن، هم اسکیسندز ایری.
سه‌مه‌رجی اوستاگه به‌رسه‌یدی... ده‌که‌یك کیفه!
أوت گه‌به‌رمه‌لیدر انکسار ایدك حریفه.
زاوالی اوستا کوچه‌ر برکون عاقبت، آنجاق
مقامی اویله اوزون بویلو نه‌رده بوش قالاجق؟
چیراقمی، قالفامی کیم وارسایاصلانیر کوشه‌یه؛
آغاج یونار دورور آرتیق گه‌له‌ن کیده‌ن اشکه.
آدام مکر عجمیمش، سه‌مه‌رسه خیلی هنر؛
صیرایله بیطری بویلار زاوالی مرکبلر.
بوتون اوبللر، اوموزلر چورور چورور اویولور؛
صوکنده هر برینك صیرتی یم یشیل‌ات اولور.
«کیده‌ن سه‌مه‌رجی‌یی، دیرلر، بولورمی یز شیمدی؟
یابویله قالفا ده کیل باس‌بایاغی معلمدی.
ناصیل ده قدرینی وقتیله بیلمه‌دك، توخاف ایش،
سه‌مه‌ر ده کیلمش اورحمتلینکی دولتمش!»
نصیحتم سکا: هرزه‌یله اشتغالی بیراق؛
آداملغك یولی نه‌ردنسه بوندن کیرمه‌به باق.
آدامیسك؟ ابدیاً جهانده حرسك، گه‌ز!
یولارطاقوب سنی برکیمسه‌جك سوروکله‌یه‌مه‌ز!
آدام ده کیلمیسك اوغلم؟ کوکللوسك سه‌مه‌ره؛
کفر صاوورمابویون کدسدیکك سه‌مه‌رجیلره!

محمد عاکف

ادبی ستلر

عثمانلی تورکجه سی قیلاوزی

۲

مستنار

GENEL
DAĞITIM

KİTABEVİ

ISBN 975-7868-52-3

10000000